

A

27

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Első akadémiái ülés.

1874. jan. 5.

Összes ülés.

Csengery Antal akadémiái másodelnök úr elnöklése alatt.

1. A fűtitkár bemutatja a gr. *Teleky* József alapítványából kitűzött drámai pályázatra 1873. december 31-ig érkezett pályaműveket, jelesül:

I. *György barát*. Történelmi tragoedia 4 felv. *Jelige*:

Nyugosznak ők, sirjok fölött

Zöldell bokor — virány.

II. *Saul király*. Tragoedia 5 felv. *Jelige*:

A mint szabad vágy lenni Izrael,

Vagy békés szolgaságba visszatér:

Kettőnk közül majd az marad fölül!

Saul.

III. *Caraffa*. Tragoedia 5 felv. *Jelige*:

. a vétkes nagyravagyást

Sem föld, sem ég nem tűri boszúlatlan.

IV. *Bondi Lőrincz*, a havasok királya. Tragoedia. *Jelige*: »Excelsior.«

V. *A népert*. Tragoedia 5 felv. *Jelige*:

Élve tiétek volt, enyém csak addig,

Mig felneveltem, — s most, hogy halva van.

Szerző.

A pályaművek az I. osztályhoz bírálatra, — jeligés leveleik, szokott módon közös borítékba zárva, az irattárba tételnek át.

2. Ugyanaz bemutatja a gr. Karácsonyi pályázatra szintén december 31-iki határidőre beérkezett következő munkákat:

I. *Az ember komédiája*. Szeszélyes képtelenség. *Jelige*:

Eszeddel bár az eget hasgatod,

Jellem nélkül csak nyomorék maradsz.

II. *Nyomoruság a korsóban*. Bohózat 3 felv. *Jelige*:

»Risum ne teneatis.«

III. *Csizmadia legény*. Bohózat, versben és dalokkal 4 felv. *Jelige*: Ne haragudjanak rá, hogy nem czéhbeli: fiatal még és sietve varr.

Szintén az I. osztályhoz s jeligés leveleik irattárba tételnek át.

3. A szintén decz. 31-én lejárt határidejű *Sztrokay*-pályázatra két pályamunka érkezett.

I. *A bizonyítás elmélete* stb. *Jelige* :

Verkannte Wahrheit spricht :
»Mich trägt der Meinungstrom,
Jetzt heiss ich Ketzerei
Und künftig Axiom.«

J. A. Seuffert.

II. *A bizonyítás elmélete* stb. *Jelige* : Quae argumenta ad quem modum probandae cuique rei sufficient, nullo certo modo definiri potest.

L. 3. §. 2. D. de testibus (22. 5.)

A rendben talált jelíges levelek, közös boríték alatt, az irattárba, magok a pályamunkák pedig a II. osztályhoz tételnek át megbíráltatás végett.

4. A magyar *hölgyalapítványi* egyik pályázatra (Ásványtan) ugyanazon határidőre, egy pályamunka érkezett.

I. *Az ásványtan alapvonalai* stb. *Jelige* :

Élj, küzdj és munkálj, s várd be ítéletedet.

Áttétetik a III. osztályhoz megbíráltatás végett, jelíges levele pedig az irattárban megőrzendő leszen.

5. A főtitkár jelenti, hogy a szintén decz. 31-én lejárt *hölgyalapítványi vegytani* pályázatra, valamint a *Vitéz-jutalom* kérdésre (Magyarország köszéntelei) s a *Fáy-alapítványi* kérdésre (Mezőgazdasági vízműtan), nem érkezett pályamunka, hanem az utóbbira nézve egy névtelen pályázó két évi haladékat kér leveleiben, vagy a munkát megbízásból is ajánlkozik elkészíteni.

Az illető (III.) osztály, a névtelen levél áttétele mellett, e pályázatok újra kítűzése tárgyában véleményre felhivatik.

U g y a n a k k o r

az I. osztály *első* ülése.

Pulszky Ferencz t. t. és osztályelnök elnöklése alatt.

7. (1) *Bartal Antal* l. t. »A classica philológiának, különösen az összehasonlító árja nyelvtudománynak művelése hazánkban« című székfoglaló értekezését olvasta fel. Kivonata következő :

A szerző röviden érintvén a veszélyt, mely a nemzet nyelvét a nyugoti culturnépekhez való csatlakozása következtében fenyegeté, áttér a philologia állásának megvilágításához a renaissance korszakban. Majd Mátyás király korszakát jellemzi. Áttér ezután a reformatio mozgalmaira, melyeknek két jellemző befolyását emeli ki : egyrészt a nemzeti nyelvnek a latin által bitorlott jogába való visszahelyezését, másrészt a tudományok- s különösen a class. philológiának feleledését. Kiemeli Decsi János és Pesti Gábornak bokros érdemeit, a classicusokat a magyar nyelvbe átültetvén; de nem feledkezik azokról sem meg, kik ugyanezen

időszakban jelesebb latin munkákat irtak. Ezután a XVI. XVII. és XVIII. század meddő vallási vitáit jellemzi, mint melyek arra szolgáltak okul, hogy a classicus irodalom ápolása sülyedni kezdett; de e helyett a konyhai latinság oly erőre jutott, hogy már a nemzet nyelvét is veszélyvel fenyegette. Az ez ellen kifejtett reactióban különösen az ezen század elején fellépett literátoraink tűntek ki; megemlítendők Thaisz, Kazinczy, Dessewffy József gr., Kiss János, Homonnay Imre, Kölcsey, Guzmics, Szenczy, Czuczor, Toldy Ferencz, Székács, Hunfalvy Pál.

Ezután leírja a forradalom időszakát, igazságot szolgáltat a Thunféle rendszernek is, mely a tudomány s nevezetesen a classica philologia ápolásában helyes utat mutatott.

Bírálat alá veszi a helytartósági kormánynak intézkedését, melynélfogva a görög nyelv és irodalom mostoha kezelésben részesült. Szigorúan, de tárgyilagosan bírálja eddigi philologiai termékeinket, s kimutatja az okokat, miért nem haladhatunk e téren kívánatos sikerrel. — Felszólítást intéz a philologusokhoz, törekedjenek ezen állapot megváltoztatására; hogy pedig ez könnyebben s annál nagyobb sikerrel történjék meg, hogy minden az ügy iránt érdeklődő philologusunknak tiszta áttekintése legyen arra nézve, mi történt e téren irodalmunk egyes korszakaiban a philologiai termékek érdekében, azon fárasztó munkára vállalkozik, hogy mindazt, mi a class. philológiát illetőleg folyóiratokban, programokban, tárggyűjteményekben stb. elszéledve, elrejtve található, összegyűjti. Annak megmutatására, miképen fogja ezt létesíteni, bemutatja a Homerosra vonatkozó hazai irodalmi munkásság részletes jegyzékét, mint következők:

Homeros latinra való fordításai:

Cesinge János (Janus Pannonius) Ilias VI. könyvéből: Diomedis et Glauci congressus L. Jani Pannonii opera. Sambucus János kiadásában Viennae Austriae 1569. 86. lap.

Magyarra való fordításai:

1651. Dálnoki János. A régi hires és neves Trója városának tiz esztendeig való megszállásáról és rettenetes veszedelméről, Kolozsvár. 1654. Kassa. 1656. Fehérvár. Kolozsvár 1676.

1760. Molnár János. Homeros Iliásának egyes részei elszórva: »Régi Jeles Épületeiben.«

1809. Vályi Nagy Ferencz (Homer Batrachomyomachíája). Sáros-Patak.

1815. Révai Miklós (Homer Iliása I. k.) közli Helmecezy az »Erd. Múzeum« II. füz. 154. l.

1816 nov. 30. Kölcsey Ferencz (Iliás I. éneke) megjelent a »Felső Magyar. Minerva« 1826. 865. lapján. Rövid ismert. »Élet és Literatura« 1826. 264. l.

1821. Vályi Nagy Ferencz (Iliás). Sárospatak. Kiadta Kazinczy Ferencz. Bírálat Kölcsey minden munkái III. kötetében és Élet és Literatura 1826. 266. 1827. 387. l.

1842. Szabó István (Odyssea XXIV. éneke) Nemzeti Almanach II. évf. 1. l.

1846. Szabó István (Odyssea) Pest. Ism. Lichner Pál által a pozsonyi ágost. hitv. főiskola 1853 4. értesit.

1850—1. Szabó István (Ilias I. éneke) Uj m. múzeum 1850—1. I. 49 l.

1853. Szabó István (Ilias) Pest. Rövid jellemzés Uj m. múzeum 1853 I. k. 110 l.

1854. Zombory Lipót (Ilias I. éneke) Uj m. múzeum 1854. II. köt. 409. l.

1855. Lonkay Antal (A Homer-féle Békaegérharcz) Uj m. múzeum 1855. 441. l.

1856. Jancsó Lajos. Homer Iliásza prózai rövidletben, bevezetésül szorgáló műthoszszal. Kolozsvár.

1863. Zombory Lipót. A verseny. Az Iliász XXIII. éneke. Uj m. múzeum 1863. II. k. 95. l.

1863. Ponory Thewrewk Emil (Ilias VI. éneke) Pest.

1864. Dr. Télyf Iván (Odyssea, folyó beszédben) Pest.

1864 és 1866. Dr. Télyf Iván (Homer Iliásza folyó beszédben) Pest. Bir. Szepesi Imre »Jelen viszonyaink« czimű könyve 321. l. és méltatva a Philologiai Közl. 1872. 15. l. 1864. P. Thewrewk Emil (Az Ilias VI. énekéből mutatóvány) Kalauz 1864. III. k. 63. l.

Homerosra vonatkozó értekezések. E. Homér sirja. Athenaeum 1841. II. f. é. 205. l. Péczely József: Párvonal Homér és Virgil közt. Kiadta a Kisfaludy Társ. Pest. 1846. VI. k. 233 l. Dr. Télyf Iván: Iliász szerzője. Ilias fordítása II. kiadásához (Pest 1866) irt bevezetésében.

Balugyánsky József. De administratione iustitiae divinae in Homeri carminibus. Á löcsei kath. kir. főgymn. 186³/₄. értesítvényében.

Dr. Hómann Ottó. A homeri kérdés jelenlegi állása. Phil. Közlöny 1871. 251. 364. 431.

Dr. Hómann Ottó. Homér a magyar irodalomban. Phil. Közlöny. 1872. 11. l.

Erődy Harrach Fela. Az Odyssea I. és II. énekének szerkezete. Phil. Közlöny 1871. 209. l.

Malmosi Károly. Achilles paizsának leírása az Iliászban. Phil. Közlöny 1872. 46. 95.

Türk M. Zur Vergleichung der »Iliade« und des »Nibelungen lied« és a brassói ev. hitv. gymn. 187²/₃-i progr.

Ide tartoznak még a külföldi tanárok által, de a magyarországi Programokban megjelent értekezések, minők:

Dr. Hauler Jánosé: De fato quale apud Homerum perhibetur. A budai cs. kir. főgymn. 1858. progr.

Md.-é Vergleichende Charakteristik des Achilles aus der Iliade und des Siegfried aus den Nibelungen, a besztercebányai cs. kir. államgymn. 1858. progr.

Homerosi a vonatkozó kiadásunk csak egy van Ponori Thewrewk Emiltől. Homer Iliasa I. k. magyarázatokkal. Pest 1862. Megbírálták: Dávid István a »Kritikai Lapok« 1862. I. 168. lapján és dr. Budenz József »Nyelvtudományi Közl.« 1862. 145. lapján, és Homér Iliása VI. éneke. Pest 1865.

Értekezése második tárgyának fejtegetését, t. i. hazánkban az összehasonlító árja nyelvészet művelését, az időnek előrehaladottsága miatt más alkalomra halasztotta.

Értekező értekezésének alkalom szerint folytatására kéretik fel, egyszersmind tagsági oklevele kiadása határoztatik.

8 (2) *Szarvas Gábor* I. t. »A csángó nyelvjárásról« értekezik.

Értekezése bírálatra adatik.

9. (3) *Fogarasi János* r. t. Bálint Gábor újabb tudósításait olvassa fel.

10. (4) Olvastatik az 1873. decz. 5-én tartott osztályértekezlet jegyzőkönyvének 73-ik pontja, mely szerint »Jegyzetek a magyar népnelyvből« című munka nem ajánltatik kiadásra, mert szerzőjében épen úgy hiányzik a kellő tudományos készség, mint a fogékony nyelvérzék; a népnelyvi sajtásokokat csak felületesen vizsgálja, a részleges jelenségeket könnyen általánosítja s így szükségkép tévedésből tévedésbe esik. A munkában van ugyan egy pár felhasználható érdekes adat is, de tetemes gyarlóságai miatt kiadásra nem méltó.

A munka ki nem adása határoztatik.

Második akadémiai ülés.

A II. osztály első ülése.

1874. január 12-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

12. (1) *Pulszky Ferencz* t. t. felolvassa ily című értekezését: »A magyarországi avar leletekről.«

13. (2) *Henszlmann Imre* az 1873-ik évi nagygyűlésen megválasztott r. t. előadja ily című székfoglaló értekezését: »Tanulmányok a góthok művészetéről.«

14. (3) Felolvastatik *Haynald Lajos* t. t. levele, melyben Klein József bonni tanár közleményét, egy Montpellierben található Corvin-codextről az Akadémia tudomására hozza.

Rómer Flóris r. taggal közöltetik.

15. (4) Bemutatattanak Mosony- és Komárommegyék Árpádkori térképei, melyeket Sztachovics Remigius pannonhalmi levéltárnok kiadás végett felajánl.

Bírálatra adatik ki.

Harmadik akadémiai ülés.

A III. (mathem. és természettud.) osztály első ülése.

1874. jan. 19-én.

Stoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

17. (1) *Martin Lajos* 1. t. »Az erőműtani csavar-felület elméletéről.« III. értekezés. A kivonat így szól :

I. Két hasonczímű értekezésem külön sorsban részesült. Három különböző vélemény van előttem. Ezek egyikében foglalt állítások meggyőződéssel nem találkoztván, eleve csak néhány sorban kívántam nézetemet fejtegetni. A szándék kivitele azonban oly terjedelmet nyert, mely egy ilyen nemű rectificatio szerény határait jóval túlhaladta volna, mert ime a szándékba vett helyreigazítás önálló művé nőtte ki magát, melyről nem csak egy értekezést, hanem egész művet lehetne írni. A bírálatok, az egyik bíráló úr kívánatára, ki fogván nyomtatni, az anonymítás véget ér, nem fogja tehát senki neheztelni, hogy neveket is emlitek.

A jelen értekezés célja csak az : Szili Kálmán (m. akad. megvál. rend. tag) úrnak két értekezésemre tett észrevételei helytelen voltát kimutatni. A bírálatnak két oldala van : egy subjectiv és egy objectiv oldala ; a jelen szándék kizárja azt, hogy a legtöbbnyire személyemre célzó subjectiv részletekre reflectáljak. Az ilyen subjectiv célzások a tudomány haladását inkább nehezítik, mintsem elősegítik.

Ha valamit igazságosan akarunk megítélni, a mellékkörülményeket sem szabad figyelmen kívül hagyni. Hogy a propeller-főület első értekezésemben egészen szabatosan le nem hozatott, az meglehet ; de az nem is lehet máskép, mert a dolog új s az első lépés mindig tökéletlen. Szili K. tisztelt barátom azt akarja velünk elhitetni, hogy Euler, ki bíráló úr szerint a szélkerékről számítási kísérleteket tett, ezen előmunkálatával az enyémet »l é n y e g e s e n k ö n n y í t e t t e« volna. Erre, csak azt vagyok bátor válaszolni, hogy Szili Kálmán úr nézete csak akkor állana, ha állítását tények által be is tudná bizonyítani. Addig is, míg ezen tényeket nyilvánosságra nem hozza, engedje meg, hogy azok, kik előéletemet közelebből ismerik, az ellenkezőről legyenek meggyőződve. Mert a munka, melyet most 4 éve, hogy az Akadémia elé terjesztettem, nem 1870-ben, sem 1860-ban, hanem oly időben keletkezett, amikor mostoha viszonyaim lehetlenné tették azt, hogy Eulernek vagy másnak művét akár mi uton is megszerezsem. Egyébiránt vannak élő szemtanuk rá, kiknek szemeláttára a munka a semmiből teremtetett, s kik annak haladását figyelmes részvétellel kísérték. (Ha a szükség kívánni fogja, a szemtanuk neveit fel is fogom említeni). Különben azt hiszem, hogy a tisztelt bíráló úr, ha a körülményeket meggondolja, maga sem fogja állítását valószí-

nűnek tartani. Már most egészen más, ha járt, s egészen más, ha járatlan utakon haladunk. Egyébiránt a bíráló úr megnyugtatóására mondom, első deductióm nekem sem tetszett, de sem én nem bírtam, — sem más senki nem tudott volna jobbat adni. Abból azonban, hogy az első deductio nem praecis, nem következik mindig, hogy az eredmény téves. Mert ime, csak tessék a mennyiségtan történetkönyvét felütni, minden lapján találni rá nem egy, de akárcáhány példát, hogy az első deductiók mindig hiányosak szoktak lenni. Ez azonban nem baj, mert a tudomány halad s magával ragadja az életképest. És ha mi nem is bírjuk a göröngyös utat kiegyengetni, — sikerül az majd azoknak, kik utánunk jönnek.

II. Könnyebb megérthetés végett a történeteket röviden megemlítem. Miután első értekezésem hibásnak nyilvánítottam, miután az — 3 műegyetemi tanár véleménye szerint — special nézetből indul ki, a másodikban bebizonyítom, hogy az első értekezés lehozatalai még akkor is állanak, ha azon elvből indulunk ki, mely a három bíráló ur véleménye szerint általánosabb jelleggel bír. Ezen értekezés Szili Kálmán úrnak mint 3-ik akadémiai bírálónak lett kiadva. Bírálata objectív része abban culminál: hogy miután azon két részlet külzeléki hányados, melyet amaz általános képletből lefejték, ha azt a fölület általános külzeléki egyenletébe betesszük, nem egészízelhető egyenletre vezet, az általam lehozott propeller-fölület hibás.

Megengedem, hogy a két részlethányados, mely a maximum feltételéből kikerül, a fölület külz. egyenletét egészízelhetlenné teszi, de az nem bír engem azon következtetésekről meggyőzni, melyeket bíráló úr abból

lehoz. Mert ime legyen: $P=A \iint wdf$ a csavar tengely-nyomása, w alatt

két független változótól függő függvényt értvén, legyen a fölület érintő síkja fekvését meghatározó α és w szög a két változó, akkor a max.

csak úgy érhető el, ha mind $\frac{dP}{d\alpha} = 0$ mind $\frac{dP}{dw} = 0$ azaz, ha mind $\operatorname{tg} \alpha =$

$f(r)$ mind $\operatorname{tg} w = 0$. Tegyük fel, hogy a fölület egyenlete sarkösszrendezőkben kifejeztetik, akkor $\operatorname{tg} \alpha = \frac{dz}{rd\varphi}$ és $\operatorname{tg} w = \frac{dz}{dr}$; tehát a max. elérésére

kell hogy a kettő: $\left(\frac{dz}{d\varphi}\right) = rf(r)$ és $\left(\frac{dz}{dr}\right) = 0$ teljesüljön. Igaz most, hogy

a külzeléki egyenlet: $dz + \left(\frac{dz}{dr}\right) dr + \left(\frac{dz}{d\varphi}\right) d\varphi = 0$ azért egészízelhet-

len, mégis azt mondom, hogy mi a maximumnak megfelelő propellert csak akkor kapjuk, ha a két részlethányadost a külz. egyenletbe betesszük. Mert annyi áll egyelőre, hogy a feloldás a maximumnak csak úgy fog megfelelni, ha a külzeléki egyenlet két részlethányadosa a maximumból kiszámított két értékkel coincidál, mihelyt azokból vagy egy, vagy mind a kettő a felelkező két értéktől elüt, a feloldás feloldás ugyan, de a maximumnak nem fog megfelelni.

Igaz, hogy az egyenlet, ha mind a két hányadost megtartjuk, egészelhetlen, de az nem elég ok arra, hogy a maximum elvét feláldozzuk. Mert a max. elvét feláldozni annyit teszen, mint helyességébe nem bízni; már pedig azt hiszem, a max. elve oly szilárd alapon áll, hogy azt megingatni, vagy abban kételkedni nem lehet. S azért a max. két feltétele közül egyiket sem lehet elejteni; a feloldás csak úgy lesz helyes, ha az nem csak a küzl. egyenletek elvét, sem csupán a max. elvét, hanem mind a két elvet egyformán és egyenlő mértékben kielégíti.

III. Euler azt a definitiót állítja fel, hogy a nem egészelhető küzl. egyenlet semmit sem jelent. (Magától értődik, hogy itt és ezután is csak 3 változós egyenletekről van szó.) A definitio nagy horderejű, mert a ki azt elfogadja, az ezen egyenleteket a mennyiségtanból kizárja. Legtávolabbról sem akarok Euleren tultenni, csak azt hiszem, hogy mielőtt valamit elfogadunk, előbb azt vizsgálunk kell. Hányféle a mennyiség? kétféle: folytonos és nem folytonos. És mi a felület? mennyiség; valamint pedig a mennyiség, úgy a fölület is lehet folytonos vagy nem folytonos. Igaz, most nem folytonos fölületet nem állított még senki sem elő. De ennek oka a mértanban rejlik; ez a folytonosság törvényén alapulván, nem folytonost azért nem állíthat elé, mivel nincs hatalmában olyas valamit előállítani, a mi a folytonosság törvényét nem követi. A küzl. egyenlet, ha egészelhető, fölületnek a kifejezése, ámde az ily uton nyert fölület mindig folytonos; az egészelhető küzlélki egyenlet tehát csak folytonos fölületnek a kifejezése. S a nem egészelhető? Euler azt mondja, hogy az semmit sem jelent; én azt hiszem, legfeljebb azt lehet mondani, hogy a nem egészelhető egyenlet csak olyas valamit fejezhet ki, a mi a folytonos fölületekhez nem tartozik. A mi ezekhez nem tartozik, az lehet nem folytonos fölület is. A nem egészelhető egyenlet tehát nem folytonos fölületnek kifejezése és az egészelhetőség feltétele nem egyéb, mint a folytonosság feltétele. S ebből áll az új definitio.

A nem folytonos fölület természetét úgy fogjuk mértanilag megvizsgálni, ha azt a már ismeretes folytonos fölületekkel összehasonlítjuk.

Még pedig, ha pl.: $dz + \left(\frac{dz}{dx}\right)dx + \left(\frac{dz}{dy}\right)dy = 0$ a derékszögű összrendezőkben kifejezett egészelhetlen egyenlet, miután az csak 1-ső rendű, elég ha azt a legegyszerűbb folytonos fölülettel, a síkkal összehasonlítjuk. Ennek egyenlete ez alakra hozható: $z + px + qy + k = 0$. Az elsőben $\frac{dz}{dx}$ és $\frac{dz}{dy}$ két függvény, mely általában z és y -től függ, ha ezek helyébe bizonyos értéket teszünk, a hányadosok is bizonyos értékeket vesznek fel. A sík kifejezésében most p és q úgy lehet meghatározni hogy $p = \frac{dz}{dx}$ és $q = \frac{dz}{dy}$ és mivel a sík egyenletében a p és q állandókon kívül még k tetszés szerinti állandó van, ezt úgy lehet meghatározni, hogy a sík a nem folytonos fölület azon pontján menjen keresztül, melyre ama $\frac{dz}{dx}$ és $\frac{dz}{dy}$ vonatkozik. De az esetben világos, hogy a sík a nem folytonos

fölülettel érintkezik. S így látjuk, hogy mi a nem folytonos fölülethez érintő síkot is fektethetünk.

Legyen most:

1. $dz + \left(\frac{dz}{dx}\right)dx + \left(\frac{dz}{dy}\right)dy = 0$ egy nem folytonos felület kifejezése.

2. $dz + p_1 dx + q_1 dy = 0$ a vele érint. sík kifejezése és
. x, y, z , az érintkezési pont; továbbá legyen ezen kívül:

3. $dz + P dx + Q dy = 0$ egy folyt. fölület kifejezése.

4. $dz + p_2 dx + q_2 dy = 0$ egy azt megérintő sík kifejezése és x, y, z , az érintkezés pontja.

A feltevések folytán kell hogy $\left(\frac{dz}{dx}\right) = p_1$ és $\left(\frac{dz}{dy}\right) = q_1$; és $P = p_2$ és

$Q = q_2$ legyen. Ezeket előre bocsátva, miután x, y, z , pont az (1)-nek egy tetszés szerinti pontja, és miután x, y, z , pont is tetszés szerinti pont, a kettő mindig úgy határozható meg, hogy a rajtok keresztül bocsátott érintő síkok egymással párhuzamosak. Két ilykép meghatározott pontot kapcsolt pontoknak, s a rajtok keresztülmenő két érintő síkot kapcsolt érintő síkoknak nevezem.

Ha most a nem folytonos fölület minden pontjait vesszük, miután mindenikhez egy a folyt. fölületben fekvő kapcsolt pontot meghatározhatunk, és miután a (3) tetszés szerinti fölület, következik, hogy egy adott nem folytonos és egy tetszés szerinti folytonos fölület a kapcsolt pontoknak egy egész rendszerét közösen bírja. A kapcsolt pontoknak ilyen rendszere bizonyos törvénynek van alája vetve. — Az (1)-et szemlélve, a benne előforduló két részlethányadosra nézve két eset fordulhat elő. Lehet, hogy a kettő közül csak az egyik változó, s lehet hogy mind a kettő változó; azon esetben, ha a nem folytonos fölület kifejezésében az egyik részlethányados állandó, csak egyetlen egy, ha pedig mindkét hányados változó, végtelen sok alkotót nyerünk. Miután az ilyen alkotó azon mértani helyet adja, melyben a folytonos fölület az érintő síkok sorozatát bebúrkolja, mi az alkotót, Monge példájára, karakteristikának fogjuk nevezni. E szerint tehát látjuk, hogy egy tetszés szerinti folyt. fölületnek csak egyetlen egy karakteristikája van, ha a nem egészelhető küzl. egyenletnek csak egyik részlethányadosa változó, s hogy végtelen sok characteristikája van, ha a nem egészelhetőnek mindkét részlethányadosa változó. S ez azon eset, melyre Szili Kálmán úr bírálata reflektál, a midőn azt mondja, hogy végtelen sok olyan alkotót lehet egy tetszés szerinti fölületre rajzolni, melyeknek minden pontjai a nem egészelhető egyenletnek megfelelnek. Ez azonban, a mint látjuk, csak akkor áll, ha a nem egészelhető egyenlet mindkét részlethányadosa vál-

tozó; ha pedig az egyik hányados állandó, Szili Kálmán úr állítása nem valósul, a mennyiben akkor csak egyetlen egy ilyen alkotó van.

Én eddig épszőgü rendszert használtam, de az elv még akkor is áll, ha más rendszerben dolgozunk. Ha tehát az éprendszert sarkrendszerral fölcseréljük, csak a következő változások állanak be: $dz + \left(\frac{dz}{dr}\right)$

$dr + \left(\frac{dz}{d\varphi}\right) d\varphi = 0$ egy nem folyt. sarkfölület kifejezése.

$dz + r dr + q d\varphi = 0$ az Archimedes-féle csavarfölület kifejezése és $dz + P dr + Q d\varphi$ egy tetszés szerinti folyt. sarkfölület kifejezése lesz. Itt tehát az Archimedes-féle csavarfölület pótolja az érintő síkot. És ha a nem egészszelhető egyenlet csak egyik hányadosa változó, a folyt. sarkfölületen csak egyetlen egy avval felelkező charakteristika létezik, ha pedig mindkét részlethányados változó, a folytonosan végtelen sok felelkező charakteristica van. Minthogy pedig a propellerfölület küzl. egyenletében $\left(\frac{dz}{dr}\right) = 0$ azaz állandó, világos hogy ha azt akármely fölülettel összehasonlítjuk, mindig csak egyetlen egy alkotót nyerünk, mely a folytonos fölületen fekszik és a nem egészszelhető küzl. egyenletnek is eleget tesz. A propeller-fölület tehát épen nem tartozik a folyt. fölületek azon osztályához, melyet Szili barátom felhoz.

IV. Valahányszor lehetetlenségre jutunk, kétféle eset fordulhat elő. Lehet, hogy a dolog absolute s lehet, hogy csak relative lehetetlen. Valahányszor pedig relativ lehetetlenre jutunk, mindannyiszor tapasztaljuk, hogy a hánylat ilyen esetben *minden elvfeláldozást kerülve*, új fordulatot vesz. Így van ez, hogy példát hozzak fel, a görbületsugar elméletében is. Ime, miután két fölület 1-ső rendű érintkezéséhez 3—, egy 2-od rendű-hez 6 feltétel kívántatik, a gömbfölület egyenletében azonban csak 4 meghatározandó állandó van, a gömbfölület sem 1-ső, sem 2-od rendű érintkezés által soha tökéletesen nem lesz meghatározva. Ámde mivel az érintő gömb sugara a görbület sugarával coincidal, ebből az következik-e, hogy a görbületsugar meg nem határozható, vagy hogy ilyen sugar nem létezik? Mit tesz az analysis? Szép csendesesen egy fokkal lejjebb száll s a gömbről a körre, azaz a fölületről az alkotóra tér vissza. S így fedezi fel a görbület-sugarat. Jelenleg is csak hasonló úton fogunk célhoz jutni.

Miután a max. feltételéből lehozott küzl. egyenletet egészelni nem lehet, az minden esetre azt mutatja, hogy olyan fölület, melynek minden pontja a maximumnak eleget tesz, nem létezik. A kérdés tehát még csak az, vajjon nincs-e olyan fölület, mely ha nem is egész kiterjedésében, de legalább egy vagy több alkotójában a max.-nak eleget tesz? Ily fölület van, még pedig végtelen sok; mivel minden gondolható fölületen, az elébbi szerint, egy — de csakis egy alkotó mint charakteristika meghatározható. Tehát most ezek közt választanunk kell. Ha más feltétel adva nincs, a feloldás határozatlan maradna, ámde itt hozzá jő az, hogy a

propeller lap az egész fölületnek csak egy szelvénye. Ez dönt. Mert képzeljünk magunknak minden csak gondolható fölületet szerkesztve, ha mindenikre a felelkező characteristikát reárajzoljuk, melyekben a nem folytonos fölület azokat beburkolja, s ha azonkívül az ezen fölületekből kiszemelendő szelvényeket is reárajzoljuk, akkor világos, hogy minden ilyen fölületnél a characteristikának egy bizonyos ívhossza a szelvény területébe fog esni. Nyilvánvaló, hogy a sok szelvény, azaz a sok fölület közt az a legelőnyösebb, a melynél a szelvény területébe eső characteristica a leghosszabb, mivel akkor a szelvénynek legtöbb pontja van, mely a maximumnak megfelel.

Már most, ha a szelvények szegélyvonalait, melyeket a II-ik értékben mind a hyperbolicus, mind az Archimedes-féle csavarra nézve lehoztam, vizsgáljuk, ezek oly görbék, melyek egy a csavar tengelyére \perp egyeneshez, mint asymptotához közelednek, de egyébként a végtelenig elterjednek.

Ha pedig a két fölület characteristikáját vizsgáljuk, ez a hyperb. csavarra nézve amaz asymptotával coincidál, az Archimedesi csavarra nézve pedig amaz asymptotára \perp . Azt hiszem most, miután azon szelvényekben az asymptotánál hosszabb vonal nem létezik, hogy a hyperb. csavarszelvény characteristikája az Archimedes-féle szelvény characteristikáját, mint véges nagy vonalhosszt mindenestre fölülmulja. Szili Kálmán igen tisztelt barátom véleménye tehát csakugyan nem áll.

Bírálatra bocsátandó.

18. (2) *Szily Kálmán* r. t. bemutatja Köln Gyulától »A közvetlen manometrikus lángokról« cz. dolgozatot. Kivonata ez:

König párisi műgépész egy igen elmés módszerrel gazdagította a tudományt, mely által a hangzó levegő hullámait láthatóvá tette. E módszer, mint előre látható volt, tudományos kutatásoknál több oldalú alkalmazást nyert. Magának Könignek ide vágó kísérleteiről nem is szólva, használta e módszert Zoch Iván hazánkfiá, tanár Nagy-Rőczén, a hang sebességének mérésére különböző gázokban. A Zoch által tett berendezést Mayer Alfréd Amerikában tökéletesítette és »manometrikus lángmikrométernek« nevezte el, melyet Mayer még felhasznált a levegő hullámhosszainak közvetlen megmérésére, a hullámfelület alakjának megmutatására, sőt magas mérsékletek mérésére is. Nem akarom ez alkalommal megvitatni annak lehetőségét, hogy e módszerrel a hullámhosszakat pontosabban meg lehet-e határozni, mint az eddigiekkel; ámbár kísérletem alapján kétségbe vonom azt; és kétségbe vonom még inkább, hogy a hullámfelület e módon oly pontossággal lenne meghatározható, mint Mayer Alfréd állítja, ki az orgonasíp által előidézett hang hullámfelületének ellipszoidikus alakját kísérleteiből felismerhetni véli. Mindamellett e kísérletek bizonyára alapot vetnek további kutatásokra s általok König találmánya mindinkább tágasabb alkalmazást nyer.

Az imént említett kísérletek megvizsgálásával foglalkozván, arra törekedtem — miután a kívánt eredményt el nem érhettem, — hogy minél nagyobb lángokat lehessen alkalmaznom. Ezt természetesen a mem-

brán akadályozza leginkább, minthogy a mozgatására szükséges jelentékeny erőt elvonja a lángtól.

Ez arra a gondolatra vezetett, hogy a lángot membrán nélkül közvetlen a hullámzó levegő által rezdítsem meg. Miután a Bunsen-féle gázlámpák módszerével nem sikerült elegendőképen a gáz világító erejét a szerint csökkenteni vagy erősíteni, a mint a lámpa alsó nyílásához vezetett hanghullámok ott a levegőt sűrítik vagy ritkítják: egy rövid üvegcsövet erősítettem a König-féle tokhoz, a membránt tőle eltávolítván. A cső 1 mm. átmérőjű kerek nyílásban végződött, mely elé 6—8 centiméter magas gázlángot állítottam. A mint a síp megszólamlott, a bekövetkezett légritkulások a lángot a csőbe húzták, a sűrítések pedig azt kifelé fújták. A láng jelentékenyen vesztett fényéből és a forgó tűkörben szép világos és nagyságának megfelelő csipkéket mutatott.

E módon sikerült mindazon kísérleteket ismételnem, melyek eddig a membrán segítségével hajtattak végre.

De ha a hangzó levegő ily módon a gázlángot megrezdítheti, és másrészt, mint tudva van, a csövekben terjedő hang a távolsággal csak keveset veszít erősségéből: úgy előre várható, hogy e hatást nem csak a sípból vezetett állandó hullámok, hanem a hang forrásához közel tartott csőben létesített hullámok is előidézhetik.

E kísérlet teljesen sikerült.

A berendezés rendkívül egyszerű. Tetszőleges hosszúságú 2, 3, v. több centiméter átmérőjű csövet, mely körülbelül 1 mm. átmérőjű nyílásban végződik, egy tetszőleges, de elég erős hangforráshoz, leggye-rűbben orgonasíp szájához közel megerősítünk és a keskeny nyílás elé 6—8 cm. magas gázlángot helyezünk, úgy hogy a cső a láng tövébe fujjon.

E módszer ép oly kényelmesen alkalmazható és a körülményekhez idomítható, mint a König-féle, ugyanis nem szükséges, hogy a vezetőcső közvetlenül a lángba fujjon, hanem kaucsuk-cső segítségével bárhova állított lánghoz el lehet vezetni a hullámokat.

Ha két hang együttes hatását akarjuk a lánгон észlelni, akkor König segédtokokat kénytelen alkalmazni, melyek itt szintén elmaradnak.

E kísérletet t. i. vagy úgy intézhetjük, hogy a két különböző hang hullámaait egy háromágú cső segítségével vezetjük a lánghoz és az intervallumoknak megfelelő képeket vizsgáljuk, vagy pedig még egyszerűbben úgy, hogy csak egy csövet alkalmazunk, de hosszát akkép választjuk, hogy az egyik hangra rezonáljon. Az utóbbi esetben a csövet azon síp szájához illesztjük, melynek hangjára nem, vagy többé kevésbé rezonál, a másik sípot pedig, melyre teljesen rezonál, közel hozzá szólaltatjuk meg. Így igen könnyen és szépen megkapjuk az intervallumok képeit a forgó tűkörben.

Természetes, hogy a Helmholtz-féle rezonátorokból vezetett lég-hullámok ugyanily hatást gyakorolnak a lángra.

Általában mindazon kísérletek, melyek eddig a König-féle manometrikus tokokkal membránok segítségével hajtattak végre, ezen módon is előállíthatók.

E módszernek — azon mellékes előnyén kívül, hogy az illető kísérleteket nagyobb hallgatóságnak és sokkal egyszerűbb módon bemutatni, mint az előbbivel — tudományos kutatásoknál sokkal pontosabb eredményekre kell vezetnie, mint a König-félenek, minthogy az utóbbi módszer nemcsak hogy kisebb képeket ad, hanem a membrán — tökéletlen rugalmasságánál fogva — a hullámok csekélyebb változásait a gázzal nem közölheti.

Különösen a magánhangzók által előállított képek eltérni látszanak König rajzaitól; hogy mennyiben helyesek vagy helytelenek e rajzok, erről befejezett vizsgálataim után leszek bátor jelentést tenni.

Az Értesítőbe adandó.

19. (3) Olvastatott az osztály 1874. jan. 9. és folytatólag jan. 13. tartott értekezletének határozata a Fáy alapítványi kérdés tárgyában (mezőgazdasági vízműtan), melyre 1873. decz. 31-ig nem érkezett pályamunka, hanem csak egy névtelen pályázni akaró levele, ki két évi halasztást vagy megbízatást kér. Az értekező azon véleményben van, hogy két évre kellene halasztani, és határnápol a beadásra 1875. decz. 31-két kitűzni, mire azonban az osztály jóváhagyását kéri ki.

Az osztály beleegyezvén, az összes ülés elé terjesztendőnek határozza azon ajánlással, hogy a mezőgazdasági vízműtanra hosszabbítottassék meg a határidő két évvel, úgy hogy az 1875. decz. 31-én legyen beadandó.*

20. (4) A második tárgy dr. Thanoffer Lajos egyetemi tanárnak folyamodványa az osztályhoz, engedélyért egy értekezés előadására az ülésen, melynek címe: »Adatok a szem porczhártyája szövettanához«.

Az osztály a folyamodványt az összes üléshez ajánlva terjesztetni határozta.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

I.

I g a z g a t ó s á g i ü l é s.

1874. január 25-én.

Nagyméltóságú gr. Lónyay Menyhért akad. elnök ur elnöklése alatt.

1. A közelebbi, 1873. nov. 23-án tartott igazgatósági ülés jegyzőkönyve felolvastatván

Tudomásul vétetett.

2. Annak 74-ik pontjára a főtítkárral jelenti, hogy a Rhédey síremlék költségei iránt még nem lehetett a társörököseket felszólítani, mert a költségek pontosan összeállítva nincsenek, és még a sírnak vasráccsal körülvétele is javaslatba hozatott.

Az Akadémia gondnoka utasítandó, hogy minden kifizetett nyugta összeállításával, terjesztszen elő a tett és még teendő költségekről teljes kimutatást.

3. Ugyanannak 92. pontjára nézve, s annak kapcsán bemutatott Hinka József ügyész jelentése, ki Mezőssy Menyhért újhelyi ügyvédnek a Kazinczy alaphoz tartozó ingatlanok múlt 1873-ik évi kezeléséről vezetett számadását benyújtván, egyzersmind a múlt évben betérjesztett haszonbéri szerződés el vagy nem fogadásáról skér tájékoztatást a nevezett ügyvéd úr, s jelenti, hogy a bérlők az október 1-től számított első évnegyedli bért lefizetvén 275 frttal, ebből 150 frtot 8% kamatozással az újhelyi takarékpénztárba tett be, a többit pedig a napi szükségletek fedezésére fordítja.

Az 1873-ik évi számadás, előleges megvizsgálás végett, Hinka József ügyész úrnak, ennek minél előbb beadandó véleményével együtt pedig a gr. Cziráky János és b. Vay Miklós urakból álló bizottságnak adandó ki.

A mi a haszonbéri szerződést illeti, annak a novemberi ülésen történt helybenhagyásáról, a jegyzőkönyvi kivonat közlése mellett, Hinka ügyész úr Mezőssy urat értesítse, valamint arra is szólítsa fel, hogy a bér jövedelmet ne az ottani takarékpénztárba helyezze el, hanem mindenkor küldje fel a magyar földhitelintézet kezelésére bízott Kazinczy-alapítványi pénztárba. A gazdasági épületek javítására kért 40 frt levonása után tehát az okt.—decz. maradvány is felküldendő lesz.

Mi a 22 hold pusztaság belsőségét illeti: abból az igazg. tanács régebbi határozata, s Skálniczky építész terve szerint öt hold lészen a síremlék körüli kertnek még a tavaszon hasítandó; a fennmaradó rész pedig a bérlőnek csatolandó vagy külön bérbeadás által kihasználható. Erre nézve az elnökség megbizatik, hogy az Akadémia gondnokát leküldvén, ez által, valamely környékbeli ügyes kertész segítségével, az 5 holdat Skálniczky terve szerint hasíttassa ki, és kertet alakítása iránt intézkedjék.

4. Másodelnök úr előterjeszti a magyar földhitelintézet pénzügyi osztályának f. é. január 10-én kelt levelét, mely mellett a m. tud. Akadémiának a múlt 1873. évre vonatkozó decz. 31-én lejárt zárszámadása, nyeresimenyi és veszteségi számadásának kivonata, bevételeinek és kiadásainak s a részére tett adományok és hagyományok, valamint az alapítványoknak és azok kamatainak kimutatásai közöltnak. Kéri másodelnök ezeknek vételéről értesíttetni a magyar földhitelintézet pénzügyi osztályát, egyszersmind pedig a benyújtott számadásokat, talán a múlt évi vizsgáló bizottság által, megvizsgáltatni.

Az előbbi ponttal kapcsolatban kiemeli a másodelnök, hogy az Akadémia nagy terjedelmű számvitele annyira rendben van most már, hogy az Akadémia pénzügyeinek állapota bár mikor azonnal áttekinthető, s a számadások a lezárás napjától kezdve egy hét alatt készen voltak. Ez főleg a m. földhitelintézet főkönyvezőjének Trebitsch úrnak érdeme. Kezdetől fogva ő foglalkozott ez ügygyel. A m. elnök ezen okból Trebitsch Ignác úrnak, több évi buzgó és sikeres fáradozásainak elismerésül száz db arany tiszteletdíj utalványozását hozza javaslatba.

A mi már a M. T. Akadémia múlt évi számadását illeti: a veszteség és nyeresimenyi számla 19559 ft 65 krt tüntet föl, mint oly összeget, melylyel részint bevételi többlet, részint a kiadásokban történt megtakarításokkal az Akadémia vagyona 1873-ban gyarapodott. A hagyományok és adományok összege 10211 ft 17 krra megy. Megjegyezi egyébiránt jelentő másodelnök, hogy a múlt évi hagyományok összege jóval többre megy. Dr. Kajlácsy István 12000 frtos hagyománya azonban csak 12 év múlva fizettetik ki; míg a Bésán-féle hagyatékról hivatalos értesítést máig sem vett az Akadémia. Másodelnök magán uton tudakozódott ez iránt Balassa István végrendeleti végrehajtónál, s úgy hiszi, hogy talán ezen 40000 frtnyi hagyomány a folyó évben kifizettetik.

A folyó 1874-iki költségvetésben az Akadémia saját bevételei a múlt évi tényleges bevételek s teljesen biztos fölvételek alapján előirányozvák. Öröndetes dolog, hogy az Akadémia ezen saját bevételei most már százezer forintra mennek. Az állam részéről előirányzott bevételek, részint az állami költségvetés, részint a történelmi műemlékek kiadásai fedezésénél azon biztos föltevésen vannak fölvéve, hogy a vallás és közoktatási miniszter úr azon 15000 frtból, mely összeg a történelmi műemlékek felkutatására, kiásatására, felvételére, lajstromozására, osztályozására, kiadására és felügyelésére az állam által 1874-re megszavaztatott, öt ezer ftot a folyó évben is a M. T. Akadémia archaeologiai bizottsága rendelkezésére bocsát, miután azon föladatok egy részét, a melyekre a 15000 ft az állam által megszavaztatott, e bizottság teljesíti. A miniszter úrhoz azonban ezen tárgyban felírás intézendő a jelen igazgatósági ülésből.

Az Akadémia összes bevételei 1874-re az érintett forrásokból, ide számítva Fogarasi János r. tag 500 ftnyi adományát is, 131332 frtban vannak előirányozva.

A kiadásokra nézve megjegyzendők a következők:

A személyes járandóságok összege a megállapított fizetések és illetmények alapján vétetett föl azzal az egy változtatással, hogy miután az irodai személyzet fizetése a múlt évben emeltetett, méltányosnak kell elismerni azon személyzet egyik legrégebbi tagjának Ring Adorjánának az Igazgatósághoz benyújtott kérelmét, melyben kéri, hogy az ő fizetése is ugyanolyan összegre emeltessék, mint az irodai személyzet többi tagjaié. Ezen összeg 800 ft évi fizetés. Másodelnök azt hiszi, hogy az emelést, mely az Akadémia pénztárát csak 56 fttal terheli, a tek. Igazgatóság jóvá hagyja.

Időközben az irodai személyzetnek még egy tagja, Szentes folyamodott fizetése javításáért. Erre nézve azonban fűtitkár úr jelentése alapján hozhat a t. Igazgatóság határozatot.

Mellőzve a költségvetés azon rendes tételeit, a melyekre nézve évenként már meghatározott összegek vétetnek föl, s a melyekre nézve az eddig előirányzott összegek vannak a folyó 1874. évre is fölvéve, a mi az osztályok kiadásait illeti: az I. és II. osztály minden kívánatának elég van téve a bemutatott költségvetésben. Nem mondhatja ezt a m. elnök a III. osztály előterjesztésére nézve. Itt a költségvetés nem nyújt fedezetet a következő kiadásokra:

1. Wartha Vincze és Schuller Alajos polytech. tanárok physico-mineralogiai kísérletekre az ásvány és műkristályok optikai állandóinak megvizsgálására 1000 frt.

2. Wartha Vincze physico-chemiai kísérletekre normal fényforrás létre hozására 1000 frt.

3. Balog Kálmán l. t. egyetemi tanár cinchona kérgék növényyszövet-tani tanulmányok eredményének kiadására 2330 frt.

Másodelnök úr örvendene leginkább, ha már elérkezett volna az idő, midőn a M. T. Akadémia kísérletekre is nagyobb összegeket adhatna tagjainak rendelkezésére.

Jelenleg ezt annál kevésbbé teheti, mert habár a jelen költségvetés többletet mutat, a megtakarított összeget nem csak teljesen kimerítik, de azon felül nagyobb költsön felvételét is fogják igénybe venni azon költségek, melyeket a képtár vas szerkezetű tetővel ellátása igénybe fog venni. Egyébiránt megjegyzendő, hogy ez évben különben is már 9200 frtnyi összeget ad az Akadémia a mathem. és természettudományi osztály és bizottság rendelkezése alá.

A kiadások összege 116333 frt.

A fölösleg 14999 frt.

A M. T. Akadémia költségvetése az 1874. évre.

I. B e v é t e l e k.

I. Alapítványok kamatai	21516 frt.	
II. Kamathátralék	8000 »	
III. Értékpapírok után	30000 »	
IV. Házbér	31316 »	
V. Tartozásokból	1000 »	
VI. Könyvek eladásából	2000 »	
VII. Hagyományok és egyéb rendkívüli bevételek	5000 »	
VIII. Folyó számadás utáni és más kamatok	2000 »	100832 frt.

IX. Az állam részéről

a) Történelmi források és emlékek kiadására	15000 »	
b) Történelmi műemlékek kiadására	5000 »	
c) A math. és term. tud. bizottságnak országos érdekű kutatásokra	5000 »	
d) Könyvtárra	5000 »	30000 »

X. Fogarasi János r. tagtól a nyelvtudományi osztály részére

500 »
131332 »

II. Kiadások.

I. Személyes járandóságok:

a) Rendes tagoknak	6615	frt.
b) Főbb tisztviselők (titkárok, bizottsági elö- adók, ügyész) fizetése	9010	»
c) A többi tisztviselők (gondnok, főtitkári se- géd, irtóki személyzet) fizetése	7920	»
d) Szolgák illetménye	3708	»
» ruházata	1200	»
	<u>28453</u>	frt.

II. Az összes Akadémiát általában illető kiadások

(Almanach, Évkönyvek, Értesítők)	8000	fr
--	------	----

III. Jutalmak

5730 »

IV. A Budapesti szemle segélyezésére

2200 »

V. Az osztályoknak könyvek kiadására

a) az I. osztálynak következő munkákra:

aa) Corpus Poetarum I-ső kötet	700	»
bb) Magyar-finn-ugor szóegyeztések Budenztól	780	»
cc) Régi nyelvemlékek olcsó kiadása II. kö- tet és az I-ső kötet pótléka	2360	»
dd) Nyelvtörténeti szótár előmunkálataira	1400	»
ee) Fogarasi János adománya	500	»
	<u>5740</u>	»

b) A II. osztálynak

aa) Knauz jutalmazott chronologiai kézi- könyve kinyomatására	750	»
bb) Magyar történelmi atlasz előmunkála- taira	1200	»
cc) Magyar tudományos Repertorium I. kö- tete kiadására	1250	»
dd) Nagy Iván lev. tag magyar czimertana kiadási költségeire	500	»
	<u>3700</u>	»

c) a III. osztálynak.

Szabó Ignác jutalmazott légtűnet tana, Bardócz jutalm. mechanikája, Bolyai munkája, az Observationes meteorologi- cae kiadása és Than Károly r. tagnak eszközökre a testek vegyi esélye megha- tározása végett	4260	»
---	------	---

VI. Az állandó bizottságok költségei:

a) Könyvkiadó bizottság	8000	»
b) Történelmi bizottság	15000	»
c) Archaeologiai bizottság	5000	»
d) Mathem. és term. tud. bizottság	5000	»
e) Nyelvtudom. bizottság		
aa) Közlemények	1600	»
bb) A nyelvőr segélyezése	1500	»
	<u>3100</u>	»

VII. A könyvtár gyarapítása 5000 »

VIII. Tudományos utazásokra	400 frt.
IX. Irodai szükségletre	250 »
X. Az akadémiai épület fentartására (fűtés, világítás, tisztogatás stb.)	4800 »
XI. Ügyvédi, postai, szállítási stb. kiadások	1000 »
XII. Tartozás az I-ső m. ált. biztosító társulatnál	2400 »
XIII. Eml. alapítvány kiadása	800 »
XIV. Kamat fejében a m. t. Akadémia által kezelt külön alapítványoknak	4500 »
XV. Rendkívüli kiadásokra (Emich követelése)	2500 »
XVI. Tisztviselők jövedelmi adója	500 »
	<hr/> 116333 frt.

A jelentés első részére vonatkozólag : az 1873-ik évi zárszámadás megvizsgálására gr. Cziráky János, gr. Károlyi György és Szögyény László ig. tag urakból kinevezett bizottság kéretik fel, miről a m. földhitelintézet is, e jegyzőkönyv kivonatában, értesítendő.

Ugyanazon első rész értelmében a m. földhitelintézet főkönyvezője Trebitsch Ignác urnak több évi buzgó és sikeres fáradozásaiért az Igazgató Tanács elismerését fejezi ki, s a javasolt száz arany tiszteletdíjat készséggel megszavazza.

A bemutatott költségvetés elfogadtatott, azon módosítással, hogy a III. osztály által, physico-mineralogiai kísérletekre kért összeg vagyis a jelentésben 1. szám alatt említett 1000 ft helyett 500 ft minden további következés nélkül felvétel, és hogy Szentcs. Károly folyamodó fizetése 500 frtról 600-ra emeltetett, a 100 ft lakbér illetősége épségben hagyatván. — Az I. osztály ajánlata folytán Kazinczy Ferencz lakházát és síremlékét ábrázoló két olaj festmény megvételére 100 frt a kiadások »rendkívüli« rovatából utalványoztatott. Az összes szolga személyzet drágasági pótlékot kérő folyamodványa ellenben, miután részökre tisztességes fizetés van rendszeresítve, tekintetbe nem vétetett.

Végül, az archaeologiai bizottság részére szükséges 5000 frtnak a történelmi műemlékekre szánt országos költségéből való engedélyezése iránt a nm. vallás és közoktatási miniszter úrhoz az Igazg. Tanács nevében alázatos fölterjesztés határozott.

5) A magyar kir. központi díj és illeték szabályozó hivatal múlt évi november 30-án kelt iratában felszólítja az Akadémiát, hogy a mennyiben az 1863. és 1864. évek folytán ingatlan vagyont szerzett, a szerzés időpontjának megjelölése mellett, annak értékét oly czélból bevallani sziveskedjék, hogy az ez után járó egyenértéki illeték, a bányatörvény 95. tétele D, pontja 4. jegyzete, illetőleg az 1868. évi XXIII. t. cz. 24. §-a értelmében megállapíthatassék.

Kiadatik Csengery Antal másodelnök urnak, a követelés mivoltának megvizsgálása s az iránt teendő véleményes jelentés végett.

6) Olvastatott a zalaegerszegi kir. tszéknak 1873-ik decz. 9-én hozott 3435. sz. végzése, mely szerint a gr. Széchenyi István által 1826. márcz. 19-én tett 60,000 pft örök alapítvány, egyéb más terhekkal együtt, a pölöskei uradalomról ki, és a nagycenki uradalomra s a budai ingatlanokra által kebleztetik.

Tudomásul vétetvén, az okirat áttendő a m. földhitelintézet őrzete alatt levő alapítványi iratokhoz, és ott gr. Széchenyi István alapító leveléhez melléklendő.

7. A pesti kir. törvényszék, 1873. évi 45611. számú végzése kapcsában, megküldi másolatban özv. Pfeffer Jánosné szül. Pollák Adele asszony azon nyilatkozatát, mely szerint Reichenauban elhunyt férje szóbeli végrendelete folytán, más jótékony célú hagyományok mellett, a M. Tudom. Akadémiának is 500 frtot három év múlva, de kamat nélkül, kifizetni ajánlkozik.

Átteendő akadémiai ügyész Hinka József úrhoz, egyszersmind a m. földhitelintézet, e jegyzőkönyv kivonatában, értesíttetni határoztatik.

8) A verebélyi kir. járásbíróság nél. Barlanghy László fűsi birtokos végrendeletének kivonatát küldi, melyben a M. T. Akadémia részére, alapítványul, 1000 frtot hagyományoz.

Hasonlóan átteendő akadémiai ügyész úrhoz, a m. földhitelintézet is értesíttetvén.

9) A pesti kir. tszék 1873. decz. 10-én kelt 56884. számú végzése kapcsában, átteszi néhai Simon Flórent végrendelete kivonatát 100 osztr. ért. ft hagyományról az Akadémia részére.

Szintén akadémiai ügyész úrhoz teendő át, a m. földhitelintézet egyidejű értesítése mellett.

10. Elnök úr önmaga bemutatja Hinka József akadémiai ügyész jelentését az Akadémia jogügyeinek múlt 1873. évi folyamáról; mely is következő:

Nagyméltóságú gróf s akad. elnök úr, nmítgu akad. Igazg. Tanács, kegyelmes uraim! A m. tud. Akadémiának múlt évben előfordult peres és nemperes ügyei folyamáról van szerencsém következőkben előterjeszteni alázatos jelentésemet.

1-ör. Néhai Meszlényi Márton János örökösei ellen 300 darab cs. arany és járulékaik iránt lefolyt peres ügyben végrehajtási árverés alá került szelevényi birtok, mely 22,000 ftra volt megbecsülve, a m. évi nov. 29-én tartott második árverésen 15010 fton adatott el; — ezen vételár felosztására s a fizetési sorrend megállapítására még nem tüzetett ki tárgyalás, mivel az árverés ellen — a mint értesültem — kiskorú Hrabár Béla részéről semmiségi panasz emeltetett, mely most fog elintéztetni.

2-or. Néhai Edl Kálmán hagyatékából az Akadémiának hagyományozott 16000 frt után múlt 1873. évre lejárt 5% kamatot befizettem az akadémiai pénztárba; — a hagyaték állagának tisztába hozatalára pedig e hó 18-ka tüzetett ki tárgyalási határidőül, melynek eredményéről maga idejében teendém meg körülményes jelentésemet.

3-or. Néhai Mesko Dénes által az Akadémia részére hagyományozott 2249 ft 34 krt befizettem az akadémiai pénztárba.

4-er. Néhai gr. Schmidegg Kálmán ezer darab arany hagyománya tárgyában van szerencsém a grófnak fő és fiók végrendeletét 1/2 és 1/4 alatt — nem különben a Csapody Pál csődtömege ellen lefolyt perben a kaposvári cs. kir. tszék által múlt 1857. decz. 22-én hozott végzést 3/4 alatt, valamint a megújított perben Somogy megye volt tszéke által 1869. sept. 18. hozott, úgy szinte a váltó feltörvényszék által 1870. ápr. 5-én és a legfőbb törvényszék által 1871. január 17-én hozott ítéleteket 4/5, 5/6 és 6/7 alatt ide zárva a nm. Igazg. Tanácsnak oly megjegyzéssel bemutatni, hogy a curiának azon második ítéletét, mely szerint előbbi ítélete ellenére a csődtömeget azon 15000 db arany megfizetése alól felmentette, annál fogva nem mutathatom be, mivel azon ítélet jelenleg a megújított perhez csatoltatott; de gondom lesz rá, hogy mind ezen ítéletet, mind pedig a megújított per miben létező kimerítő jelentést mi-

előbb a nmltsgú Igazg. Tanácsnak bemutatthassam ; addig pedig kérem az írományokat kellő használat végett kegyesen visszavezéreltetni.

5-ör. Néhai Mukics Gergely örökösei, az Akadémiának hagyományozott 2000 frtból fennmaradt 100 ft befizetésének határidejére nézve, minthogy ebbeli kötelezettségüknek a roszt termés, és mostoha pénzviszonyok miatt eddig nem tudtak eleget tenni, azon alázatos kéréssel járulnak a nmltsgú Igazg. Tanácshoz, hogy a befizetési határidőt jövő april végeig meghosszabbítani méltóztatnék, igérván, hogy azon időre a hátralékot késedelmi kamatával együtt múlhatlanúl be fogják fizetni, ezen kérelmüket azonban a nmltsgú Igazgató Tanács bölcs elhatározása alá terjesztván — annak mielőbbi kegyes közléseért esedeznek.

6-or. Néhai Fitzek Lajos által az Akadémia részére hagyományozott 500 frtot beszédtem s az akadémiái pénztárba befizettem.

7-er. Néhai Szöllösy Albertina asszonyságnak végrendeletét, mely szerint az Akadémiának 1000 frtot hagyományozott, van szerencsém 7 $\frac{1}{2}$. a. kegyes visszavezéreltetés mellett a nmltsgú Igazg. Tanácsnak bemutatni.

8-or. Néhai Töltényi Miklósnak az Akadémia részére hagyományozott 100 ftja beküldetett az akadémiái pénztárba.

9-er. Néhai Burgmann Károly hagyatékához tartozó ingatlanok, melyek 15657 ft 60 kr-ra voltak becsülve, m. é. julius 1-én tartott árverésen 16040 fton adtak el, a vételár felosztása s a kielégítési sorrend megállapítására pedig e hó 29-ike lett kitűzve, melynek eredményéről a nmltsgú Igazgató Tanácsot annak idejében lesz szerencsém értesíteni.

10-er. Néhai Zmeskál János hagyatéka tárgyában hozott és 9 $\frac{1}{2}$. úgy 10 $\frac{1}{2}$. alatt ide zárt végzések szerint megkerestetett a kalocsai törvényszék, hogy a fehéregyházi birtok vételárát — a terhelő hagyatéki adósságok kielégítése végett, mielőbb küldje fel, hogy a hagyaték átadása, egyszersmind pedig az Akadémia hagyományának biztosítása, haladék nélkül eszközöltethessék.

11-er. Néhai Hubai Miksának az Akadémia részére hagyományozott 3000 frtnyi alapítványa, mely a végrendelet szerint csak Gillming Teréz és Utassy Venich Anna halála után fog kiszolgáltatni — az e részben helyettesített ügyvéd jelentése szerint biztosítottatott.

12-er. Néhai Kubinyi János által az Akadémia részére hagyományozott 100 ft alapítváni tőke befizettetett az akadémiái pénztárba.

A többi hagyatéki ügyekről mihielyt érdemlegesen lesznek elintézve — megteendém alázatos jelentésemet.

Ki is Excellentiád s a nmltsgú Igazgató Tanács magas kegyeibe ajánlottan, mély tisztelettel maradok Exc. s a nmltsgú Igazgató Tanácsnak Budapest, 1874. jan. 25-én alázatos szolgálja Hlinka József akadémiái ügyész.

E jelentés, a bevégzett ügyekre nézve, helyeslő tudomásul vétetvén ; a folyamatban levők szemmel tartása, sürgetése, s azokról annak idejében teendő jelentés akadémiái ügyész úrnak további utasításával adatván : a mi különösen Mukics Gergely örököseinek az 1000 frt befizetési határidejének jövő april végeig való meghosszabbítása iránti kérelmét illeti, azt az Igazgatóság méltányosnak találta megengedni, miről jelentő ügyész úr, a visszakivánt iratok melléklésével, jelen jegyzőkönyv kivonatában értesítendő leszen.

Negyedik akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1874. jan. 26-án.

Nagyméltóságu gr. L ó n y a y M e n y h é r t akad. elnök úr elnöklése alatt.

22. A főtitkár fájdalommal jelenti Udvardy Ignác lev. tagnak folyó hó 17-én történt halálát.

Szomorú tudomásul vétetvén, az illető (II.) osztály felhivatik emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

23. A vallás és közoktatási m. kir. minisztérium, f. é. 897. sz. a. kegyes leiratában, közben jár, hogy az athenei egyetemi és nemzeti könyvtár részére az Akadémia kiadványai ingyen megküldessenek.

Közöltetik véleményadás végett az állandó könyvtári bizottsággal.

24. Ugyanazon kir. minisztérium 29393/1873. sz. a. áteszi véleményre Lázár Lajos soroksári lakos az iránti folyamodását, hogy bizonyos dr. Csipkés Sándor által írt, és 300 ívre terjedő orvosi kéziratnak, melyet folyamodó állítólag a bukaresti consulkának a m. Akadémia részére való megküldés végett 1872-ben átadott, visszaszerzését a fentisztelt minisztérium eszközölje.

E leirat a mellékelt folyamodvánnyal áttétetik a III. osztályhoz, hogy ez ügy iránti véleményét, az iratok visszacsatlása mellett, hova előbb mutassa be.

25. Az I. osztály dr. Ring Mihály úrnak engedélyt javasol adatni, hogy mint vendég, a Catull kéziratokról szóló értekezését az osztály ülésén felolvashassa.

Megadatik.

26. Szintén az I. osztály, a nyelvtörténeti szótár-munkálatokhoz, a jelenleg Esztergomban lévő *n a g y s z o m b a t i c o d e x e t*, primás ő eminentiájához intézendő levélben, ideiglenes használatra, elkérteni óhajtja.

Elnök úr ő nagyméltósága a főméltóságú primás e tárgyban leendő megkeresésre fölkeretik.

27. Az I. osztály: »Jegyzetek a magyar népnyelvből« című kézirati munkát, mint a mellékelt bírálat szerint igen gyarlót, szerzőjének visszaküldetni véleményezi.

A kézirat a bírálat másolatával együtt J ó z s a J á n o s szerzőnek visszaadandó.

28. Végül szintén az I. osztály Ökröss Bálint lev. tag úrnak, ki az Akadémiának 27 magyar, és 24 latin, régi oklevelet ajándékozott, kéri kifejeztetni az Akadémia köszönetét.

Az adomány köszönettel fogadtatván, erről Ökröss úr levélben is értesítendő.

29. A III. osztály indítványozza, hogy a Fáy-alapítványból hirdetett jutalomkérdés (Mezőgazdasági Vízműtan), melyre az 1873. decz. 31-ki határideig pályamunka nem érkezett, két évre, vagyis 1875. decz. 31-re újra tűzessék ki.

Elfogadtatván, a pályakérdés újra kitűzetni, s egyszersmind az alapító pesti első hazai takarékpénztár erről értesítettni határozatott.

30. Továbbá a III. osztály dr. Thanhoffer Lajos egyetemi tanár részére engedélyt ajánl adatni, hogy »Adatok a szem porczhártájára tanához« cz. értekezését személyesen felolvashassa az osztály ülésén.

Megadatik.

31. Óváry Lipót úr hasonlóan megengedtetni kéri, hogy levéltári kutatásairól a febr. 9-én tartandó osztály ülésben jelentést olvashasson fel, mivel február közepén hosszab időre elutazni szándékozik.

Tekintve, hogy Óváry úr a külföldi levéltárakban egyenesen az Akadémia megbízásából működött, e tárgyú végjelentésének személyesen való felolvasása megengedtetik.

32. A III. osztály Lassgallner Sándornak a deczemberi összesülésből véleményre kiadott értekezését azzal terjeszti vissza, hogy az, mint perpetuum-mobile féle dolog, el nem fogadható.

Szerzőjének egyszerűen visszaküldendő.

33. Karcsu A. Arzén sz. ferenczrendi áldozár »Római pápák történelme« című 8 kötetes munkáját a Marczibányi jutalomnál figyelembe vétetni kéri.

Áttétetik a II. osztályhoz, eshetőleg figyelembe vétel végett.

34. A moszkvai régészeti társulat csereviszonyt ajánl és kér.

Véleményre kiadatik az állandó könyvtári bizottságnak.

35. Wilczek Szaniszló »Notizen zur Gründung eines unvergänglichen Reiches« című, nyomtatva beküldött munkáját az Akadémia figyelmébe ajánlja.

Kiadatik a II. osztálynak, tudomásul vétel, s eshetőleg véleményadás végett.

36. Kósa Sándor iskolaszéki elnök a bodolai népiskola számára az Akadémia kiadványaiból, a mit lehet, ingyen megküldetni kéri.

Az Akadémia nincs azon helyzetben, hogy népiskolák számára — melyek azokat úgy sem használhatnák — kiadványait megküldhesse.

37. A főtítkárral jelenti, hogy az Akadémia megküldött kiadványairól térítvények, illetőleg köszönő levelek érkeztek a következő intézetektől: a segesvári gymnasium, a s.-pataki ref. collegium, a debreczeni ref. collegium, a hódmezővásárhelyi ref. főgymnasium, a m.-vásárhelyi Teleki könyvtár, az eperjesi kir. kath. főgymnasium, a lőcsei kir. főgymnasium, végre a londoni Royal Society részéről.

Tudomásul szolgál.

38. Ugyanaz bemutatja a deczemberi összes ülés óta a könyvtár részére érkezett csere-, ajándék- és köteles könyvpéldányokat s az Akadémia kiadványait, ily rendben:

I. Testületektől.

Finnische Literatur-Gesellschaft. Helsingfors. a) H. G. Porthans Skrifter. I—V. Delen. b) Deutsch-Finnisches Wörterbuch. c) Suomalainen ja Ruotsalainen Sanakirja 1—5. Wihko. d) Suomi. 9—10. Osa. e) Kalevala. f) Historiallinen Arkisto I. II. III.

Université Royale. Christiania. a) Norsk-lappisk Ordbog. b) Beretning i 1870. c) Alter-Bog. d) Dr. M. Luthers lille Katekismus. e) Muttom Salmak. f) Friis: Lappisk Mythologi. g) Salbmagirje. h) Bibel-Historia. i) Rokkus-ja Oappo-Girje. k) Die Pflanzenwelt Norwegens. l) Forhandlinger. Aar 1871. m) Forekomster af Kise i Norge. n) Sars: On some remarkable forms of animal life. o) Sexe: On the rise of land in Scandinavia. p) Lieblein: Recherches sur la Chronologie Egyptienne.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. 1873. Sept—Oct.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Anzeiger 1873. Nr. 28. 29. 30. b) Inhalt des Jahrg. 1873.

R. Geographical Society. London. Proceedings. Vol. XVII. Nr. 3. 4. 5.

Société de la Numismatique Belge. Bruxelles. Revue. Tom. VI. Livr. 1.

Verein für Mecklenburg. Gesch. u. Alterth. Schwerin. Mecklenburgisches Urkundenbuch. VIII. B.

Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München. a) Abhandlungen der Philos. Philol. Cl. XIII. B. 1. Abth. b) Abhandlung der Math. Physik. Cl. XI. B. 2. Abth. c) Abhandl. der Hist. Cl. XII. B. 1. Abth.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Verhandlungen. 1873. Nr. 4. b) Zeitschrift VIII. B. 4. H.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1873. Nr. 16.

Cs. kir. udvari könyvtár igazg. Bécs. Die Sammlungen der vereinten Familien- und Privat-Bibliothek Sr. Majestät des Kaisers I. B.

Közös hadügyminisztérium. Bécs. Militär-Statistisches Jahrbuch für 1871. I. Th.

M. kir. közokt. minisztérium. Budapest. Bericht über die Verhandlungen des internationalen Meteorologen-Congresses.

Akad. Leseverein. Gratz. Sechster Jahresbericht.

Püspöki hivatal. Sz.-Fehérvár. Schematismus cleri dioecesis Albaregalensis pro 1874.

Apáti hivatal. Zircz. A cisterci rend névtára 1874-re.

Kir. Főgymnasium igazg. Lőcse. Iskolai Értesítő 1872/3 tanévről.

II. Magánosoktól.

Dr. Krishaber. Páris. Dictionnaire des sciences medicales. Article : Cerveau.

Brunner Sebestyén. Bécs. a) Der Humor in der Diplomatie und Regierungskunde des 18. Jahrhunderts. I. II. B. b) Der Prediger-Orden in Wien und Oesterreich. c) Das Nekrologium von Wilten. d) Correspondances intimes de l'empereur Joseph II. avec son ami etc. e) Die theologische Dienerschaft am Hofe Joseph II. f) Die Mysterien der Aufklärung in Oesterreich 1770—1800.

Kókai Lajos. Budapest. Irodalmi Értesítő. 1. sz.

Szilágyi István lev. tag. Máramaros-Sziget. Máramarosi képes naptár 1874-re.

III. Köteles példányok.

M. kir. egyetem nyomdája. Budapest. a) Acta R. Scient. Unvers. Anni 1873-74. Fasc. I. II. b) Tanrend a m. kir. egyetemen az 1873—74. tanév téli és nyári szakára c) Összehasonlító boncz-tani készítmények.

Skarnitzel F. nyomdája. Szokolcza. Narod pre ucitelov.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. a) Bokor : A középiskola eszménye. b) Emericzy : Német nyelvtan. II. köt.

Szigler K. nyomdája. Komárom. Huszár vágások.

Flögel A. nyomdája. Eperjes. Csink : Ungarisch-Deutsches Sprachbuch. I. Th.

IV. Akadémiai kiadás.

a) Monumenta Hung. Hist. Diplom. XX. XXI. köt.

b) Magyar-ugor összehasonlító szótár. 1. füz.

c) Nyelvtud. közlemények. X. köt. 3. füz.

39. Végül Tóth Lőrincz r. tag emlékbeszédet mondott néhai Felsőbüki Nagy Pál igazg. tag felett.

Az emlékbeszéd az »Értekezések« sorozatában ki fog nyomtatni.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S I T Ó J E.

Ötödik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudom.) osztály második ülése.

1874. febr. 3.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

41. (6.) *Szilády Áron* l. t. *Szilágyi István* l. tagnak »Az állítólagos Rákóczy-codexről« című értekezését olvassa fel:

Birálatra datik.

42. (7.) *Dr. Ring Mihály* mint vendég a »Catull-kéziratokról különös tekintettel nemzeti muzeumunk Catull-codexére« tart felolvasást. Kivonatban így:

Adalékul a catullusi kéziratához előadó nemzeti muzeumunk Catullcodexét (163. Quart. Lat.) ismerteti. Hogy e codex iratási idejét, a Catullkéziratok történetében való szerepét s viszonyát a vele rokon családtagokhoz meghatározhassa, az összes kézirati készlet történetét és genealogiáját előre bocsátja. Az eddig ismert codexek közvetve egyetlenegy ős kéziratra utálnak, mely a 7. vagy 8. században, lihetőleg Franciaországban készült. Ezen archetypen négy közvetetlen sarjadéka — veronai Rather codexe, a de Thou-féle (párisi) töredék mintája, Benvenuto de Campesani codexe vagy is az ugynevezett *Veronensis*, végre a mostani Datanus régiebb mintája — elveszett, úgy hogy csak ama *Veronensis* utódjai (az első család), a Datanus s egy vele rokon csoport (ezek a második családot teszik) maradtak fenn. A *Veronensis*, mely 1300 és 1323 közt Olaszországban fölmerül s Catullt újra meghonosítja hazájában (Veronában), egész 1375-ig, a midőn először lemásoltatott, a humanistikai történetben, lételének számos világosan kimutatható nyomait hagyta hátra: híres emberek, mint pastrengói Vilmos és Petrarca nevei vannak e kézirat történetéhez kötve.

1375-től kezdve a *Veronensis* többször másoltatott, mig nemsokára a feledség homályába — szintoly kimagyarázhatlan módon a mint belőle fölmerült — visszahanyatlik. De e codex utódjainak mind nagy száma, mind szövegkritikai átlátszósága lehetővé teszi az elveszett kéziratnak majd minden részletben teljes ujjaalkotását. Ama *Veronensis* első másolatán, a st.-germaini kéziraton kívül, a reconstructiv kritika legjelentékenyebb támaszait azon csoportban leli, mely a *Bononiensist*, *Laurentia-*

nust és *Vaticanust* foglalja magában: ezekhez teljes egyenrangúsággal szegődik *nemzeti muzeumunk codex*e. Kéziratunk ezen genealogiai álláspontja által ki van jelölve szövegkritikai jelentősége is: e jelentőség csak másodrangú ugyan — mert codexünk legnagyobb részt csak hitelesíti ama *Bononsiensis*-féle csoport olvasatait — de éppen ezen csoportnak oly érdekes kritikai sajátosságai vannak, hogy minden újabb, e sajátságokat hitelesítő tanubizonyosság szíves fogadtatásra talál. Vezérlő szempont e dologban, mint mondtuk, a *Veronensis* reconstrualása, mert ama *Veronensis* a jelen recensióknak alapját teszi. Más fordulatot venne az ügy, ha Ellis nézete ama második családfő korrangjáról — előadó behatóbban bírálja e nézetet — általánosabb tetszéssel találkozánk.

Előadó áttér az érvekre, melyek codexünknek feljebb kijelölt genealogiai állása mellett tanuskodnak. Codexünk a *Bononiensis*-féle csoport tagjaival együtt, (ezektől függetlenül), egy közös kútfőből (x-ből) eredt, mely kútfő a *Veronensissel* közvetlen függési viszonyban van. Azon időben, melyben codexünk x-ből másoltatott, — ez csak jóval 1411. után történhetett, — x szövege tudós humanisták által, egy második családbeli példány használása mellett, már meglehetősen terjedelemben volt javítva.

Zaradékkul előadó példa által mutatja ki, miszerint codexünknek a *Bononiensis*-féle csoport sajátosságait hitelesítő tanúsága által érdekes eredményekre vezetettünk. A mi codexünkben is, mint a *Bononiensis*-féle csoportban, megvan a 24—62 költemények ferde elhelyezése; e helycsere tehát x-ben is meg volt. Szem előtt tartván azt, hogy x közvetlenül a *Veronensiből* folyt, ama hibás elhelyezést úgy magyarázhatjuk ki: azon időben, midőn x a *Veronensiből* másoltatott, az utóbbi már meglehetősen rongált állapotban volt; az egyes levelek már nagyon lazán függhettek össze. Esetleg ki is hullott azon 6 levél, melyeken a 44—62-dik költemények voltak írva; e levélsomó azután valami járatlan ember által nem kellő helyére, hanem 5 levéllel e hely előtt, lett betéve. Ily elrendezésben találta és másolta x írója a 24—62-dik költeményeket. A levélszámok e meghatározásával szoros kapcsolatban van azon tétel, hogy a *Veronensis* laponként 30 (itt-ott 31) sorral bírt; ezt egyszerű számvetési művelet által lehet bebizonyítani, mert mind a kihullott leveleknek, mind pedig azon résznek, mely a kihullott levélsomó helytelen beillesztése által hátrább szorult, általános sorösszegét a *Veronensisre* nézve pontosan ki lehet mutatni.

Ezzel egy Lachmann óta többször szellőztetett kérdés, mely a sorhézagok megállapításánál újra meg újra fölmerül, be volna rekesztve. — Az értekezésben érintett tételeknek gyakorlati értékesítése azonban a különlegesebb szövegkritika körébe tartozik.

43. (8.) *Hunfalvy Pál* r. t. A : Nyelvtudományi Közlemények« legújabb füzét ismerteti :

A Nyelvtudományi Közlemények X-dik kötetének 3. füzetét akarom, ugymond, röviden megismertetni, a mely a mult decemberhó utolsó napjaiban megjelent. A füzet tartalmát hét cikk teszi. A magyar nyelv

és magyar szellem körébe valók: 1) *Kriza János észrevételei a Magyar Tájszótárban* megjelent több székely szóra. Itt a szorgalmatos és helyesen bírálgató szerző 14 lapon számos és felette becses helyreigazítást közöl, a melyeket kötelesség a szótár és grammatika-írók figyelmébe ajánlani. 2) Thewrewk Emilnek emez értekezése: A magyar rhythmus rendszere, a melynek azonban csak első része: *A magyar zene rhythmusa* foglaltatik. Bevezetésül Thewrewk általános érdekű elméletet közöl arról, hogy mi a rhythmus, s melyek a rhythmusos művészetek, azt vallván meg, hogy a rhythmus fejtegetésére a régi görögök adnak legjobb útmutatást. A magyar rhythmus sajátosságos voltahoz nem szólhatok. De annyit zenetudás nélkül is állíthatok, hogy a magyar rhythmus igen nagyon a magyar ethos körébe tartozik. 3) *Kinczásási babonák a XVII. századból*, a melyeket Imre Sándor a debreczeni reform. collegium könyvtárában levő eredeti és Lugossy másolata után teljes hűséggel közöl. A mű Lugossynak megbízható ítélete szerint 1680 előtti lehet. Gyakorlott, ügyes, gyors, de elhamarkodott írás. »Tartalmát tekintve bizonyynyal nem eredeti. Benne vegyülve látszanak keleti és nyugoti, keresztyén és nem keresztyén babonázási fogalmak és fogások. Lehetséges, hogy egészben idegenből van átvéve«. Ez Imre Sándor véleménye.

Idegen nyelvre vonatkozik *Edelspacher Antal*nak értekezése, vagy ismertetése: »Miklosich. Die slavischen Elemente im Neugriechischen.« *Edelspacher* neve most lép föl először a Nyelvtudományi Közleményekben; óhajtom, bár többször lehetne szerencsénk hozzá. Jeles és nagy körű nyelvtudományt mutat, különösen a délszláv és rumén tájékon, a mely nyelvtudományunk által el van hanyagolva. Edelspacher közreműködése tehát nagy hézagot töltögetne be. — A magyar nyelvben is sok nyoma van annak, hogy a magyar történelem a XVI-dik századig szorosabb és hatósabb viszonyban állt vala Európa kelet-déli tartományaival, mint azután. Például Heltai a Hunyadi János hadjáratáról beszélván Amurat ellen, azt írja: Elindítá ez okáért az ő seregét Misián által Bolgárországra. Es onnét levelet indíta a Skanderbégnek, az *Orbonászok*nak fejedelmének stb. Az orbonász szót alig találjuk meg mai geographiai vagy historiai könyveinkben, s hogy *epirotát* jelent, talán nem sokan tudjuk. Párizspápainál ezt találjuk: *Orbonás* epirota, *Orbonás ország* Epirus. Kresznericsnél mind *orbonás* van P. Pápaiból, mind *orbonász* Heltaiból. Világos, hogy az *orbonás* alak helyes, nem *orbonász*. Edelspacher egy jegyzetében megmondja nekünk az *orbonás* szónak eredetét. Az albánok legrégibb neve, úgymond, *albanos*, mely a mai albán vagy arnaut vagy skipetar nyelvben *arbën*-nak hangzik. Arbënből készült az új görög *αρβανίτης* = arvanitis, s ebből, az arvanit alakon által az oszman arnaut. Az arbën alak a rumén nyelvben is megvan, s ennek diminutív »*arbënás*« alakjából való a régi magyar *orbonás*, Kresznericsnél = epirota. — Hogy mennyire vesznek ki tudatunkból a magyar nyelvnek illetén történeti emlékezései, a Nagy Magyar Szótár is bizonyítja, a mely nem ismeri az *orbonás* szót, jöllehet mind P. Pápaiban, mind Kresznericsben megvan.

A többi három czikk: a *Dravida nyelvek*, különösen a *Tamil*; az

europai és mivelttség képe, Worsaae után, és rövid ismertetése Ujfalvy de Mezőkövesd nagy és sok térképpel diszes munkájának, *a mely a Turániak költözését* tárgyalja, a szerkesztőtől valók, s némi belső összeköttetésben vannak, mert mind hárma a magyar nyelvnek és nemzetnek ősi viszonyaira vonatkozik. A magyar olvasó nemcsak abból, a mit már 1863-ban Müller Miksa némely munkájáról a Nyelv. Közlemények II. kötetében közöltem, hanem Nyelvtudományi Felolvasásaiból is, a melyek most már magyarul is olvashatók, s a melyekhez újra némi észröveleteket csatoltam, tudja, hogy szokás a perzsák vagy iránok mondája szerint *Turánok-ra, Sémiekre és Iránokra*, vagy *Árjaiakra* osztani Ázsia és Európa népeit, a mely osztás a magyarokat a finn-ugor csoportokból a Turánokhoz sorolja. Müller Miksa állította fel tudtomra először azt a felfogást, hogy a turán nyelvek és népek az elsők voltak, s azok tengeréből emelkedének ki több-több szellemi erővel s nagyobb-nagyobb jövődöbeli reménnyel a sémi és árjaiak. Eme felfogást támogatni látszanak a Keletindiában található nem-szanszkrit nyelvek és népek, a dravidák, a mely nyelvek alkotása a turán nyelvekéhez hasonló; továbbá a régi Babylonia és Persia nagyszerű romjain megmaradt ék-irati emlékek, a melyek nemcsak ó-perzsa (árja) és asszírjai (sémi), hanem egy harmadik faj nyelveket is feltárnak, a melyeket hol médo-skyth, hol csak skyth, hol végre turán nyelveknek hínak, s a melyek fölfejtésén mind többen-többen fáradoznak. Bár mennyire el vagyunk is még közelebből érdeklő nyelvtudományi dolgokkal halmozva: — szinte lehetetlen egészen mellőzni a Dravida nyelveket és az ékíratok harmadik osztálybeli nyelveit.

Az előttünk lévő füzetben tehát *Caldwell* után, néhányszor *Grault* is felhozván, ismertetem a dravida nyelveket, s különösen a Tamilt a melynek nagy irodalma van, s a mely vonzó is. Szorosabb tanulásától az apró betűk rettentenek el, a melyekkel az ángolok a tamil könyveket nyomtatják. Mult nyári utazásomon négy napig egy norvég missionariussal valék, a ki Madrasban kilencz évig munkálkodott, s tamil nyelven prédikált. Ő állítá, hogy ott a szanszkrita és nem szanszkrita nyelvtudósok egyiránt, a Tamilt India olasz nyelvének tartják, kellemes hangzatosságáért; nyelvtana dússágával felülmulja az olaszt. Morphologiai, azaz alkotásbeli, hasonlóság van a Tamil és p. o. a magyar között: de genealogiai vagy származási viszonyt nem lehet köztök fölfedezni. Általában a nyelvek tudománya is, úgy mint a természeti lények és tüneménye k szorosabb, mélyebbre ható tanulmánya sok hypothesis-t forgat fel. Eddig is már világossá lett, hogy a Turánság fogalma elvetendő; az se a nyelvtudományban se a történelemben nem használható, mihelyt a látszólag sokat mondó, de valóban mit sem jelentő általánosságokról leszállva h atározott nyelvcsoportokat és ezeknek történeteit kezdjük tanulni.

Ujfalvy de Mező-Kövesd nem hozza kapcsolatba a Turániak költözését a Dravidákkal. Ő Közép-Ázsiában tartózkodik; annál erősebben támaszkodik az ékíratú turánságra, a melyből tavál Lenormant *»Etudes Accadiennes«* név alatt egy nagyon nevezetes tanulmányt közölt. Mikor Ujfalvy-nak munkáját röviden ismertetém, nem vala még kezemben *Le-*

normant, a melyet az akad. könyvtár nem tudom, a szerző, vagy Ujfalvy szivességéből kapott. Talán szakíthatok egyszer időt az akkad-tanulmány ismertetésére.

Az úgynevezett történelem előtti régiségek természetes kiegészítői a nyelvtudománynak. Ezt a meggyőződést akartam a Worsaae munkájának ismertetésével eleve nebbé tenni nálunk, hogy a régészet a nyelvtudomány nélkül nem eléggé biztosan halad, s hogy viszont a nyelvtudomány is a régészet felvilágosítására igen nagyon szorúl. A meddig a koponyász az emberfejeket mint köveket úgy méregeti és hasonlítgatja, nem tekintve, hogy a koponyában volt velő milyen nyelv és ebben milyen eszmék éltek vala: addig a craneologia csonttudomány lehet, de nem anthropológia. S a meddig a régész is a maga tárgyait egészen függetlenül magyaráztatja, s mellőzi a többi, a mi a népek historiájához tartozik, szintén nem fog boldogulni. Minden egyoldalúság igazán tévesztő, ha nem is féleszűség.

Hatodik akadémiai ülés.

A II. osztály második ülése.

1874. február 9-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

45 (6). *Rómer Flóris* r. tag felolvassa ily című értekezését: »A magyar nemzeti muzeum római köemlékei, és két rájuk vonatkozó külföldi szakmunka ismertetése.« Kivonata ez:

Az óvilág remek műveit fentartó muzeumok a mai magasb műveltségnek követelményei. Alapítják azokat nemcsak ottan hol a görögök és rómaiak hajdan uralkodtak, de nagy költségen, sőt mesés áron szerzik kiváló remekjeiket mind azon nemzetek, melyek a tudományt és művészetet haladási követelménynek tekintik. Hogy az ilyen értelemben alakuló muzeumok annál biztosabban gyarapíttathassanak, Európa nyugoti nemzetei a classikus földeken műiskolákat alapítanak, ásatásokat rendeznek, és a hely színén tesznek vásárlásokat is.

Hazánkban e tekintetben kevés történt, bár ezen irányban sok előnnyel birtunk. Nem hiányzott a classikai régiségek iránti kedv, de hiányzott olyan intézet, melyben a római világ maradványai szorgosan összegyűjtettek és a nemzetnek rendezetten használatára bocsáttattak, nem volt irodalmunk, mely oktatva és buzditva szakférfiakat nevelt volna.

Ha e tekintetben a legujabb örvendetes korszak előtt még is valami történt, mit mintegy előkészítőül kell felemlitenünk, az azon gondoskodás, melylyel a nemzet némely műveltebbjei már a mult századokban a római köveket a végveszélytől megmentették, és így lehetővé tévők, hogy mai napon még is becsületünkre váló classikai kögyűjteménnyel birunk, melynek segítségével a régi Pannonia történetét vázolhatjuk.

Ezen iratnak czélja az levén, hogy mindenenek előtt a n. muzeum felirásos kögyűjteményének keletkeztét, gyarapítását és mai tekintélyes voltát tárgyalja, nem ott akarjuk a dolgot kezdeni, hol már némi ismert írott kuffók léteznek, de visszamegyünk azon korig, hol csak egyes, talán figyelembe sem vett adatok, hazánk legrégibb történetére némi világot vetnek.

A rómaiaknak Pannoniából való kiűzetése után, e földet előzőnlő barbar csapatok mit tettek legyen az itten talált culturmaradványokkal, csak gyaníthatjuk. Szobrászati és felirásos emlékeit nem tudván becsülni, azokat alkalmasint építészeti anyagul használták fel. — Eteléről tudjuk, hogy királyi udvarában görög ízlésű izzasztó fürdőt készíttetvén, az ehhez szükséges anyagot Sirmiumból hozatta.

Árpád szintén felhasználta az elhagyott római lakhelyeket és erődítményeket, melyeket Etele felépíttetett; sőt Csepel szigetén nemes lakhelyeket és falvakat emelt.

A mint ezek az építményeket saját hasznukra fordították, úgy valószínű az is, hogy a műmaradványok sem kerülhették el figyelmüket, és minthogy ezen korszakban, de későbbben a királyok első idejében is gyakran fordulnak elő iratainkban a *bálványok*, és bizonyosan tudjuk, hogy oszlopokat és szobrokat emeltek, valamint a határdombokon, úgy a halotti halmokon is, talán épen nem lihetetlen dolog az, hogy a művészetet és a kőfaragást nem gyakorló harczai csapatok olyan emlékeket használtak fel, melyeket már czéljaikra készen találtak, t. i. a római mérföldoszlopokat, melyek az utak mellett ötösével, hatosával ledöntve heverték, vagy a diszesb siremlékeket, melyekből annyi századok múlva is, tetemes számmal rendelkezünk.

Ezen állítás megerősítésére fog talán szolgálhatni azon adat, melyet *Kewe* vezér halotti emlékeről felhoz Thuróczi krónikájának II. köt. XI. fejezetében: temették t. i. *more Scythico, iuxta stratam communem*, és ily nagy ténynek t. i. a vívott csatának örök emlékeül *statuam sive columnam lapideam solennem erexerunt*. — Hogy ilyenek határkövekül is emeltettek, látjuk Fejér Codex diplomaticusa II. 48. lapján ezen idézetből: *meta lapidea, quae vulgo baluan vocatur; ibi sunt tria idola lapidea pro meta posita*. stb.

Minthogy még eddig senkinek sem sikerült a régi *bálványok* közül csak egyet is fölfedezni, azt pedig épen nem hihetjük, miszerint mindnyájan minden nyom nélkül eltűntek volna, egyebet nem gondolhatunk, mint hogy azon ős bálványok közül még mai napon is léteznek némelyek, csakhogy azokban mint régi római emlékekben, a magyar bálványokra, reá nem ismerünk.

*

A római emlékek megőrzéséről csak a 15-ik századból bírnak hiteles adatokat. *Mommsennek* az épen oly szerencsés, mint fáradhatlan bűvárnak sikerült *Antiquus*-nak nevezett névtelen szerzőtől ezen idézetet találni, hogy a római feliratos kövekből több vitetett fel a budai várba.

hogy a fenséges Mátyás király nyugágya előtt felállíttassanak. (*Antiquus apud Ferrarinum et Rambertum num. 5.*)

A tudós király ezen példáját követték csakhamar a magyar főurak és a budai várban létező házaik falaiba rakatták a római emlékköveket. Így találjuk az efféleket a nádor, Báthori András, a pécsi püspök, a kalocsai érsek házában stb.

Föl kezdtek ezek tűnni az itten megfordult külföldi tudósoknak is, kik nemcsak hogy a római köveket leírták, hanem az országból ki is vették. Így kezdődött a köveknek minden irányban való elhurezoltatása, divattá lett a kastélyoknak, kerteknek, mesterséges romoknak római kövekkel való földiszítése, de kezdődött azon nehézség is, melynek alig tudjuk elejét venni, t. i. a lelhelyek iránti bizonytalanság és így a köveknek, mint történelmi tanuknak, kellő hiteles voltában való gyanakodás.

Leginkább a mivelt német hadvezérek vagy előkelő katonai tisztek használták fel az alkalmat, hogy emlékeinket Ausztriába szállíttassák. — *Lazius* Farkas, ki több ízben fordult meg hazánkban, *Fels* Lénártól kapta pannoniai köveit, melyeket bécsi házába befalaztatott. *Beck Jeromos*, *Ferdinánd*, II. Miksa és II. Rudolf császárok udvari kamarai tanácsnoka és egyik élelmezési főtisztje Győr vidéki talán ó-szónyi köveket vitetett ebersdorfi kastélyába, hol falba rakatta; *Reichartn*ak II. Miksa császár kamarai elnökének, *Zrinyi György* adta az 1593-ban a vépi határban talált köveket, melyek azonban nem Bécsbe, hanem Vini-czára kerültek.

Az ó-szónyi számos emlékek a szomszédban találtak alkalmazást, miután I. Ferdinánd alatt fölépíttetvén a háromszögű belvár, többnyire római kövek rakattak falaiba; folytatta ezt *Puchhain* komáromiparancsnok, míg a múlt század vége felé *Neffzer*, Ó-Szöny ura, az ottani templomot római emlékkövekből fölépíttette, és így az utókort talán századokra azok élvezetétől megfosztotta.

A római emlékekben oly gazdag Erdély, még több ily szomorító adattal szolgálhatna. — A római emlékköveknek Bécsbe való szállíttatására alkalmat nyújtott a *gyulafejérvári* erőd árkainak tisztítása, falainak erősítése. — 1723-ban adta ki VI. Károly császár a parancsot hogy *Ariosti* gróf az emlékeket a birodalom fővárosába küldje. Már akkor, midőn az oláhságnak a köveket Marospartusra kellett vinnie, számos emléket összevontak és mészégetésre használtak, hogy a további viteltől fölmentessenek. Azért mégis több hajót raktak meg, és ezek közt egyik, mintegy tíz emlékekkel elmerült. Ezen daciai emlékek berakattak ugyan a császári könyvtár előcsarnoka falaiba, de midőn diszesb új lépcsőházat készítettek, a falból való kivételnél sokat összevontak, többet pedig oly magasra raktak, hogy messzelátóval sem lehet betűzni.

A *Bánát* meghódítása után ugyanaz történt a *Mehadia*-vidéki kövekkel. Ezekkel nyolcz hajót raktak meg, de bécsi utjukban kettő a csevelszigeti foknál elmerült; meglehet, hogy a Duna-szabályozás alkalmával rájuk bukkannak, de meglehet az, hogy még jobban, és talán örökre eltemetettek.

A római emlékeknek az országból való kihurczoltatása fölébresztette hazánkfiában a római emlékek iránti gondoskodást; főleg az ó-budai kövek a vácsi püspöki kertbe vitettek, sokat befalaztatott gr. Almásy budavári házában, rókus-utczai kertjében; némelyek az egyetem udvarába is kerültek vagy a sz. ferencziek zárdájába vitettek.

Az őszönyiek Ácsra és Tatára a grófi kertbe szállíttattak, és épen ez volt mintegy előkészület arra, hogy más magánosok is kezdték az eddig semmibe sem vett római maradványokat gyűjteni, őrizni és tanulmányozni.

Ekkor villant fel hazánkban egy nemzeti muzeum elkerühetetlenségének eszméje. A nemzet legnagyobb fiai a *Széchenyiek* látták, hogy a tudományok művelése, és nemzetiségünk fentartása nélkül életre valóságunkat elvesztjük: Széchenyi Ferencz ekkor roppant áldozattal a muzeumot, hozzá méltó fia István későbbben az akadémiát alapította!

Mind a két nagy eszmét az ország szokatlan lelkeséggel pártolta. A muzeum, alaprajz szerint, csekély körre szorítkozott, a könyv-, érem és későbbben a természetiek tára első zsengéi voltak ezen bámulatosan terjedt intézetnek. Mithogy kiki attól a mije volt, és a mit a muzeumban föl lehetett állítani, legnagyobb készséggel elvált, hogy a nemzeté legyen: nem lehetett többé az első időben előrajzolt osztályoknál maradni, hanem a régiségek és nemzeti kincsek számára egy új tárlatot kellett tervezni.

Hogy ez megtörténhessék, *József* nádor állt az ügy élére, kitzűzen élete egyik nemes feladatának azt, hogy ezen hiány milyebb pótolhassék. Ő maga classicailag levénművelve, és egészen át levén hatva a régi cultur nemzeteknek magasztos szellemétől, arra törekedett messzelátó bölcsességével és törhetlen erélyével, hogy nagy eszményképeinek hazánkban oly bőven feltűnő maradványai az ország központjában nemzeti intézetünkben méltán legyenek képviselé.

Alig hogy ezen termékeny eszme fölmerült, már volt azonnal kedvező láttatja is. — 1806-tól fogva t. i. alig volt év, melyben néhány érdekes római tárgy ne kerü volna a muzeumba; melyet akkor a mai Curia épületében, addig m. kirgy etemi helyiségben felállítottak. A gyarapodás kívánta azt, hogy m. az 1809-ik évben a régiségek számára külön helyiségeket kellett berendezni. — Tetemesen előmozdítá a régiségek táráat azon magas engedély kieszközlése, miszerint 1812-től fogva az országban talált kincsek ncsak Bécsbe küldessenek kiválasztás végett, hanem onnan visszakerülvén a használhatók, a belső becsnek ezüstpénzben való megtérítésével, amuzeum számára megszerezethessenek.

Gyakran történt, hogy a buzgó hozafiak figyelmeztették a muzeum igazgatóságot a vidéken őrzött régiségekre; ez elégséges volt arra, miszerint *Miller* Ferdinánd Jakab azonnal a nádorhoz fordult azon kérréssel, hogy a birtokosokat régiségeiknek átengedésére bírja.

Mennyire becsülték már akkor a római köveket hazánk nagyjai, kitűnik *Apponyi* Antal gróf leveléből, kitől az országhaza a högyészi kastélyban álló, Kömlődről oda került, római emlékeket elkérte. Válaszában a gróf e tárgyakat inappreciabilia monumentáknak nevezi, magnae rarita-

tis et valoris, iure proprietario multis annis possessa, melyektől soha sem volt szándéka elválni. — Nem is adta oda azonnal a köveket; és a nádor sürgetésére így mentegette magát: Postea quam tamen Museum nationale multorum civium liberalitate locupletari cognovissem, illico me eo determinavi, ut praerepetita monumenta pro museo nationali incunctanter destinarem *gravissimumque isthoc animo meo sacrificium* ad aram rei et utilitatis publicae deponerem; folytatván sorait ismétli: nec diffiteor, me antelatorum monumentorum possessorio nulla prorsus alia e consideratione exuturum fuisse nisi rex hac unica, . . . quippe . . . institutum locupletare, atque erga Benignissimum eius Authorem, Protectorem et Promotorem perennem meam devotionem hoc quoque sacrificio comprobare valeam. (Nádori levéltár (1814) 1643. sz.)

Hasonló készséggel engedé át Kámánházy László váczai püspök a Migazzi Kristóf bibornok elődje által kertjében felállított négy kő sirládát, 'míg a falakba rakott kövek csak ujabban lehozattak és muzeumunkba bekebleztettek. A lelkes főpap t. i. így ír a nádorhoz: Ego certe me ipsum condemnare, si in horum cessione vel momento adhaererem. Utinam amplius aliquid in mea esset potestate, quo Musei nationalis splendorem adaugere, et Celsitudinis vestrae Caes. Regiae, in gloriam nationis directas, indefessas curas promovere valerem! . . . in futurum etiam, si quid apud me pro Musei splendore augendo reperiretur, solus Celsitudinis vestrae Caes. Regiae benignissimus nutus mihi pro motivo erit, ut quidquid illud fuerit, eo lubens carere velim, firmissime persvasus, me res meas nunquam dignius et convenientius impendere potuisse! (Nádori levéltár (1813). 2551. sz.)

Igy irt azon nagylelkű püspök, ki a muzeumi helyiségek részére évenként 14 öl fát beszállíttatott, mit 1848-ig útódjai is megtettek, míg ezen jótéteményt az akkori pénzügyér megszüntette. [Mátray a. m. n. muzeum korszakai (1868.) 20 l.]

Székes-Fehérvárról sede vacante, szintén beküldték a püspöki majorban felállíttatott római emlékeket, s így rövid idő alatt, hozzá járulván gróf Zichy Jánosnak ó-szőnyi tekintélyes küldeménye, köemlék gyűjteményünk annyira szaporodott, hogy reá azon 1812-ik évben a muzeumot látogató fejedelmi szövetségeseket is lehetett figyelmeztetni.

1816-ban Katona-sziszekre irt a nádor, *Bitroff* Pál pozsonyi születésű kereskedő által figyelmessé tétetvén az ottan talált számos emlékre, de egyikét darabon kívül, miért nem hozattak a többi felajánlottak Pestre, nem tudom, meglehet, hogy a szállítás nehézsége vagy költsége okozta ottan való maradásukat; ezek ma részben a zágrábi muzeumot ékesítik.

Nagy érdeme volt e tekintetben *Német Sándor* ó-budai prefektusnak; ő ásatta ki a nádor jelenletében *Neptun*nak óriás oltárát, ő általa jutottak 1817-ben muzeumunkba a *budaörsi Mithras*-féle kövek, melyeket, a mint felhozattak, mint e nemben elsőket, a muzeum védnöke fenséges nejjével megtekintett.

Ilyen pártolás és általános részvét mellett szereztettek *Farkas László* szombathelyi régiségei, míg *Batthyány Fülöp* herceg a sokkal gazdagabb *Petrédy Károly*-felét megvevén, azt a muzeumnak ajándékozta.

De mind ezen gyarapodás nem elégítette ki a muzeumi igazgatót, ki 1820 körül keservesen panaszkodott, hogy a felirásos kövekből még nem tud *egy századot* összeállítani.

Ha nem is e tekintetben, de gyarapodott a római régiségek tára *Jankovich Miklós* gyűjteményének 1832-ben való megvétele által, midőn pedig *Kiss Ferencz* régiségei is, több felirásos kövel, a muzeumba kerültek, nem volt többé ok a kifogásokra, csak a gyűjteményt lehetett volna közhasználatra alkalmas helyen felállítani:

De a muzeum egyéb szomorú helyzetét érezte a régiségek tára is; a többszöri hurczolkodás, az ellenségtől való rettegés, a helynek és pénznek hiánya, a nagy árviz, ugyanannyi okai valának a hátramaradásnak és a végleges szervezkedés elnapoltatásának.

Midőn *Kubinyi Ágoston* igazgatóvá, *Érdy János* pedig régiségtári rendes őrre lett, megtettek mindent, hogy e római kövek osztálya is illően felállittassék. De az új muzeumi épület elkészíttetése után a súlyos kövek a kertből a lomtárba rakatván, a tervezett árkádok pedig semmiképen el nem tudván készülni, a becses köemlékek gyűjteménye, egynehányat kivéve, közelíthetlenné lett, és csak utóbb, majdnem hosszú 25 év múlva lett ismét használhatóvá!

Bekövetkezett nemcsak a kö régiségekre, de az egész muzeumra nézve egy szomorú korszak, midőn 1847-ben *József nádor* ötven évi fáradhatlan munkássága után a nemzet közfájdalmára, jobb létre átszenderült.

A felejtethetlen országnagynak magas polgári állása és hatalmas befolyása által nemcsak az volt főfeladata, hogy a magyar nemzetnek jólétét, a haza boldogságát minden irányban előmozdítsa, hanem kedves gondoskodásai közé az is tartozott, hogy szeretett magyar népe közmiveltiségi szempontból is a többi európai mivelt nemzetek színvonalára emeltesse. — Ezen célra szükséges volt a muzeum virágzása, és kiválólag magyar nemzeti muzeummá való alakítása. Tudjuk, mily nehezen hagyta magát a nagy belátású országnagy az eredeti szűkebb, azonban határozott és egy szerves egészet tervező kerettől a mai tágabb, de épen azért a pénzerő szűke miatt sok hêzagot hagyó térre csábíttatni; de még akkor is, midőn a nem magyar tárgyaknak fölvetelét, mintegy kényszerülve elnézte, főtörekvése mindig az volt, miszerint a nemzet ezen intézetének jellege kiválólag magyar maradjon és első sorban az ország igényeinek megfelelően.

Magas pártolását *József nádor* nemcsak hivatalos kedvezésekben, országos felhívásokban, határozott rendeletekben mutatta meg, hanem nagyobb összegeken vett, majdnem évenként. tekintélyes ritka tárgyakat és azokat legnagyobb örömmel, többnyire maga hozta le a muzeumba, semminek sem örvendvén inkább, mint midőn az igazgatót és az öröket új meg új szerzeményekkel meglephette.

Nem jöhetett fejedelmi vendég Pestre, ki mellett ő maga nem végezte volna a szakavatott kalauz tisztét; gyakran fenséges nejét és reménydus gyermekeit itten oktattván és a természeti és művészeti kincsek fentartására, megőrzésére figyelmeztetvén.

Hogy István főherczeg oly kitünő ásványgyűjtővé és szakavatot ismerővé is lett, ezen látogatásoknak kell tulajdonítanunk; hogy a nádor hasonnevű fia kertészeti nemes szenvedélyén kívül a régiségek feltárásában és megőrzésében oly nagy érdemeket szerzett, muzeumunkat oly gyakran gazdagítja leleteivel, csak is onnan magyarázhatjuk, hogy a rendezett ásatásokon kívül intézetünk termeiben ezen kincsekre lett még serdülő korában figyelmeztetve.

A temérdek kormányzati teendőn felül a muzeumi iratokat egytől-egyig előszeretettel maga tanulmányozta, határozatait borítékaira sajátkezűleg írta, és némi izgatottsággal látszott kijelentett akarata és sürgős kérései teljesítését bevárni, nem restelvén a ritkaságoknak nehézségei vagy tétovázó birtokosait kétszer sőt többször is hazafias kötelességükre, vagy adott ígéretükre figyelmeztetni. Ezen következetes eljárásnak biztos eredménye az volt, hogy a mit a nádor kért, azt senki sem merte megtagadni; — mert e kérő maga mindig legtöbbet áldozott.

A mint a tárgyak gyűjtésében fáradhatlan volt, úgy megragadott minden alkalmas eszközt a tudományos kutatások előmozdítására. Így kijött gondoskodása mellett, Kubinyi Péter költségén, a Cimeliotheca című munka; 1826-ban ásatásokat rendezett Nagyváradon; 1827-ben fenséges nejével Fiuméből Pólába utazott, hogy az ottani régiségeket, a szinkört, Diana templomát meglátogassa és tanulmányozza; 1837-ben Göből járáson (Fejér m.) mint saját birtokán egy római telepítvényt és egy temetőt ásatott fel szabályszerűleg és azt fel is mérte; a muzeum építtetése kezdetétől fogva igen gyakran jött le Pestre, hogy a munkák haladásában gyönyörködjék, azoknak bevégzését ösztönzései által előmozdítsa.

Valamint életében egészen a muzeumé volt a nádor, úgy még holta után is jótéteményekkel halmozta az intézetet, a mennyiben számos alcsuthi és margitszigeti régiségeit (végrendeletében) mind a m. n. muzeumnak hagyta; s így ismét több feliratos kő birtokába jutottunk.

Mátyay Gábor, könyvtári őr »A magyar nemzeti muzeum korszakai« című munkájának legnagyobb részét át kellene ide írnom, ha mind azt fel akarnám hozni, mit ezen pótolhatatlan jötevőjének intézetünk köszönhetett; és ha a főváros tanácsának nem tetszett emlékszobra számára a muzeum előtti kertnek elejét kijelelni, azt nem más okból tehette, mint azon meggyőződésből, hogy már maga a nemzeti muzeum egész tartalmával legbecselebb és örökké maradvány emlékek, melyet a nagy Nádor maga magának emelt. Lengjen dicsőült szelleme ezen kedvencz teremtménye fölött, hogy mint e nemzet szent palladiuma, miveltségi feladatát hiven és áldásdusan teljesíthesse! —

Elvel befejeztük volna római kötárunk első virágzási korszakát! Következik, egy majd 20 évig tartó pangás, míg az alkotmány visszaad-

tával *B. Eötvös József* kormánya alatt római régiségeinkre kedvezőbb idők következtek.

Ezeknek ismertetését egy másik cikkre hagyjuk.

46. (7.) *Keleti Károly* 1. t. felolvassa ily című értekezését: »A mezőgazdasági statistika a nemzetközi congressusokon.« A kivonat így szól:

Előadván, hogy nemcsak az egyes országok kormányai, hanem a nemzetközi statistikai kongressusok is mind nagyobb figyelmet fordítanak a mezőgazdaság statistikájára, ezt indokoltnak látja azon nagyfontosság által, melylyet a mezőgazdasági termelés mai nap még Európa legtöbb államaiban bír. Mellőzve az ó- és középkor e téren tanusított törekvéseit, ráutal napjaink ebbeli kísérleteire s a szemünk láttára hazánkban is e tárgy fölött megeredt törvényhozási mozgalomra, megjegyezvén, hogy a katasternek célba vett kiigazítása ép úgy mint annak eredeti elkészítése, nem egyéb, nagyobbyszerű statistikai műveletnél.

A mezőgazdasági statistika feladatait kutatva, ráutal szerző, hogy ma többet várunk tőle, mint hajdan s a mezőgazdaság állapotának felismerésén kívül, megköveteljük tőle hogy a termelés tényezőit és föltételeit, a fejlődési képességet, a termelés fokozásának s folytonosságának okait s alkalmazandó eszközeit is általa akarjuk megtudni. És e követelést bármily méltányosnak látja értekező s elismeri, hogy az államok és kormányaik ne kíméljenek fáradságot és költséget, hogy a földművelés állapotáról minél kimerítőbb és szabatosabb képet nyerjenek: ezt csak is az *országos statistikára* nézve fogadja el, a *nemzetközi statistikára* nézve azonban a legnagyobb egyszerűséget, a legszigorúbb mértéktartást kívánja, különben az soha sem lesz teljes és összehasonlítható, mi a nemzetközi statistikanak egyik fő feladata és végeztelje.

Ezek után áttér értekező a nemzetközi kongressusokra és a szakirodalomra, valamint az erről megjelent bírálatokra.

A nemzetközi kongressusok jó hírének s népszerűségének némi hanyatlását konstatalván, okát abban látja, hogy a kongressusok nagyon is változó, korán sem egyenjogu elemből alakultak s a fölvételek javaslatában oly túlságos részletességig mentek, mely a gyakorlati fogatosítást majdnem lehetetlenné tette. Mind a mellett termékenyítőleg hatottak a kongressusok a fölvetett kérdések beható megvitatása által, kiderítvén az állami és társadalmi mozzanatok kapcsolatát, kölcsönös vonatkozásait s egymásra-hatásukat s így a tudományos kutatás módszerét, irányát fejlesztették.

A részletességben való túlhajtás is megszűnt Hágában, 1869-ben, s az ott elfogadott irány, mely a nemzetközi statistikát a munkafelosztás alapján volt elkészítendő, korszak alkotóvá lőn a nemzetközi statistikára nézve. Ugyanez irány még inkább kifejtett Szt. Pétervárott 1872-ben, midőn a kongressusok állandósítása mondatott ki egy állandó bizottság szervezése által, mely csakis hivatalos képviselőkkel és szaktudósokból állván, bevitte valahára a kongressusokba az állandó éltető elemet, mely egyedül nevezhető valóban termelőnek.

Az irodalmi kritikára vonatkozólag szerző három pontot említ meg, melyek a bírálatokban leginkább kidomborodnak. Az *első*, hogy bármely hivatalos statistikában megköveteli a közönség, hogy meg legyenek nevezve a források, melyekből merített s az út és módszer, melyen ez adatok gyűjtettek. — A *második*, hogy mindenütt egyetemes adatgyűjtés szolgáltassa be az anyagot a hivatalos statistikának becslések teljes és szigorú kizárása mellett. A *harmadik*, hogy bármely formát válaszszon a hivatalos statistika közleményei számára, abban köszönet a kritikus közönség részéről nem lesz. Ha pusztán számokat ad a hivatalos statistika, szöveget is kívánnak; ha szöveget is ad, ezt vizsautasítják s a magánstatistikusra akarják hagyni a szerkesztést, a hivatalos statistikát pusztán forrásműnek mondván; ha csak abszolút számokat ad, számtengernek nevezik, ha ad viszony- és százalék-számokat is, munka- és költségpazarlásnak mondják munkálkodását.

Szerző nézete az első pontkövetelését teljesen elfogadja, a harmadikra nézve határozottan kijelenti, hogy kell a hivatalos statistikának szöveget is adni, de tárgyilagosa bírálat nélkül, kell adnia arány- és viszonyszámokat is, csak műve megjelenését ne késleltesse vele s kell adnia a szövegnélküli évkönyvet is, különben soha sem adhat rendszereset és teljeset.

A második pontot illetőleg elfogadja ugyan szerző az adatgyűjtés elvi helyességét, de tagadja hogy a becslés általában rossz vagy mellőzése mindenütt kivihető volna. Nevezetesen tárgyára, az *aratási statistikára* térvén, kimutatja, s ezt az eddig megjelent összes aratási statistikákból is bebizonyítja, hogy a bevetett terület mennyisége közvetlen adatgyűjtés útján megtudható ugyan, de a termés mennyisége nem. Mert — úgymond — hiában járathánk tanyáról tanyára ügynököket, megtudandók az illető földmives évi termését, nem fogják megtudni, mert sok esetben maga sem tudja. Annyiféle a kepe, kéve, kalangya stb. hogy még ha számukat tudnók is, sem a szalma mennyiségét sem a magét ki nem hoznók, hacsak próbacséplések és ezek eredményén készült becslések által nem. Sőt még a fölvetel ideje sem volna meghatározható, mert a kisebb gazda rég eladta termése nagy részét, míg a nagyobb birtokosnál az még szalmában van fűszerben vagy asztagban. Ha pedig — mi képzelhetetlen — addig szüneteltetnénk minden adásbevétést, míg a termés hivatalosan megtudva nincs, hova jutna ezzel Magyarország jobb termés és jó ár idején, melynek egyik főelőnye a gyors piacra jutásban van, csak így tudván megelőzni nyugoton Dél-Oroszországot meg Amerikát

Különben — úgymond értekező — csak gondosan kell eszközölni a becslést, hogy eléggé hü képt nyerjük az évi termésnek. Vajon ekép kielégítő-e s megfelelő-e vele a statistika hivatásának, arról meggyőződhetünk, ha e hivatást vizsgáljuk. Helyesen állították, hogy a statistika a nemzetek és országok könyvezése. Igenis az, de nem azon értelemben, hogy a magánkönyvezést pótolja. A statistika nem is matematikai biztosságu a részletekben, de azzá válik *nagy számaiban*. Telkiismeretes pontosságra kell törekednie az eredeti adatgyűjtésben és összeállításokban, de az em-

beri gyarlóság okozta eltérések a részletekben, ugyan ez alapon megtalálják helyreigazításukat éppen nagy összegezéseiben. Viszonyszámokat kifejező százalékokban pontosság kedvéért a decimálokat is főlemlítjük, nagyvonású összehasonlításoknál elhallgatjuk az ezreseket s a száz-
ezresek is csak, mint a kimondott milliók tizedesei jelentkeznek. Hegyek magasságáról az ezer lábak említése nyújt elegendőleg világos képet, vasutaknál a hüvelyknyi emelkedést is számba vesszük. Országokat vagy világrészeket ábrázoló térképeknél beérjük, ha az országok határai, a főbb városok helyei ki vannak jelölve; specialis térképeken fel akarjak lenni a járási határokat, az egyes falut, tanyát, patakot és gyalogösvényt stb. Tengerek területét négyszög mértföldekben, folyamok szélességét ölekben fejezzük ki, az egyes vízcsöppet pedig görccsövel szemléljük s így számítjuk meg miriad lakosait.

A pontosság és helyesség tehát nem abszolút követelmény, hanem mindenkor csak viszonylagos a tárgy feladatához képest.

Igy vizsgálván meg feladatához képest a mezőgazdasági statistikát, szigorú *mértéktartást* követel értekező annak nemzetközi részére. De ezt két irányban óhajtja érvényesíteni. A részletekben kíván megszorítást, a tárgyban tágítást. Azaz. a célba vett *gabonatermelési statistika* helyett teljes *aratási statistikát* kíván, mely majdnem ugyanazon erővel készíthető, de sokkal nagyobb haszonnal járna a közre nézve. Az aratási statistika nemzetközi szerkesztésében ugyanis roppant fontosságot talál értekező Európa élelmezésére nézve. Ily közvetlen haszon volna, ha képes lesz ezen statistika kimutatni: az egyes államok mily arányban hasznosítják területöket, mennyiben kiválóan gabonatermelők, állattenyésztők, vagy úgynevezett kereskedelmi növények termelői; mennyi fordítatik az évi termésből vetőmagra, emberi és állati ételre vagy ipari célokra, s mi marad főlöszlegül vagy fedezendő behozatal által.

A haszon szembeötlő volna a nemzetközi kereskedelemre nézve is, mely most, biztos alap hiányában, pusztá conjuncturákból áll. Ez emeli a kockázatot, a kockázatot az árakat; ez pedig a fogyasztóknak, vagyis a nagy többségnek esik rovására.

Hogy ez alapon valami sok eredményhez jutnánk a föld kimerüléséről szóló *Liebig*féle elmélet helyességének megítélésére, azzal értekező nem ámitja magát. Egy nyomatékos adat volna az aratási mennyiségnek évenkénti apadása, gabonát kivívó országoknál. De az aratás mennyiségére is sokkal több mellékkörülmény foly be, sokkal nagyobb befolyásnak van rá a mezőgazdaság technikai fejlődésének is, sem hogy ez tisztán megíthető volna. Különben a *Liebig*féle elmélet, bármily becses figyelmeztető és útbaigazító volt a mezőgazdasági vegyészetre nézve, nemzetgazdasági túlhajtása által sokat veszített tekintélyéből. S míg még annyi szűz föld várja világáért az ekét, az emberiség ép oly kevésbé fog elpusztulni éhségtől a *Liebig*féle elmélet alapján, mint nem veszett el az annak idejében annyi zajt ütött *Malthus*féle theoria értelmében.

Végig menve értekező az eddigi kongresszusoknak a mezőgazdasági statistikára vonatkozó határozatain s ezeket beható bírálat alá vévén, ér-

tekezése utolsó részében rátér a francia statisztikai hivatal által készített *questionnaire* (kérdőív) mely »*Statistique internationale de l'agriculture*« cím alatt a hazai statisztikai hivatalnak is megküldetett kitöltés végett. Ezzel megfelelt Franciaország az általa Hágában 1869-ben vállalt feladatnak, hol a mezőgazdasági statistika esett nemzetközi munkarészeül.

E munka nagy részével értekező egyet ért, némely túlrészletességet azonban ebben is hibáztat, s ezeket kimutatván, értekezését azzal végzi: »Ha a korábban fejtegetett, a kongressusokon is elfogadott elvet helyeseljük, hogy a mezőgazdasági statistika csak azt kérdezze, a mire biztos választ kaphat, úgy e különben nagybecsű francia munkálatból is ki kell maradnia még néhány részletnek. Ha a legközelebbi kongressus Budapesten, tárgyalásba fog bocsátkozni az általam fellállított megkülönböztetés fölött az országos és nemzetközi statistika kutatásainak határára nézve, azt hiszem, az oly jelesen készült francia gyűjtőminta akkorra is üresen maradt rovatai egyik legerősebb érvem lesz a nemzetközi statistika egyszerűsítése mellett.«

47. (8.) Óváry Lipót előadja jelentését a Történelmi Bizottság megbízásából a nápolyi állami levéltárban tett kutatásairól.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Hetedik akadémiai ülés.

A III. osztály második ülése.

1874. február 16-án.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

49. (6.) Dr. Hirschler Ignác levelező tag »A magzati láta hártjának fennmaradásáról« értekezik. Kivonata ez:

A láta a magzatnál el van zárva edénydús hártja által, mely a látahártja nevét viseli. Ezen hártja némely állatoknál még születésük után is rövid ideig fennáll, ezek tehát vaksággal születnek, az embernél azonban még a magzatélet utolsó idejében elenyésszik, a láta ennek folytán már az ujszülőtnél tökéletesen szabadnak mutatkozik. Mint igen nagy kivétel tekinthető az, hogy a látahártja egész hat hétig a születés után megmaradt, mit a híres *Beer* észlelt.

A visszafejlődés, mely által a nevezett hártvás képlet eltűnik, úgy történik, hogy az edényekben vérpangások keletkeznek, egyes üres helyek fellépnek, falaik zsugorodnak és magukra visszahúzódnak, minék következtében a hártja közepén lik támad, mely lassanként nagyobbodván, a láta szélét éri. Azon része a hártjának, mely a szívárványhártja mellső falával edények által szoros összeköttetésben van, ezeknek zsugorodása folytán szintén eltűnik, némi nyomát hagyván maga után a szívárványhártja mellső falának ismert rostreczézetében.

Mi oka annak, hogy némely kivételes esetekben ezen visszafejlődés tökéletlen, nem tudjuk; a tapasztalás azonban mutatja, hogy a látahártja egyes maradványai még felnőtt egyéneken is előfordulnak. Ezen maradványok többnyire egy vagy több vékony fonal alakjában mutatkoznak, melyek a szívárványhártja kisebb köréből, illetőleg a látaszélből indulnak s vagy a láta közepén szabadon végződnek vagy a látát áthidalván, annak ellenkező széléig terjednek. Ezen szálak közös jellege, hogy maga a látaszél általuk semmiképen nincs akadályozva mozgásában, hanem szabadon tágul, illetőleg összehúzódik a szál mögött, mi magának a szálnak majd lazaságát, majd feszültségét eredményezi, ha ez hídként terjed a láta egyik szélétől a másikig.

Nagyobb ritkaság az, ha a látahártjának egész vázlata megmaradt, mint az az előadó által tanulmányozott esetben jelen van. Ezen esetben

(14 éves fiúnál) majdnem az egész láta ki van töltve a maradvány által, mely egy a mellő lencsetokkal egészen összeforrt főtényezett lemezt képez. Ezen lemezből indulnak ki az egyes szálak, melyek azt a látaszélel, illetőleg a szívárványhártya mellő felületével kötik össze. Első pillanatra nagyon hasonlít oly izzadmányhoz, mely szívárványhártyalob után fennmaradni szokott. Tüzetes vizsgálás azonban a kettő közt különbségeket derít ki.

A látképesség e rendellenesség daczára nem szenved lényegesen; a fiu még az utolsó időig nagy buzgalommal foglalkozott rajzolással.

Birálatra adandó.

50. (7.) Dr. Schenzl Guidó »Az 1871. évi időjárás főtümenényei« cz. értekezést olvas fel. Kivonatban így:

A mult évi juniushban tartott értekezése folytatásául, melyben a magyarországi meteorologiai észlelési állomások számáról, eloszlásáról és fekvéséről volt szó, előadó az 1871. év éghajlati viszonyainak áttekintését adja.

A hőmérsekletet illetőleg az észleletek azt mutatják, hogy 1871-ben az évi közép- hőmérseklet átlagosan 1. 4. C. fokkal alacsonyabb volt az eddigi följegyzésekből megállapított normalis értéknél. Legnagyobb volt a hiány Debreczenben 2.3 fokkal.

Az észlelési állomások között a legkisebb évi közép-légmérseklet mutatja Árvaváralja, a legnagyobbat Fiume.

A hőmérsek járása a normalértékekhez képest egy grafikus rajz által lett szemlélhetővé téve, mely a hőmérsek eltéréseit Árvaváralja, N.-Szeben, Debreczen, Zágráb és Budapest állomásokra nézve előtűnteti.

Az 1871. év közép-hőmérsekletének eloszlása Magyarországon az egyenhevű vonalak térképe által lett bemutatva, összehasonlításra szolgál egy az egyenhevű vonalak normalis menetét feltűntető térkép.

Az évi közép-hőmérseklet után a legmelegebb és leghidegebb hónap közötti különbségek veszik igénybe figyelmünket. Ezek 38 állomásra nézve egy táblázatban vannak összeállítva, melyből kiderül, hogy a nevezett különbségek legkisebbek Selmecz, Kőrmőcz és Oravicza, legnagyobbak Eger, Segesvár és Kolozsvár állomásokra nézve

Az észlelt hőmérsekletek abszolút szélsőségei is, a maxima és minima, egy táblázatban vannak összefoglalva.

A legmagasabb hőfokok észleltettek Losonczon $+ 38.7$, Segesvárott és Nyiregyházán $+ 36.1^{\circ} \text{C}$; a legnagyobb hidegség mutatkozott Árvaváraljan 30.3 és Beszterczén Erdélyben $- 28.6^{\circ} \text{C}$.

A legnagyobb évi ingadozás, mely Losonc, Segesvár, Kolozsvár és Nyiregyháza állomásokon előfordult, 60 foknál többre rúgott.

A legegyszerűsebb hőmérsekkel bir Fiume, enyhe tele következtében; itt a legmelegebb és leghidegebb nap közötti különbség csak $35\frac{1}{2}$ fokra ment.

Hogy a légnyomat eloszlásának törvényét megállapíthassuk, erre nézve mindegyik állomás közép légnyomatát tengeri magasságától függet-

lenül kellene előállítanunk. Ez azonban a tengeri magasságok pontos ismeretét tételezi fel, a melylyel azonban nem bírunk.

Egy pontos lejtérés tehát fölötté kívánatos volna. Ilyennek hiányában meg kell elégednünk a légnyomat évi változásainak vizsgálásával. Ezek 25 állomásra nézve egy táblázatba vannak összeállítva és egy térkép által feltüntetve. A legnagyobb évi ingadozást mutatja Arad 41.2, a legkisebbet Arvaváralja és Segesvár 31 — 30 m. m.-rel.

Befejezését képezi a légköri csapadékok vázolója. Fiume kizárásával — melynek szabványszerű csapadékmennyisége tenger melletti fekvésénél fogva több mint $2\frac{1}{2}$ szer akkora, mint a többi magyar tartományoké — Magyarország átlagos normalis csapadékmennyisége 66.6 cm-nek találtatik.

Évvel összehasonlítva az 1871. év átlagos 76.3 cm-nyi csapadékát, 10 cm-nyi többlet mutatkozik.

Ezen csapadékmennyiségben a különböző helyek különböző mértékben osztozkodnak. Legtöbb csapadék esett Orsova, Oravicza és Ruszka-bánya környékén, legkevesebb Losonczon, Szegeden és Budapesten.

Ambár Fiume absolut csapadék mennyisége Oraviczáéval tökéletesen egyenlő volt, az mégis 33 cm-rel a normalis átlag mögött maradt.

Birálatra adandó.

51. (8.) Az osztálytitkár bemutatja Dr. Jurányi Lajos lev. tag ajánlatára Lojka Hugó részéről: »Adatok Magyarhon zuzmó virányához« cz. dolgozatot. A kivonat így szól:

A mathem. és Természettud. Közlemények X. kötetében p. 87 — 102 »Jelentés az 1872-ben tett társas fűvészeti kirándulásban gyűjtött zuzmókról« című munkájában elősorolt a szerző összesen 191 fajt és 9 válfajt. Miután pedig ezen társas utazáson a beutazott vidék átkutatása csak általában történhetett, mert a tüzetesebb vizsgálást egy részt az idő szűke, másrészt alkalmatlan körülmények akadályozták, természetes hogy maga se volt képes az érintett helyeket zuzmóvirányuk tekintetében elég pontosan megfigyelni. Igyekezett ugyan a társaság többi tagjainak eltávózása után a Retyezát zuzmóit részletesebben tanulmányozni, sőt ugyanez év őszén Mehádiára is lement; a bejárt vidékeket azonban kimeríteni koránt sem lehetett. Azért, hogy az előbbi évben tett tapasztalatai körét szélesítse és hogy az érdekes, valamint a kétes fajokat újonnan felkeresse, vágyott a Retyezát vidékét minél előbb meglátogatni, mely szándékát az 1873-iki év július és augusztus havában ki is vitte.

Július 26-kától szeptember 1-jeig ennél fogva Hunyad megyében időzött, sanálja azonban, hogy kirándulásait csak a »Riusor« és »Rin mare« völgyeire terjeszthette ki, mert részint vagyoni körülmények tették lehetlenné a nagyobb vállalatokat, részint az ezen vidéken dühöngő járvány miatt nagy áldozattal is csak nehezen bírhatta rá az embereket, hogy vele a havasokra menjenek. Ezt annál inkább sajnálja, mivel ez év kiválóan kedvező időjárása miatt, rendkívül alkalmas volt fűvészeti czélokra. Lehet ugyan zuzmókat bármely időben gyűjteni, az ottani havasok meglátoga-

tására feltétlenül szép időjárás szükséges, nevezetesen azért, mivel a Zenogató mellett álló vadászkunyhón kívül a havason különben sehol sem találhatni menedéket. E körülmény miatt hosszabb ideig a hegyeken időzni nem lehet, mert 2—3 napi fennmaradás alatt annyira kimerül az ember, hogy kényszerül a hegyekről leszállani újabb felszerelések és új erő gyűjtése végett. Ezen felül a legközelebbi és legalkalmasabb szállás is, a malomvizi erdésznél, egy napi távolságra fekszik a törpe fenyő övétől s mindig egy lovat kellett magával vinnie, hogy a kövi zuzmókat lehozhassa. Egészen véve ez évben kétszer látogatta meg a havasi tájt. — Malomvizről aug. 7-én indult a »Riu mare« völgyén »Gura zlátyin« »Turkun« Arágyesen« »Pirgün« és átmenve a Zenogatóhoz, a hol három éjelt töltött a kunyhóban, míg a napokat szorgalmasan fűvészkedésre fordította. Augusztus 10-én tért vissza Malomvizbe, aug. 21-kén felhasználta az ottani zerge vadásztársaság szíves meghívását s eleinte az »Arágyes«-en fekvő kosár vidékét, a honnan aug. 24-kén a Zenogatóhoz igyekeztek eljutni. Augusztus 26-kán onnan maga tért vissza. Az egyetlen Nuksorai völgy kivételével, mely a »Riu sor« völgyével majdnem párhuzamosan fut, új lelhelyeket a Retyezát vidékén nem keresett fel. Ez utóbbi völgy, törekvései elé nehéz akadályokat gördített Nuksora falutól a patak mentén föl; de ösvény nem vezet a fiatal éger fákkal benőtt vadonban, sok közülök le van vágva vagy törve s a földön össze vissza szórva úgy, hogy az előbbre hatolást igen fáradságossá teszik. Miután vezetőjével a meglehetősen mély patakot már többször, hol körül köre ugrálva, hol mezít-láb átgázolták és vagy négy órai botorkálás után semmiféle jobb kilátáshoz nem jutottak, elhatározta, hogy bár eredmény nélkül is, de vissza tér. Kiegészítésül legyen szabad még megemlítenie, hogy július 29-én a dévai várrom Trachyt szikláinak szentelt egynéhány órát. Az ott győjtött néhány zuzmó az alább közlött jegyzékben fel van véve. Ellenben a Petrozsény vidékén gyűjtött zsákmányt, a hol »Szlima Leorda« szikláin és a Cetati Boli barlang vidékén egyegy napot töltött gyűjtéssel, gazdag zuzmóviránya daczára nem vette fel, mivel a végleges vizsgálásokat nem vihette még keresztül. Rövid idő múlva lesz szerkesztése a tek. Akadémiának ezen messzevidék flórájáról, mely a Retyezát-étől természetszerűleg nagyon eltér, jelentést tennie. Az alább következő jegyzetben az 1872- és 1873-iki évben általa Magyarország délkeleti részén gyűjtött zuzmók először systematikus rendben vannak elsorolva. Hogy az előbbi évben szedett zuzmókat is felvette, mentse azon körülmény, hogy legtöbbekhez részint új lelhelyeket, részint javításokat, részint jegyzeteket csatolt, mely utóbbiak belső szerkezetükre vonatkoznak. Egyszersmind az is volt törekvése, hogy egy teljes képét adja az ezen vidékeken szerzett tapasztalatainak. Ezzel azonban nem akarja mondani, hogy azon vidékek zuzmóviránya teljesen ki volna merítve, ellenkezőleg a közönséges zuzmókat tanulta legkevésbé ismerni futólagos útja alatt, úgy hogy e tekintetben lehet még, főkép a havason, legtöbbet tenni. Reményli azonban hogy a jövő nyáron lehetséges lesz több hetekig szakadatlanul a törpe fenyő övében és a felett időznie. Egészen véve másodszori látogatása alkalmával a Retye-

zátot elég gazdagnak találta zuzmók tekintetében, sőt 1873-ban a Phanerogamok is bujábbak voltak mint 1872-ben, a mi különben talán csak a kedvezőbb időjárásnak és annak tulajdonítandó, hogy a juhok a havason nem legeltek le mindent. A második jegyzékben a talált zuzmókat lelhelyük és talajuk szerint állította össze s azt hiszi, hogy ez által elterjedésükhöz s a talaj iránti viszonyukhoz némi adatokkal járulhat. Az 1872-ben felsorolt faj és kilencz válfaj száma mintegy 345 faj és 36 válfajra emelkedett. A tudományra új faj a következő 6: Psora (*Lecidea*) praestabilis Nyl in litt., Biatarina dacina Rehm in litt., Bilimbica bannatica Rehm in litt., Lecidella dispar Rehm in litt., Pragmopora Orni Rehm in litt. és Segestrella Herculina Rehm in litt. Ezen kívül vannak gyűjteményében még több, valószínűleg új fajok, a melyeknek azonban, mielőtt azokat közelebbről nem vizsgálja és a termő helyeken nem figyeli, új neveket nem akart adni. Végül köszönetét fejezi ki Dr. Nylandernek Párisban, valamint Dr. Rhemnek Windsheimban, szint úgy Arnold F. tanácsos úrnak Eichstädtban, azon szíves készségért, a melylyel több kritikus zuzmó meghatározásával s az új fajok felállításával segítségére voltak s példányait gazdag gyűjteményeik anyagával összehasonlították.

Bírálatra adandó, és esetleg a bizottsági közleményekben kiadandó, hol már egy erre vonatkozó közlemény a szerzőtől megjelent.

Nyolczadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1874. febr. 23-án.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök helyettes elnöklése alatt.

53. Gönczy Pál l. t. emlékbeszédet mondott néh. Kovács Gyula lev. tag felett.

A III. osztály Értekezései során kiadandó.

54. A főtitkár megilletődve jelenti Török János l. tagnak folyó február 9-én történt elhúnytát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén: a III. osztály felhivatik emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

55. Olvastatott a vallás és közoktatási minisztérium 800/1874. sz. a. f. é. február 15-ről kelt leirata, melyben Udvarhelyszék alkirály bírása megkeresése folytán, az iránt kéri az Akadémia véleményét, megegyezik-e néh. Kralovánszky György alapító céljaival, hogy a székely kivándorlás meggátolására tett alapítvány jövedelme a sz.-udvarhelyi főreáltanodához csatolandó ösztöndíjakra fordíttassék.

Felolvasatott a végrendelet illető pontja, mely így hangzik:

»17-szer. » scythia, s különösen a magyar faj, mint egyedüli álltán a világon, mely az idegen nemzetiségeket nem csak hogy el nem nyomta, hanem jogait velök megosztá. Hazánkban mind a mellett háládatlan nemzetiségek is laknak, míg saját fajunkbeliek, Erdélyben a székelyek s a moldvai és bukovinai magyarok, pusztulásnak ki vannak téve.

»Gyakran gondolkodtam, hogy bármennyire nyomottak vagyunk, nem lehetne-e ellensúlyt találnunk azok ellenében, kik hazánkat idegen népséggel gyarmatosítani erőlködnek, az által, hogy saját fajunkbelieket hazánknak meg- s visszanyerjük és őket az enyészettől megmentjük.

»10,000 = tíz ezer forintot tehát oly alap kezdeményezéseül hagyományozok, melynek kamataiból a kivándorlásnak indult székelvények, vagy a moldvai és bukovinai magyarok és azoknak gyermekei, hazánknak tartassanak meg.

»Ily tőkének országosnak s az országgyűlés intézkedéseitől függőnek kellene lenni; de miután kezdeményező vagyok s nem tudni hogy az ügyet valaha vagy mikor foghatja az ország magáévá tenni: e tőkét, az említett célznak megfelelő kezelésére s idővel gyarapítására, a magyar tudós Akadémiára bízom; ha pedig az eszme életre való nem lenne, a legmegközelítőbb célra fordítását szintén az Akadémiára bízom.

»Vajha a magyar magas clerus az ügyet pártfogásába venné!»

Az alapítványok megvizsgálására fennálló akadémiái bizottsághoz a végre tétetik át, hogy magát az Akadémia oly tagjaival, kik nemzetgazdasági szakférflak s a székelvényi viszonyokkal ismerősök, kiegészítvén, és a hasonló célra országgyűlési tagokból keletkezett bizottsággal is érintkezésbe tevén, adjon a fenforgó kérdésre nézve véleményt.

56. A főtitkár bemutatja főmltgu Simor János bibornok és herczeg-primás úr levelét, mely mellett a nagy-szombati codexet a m. történelmi szótár előmunkálatainál leendő használatra megküldi.

Köszönettel fogadtatván, a codex a szótár szerkesztő-bizottság felelősségére, ennek térítvénye mellett, lesz csupán kiadandó.

57. Soldan Zsigmond nürnbergi cs. k. udv. könyvtáros a Germanisches Museum által kiadásba vett ily czimű munka megvételére hívja fel az Akadémiát: »Die Holzschnitte des 14. und 15. Jahrhunderts« s annak 1-ső kötetét, számlálval, meg is küldi.

Áttétetik a könyvtári hivatalhoz, tudomás, eshetőleg megrendelés végett.

58. Avallás és közoktatási minisztérium azon leiratára, mely a múlt összes ülésekből soroksári Lázár Lajos folyamodványa ügyében a III. osztálynak véleményre kiadott, ennek titkára jelenti, hogy annak tárgyról az osztálynak legkisebb tudomása nincs, de még Toldy r. tagnak sincs, kit Lázár a folyamodványban említ. Szóval pedig az osztálytitkár úr azt nyilvánítja, hogy az osztály nem kívánja, hogy a néh. Dr. Csipkés-féle kéziratok viszaszerzésére hivatalos lépések tétessenek.

Ez értelemben a feuntisztelt minisztériumhoz felterjesztés határoztatik.

59. Hantken Miksa l. t. mint a m. kir. földtani intézet igazgatója, csereviszonyt kér az intézet kiadványai s az akad. »Értésítő« Math. és Természettud. Közlemények«-re nézve, s kéri ezeknek a multa nézve is kiegészítését.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

60. *Ljubič Simon* a zágrábi nemzeti múzeum igazgatója a bolgár, szerb és boszniai numismatikát magában foglaló költséges nagy munkájára, melyhez ugyan már a zágrábi és bécsi tud. Akadémiák is járultak segélylyel, de még tetemes költség maradt fedezetlen, kéri a m. Akadémia pártfogását is, akár bizonyos összeg megajánlása, akár bizonyos számú példányok megrendelése által.

Áttétetik a történelmi és archaeologiai bizottsághoz, hogy együttes ülésben tárgyalván, adjanak közös véleményt.

A főtítkár bemutatja a kassai kir. főreáltanoda elismerő és köszönő iratát, az Akadémia megküldött kiadványaiért.

Tudomásul van.

62. Ugyanaz bemutatja a januári összes ülés óta érkezett könyveket ; elesül

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akademie der Wissenschaften. Berlin. a) Abhandlungen 1872.

b) Monatsbericht. November 1873.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. Verhandlungen. 1874. Nr. 1.

R. Geographical Society. London. Proceedings. Vol. XVIII. Nr. 1.

Society of Antiquaries. London. Proceedings (Second Series) Vol. VI. Nr. 1.

Società Geogr. Italiana. Róma. Bolletino. Vol. V. Fasc. 6.

Deutsche Morgenländische Gesellschaft. Leipzig. Zeitschrift. XXVII. B. 4. H.

Commission Imp. Archéol. Pétersbourg. Recueil d'antiquités de Scythie. Livr.

2. (Planahes C—F et XXII—XL.)

K. k. Geologische Reichsanstalt Bécs. a) Abhandlungen. V. B. 6. H. b) Verhandlungen 1873. Nr. 17—28. und Register für den Jahrgang 1873. c) Jahrbuch. XXIII. B. Nr. 7.

Kön. Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften. Prága. Sitzungsberichte 1873. Nr. 7.

Historischer Verein. Darmstadt. a) Archiv. XIII. B. 2. H. b) Register zu den zwölf ersten Bänden des Archivs. c) Die vormaligen geistlichen Stifte in Grossherzogthum Hessen. I. Band.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. XXV.

M. kir. közokt. minist. Budapest. a) Jahresbericht des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht für 1873. b) A vallás és közokt. magy. kir. minisztérium tisztí névtára 1874-re.

Orsz.-statistikai hivatal. Budapest. a) Hivatal. Stat. Közlemények. VI. évfoly. 2. füz. b) Czilchert : Pozsony megye helyrajzi és statistikai leírása.

Érseki hivatal. Kalocsa. Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis ad 1874.

II. Magánosoktól.

Fabricius Károly l. t. Trapold. a) Das Religionsgespräch zu Schässburg im J. 1538. b) Namen und Verwendung der Jesten etc.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Máriássy : Pénzügyeinkről. b) Rakovszky : A kedvencz eszmék. c) Greguss : Kölcey Ferencz válogatott prózai munkái. d) Gogol : Meghalt lelkek. e) Ihering : Küzdelem a jogért. f) Herczegh : Magyar családi és öröklési jog. g) Sandeau : Madeleine. h) Matlekovics : Nemzetgazdaságtan. i) Mocznik : Betű számtan. Hatodik kiadás. k) A bel- és külföldi hírlapok árjegyzéke. l) Hunfalvy János : A magyar-osztrák monarchia rövidstatistikája. m) Egyetemes magyar Encyclopaedia. Maár—Ozon. n) Hivatalos stat. Közlemények. VI. évfoly. 3. 6. füz. o) Hasonszenvi lapok. 1873. 21—24. sz. 1874. 1. 2. sz. p) A m. mérnök és építész egyetel közlönye. VII. köt. 10. 11, 12 füz. q) Major : A magyar birodalom gazdasági viszonyainak statistikai táblázata. r) Századok. 1873. 10. füz. 1874. 1. füz.

s) Danzer : Dembinski Magyarországon. t) Seidel : Képes természetrajz. u) L. J. A pápa sem csallhatatlan. x) Az orsz. kisedelvédő egyesület évkönyve. 1873. y) Szepesi : Elemi latin nyelvtan. I. rész. z) Kerekes és Mauritz : Számítan. j) Nemzeti casino-könyv. 1873. v) Greguss : A szabadságról. w) A pénzügyi törvények és szabályok hivatalos összeállítása.

Városi nyomda. Debreczen. a) A tiszántúli ref. egyház-kerület 1873. okt. tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. b) Tormay : A falusi lótenyésztő. c) Margitay : Kalandor. d) Iskolai törvények a ref. debreczeni fődnodában. e) Belrendtartási szabályzat ugyanott. f) Természettan népiskolai használatra. g) Beszélyek a nő belvilágából. h) Balkányi : Magyar ősmesék. III. i) Révész : A magyarországi prot. gymnasiumok államjogi viszonyai. k) Schwarzer : Tanulmány a magyar borokról. l) Magyar prot. egyházi és isk. Figyelmező. 1873. 11. 12. füz.

Wigand Károly nyomdaja. Pozsony. a) Keleti : Hazánk és népe. Második kiadás. b) Kámory : Arab gyöngyök. c) A szolgálati szabályzat I. részének kivonata. d) Somhegyi : Egyetemes világgtörténet. III. köt. e) Név : Az írásművek elmélete. f) Siebelis : Tirocinium Poticum. g) Pauler Tivadar : Büntető jogtan. II. köt.

Szerb nemzeti nyomda : Újvidék. a) Istorija Crkve Szrbszke. b) Kalendár za 1874. c) Instruction für die Bürgerfeuerwehr in Ruma. d) Ugyanaz szerbül. e) Kako valja bubriti. f) Izvod iz Gramatike sztaroga. g) Posztilion 1874.

Nirschy F. nyomdaja. Pozsony. a) Ordo rei divinae provinciae Austriae Societatis Jesu pro 1874. b) A modori állami tanító képezde első Értesítvénye 1872²/₃ tanévről. c) Nemes : Értekezés a fogalomról. d) Esztergom megye tanügyi állapota az 1872²/₃ tanévben. e) Allgemeiner Pressburger Volkskalender.

Ref. főiskola nyomdaja. Kolozsvár. a) Erdélyi Muzeum. I. sz. b) Név könyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. 1874.

Kovács Mihály nyomdaja. Rozsnyó. Directorium in usum canonicorum regularium Praemonstratensium de Jászó 1874.

Römer és Kamner nyomdaja. Brassó. Inecari in literatura.

IV. Akadémiai kiadás.

a) Almanach 1874-re. b) Archaeol. Értesítő. VIII. köt. 1. sz. c) Tört. Érték. III. köt. 5. sz. d) Társad. Ért. II. köt. 9. sz. e) Math. Érték. II. köt. 6. sz.

Z á r t ü l é s.

Úgyanakkor.

63. Felolvastatott az 1873. jan. 13-ki zártülésből a külföldi Értesítő tárgyában kiküldött bizottság jelentése, mely szerint a Franklin-nyomdatársaság által egy, saját czége alatt, német nyelven kiadandó ilyenmű Értesítő iránt benyújtott ajánlatot, csupán a címre, s az előfizetési árra nézve tett csekély módosítással, oly módon ajánl a bizottság elfogadásra, hogy e vállalatot az Akadémia 300 példány megvétele által pártolja.

A jelentés egész terjedelmében így szól :

Tekintetes Akadémia. A m. t. Akadémia 1873. jan. 13. tartott összes ülésében az indítványozott külföldi Értesítőre nézve az határoztatott, hogy az Akadémia bár elismeri egy oly közlöny szükséges voltát, a mely Akadémiánk tudományos működésével a külföldet megismerteti s egy ily közlönynek létrejövését még anyagi segély-

lyel is kész támogatni, azt azonban soha meg nem engedis az Akadémia alapszabályai is kizárják, hogy az Akadémia' mint ilyen, más mint magyar nyelvű folyóirat szerkesztésére tekintélyét s közreműködését kölcsönözze. Azért az Akadémia osztályai felhivattak 3—3 tag választására az új bizottságba, mely vegye a tárgyat új tanácskozás alá és találjon módot egy oly Értesítőnek javaslatba hozatalára, melynek kiadása és szerkesztése az Akadémia alapszabályaival összeütközésbe nem jő.

Ez új bizottság f. é. febr. 7-én összegyűlvén, s elnökének Toldy Ferencz, jegyzőjének Gyulai Pál rendes tagokat választván, hozzáfogott a tanácskozáshoz.

Az elnök indítványára először is felolvastatott a Franklin-társulat ajánlata, mely szintén egy ily külföldi Értesítőt szándékozik kiadni. A Franklin-társulat Értesítője nemcsak az Akadémia, hanem az összes magyar tudományos társulatok munkásságát ismertetné, németül, negyedíves füzetekben, évenként, harminczhat iven. Ez Értesítő kizárva mindennemű kritikát, pusztán csak az értekezések és kiadványok tartalmának lehető hű és szabatos, hol rövidebb, hol bővebb ismertetésére szorítkoznék, mit annival inkább remél elérhetni, mert a szerkesztőt tartozik az illető íróval átnézneti, mielőtt kinyomtatnék. Szerkesztőnek a Franklin-társulat Lindtner Ernő urat kérte fel, s egyszersmind az Akadémia és más tudományos társulatok részéről több kitűnő tudóst nyert meg arra nézve, hogy a szerkesztőt tanácsaikkal támogassák s a program pontos végrehajtásában ellenőrizzék. A tudományos Értesítő tüstént megindul, mihelyt az Akadémia anyagi pártolásban részesíti, azaz évenként 300 példányra előfizet 6 frtjával.

A bizottság a Franklin-társulat ajánlatát olyanak találta, mely megkönnyíti a bizottság feladatát, mert a bizottság is csak ily módon vél létrejöhetőnek oly külföldi Értesítőt, melynek kiadása és szerkesztése az Akadémia szabályaival összeütközésbe nem jő. Azért a tervet egész terjedelmében idezárva, azt az Akadémia pártolásaiba ajánlja.

Azonban a terv két pontját módosítandónak véli:

I. A czímet: Wissenschaftliche Jahrbücher aus Ungarn a következővel kellene fölcserélni: Ungrische Wissenschaftliche Revue. Berichte über die Arbeiten der ungrischen Akademie und anderer gelehrten Vereine in Ungarn. Amaz lenne a főczim nagy betűkkel, emez a magyarázó melléczim kisebb betűkkel.

II. Egy év folyam ára 6 frtjával igen drága, ezért 5 frtra szállítandó. Az előfizetést 300 példányra az Akadémia mindig csak egy évre ajánlaná meg, s ha a vállalatot céljának meg nem felelőnek látná, segélyét megszüntetné.

Igy az Akadémiának az egész 1500 frtjába kerülne, s nemcsak az Akadémia, de az egész magyar tudományos világ munkásságának ismertetését a külfölddel elősegítené, a megvett hár. száz példányt megküldené külső tagjainak s azon külföldi Akadémiák és társulatoknak, melyekkel esreviszonyban áll, melyeknek száma a két-százat meghaladja.

A Franklin-társulat a kívánt módosításokat, a mint értesültünk, hajlandó elfogadni, s így nincs egyéb hátra, mint ajánlanunk az Akadémia pártolásába e tervet, mint egyetlent, mely az Akadémiának aránylag csekély költségébe kerül, az óhajtott célzt valósítja a nélkül, hogy az Akadémia szabályaival ellenkezésbe jöjjön.

Kelt Budapesten, febr. 11. 1874.

G y u l a i P á l, s. k. bizottsági jegyző.

A bizottság javaslata elfogadtatván, az Igazgató-Tanács fölkérendő a 300 példány előfizetési árának folyóvá tételére, mi ha megtörtént, a Franklin-társaság, ajánlata módosítva lett elfogadásáról, értesítendő.

64. A főtitkár bemutatja az Akadémia 1874-re megállapított költségvetését.

Miután az osztályokkal és bizottságokkal az őket illető részek már úgy is tudatvák s az egész meg fog jelenni az Értesítőben : felolvasottnak vétetett.

65. Toldy Ferencz r. tag figyelmeztetvén az Akadémiát, hogy az akadémiai kiadványokban megjelenő munkák írói tiszteletdíjai a mostani pénzügyi viszonyokhoz képest többé nem kielégítőek, indítványozza egy bizottság kiküldését, mely e tiszteletdíjakat megvizsgálva, tegyen javaslatot azok méltányos emelése iránt.

Elfogadtatván, bizottság küldetik ki, melybe az osztályok elnökei és titkárai kívül mindenik osztály még egy tagot választson ; tekintettel azonban arra, hogy e választással egyszersmind az állandó tudományos bizottságok is képviselve legyenek.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S I T Ő J E.

Kilenczedik akadémiái ülés.

Az I. (nyelv- és széptudom.) osztály *harmadik* ülése.

1874. márcz. 2.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

67. (10.) *Bartal Antal* lev. tag felolvassa »A classica philológiának, különösen az összehasonlító árja nyelvtudománynak művelése hazánkban« című székfoglaló értekezésének második részét. A kivonat így szól:

E részben az árja nyelv műveléséről értekezik. Kimutatván a görög etymologusok irányát, kik között különösen a stoikusok tűntek ki, s ezeket azután, elég tévesen, a rómaiak is követték, áttér a magyarországi nyelvészekre, kiknek kezdeményezését méltatja. E nyelvészek: Otrokosi Főris Ferencz, Gyarmathy Sámuel, Leschka István, Mokri Benjamin és Dankovszky Gergely. Feltünteti a Bopp Ferencz által kezdeményezett összehasonlító árja nyelvtudomány fontosságát és áttér azon részvét minőségének meghatározására, melyet a magyarországi tudósok az új tudomány iránt mutattak. Szerinte az árja nyelvtudomány művelésének terjedelme és iránya Magyarországon a körülmények és a czélok különbözősége szerint különböző vala. Ennek bebizonyítására több pontot hoz fel és pedig a) magát a magyar nyelvészkedést és e tudománynyal járó azon törekvést, mely szerint a magyar nyelv szókincsében az eredetinek és sajátosnak, az idegen de a nyelv testébe befogadott elemtől való elkülönítése okvetlen magával hozta az árja nyelvészettel való foglalkozást; b) azon hazafiai törekvést, mely célul tűzte ki magának kimutatni, hogy őseink ép úgy, mint más nemzetek, részt vettek az egész emberiséget átölelő culturális törekvésekben, melynek természetszerű kifolyása vala az árja nyelvtudománynyal való foglalkozás; c) felhossa a tudomány kellékének azon követelését, mely szerint a külföldi tudósok törekvéseit éber szemmel kísérje, mely e szerint háromféle irányban nyilvánult és pedig 1. az e szakba vágó könyvek ismertetésében; 2. ezen munkák alapján irt értekezésekben; 3. a jelesebb művek fordításában. d) Kiemeli végre azon visszahatást, melyet a bölcselmi conjecturalis nyelvészkedés a belátó tudósoknál előidézett, mely szerinte okul szolgált

arra, hogy az összehasonlító árja nyelvészet felé, mely eddig oly bámulatos eredményeket hozott létre, fordítsa a nyelvészek figyelmét. Előadó e tüneteket az irodalom fonalán mutatja ki, kiemelvén az illető írók törekvéseit e téren. De az összehasonlító árja nyelvtudománynyal való e foglalkozást, még nem tartja elegendőnek annak kimutatására, hogy hazánkban a valódi árja nyelvészetről szólni lehetne, minthogy mind ezen törekvésekben hiányzik a rendszer, hiányzik azon cél, mely az árja nyelvtudománynak művelését önmagáért kívánatosnak tartaná. Csak Szénássy volt az, ki egész odaadással ezen tudomány meghonosításának élt és több rendbeli munkálataiban az árja nyelvészet tanulmányozásában rendszeresen járt el. Ennek nyomdokába szándékozik az értekező lépni, és a megkezdett munkát e szellemben folytatni. Végül felolvas egy mutatványt a létesítendő nagy Etymologicus latin szó gyűjteményből.

68. (11.) *Bálinti Gábor* jelentést tesz Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról, tatár, mongol és mandsu tanulmányairól, s egyszersmind bemutatja nyelvranyag gyűjteményeit.

Budenz József r. tag indítványára elismerés fejeztetik ki Bálinti Gábornak, hogy megbízatásában oly buzgóan és sikerrel járt el, s egyszersmind az osztályértekeztet utasittatik, hogy terjesztszen javaslatot az osztály elébe a gyűjtött nyelvranyag feldolgoztatására nézve.

69. (12.) Olvastatik a fűtitkár átirata, a melyben arról értesíti az osztályt, hogy az Igazgató Tanács f. é. jan. 21-én tartott ülésében az osztály költségvetési terve minden módosítás nélkül elfogadtatott.

Örvendetes tudomásul vétetik.

70. (13.) Olvastatik a f. é. február 7-én tartott osztályértekeztet jegyzőkönyvének 10-dik pontja, mely szerint Veress Ignác nagy-szebeni gymnasiumi igazgató a görög és római remekírók fordittatása ügyében az Akadémiához fordul s egyszersmind erre nézve a következő javaslatát nyújtja be.

1. Bizza meg az Akadémia őt a görög és római remekírók fordittatásával. Ellenőrzés és biztosság kedvéért nevezzen ki melléje egy akadémiiai tagot. Így ketten vezetnék és szerkesztenék a görög és római remekírók magyar könyvtárát.

2. A szerkesztők gondoskodnának a fordittatásról, a megrendelt munkákat szintén ők bírálnák. A vállalat nyolcz ivnyi füzetekben jelennék meg, évenként 200 iv.

3. Minden remekíróról rövid bevezetés előzne meg, a mely az író életrajzát és jellemzését foglalná magában. Jegyzetek is kísérnék a szöveget, de csak a legszükségesebbek.

4. Az Akadémia fizetne egy Tauchnitz-féle nyomott ivért a szerkesztőknek latin próza íróért 30 frtot, költőért 35 frtot, görög prózaíróért 35 frtot, költőért 40 frtot. A bevezetés külön díjaztatnék ivenként 35 frtjával.

5. A fordítások egyszer mindenkorra az Akadémia tulajdonai, s az új kiadásokból csak 5 frt javítási díj fizettetnék a szerkesztőknek.

Az Akadémiának feladatai közé tartozik ugyan a görög és római remekírók fordítását eszközölni, s eddig is kész volt minden beadott munkát megbírálni és kiadni, de Veress Ignác ur javaslatát az értekeztet teljességgel nem pártolhatja. Az Akadémia nem adhatja se pénzét, se firmáját oly fordítások kiadására, a melyeket meg nem

bíráltatott; továbbá évenként 200 iv jó fordítást nem remélhetni, s így csak a gyári fordítások szaporodnának. Ezért e javaslat el nem fogadása ajánltatik, Veress Ignác úr pedig utasítandó, hogy ha netalán kész fordításai volnának, azokat adja be az Akadémiának megbíráltatás végett.

Az értekezlet véleménye elfogadtatik.

Tizedik akadémiai ülés.

A II. osztály harmadik ülése.

1874. márcz. 9.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

72. (10.) *Rómer Flóris* r. tag felolvassa »A magyar nemzeti Múzeum római emlékei és két azokra vonatkozó külföldi szakmunka ismertetése« című értekezésének második részét.

73. (11.) *Frankl Vilmos* r. t. felolvassa »Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században,« című dolgozatát. Kivonatban így:

Kiemeli, hogy mióta a culturtörténeti tanulmányok Európa legkiválóbb szellemeit foglalkoztatják, hazánkban is mind nagyobb figyelem irányul a műveltségi viszonyok tanulmányozására. E téren legfőbb feladatunk: kijelölni az állást, melyet világrésznünk nagy mozgalmában hazánk elfoglalt, és kimutatni azon befolyásokat, melyek nemzetünk politikai, társadalmi és irodalmi fejlődését irányozták. Azon tényezők között, melyek a középkorban ily befolyást gyakoroltak, kiváló helyet foglalnak el az egyetemek, melyeknek története ekkép nagy jelentőséggel bír.

Sajnos, hazai főiskoláink multját sötét homály borítja, melynek teljes cioszlatására nem lehet reménységünk. Nagyobb eredményt ígér azon külföldi egyetemek történeti emlékeinek tanulmányozása, melyeket magyar ifjak látogattak. Ezek között közelségénél fogva hazánkra nézve legnagyobb fontossága a bécsi, melynek régi jegyzőkönyvei részben fennmaradtak; névszerint a bölcsészeti karé 1385-től, a hittudományi karé 1396-tól, végre »a magyar nemzet« anyakönyve 1453-tól. Ezeket egész kiterjedésben, a magyar történelem szempontjából előadó tanulmányozta át először.

A magyarok az egyetem alapításától kezdve sűrűen látogatták a bécsi egyetemet, s itt igen tekintélyes állást foglaltak el. A bölcsészeti karban 1385—1498 között 109 magyarországi származású tanár 185 előadást tartott; s 757 magyar ifju nyerte el a bölcsészettudományból az akadémiai fokozatokat. A hittudományi karban 1396—1499 között 13 magyarországi származású tanár összesen 29 előadást tartott. Sajnos, a jogi és orvosi karról hiányoznak az adatok. A magyarországi tanulóknak számát is csak 1453. óta lehet meghatározni. Ezen évtől 1500-ig 1130-an vétettek fel az egyetem mind a négy karába. De habár hazánk

nagy számu tanárokat szolgáltatott a bécsi egyetemnek, különös, hogy az egyetem kormányára, ugyszintén a jogi és bölcsészeti karok dékáni tisztére csak egy-egy magyarországi származásu tudornak sikerült társainak bizalma által emelkedni.

A magyarországi tanárok és tanulók névsorának magába véve is nagy érdeke van. — Megismerkedünk abból azon férfiakkal, kik a magasabb tudományos képzettség előnyeivel felruházva, hazájukban is különböző pályákon bizonyára figyelemre méltó állást vívtak ki maguknak és itt a nyugoti műveltségnek közvetítői valának. De érdekes ezen névsor annyiban is, a mennyiben képesíti a történetirőt arra, hogy a statisztikai módszer segélyével következtetéseket vonjon a műveltségi állapotokra a különböző korszakokban és a különböző helyeken. Előadó összeállítja, hogy azon 1500 magyarországi tanuló, kik 115 éven át a bécsi egyetemet látogatták, mily arányban oszlik el a különböző ország-részek és egyes helyek között, miből hozzávetőleg tájékozhatjuk magunkat az ott uralkodó műveltségi állapotok iránt.

De a bécsi egyetem bölcsészeti és hittudományi karainak jegyzőkönyvei a nevek mellett fontos részleteket is tartalmaznak, mind a magyarországi személyekre, mind pedig hazánk műveltségi és politikai viszonyaira nézve. Így mind a Zsigmond által alapított budai, mind a Mátyás által létesített pozsonyi egyetem tanárainak egy részét a bécsi egyetemtől nyerte. És nevezetes tény az is, — melyről a bölcsészeti kar jegyzőkönyvéből nyerünk tudósítást, — hogy Tamás egri püspök, 1421. Egerben magasabb tanintézetet tervezvén alapítani bölcsészeti és jogi karral, e célból azon kérrrel fordult a bécsi egyetemhez, hogy egy bölcsészeti- s egy jogtudort küldjön Egerbe, kiket mint tanárokat alkalmazna, igérvén, hogy megfelelő ellátásukról gondoskodni fog.

Hazánk vallási és politikai ügyeivel is többször volt alkalma a bécsi egyetemnek foglalkozni. Így 1442-ben Erzsébet királyné és pártjához tartozó magyar urak kérésére két tudóst küldött Pozsonyba, hogy azokat az Ulászló királylyal kezdendő tárgyalásoknál tanácsukkal támogassák. Nagy mértékben érdekesek az egyetemi jegyzőkönyvek azon helyei is, melyek Mátyás királynak, midőn Ausztriát meghódította volt, a bécsi egyetemhez való viszonyára vonatkoznak, s melyek a tisztelet, sőt néha az el nem titkolt rokonszenv hangján szólnak.

Általán a jogyzőkönyvek hazánk culturai és politikai történetére sok tekintetben új világot vetnek, s azoknak kiaknázása a magyar történettudomány szempontjából nagy nyereséynek tekinthető.

74. (12.) *B. Nyáry Albert* l. t. felolvassa *Kallós Lajos* l. t. »A kamat kérdésről« szóló értekezését.

75. (13.) *Wenczel Gusztáv* és *Toldy Ferencz* r. tagok a történelmi és archaeologiai bizottságok nevében jelentést tesznek *Ljubič Istvánnak* a zágrábi nemzeti Múzeum igazgatójának a M. T. Akadémiához intézett kérvénye tárgyában, melyben a bolgár-szerb és boszniai numismatikára vonatkozó munkájának kiadására segélyt kér. Mind a két bizottság azon ajánlatot terjeszti az osztály elé, hogy az Akadémia ezer o. é. forint erejéig a nevezett munkára fizessen elő.

Az osztály, méltányolván a Ljubič úr által tervezett munka fontosságát, a hazai történelem és érmészet szempontjából is, a két bizottság javaslatát magáévá tesz.; oly hozzáadással, hogy a M. Tud. Akadémia segélyezése a kiadandó munka czimlapján fel legyen tüntetve.

Tizenegyedik akadémiai ülés.

A III. osztály harmadik ülése.

1871. márczius 16.

Haynald Lajos t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

77. (10.) Dr. *Thunhoffer Lajos* egyetemi magántanár mint vendég »Adatok a porczhártya élet és szövettanához« című előadást tartott. Kivonata ez:

A porczhártya, másképp szaruhártya (cornea) a szemgolyót mellül a körlégtől határoló átlátszó hártya szerkezetének vizsgálata irodalmában egész a jelenkorig számos buvár nevével találkozunk. Sok szövetvizsgáló fogott a cornea úgy ép mint kórszövettani átkutatásához, s szép ezen fáradozások eredménye sok tekintetben, mert azok e szerv szövettani szerkezetéhez úgy mint az ezen vizsgálatokkal összefüggő s elválaszthatatlan kísérleti kórtani vívmányokhoz, igen számos és kitűnő adatot szolgáltatottak, sőt az utóbbi kísérletek, különösen a lob kérdését illetőleg, csaknem egyedül szolgáltatottak az alapot, a tudomány jelen állása szerint, a kérdésnek ha nem is tökéletes, de elégséges megfejtéséhez.

Nem csoda, hogy a cornea a gyakorlatra nézve is ily fontos szerepénél fogva sürűen lett tanulmányozva, hogy ily bilateral fontossággal s érdekekkel összeköttetésben annyi anyagot szolgáltatott s szolgáltat még jelenleg is úgy az ép, mint a kórszövettani s kísérleti vizsgálatokhoz.

Más részről, a porczhártya vizsgálata nem csak kísérleti, de tisztán szövettani irányban is a legnehezebb feladatok egyike, eltekintve a számos vegykezelésektől, melyek újra meg újra előzönlük a porczhártya vizsgálatánál a szövettan irodalmát, de tekintve a porczhártyának, különösen minden vegyszer nélkül való vizsgálatát, nedves kamrában vagy szemvizben való vizsgálatát, mely nézetem szerint mégis csak a legfontosabb, de egyszersmind a legnehezebb, mert hozzá az éles szem mellett is, a legkifárasztóbb s szemeröltetőbb s egyszersmind hosszabb buvárlatoknak kell alávetnie magát annak, ki az abban foglalt finom képletek s azok egymásközi viszonyainak felderítésére némi világot derítő adattal igyekszik ismeretét gyarapítani. Főleg ez az oka, hogy a porczhártya számos vizsgálat után sincs tökéletesen minden részletében tanulmányozva, s jól érezhető hézagok azok, melyek egyes nagyobb kérdéseket egymástól még mindeddig elválasztanak, sőt ez az oka, hogy a nézetkülönbségek némely lényeges dolgot illetőleg a buvárok közt fennállanak s végtére, hogy egyes különben nagy fontosságú tények eddig e szervnél nem csak nem méltányoltottak, de észre sem vették.

Van szerencsém ezek előre bocsátása után, a porczhártya szerkezetére s élettanára vonatkozó s az ember, s több száz állat porczhártyáján tett vizsgálataimnak főbb eredményeit a következőkben összefoglalva előterjeszteni.

1. Ha a szemgolyót az állatból sértetlenül kiveszszük s fémekkel impregnáljuk, akkor a porczhártya saját szöveteiben sötét alapon a számos csillagalaku fehér tereken (Recklinghausen nedvmenetei) kívül ezekkel összenyíló nagyobb hálózatos meneteket találunk.

2. E menetekben az értekezésemben ajánlott módok szerint, különösen felosmium sav s pokolkőre az idegek részint festve, részint festetlenül, ez esetben úgy mint hevenyen láthatók s állandó készítményül el is tehetők.

3. E nagy csatorna menetekben úgy a levélbeka, mint a házi nyulnál pokolkőre a nyirkedények belső sejtfalát s a nyirkhajszáledényeket jellegző endothelsejtek, lapított belhám sejtek rajzai támadnak, s így ezen, e csillagos nedvmenetekkel összenyíló nagyobb s idegeket vivő s endothellel képzett falzatu csatornák joggal a porczhártya, illetőleg az idegek nedvcsatornájának nevezhetők.

4. A csillagos nedvmenetek a szövetbe nem bevájt üregek, hanem a szövetből a nagy menetektől folytatódó sejthártya által vannak elválasztva, e hártyák azonban likacsosak, s nem a porczhártya testecsekkel, mint inkább az alapszövettel vannak szorosabb viszonyban.

5. E kisebb csillagos nedvhézagok fala, legalább részben endothel sejtek által van képezve.

6. A nagyobb menetekben futó idegrostokból kitérő kisebb ágak s a legfinomabb varicosus rostocskák a cornea testecsek egyesinek protoplasma nyulányaival állnak kétségtelenül összeköttetésben.

7. A cornea szélén betérő véredény kacsok, legalább tengeri malacz, macska és sündisznónál, endothelsejtek által képezett falzatu nyirk ürrel vannak körülvéve, mely nyirk ür a cornea csillagos nedvhézagjaival áll direct összefüggésbe.

8. A cornea alapszövetében futó idegek osztódási helyein létező gömbölyded hosszukás háromszögletű vagy más alaku testecsek egy része vándorsejt, más része endothelsejt mag, egy része pedig oly cornea testecsek magva, melyek az ideg utjában vannak beigtatva.

9. A cornea alapállományában az egyes kitérő idegrostocskok apró gömbszerű duzzamban nem végződnek. E végződési alak az arany festés által keletkezett műtermék.

10. Az idegek, melyek a cornea testecsekkel függnek össze, azontul abból kiindulva futnak felfelé a felhámfelé s ez alatt átfurván a mellső ruganyos hártyát (Bowmann-féle hártyát), szemcsés sejtszerű képletekbe mennek, a buvárok u. n. csomópontjaiba, melyből nagyobb közül ideg fonat, de e mellett a palisád alaku s a cornea alapszövetét takaró felhámsejtek alapját befoglaló ékes zárt hálózat (Nervengitter) keletkezik. E hálózat egyes s a palisád alaku felhámsejtek találkozási csucsai-ban fekvő apró fénylő kis csomópontjai nem egyebek, mint azon egyenes

idegszálacskáknak (nervuli recti) optikai harántmetszetei, melyek, mint profilban látható, a palisad alaku felhámsejtek közti ragasztó anyagban felfelé haladva e sejtek kettőjének csucsaik közé fogott megtámasztott s általam tapasztecsnek nevezett végkészülékekkel köttetnek össze.

11. A magasabban, meg a porczhártya felhám tetején leirt ideg fonat vagy hálózat, a használt arany által megfestett felhámsejtek közti kötanyag; míg a felhámon túl érő s lebeghető idegvégződés, mit Cohnheim írt le, nem létezik.

12. A Descemet hártya felháma, mint a béka, és a pirók porczhártyáin tett vizsgálataim mutatják, a fogazott vagy tüskés felhám sejtek (Riff oder Stachelzellen) fajához tartoznak.

13. A mi a véredénytelen porczhártya élettanát vagyis táplálkozását illeti, az vizsgálataim alapján a következőkép történhetik:

Ugyanis a porczhártya szélein levő edénykacsok, a belőlük rendszer állapotban alakelemek nélkül átnyomuló véredvet az edény körötti nyirkhézagokba, ezekből pedig az idegek csatornáiba s a velük összefüggő csillagos nedvhézagokba vezetik. E mellett a túlkhártyában levő nyirkedények, véredények s idegcsövek az ott levő csillagos nedvhézagokkal, ezek ismét folytatólag a porczhártya csillagos nedvhézagai-val is összeköttetésben levén, a porczhártya tápnedvének egy részét a sclerotica edényeiből is nyerheti.

Végre 14. a porczhártya szövetebe lobbál a periferián történő sejt-bevándorlás mellett a cornea testecsek is magszaporodás s osztódásba jutnak, s nem pusztá szemlélők a lob folyamatai közt, hanem fontos szereplők. A bevándorlás a cornea szélein levő edénykacsokat körülvevő nyirkhézagon át történik, ugy a csillagos nedvmenetek, mint az idegek csatornáiba is. A vándorlás e meneteken kívül az alaganyag egyes fibrilla kötegei ragasztó anyagaiban is történhetik.

78. (11.) Vész János Armin r. t. »Adalék a visszafutó sorok elméletéhez.«

Rövid kivonata ez:

$$\frac{A + Bx + Cx^2 + \dots + Kx^{m-1}}{a + bx + cx^2 + \dots + kx^{m-1}}$$
 végszerű tört az x haladó hatványai szerint sorba fejtetvén, az eredt $M + M_1 x + M_2 x^2 + \dots + M_{n-1} x^{n-1} + \dots$ sor visszafutó sornak neveztetik, és M_{n-1} az általános tag együtthatója.

Ezen utóbbi együttható a következő általános alakra hozható.

$$M_{n-1} = \frac{\begin{bmatrix} n+r-2 \\ r-1 \end{bmatrix} P [(p+qi)^{n+r-1} + (p-qi)^{n+r-1}] - Qi [(p+qi)^{n+r-1} - (p-qi)^{n+r-1}]}{(p^2 + q^2)^{n+r-1}}$$

mely kifejezésben n a taghely számát

r az egyenlő gyökök számát

$p \pm qi$ az adott tört nevezőjének azon gyökét, mely r-szer fordul elő, és

P i Qi számlálóját azon részlet törtnek, melynek nevezőjét $(p \pm qi - x)^r$ képezi, ha az adott törtet részlet törtjeire szét-

bontjuk; — megjegyezvén, hogy M_{n-1} -ben annyi a fent kijelölttel hasonló tag fordul elő, a hány részlet tört-párra bontható az adott tört.

Ha az adott tört nevezőjében *egyenlő* gyökök nem fordulnak elő, akkor $r = 1$.

Miután azonban az M_{n-1} -re adott képlet gyakorlati kiszámítása felette kényelmetlen, ha n valamivel nagyobb szám, e képlet még háromszögtani függvények behozatala által a következőre alakítható át:

$$M_{n-1} = 2 \left[\frac{n+r-2}{r-1} \right] P \cos(n+r-1) \operatorname{arctg} q + Q \sin(n+r-1) \operatorname{arctg} \frac{q}{p} \sqrt{(p^2 + q^2)^{n+r-1}}$$

mely képlet épen oly általános, mint az előbbi.

Ez utóbbi képletből következik azon különös esetben, ha $r = 1$, azonfelül $p = q$

$$M_{n-1} = \frac{P \cos \frac{n\pi}{4} + Q \sin \frac{n\pi}{4}}{2^{\frac{n}{2}} - 1 p^n}$$

mely képlet szerint tehát a számláló nyolcz tagu szakokat képez, ugyanis:

$$\frac{P+Q}{\sqrt{2}}; Q; -\frac{P+Q}{\sqrt{2}}; -P; \\ -\frac{P+Q}{\sqrt{2}}; -Q; \frac{P-Q}{\sqrt{2}}; P.$$

Ha pedig az általános képletben szintén $r = 1$; de $p = 0$, vagyis ha az adott nevezője csak tiszta képzetes gyököket tartalmaz, akkor

$$M_{n-1} = \frac{2P \cos \frac{n\pi}{2} + 2Q \sin \frac{n\pi}{2}}{q^n}$$

azaz a számláló most négy tagból álló szakokat képez, ugyanis:

$$+2Q; -2P; \\ -2Q; +2P;$$

Meg lévén határozva az általános tag, ismertnek tekinthető az

$$M_n + M_{n+1}x + M_{n+2}x^2 + \dots$$

sor is, melynek összege könnyen meghatározható, miután az ismét csak egy oly végszerű tört lehet, melynek nevezője az adott tört nevezőjével azonos, a keresett összeg tehát

$$S' = \frac{A' + B'x + C'x^2 + \dots + K'x^{m-1}}{a + bx + cx^2 + \dots + kx^{m-1} + lx^m}$$

hol a számláló A', B', \dots együtthatói a következő egyenletek által vannak meghatározva:

$$A' = a M_n$$

$$B' = a M_{n+1} + b M_n$$

$$C' = a M_{n+2} + b M_{n+1} + c M_n$$

.

Ha tehát az adott sor egész összege S -el jelöltetik, S_n -el pedig az első n tag összege, akkor ezen utóbbi úgy fog meghatározatni, ha az egész összegből levonjuk az $(n + 1)$ -ik tagtól kezdett összeget, vagyis lesz:

$$S_n = S - S \cdot x^n$$

Végre a kifejtésekből mint egyszerű következmény folyik a harmadfoku egyenlet

$$x^3 - ax + b = 0$$

gyökére nézve, azon esetben, hol a Cardan képlete képzetes alakban állítja elő az egyenlet gyökét

$$x = -2 \sqrt[3]{\frac{a}{3}} \cos \frac{1}{3} \arccos \frac{3b}{2a} \sqrt[3]{\frac{3}{a}}$$

mely képlet segítségével a gyökök könnyen kiszámíthatók, miután ez

esetben $\frac{3b}{2a} \sqrt[3]{\frac{3}{a}}$ valódi tört.

79. (19.) Szily Kálmán bemutatja:

a) Réthy Mór értekezését »a diffractio elméletéhez.«

b) Konkoly Miklóstól: »az ó-gyallai observatoriumon tett észleletek leírását.«

c) Antolik Károly dolgozatát: »A villany szikra sikamlásáról.« Az illető kivonatok így szólnak:

I.

Réthy Mór, volt műegyetemi tanársegéd ur, ki később, mint kör-műczbányai reáliskolai tanár, bővebb tudományos kiképztetése végett a kormány által külföldre, nevezetesen Göttingába és Heidelbergába küldetett, s kitől dr. Schering göttingai egyetemi tanár már tavál előterjesztett egy kisebb matematikai dolgozatot a göttingai tudományos Akadémiában, melynek kiadványaiban az közzé is tétetett, — első nagyobb értekezését hozzám küldötte Heidelbergából a magyar tud. Akadémia elé leendő betérjesztés végett. Szerzőt e kutatásra a Gauss hátramaradt irataiban olvasható néhány sor indította, melyekre őt Gauss munkáinak kiadója Schering tanár ur volt szives figyelmeztetni. Gauss — szerző véleménye szerint — alkalmasint inductio útján jött a diffractió kifejező két integrálra. Mindkettő tetszés szerinti nyílásu ernyőre alkalmazható lévén, általánosabb a közönségesen használtuál, a Fresneffélé-nél; azonban, mint szerző megmutatja, csak egyikök vág össze oly mértékben az észleletekkel, mint a Fresnefféle.

Ezen integrálok elméleti alapját keresvén, szerző a Huyghensféle elvnek Helmholtz által talált alapjából indult ki, s számításai közben oly képletre jött, mely mind a Fresneffélétől, mind a Gauss jobbik képletétől elüt ugyan, de az észleletekkel csak olyan mértékben megegyez, mint ezek, s azonkívül ép oly általános alakú, mint a Gaussé.

Értekezése végén szerző összehasonlítja a maga képletét a Fresneffélével és a Gausséval azon különös esetben, midőn a diffractiót okozó nyílások végtelen kicsinyek és az ernyő azon része, melyen a nyílások van-

nak, síkfelület. Jelölje a fény erősségét Réthy képletében ψ' , Fresnelében ψf , Gausséban ψg ; jelölje továbbá a bevetődő sugár és a sík normálisa által bezárt hegyes szöget α , a hajlitott sugárnak a normálissal bezárt hegyes szögét pedig β , s végre a bevetődő és a hajlitott sugár által egymás között bezárt szöget ω , úgy az eltérés a három képlet között a következő:

$$\psi : \psi s : \psi f = 1 : \frac{1}{\cos \alpha + \cos \beta} : \frac{1}{1 + \cos \omega}$$

Mint hogy ψ , ψs , ψg egyszerre válnak zérussá, a diffractio-spektrum részei mind a három képlet szerint ugyanazokra a helyekre esnek; a legvilágosabb helyek azonban eltérnek egymástól.

Szerző végül megemlíti, hogy képletének eltérését az észleletektől a legkedvezőtlenebb esetekben sem mulják fölül a kísérletekben várható észleleti hibákat.

II.

Tudva van a t. Akadémia előtt, hogy Magyarországon, hol a múlt század végén, egyrészt a kormány gondoskodásából, másrészt pedig tudományszerető főpapok bőkezűségéből három helyen is tétettek rendes csillagászati észleletek, — jelenleg csak is egy földesuri lakóház tetején, Konkoly Miklós ur ó-gyallai lakásán történnek említésre méltó astronomiai megfigyelések. Konkoly ur eddigi észleletei, minthogy természetük-nél fogva a kései közzététel az elsőbbség kockáztatásával járhatott volna, leginkább külföldi astronomiai hetilapok hasábjain jelentek meg, így például a Peters-féle »Astronomische Nachrichten« és a Heis-féle »Wochenschrift für Astronomie« című hetilapok különböző számaiban. Ez év elején Konkoly ur az 1872-iki és 1873-iki megfigyeléseket egy nagyobb értekezésbe foglalta össze, melyet van szerencsém ezennel az Akadémia elé terjeszteni.

Midőn Konkoly ur 1871 nyarán observatoriumát felépítette, nem volt szándéka benne rendes észleleteket tenni, célja főképp csak az volt, hogy — a csillagtan iránt különös vonzalmat érezvén — az e téren történő felfedezéseket figyelemmel kísérhesse, azokat maga is láthassa, és végre hogy sok szép estvéken gyönyörködhessék az universum nagyszerűségében.

Csakhamar belátta azonban, hogy e kis csillagdának más célja is lehet, mint épen saját szenvedélyeinek kielégítése; csakhamar hozzáfogott a rendes észleletekhez s eddigelé a fősúlyt a napfoltok és a hulló csillagok figyelésére fordította, ámbar naplójában néhány szinképi észlelet is található.

A csillagda, mely jelen állapotában csak ideiglenesnek tekintendő, Konkoly ur lakóháza északi részén van felépítve s áll egy forgó tetejű kupolából, egy délkörszobából, melynek, mint rendesen szokás, északtól

délre bevágása van s végre egy harmadik szobából, melyben a kisebb műszerek foglalnak helyet.

A forgó tetejű kupolában most állítja föl a nagy távcsövet, mely Browning londoni jeles optikus műhelyéből került ki. Ez egy reflektor, ezüstözött tükörüveggel, melynek szabad nyílása 10 és fél hüvelyk, gyutárja pedig 9 láb. Ezen műszer az aequatori rendszerben van szerkesztve s óraművel felszerelve, melynek következtében az égi test látszólagos mozgását követi.

Eddigi észleletei egy refraktor-távcsővel történtek; ennek nyílása 4 hüvelyk, gyutárja 4 láb. Az üvegek Steinheiltől, a mechanikai kivitel pedig a bécsi Schefflertől való. A refractor mellett egy Stampfer-féle szabályozó ingás óra áll s egy chronograph, melyet kiválólag a napfoltok bejegyzésére szerkesztett.

A délköri távcső Starke műhelyéből való; nyílása 33 vonal, gyutárja 3 láb. Mellette áll egy higanynyal kitöltött ingás óra, Cook and Son-tól New-Yorkban s egy chronograph, melyen $\frac{1}{10}$ másodperc olvasható le.

A csillagda műszerei ezek: Egy napspetroskop à vision directe, 10 prismával s helyzeti körrel; egy csillagspektroskop à vision directe, 5 prismával s több kisebb spektroskop valamennyi Browningtól.

Egy tubus Bardutól, egy üstököskereső Steinheiltől, egy pyrhéliometer, egy hordható átmeneti cső, egy geodetikns teodolit, egy tükörhatod Gambeytől, 2 meteoroskop, mikroskop s több természettani eszköz.

Az említett órákon kívül van még egy Box-chronométer Arwaytól Bécsben s egy zsebchronométer Calametól La Chaudfondsbán.

Meteorológiai eszközök a következők: egy Fortin-féle barométer, egy Sattler-féle barométer, 2 anenid Nandettől, 2 psychrométer, egy maximum- és minimum-thermométer, egy normal-thermométer, szélmutató és esőmérő.

Az ógyallai csillagdán a rendszeres napfoltészlelés 1872. május 16-án kezdődött. Konkoly ur értekezésében leírja mindenek előtt az észlelés módját, a napfoltok alakjait és alakváltozásait, úgy a mint általa és segéde Nagy Tamás ur által följegyeztettek. Az 1872-ki és 1873-ki napfoltészleletek sommás eredményeképen fölemlíti, hogy napfoltcsoportokban az 1872-ik év sokkal gazdagabb volt, mint 1873. Amabban nemcsak számra, de ritka szépségre, terjedelemre, alak- és helyváltozásaira is gazdagabb csoportozatokkal találkoztunk, mint 1873-ban.

Az értekezés végén a napfoltok méreteiről és helyzetéről a megkívántató terjedelemben közli Konkoly ur az általa tett észleletek naplóját.

Az értekezésnek mintegy függelékeképen leírja K. ur

1. az 1873. július 25-én megfigyelt futócsillagok spektrumát;
2. Azután egy meteor maradványát, melyet 1873. okt. 13-án észlelt;
3. Az 1872. nov. hó 27-én észlelt hulló csillagrajt.

4. Az északi fénynek és állatövi fénynek általa eszközölt spektroszkopikus megfigyelését.

III

Antolik Károly, kassai főreáliskolai tanár ur a mult év végén igen szerencsés gondolatra ötlött, midőn a villanyszikrát lámpa lángján kormozott papíron csapatta végig. A villanyszikra t. i. utjából a finom sima papírra gyöngéden tapadó kormot elsöpörvén, igen érdekes és — a mi fő — igen tanulságos idomokat rajzol. Az így keletkezett idomok, bár tökéletesen más természetűek, szintugy megragadják a figyelmet, mint azok, melyeket eddigelé különféle finom porokkal, lycopodium, miniom s több efféle porokkal hoztak létre, s a mellett az experimentatornak egy új módot szolgáltatnak a villanyosságnak, vagy talán még inkább a levegő mozgásának tanulmányozására.

Antolik ur az idom fölvételére szánt lemezek előkészítésében így jár el:

Lehetőleg sima papirosból négyszögeket vág ki s azokat, nehogy az alájuk szoruló levegő a szikra végigsikamlásakor a papirost elhasítsa, gumival üveglemezre ráragasztja. A szikra odavezethetése végett az üveglemez két szélére keskeny stanniol-szalagot ragaszt, melyek ékalaku hegyekben végződnek, a két stanniolhegy távolsága szabván meg a szikra általános hosszát. Ezután az üvegre ragasztott papirost lámpa lángja felett ide-oda mozgatja óvatosan mindaddig, míg a papiros egyaránt be nem vonódik korommal. A lemez most már elő van készítve a kísérletre.

A villanygéphez csatolt leydeni telep két sarkát az előkészített lemez stanniol-szalagjaival összeköti, beigtatván a lánczba a kisütőt. Atcsapásakor a szikra a stanniolhegyeknél a papirost átlukasztja s azután a kormozott felületen szalad végig. A villanyszikra nyoma most már meg van a kormon, s nehogy letörldjék, végig önti valami lakkal, például a fényképészek által használt, ugynevezett negative-lakkal. Ez megszárad s az alatta levő idom meg van rögzítve.

Itt van egy pár az Antolik ur által ekkép készített idomok közül. Az egész idom leginkább egy szőrös hernyóhoz hasonlítható, melynek közepén mintha belűr volna, a szikra közvetlen nyoma — egy fekete partu, világos csatorna — vonul végig. E világos csatornában mikroszkop alatt egy igen finom fekete fonál látszik végig huzódni. Szóval a szikra nyoma nem valami homogén dolog, sőt inkább a feketén maradt sávok többszörösen váltakoznak a világosra söprött helyekkel.

Ha már egyszer valaki benn van a vizsgálódásban, rendesen egyik gondolata szüli a másikat. Így Antolik urat is az első nyomozásai arra a gondolatra vezették, hogy czélszerű lesz a lemezt, melyen a szikra végig csap, elborítani — pár milliméternyi hézagot hagyván köztük — egy második lemezzel, mely a szikra felőli oldalán szintén kormos s csak a stanniol-szalagok hiányzanak róla. Helyesen számított Antolik ur arra, hogy a szikra nyomának nemcsak az alsó, hanem a közelfekvő, felső lemezen

is mutatkoznia kell. Ime itt van egy pár összetartozó idom, melyek ekkép a lemezpárokra rajzolódtak. Az egyik idom, mely az átlukasztott papi-ron keletkezik, világosszörű, sépiaszínű hernyóhoz hasonlít, melyben a főntebb említett belső csatorna még határozottabban ki van fejlődve. A hozzátartozó felső lemezen mintha koromfekete hernyó kanyarogna, körülvéve egy világosabb, lassanként elmosódó környezet által. Ugy lát-szik, mintha a két lemez közé zárt levegő a szikra átcsapásakor hirtelen elhajtathván, az alsó nyom zenitjében levő kormot nemhogy elsöpörte, hanem még inkább rátapasztotta volna a felső lemezre, ezáltal idézvén elő azt a feltűnően fekete kanyargást.

Eddig Antolik ur villanyszikrái tetszésük szerint választották utjokat a két stanniolhegy között, kikeresve a kormon azokat a helyeket, hol ke-veoseb ellenállásra találtak.

De hátha kijelöljük a szikrának az utat, melyen haladjon? Ha jó vezető ösvényt elérjölünk, úgy a keletkezett idom szabályosabb és tö-kéletesebb lesz, mert a szikrának nem lehetvén magának törni utat, ele-ven erejét a környezet hathatósabb lesöprésére fogja fordíthatni.

Ezt is véghez vitte Antolik ur. A stanniolhegyek közé bronz-fösték-ke közberajzolt a szikra számára, hol egyenes, hol zigzeges, hol görbe pályát; s a papirozt azután kormozta be. A villanyszikra természetesen a jövezető bronzpályán haladt végig, s az elébe szabott ösvény kanyaru-lataihoz képest különféleképen söprötte le a közelébe eső kormot. Az így keletkezett képek meglepően szépek, s a villanyszikra által szerte-zavart levegő mozgásának tanulmányozására is igen alkalmasaknak lát-szanak. Szembeötlő ez idomokon, hogy mindenütt, hol az ösvénynek ka-nyarulata van, a kanyarulat homoru oldalán egy-egy fehér csucs látszik oda tornyosodni, hol a kanyarodás emelkedőből sülyedőre változik. Az első, ha szabad magamat így kifejeznem, hegyláncz után elvonul mögötte egy második, de már alacsonyabb és kevésbbé fehér csucsokkal. Ha az idom jobban ki van fejlődve, egy harmadik, sőt néha egy negyedik hegy-láncz csucsa is kivehetők még.

E nembeli nyomozásairól Antolik ur még mult évi deczember 20-án volt szives engemet értesíteni, s ugyanakkor már több idomot beküldött, melyeket egyes lemezekkel és előirt pálya nélkül készített. Mult hó 22-én érkezett tőle a második szállítmány; ez alkalommal már lemez-páron fejlesztette az ábrákat; s végre e hó 2-án küldött oly idomokat, melyeken a szikraösvény már előre ki volt tűzve. Második küldeménye után mind jobban meggyőződvn buvárkodásának fontossága felől, sür-gettem, hogy foglalja össze eddigi eredményeit egy értekezésbe, melyet a prioritás megőrzése végett haladéktalanul az Akadémia elé fogok ter-jeszteni. Az engedélyt az előterjesztésre megadta, sajnálatát fejezvén ki, hogy tanári elfoglaltatása nem engedi a kívánt értekezésnek márczius közepére történhető elkészültét. Végül, mint valódi tudományos ember-hez illik, azon óhaját fejezi ki, hogy más physikusok, kik több idővel és jobb segédeszközökkel rendelkeznek, mint ő, igyekezzenek e kísérleteknél bőségesen felmerülő kérdéseket mielőbb megoldani.

Ennek következtében a múlt héten már műgyetemünk physikai laboratoriumában Antolik ur kísérletei Schuller tanár ur által ismételtettek, igazoltattak, s a helyes magyarázhatás céljából már különféleképen váriáltattak is. Ezekről azonban, minthogy nincsenek befejezve, ez alkalommal még előterjesztést nem tehetek.

Tizenkettedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1874. márczius 19.

Székács József tiszt. tag helyettes elnökle alatt.

81. Vadnai Károly, mint a gr. Teleki József-féle drámai pályázatra beérkezett szomorújátékok bíráló bizottságának előadója, felolvassa jelentését, mely következő:

Tisztelt Akadémia!

A gróf Teleki József-féle drámai jutalomra 1873-ban szomorújátékok pályáztak, s a bíráló bizottság, mely Székács József tiszteleti tag elnökle alatt Szász Károly rendes s Vadnai Károly levelező tagokból, a nemzeti színház részéről pedig Bercsényi Béla és Molnár György színész urakból állott, mindössze öt pályamunkát vett át a főtítkári hivataltól.

Csekélyebb számú verseny nem volt még e pályázaton. Ez azonban bizonyára jó jelnek volna tekinthető, ha azt jelentené, hogy ezúttal csupán hivatott erők ki, száma lépett ki a drámairodalmi küzdőterre; de — fájdalom! — a Teleki-pályázat tavalyi eredménye minőség tekintetében is a legmeddőbbek közé tartozik azok közt melyek valaha az Akadémia színe előtt megfordultak. Nem annyira szomorújátékok, mint inkább szomorú munkák versenye volt ez, melyben az aránylag legjobb, vagy szabatosabban szólva: legkevésbé gyöngé mű sem tekinthető nyereségnek az irodalomra és színpadra nézve. Valamennyien osztoznak ama közös hiányban, hogy nincs bennök sem tragikum, sem jellemrajz, sem drámai elevenségű cselekvény, sem pedig költői nyelv.

Ha az akadémiai ügyrend 105-ik szakaszának e főtétele: csak *valódi tragédiák* fogadtatnak el, nem csupán a forma külső oldalára vagy a pályázók jó szándékára vonatkoznék, hanem azt jelentené, hogy tragédia nincs tragikum nélkül: akkor ezúttal mind az öt versenyművet egyszerűen ki kellett volna zárni a pályázatból s ez esetben jelentésünk csak e néhány szóból állana: a Teleki-féle 1873-iki pályázatra egy »valódi« tragédia sem érkezett; mivel azonban egyfelől a tragédiák valódiságát eleve megrostáló külön bizottság nincs, másfelől pedig a pályázat nagyemlékü alapítójának rendelete értelmében a száz aranyat — habár nem is mint jutalmat — minden évben ki kell szolgáltatni: a bíráló bizottság kénytelen jelentést tenni oly szomorújátéki pályázatról is, melyben a szó benső értelmében egy szomorújáték sincs.

Fölmerült e bizottság tanácskozásában, s nekem — ki a jelentés előadásával megbízattam — kötelességemmé is tétetett a mélyen tisztelt Akadémia előtt megpendíteni a kérdést: vajon nem állana-e úgy a drámai irodalom, mint a tudományos Akadémia érdekében az az ügyrendi módosítás, mely szerint a sajátképi bírálat eljárását előzné meg mindig annak megrostálása, hogy melyek az elfogadható *valódi tragédiák*, mert az teljességgel nem állhatott az alapító nemes szándékában, hogy szomorújátéki díjhoz jusson oly munka is, mely teljességgel nem tragédia; valamint nem állhatott az sem, hogy a Teleki-pályázat — hivatott erők visszavonulása esetében — a kontárság jutalmazója, vagy legalább is díjazása legyen. Meglehet, hogy ily kettős bizottsági eljárás mellett mind az alapítványi rendelet érvényben tartható, mind pedig az általános irodalmi érdek jobban óvható volna. Igaz ugyan, hogy a bizottság így is kizárhatja, mint kizárja jelentésében most is a tragikum nélküli pályaműveket a szomorújátékok sorából; de azt a mai eljárás mellett nem teheti, hogy midőn dramaturgiai szempontból valamennyit kizárja, közülök egyet mégis ki ne emeljen arra a pályadíjra, melyre teljességgel nem érdemes. A kérdés fölvetésére a bíráló bizottság ép azon okból vélte magát feljogosítottnak, mivel a jelenlegi pályázaton a tragédia mindenütt csak a czimlapokra van írva, de a tartalomban sehol sincs meg, s még a többség nézete szerint: viszonylag legtöbbet érő munkára is az a vélemény mondott ki, hogy »hatása olyanforma, mintha Shakspeare római tragédiáinak paródiaja akarna lenni,« természetesen nem a szerző akaratából, hanem törekvése ellenére. Ily körülmények közt tehát nem fogja talán rossz néven venni a tisztelt Akadémia, ha a bizottság a jelen pályázat határain és így megbízatása körén is túl egy oly kérdéssel volt bátor foglalkozni, mely sajátlag nem a most lejárt versenyre, hanem általában e pályázat jövődjére tartozik.

Ennek előre bocsátása után bátor leszek az öt pályamunkát ismertetni, először is a leggyöngébbeket, mert habár a halvaszüllötteknek nincs is biographiájuk, de a bizottság tartozik némi részletességgel indokolni szigorúan hangzó ítéletét.

Ieggyarlóbb a »Caraffa« czimű öt felvonásos tragédia (III. sz.) e jelíggel »A vétkes nagyravágást sem ég, sem föld nem türi bosszúlatlan!« Az eperjesi véremler nagyravágya abból áll, hogy spanyol követ akar lenni. Azért kíván érdemeket szerezni, hóhérbárd alá vettette egy csomó áldozatot, hogy követi fényben jelenhessen meg honában, a honnan egykorszámüzték neje megszöktetéseért. E célját azonban nem éri el, mert habár Leopold császár kinevezi is követnek, de Széchenyi érsek és mások szavaira, a császár ünnepélyesen bevallja »balklövését,« s visszaveszi a kinevezést, mire Caraffa az uralkodó előtt letépi melléről rendjeleit, s dühösen elrohan. E miatt kegyvesztetté lesz és száműzik. E politikai bukással, mely nincs drámailag indokolva, össze van szöve egy bosszu története. Tábori Erzsébet, ki Caraffának kedvese volt s Eperjesen hamis tanuként szerepelt a magyarok ellen, megbosszulja őt azért, mert a kite nőietlen nő szeretett, az ifjú Palásthyt, Caraffa tastőrei lekonzolták. Ez a Palásthy ugyanis, — kinek atyját ép Tábori Erzsébet hamis tanuságára kivégezték, megátkozza Caraffát, hogy lánya hervadjon el, maga pedig örüljön meg, — az expositio végén leszúrja Erzsébetet Caraffa előtt, ki maga is biztatja, hogy »jól czélozzon.« A mily különös, hogy a leszúrt nő később — az olvasó meglepetésére — föl-támad, hogv végrehajtsa zord művét, ép oly képtelenség tőle azt bosszulni meg, a ki leszúrta. Különb en ily képtelenségek szövedéke az egész darab. A szerző a mű végén

még azt is feleli, hogy Erzsébet' vérére nem a bécsi nép szomjazhatik, hanem a magyar, a mely ellen hamis tanuként szerepelt. Egyetlen egy alak sincs itten, mely a lélek törvényei szerint cselekednék s a helyzethez mértén beszélne. Caraffában, a nagy urban, semmi méltóság. Apai gyöngédsége lánya iránt se nem valószínű, se nem érdekes. Lányáról beszélve, egyszer azt mondja: »Az ártatlanság fehér virága, mely *mérges bokr* tövéből fakadt.« Ily szép véleménynyel van a nagyravágyó önmagáról. Az eperjesi dühöncz Bécsben nem nézheti leánya könyeit. A lányát szerető izetlen beszédű költőnek azt mondja: hogy ő gyermekét koronára szánta, nem borostyánra, mit a fejről egy számár is lerág. Kedveséhez, Erzsébethez pedig, midőn az újra megjelen előtte, ily cynikusan szól: »Megvénültél, mint egy boszorkány, mint kopott kelme, szóval, csúnya vagy.« Midőn az ifjú Palásthy megátkozza őt apja megületéséért, annyit felel rá: »Őn hatással szaval fiatal ember, ha színpadot állítottok, gondom lesz rá.« Őrütsége pedig, midőn lánya holtteste mellett fejéhez kapott: hess! hess! a parodisztikus Őrütség bolondozása. A szerző azt hitte talán, hogy Caraffát okvetlenül a legnyomorúságosabb, legkisszerűbb színben illik feltüntetnie egy magyar drámában s erre törekedett. Ezt el is érte, szomorú módon. Átalában a történeti alakokat és eseményeket a leggyermekesebben, a legkisszerűbben fogta föl. Az egyetlen fordulatot: Caraffa kegyvesztését sem tudta drámailag indokolni, mert azokat, kik megbuktaták, feledte festeni és szerepeltetni. Alakjai mind vagy üresek, vagy izetlenek. Egy hazug német lovagban valami Falstaff-félét akart bemutatni, de igenszerencsétlenül. Lehetetlen, hogy ily ember, ki legfeljebb csapszékben volna helyén, ki csak sületlen midőn elmés akar lenni, Caraffával komázhatott volna, s nagy uri terméből az »Oh du lieber Augustin« füttyölése közt járogathatott volna ki s be. Még lehetetlenebb hogy oly elrongyolt, vásott lényt, minőnek Tábori Erzsébet van festve, megtűrtek volna egy perczig is Caraffa bécsi palotájában, hol a szerző annyi sok rémes dolgot követtet el furcsán vele, mert ez idegeníti el Caraffától a nejét, ez öli meg méreggel szerelembeteg lányát, szóval ennek a Caraffa által rég megunt rozsz asszonynak ál módjában tetszése szerint valóítani meg az ifjú Palásthy átkát. Átalában e darab szerkezet, helyzetek és nyelv dolgában egyaránt elszomorító jelenség. Dialogja oly erőtlén, prózai, szintelen, hogy csaknem meglepi az olvasót, midőn benne két tisztességes sorra akad, a kegyvesztett Caraffa e szavaira: »A hitvány kő örökbecsű marad, az ember értéke pár percz alatt lejárt.«

Hasonló színvonalon áll a IV-ik számú »Bondi Lőrincz, a havasok királya,« e jeligével: »Excelsior.« Ez is képtelen és nevetségesen szőtt történet. Bondi Lőrincz, a Róbert Károly elleni hősök egyik utolsó bajnoka, ki, mert ügyök elveszett, fiára Pálra bizza családjá becsületét, (noha, mint később kiderül, jól tudta, hogy maga ez a fiú mennyire becstelen,) s aztán bezárkodik hegyi várának tornyába, hol se lát, se hall. Nem tudja, hogy Pál gyalázatos rabló lett, ki többi közt egy lányt is rabolt magának Dóczi Orsán unokáját Cicellét, de a ki utálja őt s az expositióban fiába: a nemes hajlamú Miklósba szeret. Az expositió azt sejteti, hogy az apa és fiú szerelmi vetélye fogja képezni a tragédiát, holott a történet egy vadregényes titok kiderültén fordul meg. Midőn ugyanis Bondi Pál — hozzá illő gyáván — orvól akarja megmérgezni a fiatalokat s Cicelle az ivott méregtől meghal, akkor egy a nyakán lévő keresztről megismeri, hogy a hölgy az ő leánya volt. Tehát az apa elrabolta, szerette s aztán megölte gyermekét. Miklós meg a nővéérébe volt szerelmes. Anna, a Cicelle

fogolytársnője, alapos okon mondja rá: »Irtóztatóbb, semhogy irtóztatónak lehetne mondani.« Dóczy Orbán, a Cicelle nagyatya, ki végre a Bondiék hegyi vára ellen győz, döfi le a gonosztevő, gyáva Pált, akkor tudja meg (mert e darabban az öregek nem tudnak semmi olyat, a mi családjukra vonatkozik), hogy Pál a Cicelle atyja volt, ha bár bizonyára értesülhetett felőle, hogy egykor ki ölte meg leánya férjét, hogy aztán e nőt anyává tegye. De hiszen az öreg Bondi Lőrincz is csak Cicellétől tudja meg saját fiának haramiaságát, a mire úgy felháborodik, hogy a győztes Pált börtönbe dobatja, de aztán kibocsátja, mert jámborúl hitelt ad a szinlett megtérésének. Az öreg Bondi különben, bár a mű címét viseli, nem cselekvő személy. Előbujva rejtekéből, a fekete zászlót kétszer ragadja ugyan kezébe, de mind a kétszer mégsem ő megy harcolni Dóczy királpárti serege ellen. Ő a helyett czifrán versel, mint egy affektált fűzfa poéta, azzal biztatva magát:

»A dal szavában lesznek sirom gyöngyei,
Az eltiport szabadság legdrágább gyöngyei.«

majd a vihart kéri, hogy »segítsen szemének záporozni;« vagy pedig a »csillagok daláról« ábrándozik. Csak végül ragad kardot, hogy megsebesüljön, s aztán haldoklása közben éltesse a királyt, a kit addig gyűlölt. E mű is a tehetlen erőlködés és dagály terméke. Compositiója és alakjai egyaránt gyarlók. Nyelve drámaiatlan, egyenetlen versekkel s közben dalformák sikertelen használatával. A képek és hasonlatok szerencsétlen hajhászása képezte a szerző egyik fűtőrekvését. Például Cicelle »gyöngyökkel ékített méregpohárnak nevezi szerelmét, »melyből gyönyörrel iszszuk a halált.« A megsebesült Miklós pedig így szól Cicellehez: »Véresen nyugszik a nap is le, hogy szabad legyen a hold s a menny ivén ragyogjon; majd meg: »óh szelíd arcze te fültárt biblia; « sat.

E két versenyműnél csak valami kevéssel áll feljebb az I. számú »György barát,« négy felvonásban, e jelisével: »Nyugosznak ők, sirjok fölött zöldel bokor, virány.« Martinuzzi nagy életéből néhány történeti kép, de minden drámai alakítás, egyenítő jellemrajz és korfestés nélkül. Benső indokolás hiányában a hős úgy tűnik föl, mint a hazaszeretet tehetlenje, ki hol a török, hol a német frigy felé kapkod; egy a szelek áramától ide-oda csikorgó szélkakas, melyet végül leütnek a tetőről. Nem látjuk benne sem a szív szenvedélyét, sem az elme hatalmát. Nem látjuk a küzdő hőst, ki a nála erősebb sorssal harcol s ez egyenetlen harcban áldozatul esik. Történik vele minden. Viszi az ár, a nélkül hogy csak egy perczre is uralkodnék hullámain. Még hite sincs a haza megmentetésében, mert — a szerző drámai nyelvét eléggé jellemző — e szavakkal mondja: »Undok s büdös varjak mohón lesik halálodat (a hazáét), hogy rongyolt tagjaid hizásra töltsék rút bendőjüket.« A történelem kínálkozó főbb pontjai: Ferdinándkövetének üresen való elbocsátása, Budavár török kézre jutása, a nagyenyedi gyűlés, Izabella bucsúja, a bibornoki kalap, Lippa ostroma s Kastaldo orgyilkolása meglehetősen ki vannak szedve, a nélkül azonban, hogy drámai cselekvény fejlődnek belőlük. Egymás mellé tett vázlatok maradnak csupán, oly dialógokban, melyekben az erőt durvaság, vagy mesterkélt beszéd pótolja. Például Izabella királynő az öt lemondásra sürgető Györgybarát »mocsárbúzzát, szennyest ajkait« s »dűgshivét« szidja, míg ez hidegen hallgatja és várja, míg »a bölcs megfontolás csövéen jött vizsugár eloltja (a királynő) lángját.« A szerző nyelve gyakran undorító is; például egy ízben Török Bálint fővezér azt mondja, hogy Ferdinánd úgy

»beszárnyalá« Bakicsot, »mint ronda kotlós tetves magzatát!« Szomorú kényszerűség ugyan ily idézeteket adni a tisztelt Akadémia elé, de szükség van rá, hogy kellő világításba helyezzük a tavalyi pályázat amaz állapotát, mely a bizottságot az Ügyrend módosításának kérdésére vezette. Ime lehet-e »valódi tragédia-nak« nevezni oly művet, mely bár történelmünk igen tragikus dolgaival és eseményeivel foglalkozik, de azokból nem tud egyebet adni, mint egy csomó külső eseményt, a felvonások közé — minden belső kapcsolat nélkül — éveket vetve, az eseményeket is hol a száraz krónikás untató recitálásával adva elő, hol pedig oly izléstelen nyelven, mely teljességgel nem való drámai hősök ajkára. E műben el van törpítve mindegyik történelmi alak. A hogy Török Bálint fővezér folyvást hetvenkedik, a hogy Verbóczi prédikálja a törvényességet, a hogy Kastaldo fondorkodik: az nem érdekellhet sem nézőt, sem olvasót. Nagy urral bajosan beszéltek valaha oly lealázólag, mint a darabban Izabella, Kastaldo és Török Bálint beszélnek Martinuzzi-val. Általában a szerző mintha csak minden erejét arra kívánta volna fordítani, hogy hőseit lealacsonyítsa. Az a szerelem is, melyet saját sekélyes képzelmemből toldott hozzá, csak a kisebbités eszköze lett. Még e színmű kezdete előtt ugyanis Györgynek volt egy jegyese: Mari, kit a pogányok elraboltak, persze földre vittek, hol Ulemann herczeg neje lett. Ez a herczeg utóbb Magyarországon harczolván, segítségére lesz György barát-nak, kit elhunyt neje elbeszélései után nagyra becsül. Ez az alak még elég ügyesen van beszöve a száraz, erőtlen cselekvény folyásába; hanem a Mari fivére, György régi barátja, Vas Orbán, csak a hős kárára vegyül a darabba, mert bár azt mondja neki, hogy »hű ebe« kíván lenni, minélfogva az olvasónak oka van azt sejtteni, hogy »kutyahűségével« a drámának valódi tényezője lesz, utójára is alig tesz egyebet, mint hogy komázik az ő »Gyuri«-jával, a legkomorabb helyzetekben is »pajkos szólamok levébe tálalgatja ötleteit,« előérzete van György barát megületése előtt, de azért a borzasztó esetre későn érkezik, s a mit cselekszik, végre sem egyéb, mint a a jámbor fölfohászkodás, hogy a haza még nálánál is többet veszített Györgyben! Mennyire hiájával van e mű szerzője a drámaírói hivatásnak, mutatja az, hogy keze alatt még a könnyen kizsákmányolható jelenetek is, mint a nagyenyedi országos gyűlés, Izabella királynő búcsúja, sat. oly lanyhán, laposan, minden igazi hév nélkül folynak le, hogy akármely prózai krónikás is jóval több melegséget üntene beléjük. S mivel szenvedély nincs: a szereplők nem is cselekesznek drámailag. Elfogadják a cselekvény változatait, a mint jönnek, itt-ott tovább is szövik szálait, de mintha nem az ő dolguk volna, hanem csak a drámaírói robotját teljesítenék.

A bizottság tagjai abban egyhangúlag megegyeztek, hogy e három mű nem vehető semmi figyelembe; sőt abban is megegyeztek, hogy a másik kettő, melyekről alábbszólanifogok, szintén csak annyiban méltányolható, mert mégsemannyira gyalrló, mint az eddigiek; viszonylagos jobbvoltukat tehát csupán a többinek selejtessége képezi. Különben akár az egyik, akár a másik, nem épebb, mint — egy francia szó-járással élve — »a félszemű király a vakok közt.« Hogy azonban a kettő közül melyiknek nyujtsák az elsőséget: abban a vélemények megoszoltak.

Kevesebb szavazatot nyert »Saul király« öt felvonásos tragédia, (II. sz.) e jel-igével: »A mint szabad vágy lenni Izráel, vagy békés szolgaságba visszatér, kettőnk közül majd az marad fölül.« Saul király seregének a közelgő philisteusok ellen kel-
lene indulni, de előbb áldozatot kíván, mert a nélkül nem hisz a győzelemben. Sá-

muel próféta azonban (mint kiderül, szándékosan) késik s így nehogy a késedelem veszélyt idézzon elő, Saul lát a próféta dolgához : maga gyújtja föl az áldozatot és áldja meg a népet. A próféta akkor aztán megérkezik, szemére hányja a királynak, hogy a papok hivatásába avatkozott s a zsákmányt sem tette az Ur oltárára, hanem magának tartá meg, s e vita és meghasonlás tetőfokán balvégzetesen jósolja meg, hogy támaszt ellene egy ifjút, ki ellopja tőle gyermekei szívét, kioltja vitézi hírét s elhomályosítja házának fényét. E jóslatra Saul elborúl, megdöbben ; többé nem szenvedély hajtja, hanem e jóslat teljesedésétől való félelem, melynek valóságosan kapkodó betege lesz, s a helyett hogy kerülné, maga idézi botorúl magára a bajt, mert inkább hisz a próféta szavaiban, mint az ellene feltámasztott Dávid nemes tetteiben, a ki teljességgel nem trónjára, hanem egyik leányának szerelmére vágyik, őszintén és elég szépen mondja neki : »Én nyil valék, mit ellenséged lőtt szivednek, és én lábadoz esém.« De Saul minden tény és a józanész ellenére azon van, hogy beteljesítse magán Sámuel próféta átkos jóslatát, s míg élete a bizalmatlanság, tüprengés és botor dolgok elkövetése volt, halála is (midőn kardjába dől), csupán az ijedtség katastróphája. Azt, a mit a jó Dávid mond rá : »derék hős volt, »a birálók teljességgel nem vizsgálgozhatják, miután hősiségét nem látták, csak bogarait és alaptalan rögeszméjét. A görögök fátuma inkább megvolna e műben, mint a keresztyén dráma tragikuma, ha Saul király a megjósolt végzetet lelke egész erejével kerülni akarná ; de annyira nem kerüli, hogy — ismételjük — maga igyekszik annak elvakult végrehajtója lenni. Elhibázott e műnek már alapja is, mert az expositióban Saul király mellé kell állni rokonszenvünkkel, mint ki nemzete érdekében áldozatot gyújt föl a cselszövő pap helyett, ki a zsákmány miatti dölyfös haragja miatt késlekedik, s egy oly tényért mond átkot a királyra, a melyet maga idézett elő csalfán. Szerzőnek kár volt e tekintetben eltérni a bibliai előadástól, mely Saul megvettetését természetesen indokolja. Ez epikai műalkotásban a benső összefüggés megvan. Sámuel ott feddi Sault, sajnálja és siratja is, s csak azután — az Ur parancsára — megy fölkeresni és fölkenni Dávidot ; míg e dráma alattomos cselszövővé teszi, ki már elébb megy új királyt kenni föl, hetekig megvonja a néptől az áldozatot s így maga válik az illetéktelen áldozás okává. E szerint hibásabb, mint a király, kit megátkoz, s jóslata sem egyéb, mint egy már végrehajtott titkos tettének jós szavakba ültöztetése. Mikor már támasztott ellene királyt, azt mondja, hogy támasztani fog. Ily módon Saul — a dráma természetere szerint — nem érdemli meg a lakolást, ha nem ha azon botorságaért, hogy hisz egy fondor jóslatban s maga idézi föl maga ellen a bajt, a mi megeshetnék jóslat nélkül még drámaiabban, a félénk kapkodások kisszerűségei nélkül. A műben legjobban van concipálva Saul két leányának szerelme Dávid iránt ; de a Dávid föllépése hatástalan. Szerző itt is el akart térni a bibliai előadástól, mely szerint a buskomor király fölvidítására hozták elé a lantos ifjút ; s úgy lépteti föl, mint ki a Saul ellen kiállított Góliáttal jó megvívni, de erről alig beszél, noha ez a célja, míg hosszasan áradoz szerelméről, mit titkolnia kellene. A mit beszél hárfa-akkordok mellett, költői akar lenni, de bágyadt és hosszadalmas. Átalában egész jellemrajza fölületes, sőt lapos. Nincs benne sem báj, sem hév, sem szenvedély. Vitézi dolgait, Goliát és Ákis király legyőzését a színpalak közt végzi s előttünk csak egy jámbor lélek, ki — noha Saul most oda adja neki lányát hitvesül, majd meg elveszi tőle, magát pedig előzi, meg akarja öletni, szóval hitványul bánik vele — tűr mindent, s bár nagy oka

volna — a minthogy meg is esküszik — a boszúra, az eskü csak fenyegetés marad, a tény pedig az lesz, hogy Saul ellenségeit futtatja meg. Lenne bár kevésbé jó lélek, csak erősebb drámai szenvedély hajtana. Doégban sincs erősen festve a gonosz, sötét befolyás Saulra; a többi még puhább alak. A szerző nem tud beléjük igazi szenvedélyt önteni, valamint a külső összeütközések mögé sem valódi belső harcot rejteni. A hol van is szenvedély, a rajz nem igen sikerül. Például az a mozzanat, midőn Merób királyleány féltő szerelme és gyűlölete Dávid iránt az orgyilkolásig megy s aztán mégis megmenti Dávidot, szépen van gondolva, de a kivitel tönkre teszi gondolatát. A nő önfeláldozása nem kapott drámai erőt. A Mikol (Dávid neje) örülése pedig nincs előkészítve, míg gyógyulása tudtukon kívül megy végbe; őrzöngése pedig nélkülöz minden lélektani tanulmányt. A niobei ifjú, ki városa elpusztulását panaszoja s a marok hamut mutatja, mely a városból megmaradt, sikerült, de igen mellékalak. Ily egyes mozzanatok s néhol egy-egy apró vonás kétségkívül mutatnak írói hivatásra, de az egész mű az alakító erő hiányában szanved. A küzdelemnek nincs igazi drámaisága s a történetek halmazának sincs erős folyása. Szerző nagycsomó ó-testamentomi krónikát használt föl, a nélkül, hogy a tárgy átmelegítette s megtermékenyítette volna képzelmet. Ugye is csak ritka helyen drámai, legtöbbször gyöngé, erőtlen, elmosódó. Verselése pedig oly hibás, hogy egész művében alig találunk húsz sornyi jól alkotott jambust. Tele van nem csak a páros, de az utósó lábon is spondaeusokkal sőt trochaeusokkal. Általában a gondos és türelmes dolgozás nem látszik meg rajta.

A többség vélekenye némi, habár csak igen kis előnyt adott »A népért« című öt felvonásos pályaműnek, (V. sz.) melynek jelígeje: »Élve tiétek volt, enyém csak addig, míg fölneveltem; s most, hogy halva van.« Annyit érö egypár részlet nincs ugyan benne, mint »Saul királyban,« de a maga alanti színvonalán valamivel egyenletesebben van dolgozva, s noha hőse ép oly kevésbé tragikus, mint amazé, de legalább minden üres volta mellett sem válik oly ligvelejű alakká, mint a pusztán szavakkal bibelődő Saul király. Egy korrajz kíván lenni Róma amaz idejéből, midőn Cajus Grachus néptribunt önző patriciusok megbuktaták. De sem a kort, sem az embereket nem bírta szerző erőteljesen, drámailag festeni, s a történetnek még hüvelyét sem adta elég érdekesen. Cajus Grachus nem önhibáinak, hanem az általa védett nép romlott erkölcsének esik áldozatul. A kajánság fegyvert kovácsol legjobb szándékaiból ellene s a nemes polgárt, ki a nép jólétéről, a világ boldogításáról ábrándozott, végül lázadásra készti, melyben elesik közkatonák karddöfése alatt, ép oly drámai érdekesség nélkül, mint a hogy élt. Volna bár benne szenvedély, mint egy polgár (bizonyára alaptalanul) mondja róla az első felvonásban, érezne bár bosszút testvére Tiberius Grachus megöletéseért, hozna bár bajt Rómára a Junónia-gyarmat alapításával; szóval látnók bár szíve vagy esze tévedését, megnyugodnánk katastrofájában; de csak egy hibátlan, szenvedélytelen, bosszút nem sovargó, a forumon történt megaláztatása után is a vértől iszonyodó polgárt látunk benne, ki ellen nem a nemezis támad föl, hanem a harc közokja fordul. Szerző maga is érezte, hogy drámájából kifeledte a tragikumot, vagyis hogy annak alapját teljességgel nem veté meg az expositióban, s e nagy hiányt később egy episóddal kívánta pótolni. Nevezetesen hitvány ellenségeinek egyik leghitványabbika: Papirius a harmadik felvonásban, midőn már a forumon Grachus ellen felizgaták a népharagot, házába megy, hogy ott kikössön vele, noha

azelőtt egy szavától is elfutott. Őt magát »rohadt dög«-nek, nemes nejét pedig (kit lánykorában Papirius szeretett,) »rimá«-nak nevezi, szóval úgy beszél, mintha célja a halál keresése volna, s meg is kapja a mit keresett: Grachus leszúrja tőrrel. A csakhamar érkező Fulvius tribun azt mondja rá: »jól tette;« és a hogy ez a Papirius van festve, bizony a néző közönség sem mondana rá egyebet, miután ez embert alig képviselő léha alak halála nem tehetne rá mélyebb benyomást, mint egy alkalmatlankodó szűnyog agyoncsapása. Különben nem is e tény miatt kényszerül Grachu a lázadás zászlóját felragadni, mert midőn felragadja, azt mondja: »a világot meg kell mentenie,« sőt még azután is beleegyezik a senátorokkal való alkudozásokba, s csak midőn derék követét megölik: akkor kezdí meg a rája nézve szerencsétlenül harczot. Halála Rómára nézve — baleset. Szerző érezé azt is, hogy e katasztrófa igen lehangolólag, igen költőietlenül hatna, mert hisz a nemes polgár esett el s a vétkes férges győztek, hogy tovább rontsák Róma népét. Szükségesnek találta tehát valami megnyugtatót, kiengesztelőt, legalább egy jó reménységet adni. Cornélia (kiben egy csöpp vért sem látunk a Grachusok anyjából, a nagy római matrónából,) fia holtteste fölött egy hosszú szónoklatot tart, melyben az anyai fájdalom hangját száraz retorika pótolja, s beszél fiának ellenségeihez: »a vérszopó ebekhez,« bizik abban, hogy egy jobb nemzedék tisztelni fogja a helyet, hol fia elesett, s az »örök igazság ítéletének sujtó szózata« fogja érni gyilkosait. S itt következik a záradék néma jelenete: »Grachus ellenségei elfordulnak, a katonák meghatottan állanak tűzfény mellett; Cornélia átszellemülve néz a jövőbe.« Ez a tableau az, melynek költői igazságszolgáltatásával akar a szerző bennünket megnyugtatni. A jobb jövőbe nézet. Hogy lehet a jobb jövőt a színpadon érzékíteni, azt nem tudjuk; de azt tudjuk, hogy ilyféle képletek mindig csak igen gyarló pótlékot képezhetnek a lényegében elhibázott katasztrófák után. A mű, mint pártok küzdelme is, igen gyöngye. A földézett harcz nagyon sakélyes. Oly emberek viszik, kik még e tehetetlen Grachus mellett is nagyon silányak: a consulságra vágyó embertelen Opinius, ki noha a népet akarja hizlalás által megnyerni, mégis egy nép fiát azért veret halálra, mert kertjéből a legszebb barackkokat ellopta; Livius tribun, ki elég arcátlan azt vetni Grachus szemére a fórumon, mit maga tanácsolt neki, hogy t. i. a latinoknak polgárjogot kell adni; Papirius az orgyilkos, ki szidja a nőt, a kit szeretett s egy pillanatban vakmerő szembeszállni azzal, a kitől máskor elfutott; Rufus a kerítő, ki derék ifjakat hord a bordélyházba, de mert ezért Grachus »szemtelen«-nek nevezte, fegyveres vitézzé változik; egy hazug ámitó augur, ki egyik perczben Grachussal szemközt is ijedtében bátorrá válik, a másik perczben pedig elfut tőle, sat. Soha ily emberek nem buktattak meg sehol néptribunt. Még a kőnek is, melyben egy felnőtt ember megbotlik és elesik, nagynak kell lenni, nem pedig hitvány kavicsnak, mely szétperdül a láb elől. A nép is úgy van festve, hogy nem csoda, ha barátai és ellenségei, hizelgői és megvetői egyaránt »kutyáknak« és »csőcselék«-nek nevezik. S a polgárok és az állam küzdő hatalmai sem különbek. A harcz legnagyobb része alattomban foly Grachus ellen s nem lobban föl drámailag a fórumon, a capituliumban. A cselekmény menete lassú, a nyelv néhol dagályos, néhol prózai. Csupán vegyes, gondosan irt lapjai, például mindjárt a legelső jelenetek, melyek a nép nyomorát festik, emelhetők ki. Fulvius, e bizalmatlan, keserű tribun hangja van a legkövetkezetesebben keresztül vive; hanem az már nem következetes, hogy mind Grachus, mind Fulvius — noha régi ba-

barátok — a népet csak úgy szidják és szívökben csak úgy megvetik, mintha ellenségei volnának.

Ime az öt darab, melyek közül a bizottság »egyhangu véleménye« egyet sem talált jutalomra érdemesnek. Mivel azonban a Teleki-pályázat föltételei (Ügyrendünk 109-dik szakasza) szerint: a jutalom a viszonylag legjobb műnek mindig kiadandó és pedig osztatlanul, a bizottság többsége — három szavazattal kettő ellen — »A népert« cziműnek ítélte oda a tavalyi pályázat száz aranyát, úgy azonban, hogy alkalmaztatni kívánja az »Ügyrend« 110-dik szakaszát, mely szerint oly esetben, midőn a bírálók egy művet sem találnak jutalomra érdemesnek: a jutalom odaitéléséről szóló jelentés azon megjegyzéssel tétetik közzé, hogy ha az író a rosszaló ítélet daczára is föl akarja venni a díjat, félév alatt jelentse abbeli szándokát a főtítkári hivatalnál. Ha az író jelentkezik, a nevet rejtő jelíges levél felbontatván, a jutalomdíj részére azonnal utalványoztatik. Ha ellenben a mondott félévi határidő alatt a pályanyertes író nem jelentkeznék: a nevét rejtő jelíges levél elégettetik, s a pályadíj a következő évi jutalomdíjhoz csatoltatik.«

E jelentés értelmében a jutalom az V. számú pályamunkának, az Ügyrend fent idézett 110. szakasza alkalmazásával, odaitéltetvén, a többi pályamunkák jelíges leveleinek megégetésére h. elnök Szilády Áron és Thewrewk Emil l. tagokat küldötte ki, s ezek azt még a gyűlés folyama alatt végre hajtották.

82. A főtítkárszomoruan jelenti *Csatskó* Imre l. tagnak f. év február 23-án, — *Quetelet* Adolf külső tagnak február 17-én, — gr. *Lázár* Kálmán l. tagnak febr. 27-én végre *Fabó* András l. tagnak márcz. 17-én történt halálát.

Az Akadémia fájdalommal veszi tudomásul ily számos tagjainak rövid idő alatti elvesztését; egyszersmind felhívja illető (II. és III.) osztályait az emlékezésdek felőli gondoskodásra.

83. Olvastatott a II. osztály márcz. 9-ki ülése jegyzőkönyvének azon pontja, mely szerint a történeti és archaeologiai bizottságok együttes javaslatát, hogy *Ljubić* István bolgár, szerb és boszniai numismatikára vonatkozó munkája kiadását az Akadémia 1000 o. ért. forint erejéig való előfizetéssel segítse, az osztály magáévá teszi, oly hozzáadással, hogy az Akadémia segítése a kiadandó munka címlapján fel legyen tüntetve.

Az osztály javaslatát az összes ülés elfogadja, s az Igazgató-Tanácsot az ezer forint folyóvá tétele iránt fölkérteni határozza.

84. Ugyanazon osztály, értekezleti jegyzőkönyvében, *Kőrösi* József ur a fővárosi statistikai hivatal igazgatója részére engedélyt kíván adni, hogy »Az emberi élet-tartam és halandóság számításáról« szóló értekezését az osztályülésen személyesen felolvashassa.

Megadatott.

85. A III. osztály szintén engedélyt vél adhatónak, hogy *Farkas* Gyula, sz. fehervári főreáliskolai tanár ur maga olvassa fel az osztályülésen ily czimű értekezését: »A fényugarak törésmutatója, és rezgés száma közt fennálló törvény.«

Megengedettik.

Z á r t ü l é s.

Ugyanakkor.

86. Az I. osztály, márcz. 7-kén tartott értekezletéből, következő előterjesztést tesz :

Tisztelt főtitkár ur!

Az értekezlet f. é. márcz. 2-án tartott osztályülésből utasítottván javaslat-tételre arra nézve, hogy mikép lehetne a Bálinti Gábor által hozott nyelvanyagot a legjobb módon s a lehető rövid idő alatt feldolgoztatni, a következőkben állapo-dott meg :

1-ször. A nyelvtudományi bizottság felszólítandó, hogy válaszszon a maga ke-beléből egy kis bizottságot, a mely megbeszélje Bálinti Gáborral a feldolgozásban kö-vetendő rendszert, különösen az átírást.

2-or. Kéressék meg az Igazgató-Tanács, hogy az 1874-ik évre (mely csak tíz hónap, márcziust is bele számítva) utalványozzon Bálinti Gábornak 500 ftot. Ez 500 frthoz járulna Fogarasi János 500 frt évi adománya, a mely összegnek e célra fordít-ásába az adományozó szívesen beleegyezett. Így Bálinti Gábornak minden hóban 100 frt segély nyujtatnék, a mi lehetővé tenné, hogy az általa hozott nyelvanyag feldolgozására fordítsa idejét. Az Igazgató-Tanács, még arra is felszólítandó, hogy az alkönyvtárnoki üres szállás engedtessek át Bálinti Gábornak addig, a míg az illető alkönyvtárnok használni nem fogja. Fogarasi ur öt hónapig az általa még be nem fize-tett 500 frtból fogja fizetni Bálinti Gábor segélyét, a másik öt hónapot az Akadémia fizetné havi részletekben előre. Budapest, márcz. 19-én 1874. teljes tisztelettel Gyulai Pál osztálytitkár.

Az osztály javaslata elfogadtatván : az Igazgató-Tanács az 500 forintnak még ez évben folyóvá tétele s az alkönyvtárnoki lakás átengedése iránt felkéretni hatá-roztatott.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

II. Igazgatósági ülés.

1874. márcz. 22-én.

Nagyméltóságú gróf Lónyay Menyhért akadémiai elnök úr
elnöklése alatt.

12. A január 25-én tartott ülés jegyzőkönyve felolvastatván
Tudomásul vétetett.

13. Ennek 4-ik azaz költségvetési pontjára Horváth Mihály igazgató tag, mint a történelmi bizottság elnöke, kéri, hogy a bizottság részére a múlt évi költségjegyzékbe fölvetett 20,000 frt országos segélyből a munkák el nem készülése miatt el nem költött mintegy 3000 frtnyi maradvány a bizottság ez idei költségvetéséhez csatoltassék, annál inkább, mert az idei országos segély 15,000 frtra van leszállítva s a múlt évben megkezdett nyomtatványok kifizetése is ez évet terheli s ezenkívül nagymértvű új kiadások lesznek ez év folytán foganatosítandók; különben sem ismerheti el az Akadémia azon jogát, hogy az ország által egyedül történelmi kiadványokra szánt összeget más czélokra fordíthassa.

Az előterjesztett kívánatnak addig lett volna helye, míg az évi költségvetés megállapítva nem volt, most már ennek tételeit felforgatni nem lehet; jövőre a bizottság idejében gondoskodjék; mert szükséges hogy minden, a mit a költségvetésbe fölvetetni kíván, részletes, okadatolt előterjesztés alakjában az Igazgató-Tanács előtt álljon, midőn a költségvetés megállapításával foglalkozik.

14. Gróf Károlyi György, gr. Cziráky János és Szögyény László igazgató tagok jelentik, hogy az Igazgató Tanács január 25-én tartott üléséből, az Akadémia vagyona kezeléséről a magyar földhitel-intézet által 1873-dik évre vonatkozólag beterjesztett számadások megvizsgálására kiküldetvén, e megbízatásukban eljártak és a mondott számadásokat a legnagyobb rendben találták; a beterjesztett kimutatók az intézet által vezetett könyvekkel minden egyes tételökben teljesen egyeznek, s úgy a bevételek mint a kiadások a szabályszerű okmányokkal igazolva vannak, miért is azon indítványt terjesztik az Igazgató Tanács elé, méltóztassék a magyar földhitel-intézet részére az érintett vagyonkezelési évre vonatkozólag a szokásos felmentvényt kiadni.

A jelentés örvendetes tudomásul vétetvén s az indítvány elfogadtatván, a magyar földhitel-intézetnek az Akadémia vagyona pontos kezeléseért ezuttal is köszönet mondatik, egyszersmind az 1873-ik évi számadásokra nézve a fölmentvényt, jelen jegyzőkönyv kivonatában, kiadni határoztatott.

15. Olvastatott a vallás- és közoktatási kir. minisztérium f. é. 3998. számú leirata, melyben értesít, hogy az archaeologiai bizottság részére általunk kért 5000 frtnak a m. földhitel-intézetnek az Akadémia elnöke által láttamozott nyugtatványa mellett leendő kifizetésére a budapesti lipótvárosi m. kir. adóhivatalt utasította.

Köszönettel vétetvén, átteendő a magyar földhitel-intézethez a pénz felvétee végett.

16. Ugyanazon kir. minisztérium 437—1874. számú leiratában tudatja, hogy az Akadémia bizottságai könyvtára részére folyó évre megszavazott országos segélypénzek első részét a pesti kir. adóhivatalnál folyóvá tette.

A főtitkár azon jelentésével, hogy erről a földhitel-intézet már értesítve van, tudomásul vétetett.

17. A magyar földhitel-intézet pénzügyi osztálya jelenti, hogy a Harkányi testvérek néhai édes atyjok Harkányi Fülöp 2000 frt végrendeleti hagyományát befizették.

Tudomásul szolgál.

18. A pesti kir. törvényszék átteszi néhai Gerenday Józsefné szül. Sebastiany Aloizia végrendelete kivonatát, mely szerint az Akadémiának 500 frt hagyománytétetik.

Kiadandó az akadémiai ügyésznek, egyszersmind a magyar földhitel-intézet s értesítettvén.

19. Ugyanazon kir. törvényszék átteszi Haragó szül. Zlatko Katalin végrendeletét, az egyik hagyományos fél kihaltával reménybeli örökösödés van fentartva, több intézettel együtt, az Akadémiának is.

Áttétetik az akadémiai ügyész úrhoz, nyilvántartás végett.

20. Ugyanazon királyi törvényszék közli néh. Bene Károly végrendeletét 100 frt. hagyatékról az Akadémia részére.

Szintén az Akadémia ügyészehez teendő át, a m. földhitel-intézet egyidejű értesítése mellett.

21. Szintén a pesti kir. törvényszék mellékli Grund K. A. végrendeletét 20 frt hagyatékról.

Áttétetik az akad. ügyész úrhoz; jegyzőkönyvileg a m. földhitel-intézet is értesítendő lévén.

22. Az esztergomi kir. törvényszék néh. Nagy Antal Esztergom megyei főmérnök 10 frt 50 krt hagyatékáról értesít, melyet be is küldött.

A főtitkár azon jelentésével, hogy a 10 frt 50 krt áttette a pénztárba, tudomásul vétetik.

23. Jelenti a főtitkár, hogy egy adóívet hordoztak nála, melyet láttamoznia kellett, s melyen az Akadémia több mint 2000 frt adóhátralékkal volt feltüntetve, noha később adókönyvét a földhitel-intézettől elhozatván, kiderült, hogy az Akadémia nemcsak 1873. végeig minden adóját befizette, de 1874-re is fizetett már.

A követelés mivoltának megvizsgálásával az elnökség bizatik meg; a főtitkár pedig jövőre minden ilyes ügyet utasítson a földhitel-intézethez.

24. Olvastatott az akadémiai összes ülés márcz. 19-ki jegyzőkönyvéből, az osztály javaslatán alapuló azon kérelem, hogy Bálinti Gábor keleti utazó részére azon Fogarasi-féle 500 frton kívül, melynek e célra fordítását az Akadémia elhatározta, még 500 frtot ez évre az Igazgató Tanács rendelne ki, a mi lehetővé tenné, hogy Bálinti úr az általa hozott nyelvényag feldolgozására fordítsa idejét. Ezenkívül azt is kéri az Akadémiától, hogy a most üresen álló alkönyvtárnoki lakás Bálinti úrnak lakhelyül ideiglenesen engedtetnék át.

tatkozó fölösleget a szükségessé vált tetőépítés többszörösen is igénybe fogja venni; tekintve azonban, hogy a physico-mineralogiai kísérletekre fölvett 500 frt a III. osztály elnökének kijelentése szerint felhasználtatni nem fog; ennek Bálinti úr segélyezésére fordításába az Igazgató Tanács beleegyezik, valamint az alkönyvtárnoki volt lakást is ideiglen átengedi; miről a magyar földhitel-intézet, illetőleg az akadémiai gondnok, értesítendő.

25. Olvastatott a folyó évi febr. 3-án tartott akadémiai összes ülés jegyzőkönyvéből a 63. pont, melyben az Igazgató Tanács fölkérte, hogy a Franklin nyomda-társulat által egy ennek saját czége alatt, német nyelven megindítandó s a külföldi tudósvilággal Akadémiánk működését ismertető közlőny (Ungarische wissenschaftliche Revue) lehetővé tételét 300 példányra való előfizetés, tehát egy évben 5 frtjával 1500 frt megszavazása által, eszközölje.

Az Igazgató Tanács, noha egy ilyenmő közlőny létrejöttét maga is kívánatosnak tartja, s elvileg helyesli az Akadémia határozatát: mindazáltal, tekintve, hogy az évi költségvetés ily nagy összegre fedezetet nem nyújt, tekintve még azt is, és főleg azt, vajon az Akadémia költségvetése csak a legközelebbi évben is már lesz-e oly állapotban, hogy ily nagy, rendessé válni mutakozó évi költséget, egyéb céljai megürövidítése nélkül, megbirhasson: csupán ez évre, melynek egy negyed része már eltelt, egy negyedét pedig az akadémiai szünidő foglalja el, kísérletkép a kért összegnek felét azaz 750 frtot szavazhat meg, azon reményben, hogy ez a rendkívüli kiadásokra felvett 2500 frtból talán fedezhető lesz.

26. Olvastatott a f. é. márcz. 19-én tartott akadémiai összes ülésből a II. osztály, illetőleg a történelmi és archaeologiai bizottságok javaslata alapján ide terjesztett azon kérelem, hogy Ijubici Istvánnak, a zágrábi nemzeti muzeum igazgatójának, a bolgár, szerb és boszniai numismaticára vonatkozó munkája kiadására az Akadémia 1000 o. ért. frt erejéig való előfizetéssel nyujtna segélyt, oly feltétellel, hogy a M. T. Akadémia segélyezése a kiadandó munka címlapján föl legyen tüntetve.

Az Igazgató Tanács nincs azon helyzetben, hogy a már megállapított évi költségvetés keretén kívül ily jelentékeny összeget megszavazhasson; a jövő évi budget készítésénél azonban, az osztály sürgetésére, a körülmények szerint figyelemmel fog iránta lenni.

27. Elnök úr ő nmlga előterjeszti, hogy Szilágyi István pesti polgár és gombkötő mester, 1864-ben kihirdetett végrendeletében oly módon hagyott az Akadémiának 2000 frtot, hogy annak 10—10 év alatt összegyülvendő kamatai mindenkor azon irónak adassanak ki jutalmul, ki a lefolyt 10 év alatt legjobb történeti munkát irt Magyarországról. Azonban e hagyomány csak egyszerűen, mint az Akadémia tőkéjét illető, jelentetett be az Akadémia 1864. októb. 3-án tartott összes ülésén és így beolvadt az Akadémia tőkéjébe. Szükséges volna tehát ezt kiválasztani, ezentúl külön kezelni, s miután a 2000 frt 1864. aug. 1-én fizettetett be, a jelen évi augusztusig járó 10 évi kamatot összeszámítva, a végrendeletben megirt jutalmazásra fordítan.

Miután a végrendelező akaratát az Akadémia megmásítani nem kívánta, csupán a hiányos bejelentés miatt nem vehette figyelembe: a magyar földhitel-intézet pénzügyi osztálya, a 10 évi kamat-összeg kiszámítására, s a Szilágyi alapítványnak ezentul külön rovatban kezelésére fölkérte.

28. Emich Gusztáv úr 1072 frt 9 kr. kártérítési követelése tárgyában Lubich Emil úr a m. földhitel-intézet tisztviselője, mint az akadémiai másodelnök úr által arra fölkért

számtiszt jelenti, hogy a benyújtott számadás alapjául szolgáló könyveket és tanusítványokat megvizsgálta; előre bocsátja, hogy a szerződés, melyen a követelés a lapul, 1863. febr. 5-én kelt, míg a könyvkivonat szerint a követelt összegek 1861. és 1862-ből erednek; továbbá, hogy valóságos alapkönyvet (előjegyzéket, vagy naplót) nem talált, és így elvileg hitelesnek azon könyv sem fogadható el, melynek egyik lapjának másolata a bemutatott kivonat, annál kevésbbé, minthogy ezen 1868-ban váltótörvénytől hitelesített könyvben 1861. és 1862. évről kelezett tételeknek előfordulni nem kellene. Lényeges hiány, hogy Tóth Lőrincz pénztárnok nyugtatványa csak általában 1000 frt irói díj fölvételéről szól, minden közelebbi említése nélkül annak, hogy ez épen a Vész-féle műre vonatkozik; s így a követelésbeli 100 frtos tételek kívül egyikre sincs tanusítvány. Jelentő úgy véli továbbá, hogy végleszámlálás esetében a fen maradt 501 I. és 559 II. kötetbeli példány az Akadémia tulajdonává válik.

E jelentésből az tűnven ki, hogy Emich Gusztáv úr a vizsgálatra kiküldött számtisztnek csupán azon, későbbi keletű sommás könyvét mutatta elő, melynek kivonata vagy inkább egyszerű másolata az ide beadott mérleg: e szerint az Igazgató-Tanács elébbi határozatának, valamint a szerződés azon feltételének, mely egy, »minden jogos és loyális követelményeknek megfelelő rendes Compté Courant előterjesztését« rendeli, elég téve nincs; nevezetesen nincs a nyomdai könyvek alapján kitüntette, hány példány nyomtatott valósággal, hány példány kelt el és mennyi összeg jött be évenként a könyvtári számlázások alkalmával? azóta is, mióta e kártérítési ügy folyamatban van, nem keltek-e el példányok? szóval hiányzik egy, az eredeti könyvek és bejegyzéseken alapuló részletes kimutatás, melyből az ügy állása tisztán és hitelesen kiderülne.

29. A fűtőkar bemutatja Takács István segédje és hivatali kiadója előterjesztését a könyvtárakról szolgáló helyiségek szűk és nedves volta, és az iránt hogy tágas, alkalmas helyiség eshetőleg a bérház egész negyedik emelete, jelöltetnék ki könyvtárnak, addig is a mostani helyiség szakértő bizottság által vizsgáltatnék meg, alkalmas-e, hogy ott az Akadémia nyomtatványai kár nélkül őriztessenek.

Ezen ügy elintézése az elnökségre bízott.

30. Az Akadémia gondnoka, elnöki meghagyásból előterjeszti kimutatását a bérházból, házi kezelés mellett várható jövedelemlről, mely szerint azon épület lakbér emelés nélkül is, a mostaninál 2270 frt 4 krral többet hozna be.

E szerint a házi kezelés előnyös volta kitünvén, az határozatba ment, s a bérház átvételére gr. Lónyay Menyhért elnök, gr. Károlyi György és Pulszky Ferencz igazgató tag urakból álló küldöttség nevezetett ki.

31. Gr. Lónyay elnök úr önmaga emlékezetbe hozza, hogy a képtári helyiség tetőzetének újra építését immár czélszerű volna munkába venni, s erre nézve egy felügyelő bizottságot kinevezettni kér.

Az építésre felügyelő s azt vezető bizottságba az Akadémia két elnöke s gr. Károlyi György igazgató tag neveztettek ki, a bizottság jegyzőjeül pedig Arany László akad. lev. tag kéretik fel.

Tizenharmadik akadémiái ülés.

Az I. osztály negyedik ülése.

1874. márcz. 23-án.

Toldy Ferencz r. t. helyettes elnök elnöklete alatt.

88. (15.) *Barna Ferdinánd* l. t. »A határozott és határozatlan mondatról« czimű értekezését olvassa fel. Kivonata ez:

Értekező rámutat a magyar nyelv rendszere ama tévedésére, mely tudni akarta, hogy az »egy« a magyarban soha sem szerepel úgy mint névmutató, hanem csak mint egyszerű számnév s a vele németes észjárású emberek által elkövettetni szokott visszaélések okát is abban keresi vala, hogy sokan úgy használják, mint a hogy a németek a magok (ein, e, ein) határozatlan névmutatójukat.

Kriza János »Vadrózsák« czimű népköltési gyűjteményéből vett számos példával kimutatja, hogy azokban az *egy* csak úgy névmutatóul szerepel, mint akár a németben, akár a francziában, akár angolban; ugyanis mihelyt az *egy*-et onnan, a hol azt a magyar nép használni szokta, elhagyjuk: beszédünk azonnal szokatlanná, idegenszerűvé, sőt sokszor érthetlenné is válik, holott vannak nyelvek, melyek névmutatót teljességgel nem használnak p. o. a latin, tót sat. s azért még sem támad bennök érthetlenség, mert a nyelveknek erre szükségök nincs; de már a magyar csak úgy nem lehet el nála nélkül, mint akár az angol, akár a franczia, akár a német, csakhogy hatásköre a magyarban jóval korlátoltabb. Az *egy* tehát valóságos és csak oly névmutató a magyarban mint társa az *a* az határozott névmutató.

S a dolog másképp nem is lehet. Ugyanis mihelyt a határozott névmutató kifejezett, azonnal ki kellett fejlenie a határozatlan »egy«-nek is, mert ezek az alanyi és tárgyi ragozás által szükségképen feltételezve voltak. Hivatkozik Budenz József kitűnő alapossággal írott művére: *Ugrische Sprachstudien II. Determination des nomens durch affigirten artikel im mordvinischen und einigen anderen ugrischen Sprachen*, melyben a szerző kétség-hozzáférhetlenül kimutatja, hogy egykor valamennyi finn-ugor nyelvnek meg volt (nem véve ki innen a magyart sem, melyben ennek a tárgyeset *at*, *et*, *t* ragja maradványának tekinthető) a maga, a szó végéhez ragképen ragadó határozott névmutatója, olyanformán, mint van ez például az árja nyelvek közül a svédben és oláhban, melyekbe ez szintén áltáji népek nyelvéből és pedig: a skandináv nyelvekbe a finn-lap népektől, az oláhba pedig a valamikor szintén áltáji nép volt bolgárok nyelvéből ment át ezek észjárása elfogadása következtében és nem megfordítva.

Később ez a ragalaku határozott névmutató kihalt, illetőleg a nyelvszokás más haszonra fordította; az alanyi és tárgyi igeragozás pedig ha mindjárt a többes számú tárgyra mutató alakok elejtésével, megmaradt. Ugyde ezek oly élesen mutatnak vissza a határozott és határozatlan tárgyra, hogy az eredeti névmutatói rag-alak kihaltával nem lévén többé

mire visszamutatniok, támadható kétértelműségek meggátlása végett a nyelvszellemnek valami egyenértékűvel kellett a kihalt alakot pótolnia; így fordítottat erre a czélra a távolmutató *a az* névmás, mint külön álló határozott névmutató, s miután a tiszta értelem helyre állítására ez sem bizonyult elegendőnek, — úgy vétetett aztán fel nyilván germán befolyás alatt — a nyelv rendszerébe a határozotthoz a szintén különálló határozatlan névmutató, s ezenkívül az igekötők.

Ezután a határozott és határozatlan mondat fejtegetésére tér át s az e téren észlelhető egyes mozzanatokat vázolja, és pedig 1. a Verseggy álláspontját, ki a franczia nyelvészeket másolta. A kiindulás nem volt rossz, de tovább menni annál a mit a franczia nyelv-tanokban készen talált, nem bírván, felfedezése meddő maradt s csak is az egyes mondat-részekre, nem pedig az egész mondatra hat ki. De igen is birt 2. Révai, a ki kimutatta, hogy a magyarban a mondat határozottsága és határozatlansága a tárgy-eset ilyen vagy olyatén voltától van feltételezve; ugyan ő mutatta ki megdönthetetlen okerőkkel azt is, hogy nyelvünkben nem csak a határozott *a az* névmutató létezik, hanem van ezenkívül csak úgy mint a németben még határozatlan (egy) névmutató is, melynek azonban hatásköre sokkal korlátozottabb mintsem a németben. 3. a »Magyar nyelv rendszere« nemcsak Révainak de még Verseggynek is mögötte marad, és így nem annyira lendített, mint rontott a dolgon.

A mondat határozottsága és határozatlansága eszközeiül ezeket különbözteti meg a) közel és távolmutató névmással vagy határozott és határozatlan névmutatóval álló szónak vagy az ezt pótló egyedül álló névmásnak tárgy-esetét; b) ezekkel párhuzamban az átható ige alanyi és tárgyi ragozását; c) az igekötőket, melyek a cselekvés bevégeztsége fokának jelölésére szolgálnak, s mindkét rendbeli mondatban szerepelnek; végre d) oly mondatokban, melyeknek a francziában az article partitifal képzett tárgyesetű határozatlan mondatok felelnek meg, (a határozatlanság legmagasb foka) mind e tényezők egyszerűen elhagyatnak, p. o. fecskét látok, jó szagot érzek, pénzt kapok sat. Ennél csupán csak a tárgyeset nélkül szükölködő tisztán alanyi ragozás határozatlanabb még, p. o. látsz-e? látok, verekedem, szeretkezem, járkél sat.

Végre elszámálja a határozott és határozatlan tárgyesetek egyes fajait s kimutatja, hogy a névmutatót nem tűrő tulajdonnevek tárgyeseteit kivéve, ezek főismertető jele az: valamely tárgyesethez a határozott *a az* avagy határozatlan *egy-et* lehet-e hozzátenni avagy érteni?

Czáfolja Riedl Szendének abbéli állítását, mintha Révai a magyar alanyi és tárgyi ragozást a határozott és határozatlan mondatra vonatkoztatván, rosszul fogta volna fel és állapította volna meg.

Bírálatra adatik.

89. (16.) *Thevrevék Emil* I. t. »Anacreon elegiái- és epigrammáiról« értekezett. Értekezésének csak első részét olvashatván fel, az elnök felszólítja az osztályt: kívánja-e, hogy értekező értekezésének második részét felolvassa a jövő ülésen.

Az értekezésnek folytatása határoztatik.

90. (17.) A titkár jelentí, hogy a főtitkár egy oly ügy előterjesztésére kérte föl,

a mely nem osztály, hanem összes ülés körébe tartozik ugyan, de minthogy sürgős a nem annyira határozatról van szó, mint inkább egy már hozott határozat végrehajtásáról, osztályülésben is elintézhető. Folyó hó 19-én tartott összes ülésben a Teleki pályaművekre nézve az határozatot, hogy mivel a bíráló bizottság egy művet sem tartott jutalomra érdemesnek, de az Ügyrend szabályai szerint a jutalom minden esetre kiadandó, a 110. §. értelmében szólittassék fel az V. számú »Népert« című tragédia, mint viszonylag legjobb mű, ismeretlen szerzője: vajon a rosuló ítélet daczára is fel akarja-e venni a díjat. Folyó hó 22-én kelt levelében Névay László úr, mint az V-ik számú »Népert« című tragédia szerzője, jelentette magát s kéri a pályadíj utalványoztatását.

A jelíges levél felbontatván, Névay László neve tünt ki belőle, s a 100 arany utalványoztatik.

Tizennegyedik ülés.

A II. osztály negyedik ülése.

1874. márcz. 30-án.

Horváth Mihály osztályelnök elnöklete alatt.

92. (15.) *Galgóczy Károly* I. t. felolvassa »A székely kérdésről« szóló tanulmányát. A kivonat így szól:

»Közönséges hit és állítás a székely elemről, hogy ez a maga területén túlnépesedett. Ennek tulajdonítatnak az Oláhországba történő kivándorlások. Ez okból mind régebb, mind újabb időben több kísérlet tétetett az ország különböző vidékeire kitelepítéssel is. Mostanában pedig ugyszólván napikérdésül tekintetik a kitelepítés, mely különösen az arad- és krassómezei államerdőségek hasznosítására még a kormánytervezetek közé is felvétellett.

Értekező nem tagadja ugyan, hogy a székelyföld több vidékén nagy szegénység uralkodik és kivándorlás is történik; bár ez szerencsére még sem oly tömeges, mint a közvélemény hirli, mert évi átlagban 4—500 egyénen felül nem megy; de a szegénységnek és kivándorlásnak alapoka egészen másutt, — nem pedig a túlnépesedtségben van. Mert a székelyföld nincs túlnépesedve, és pedig, még ha földjének minőségét és éghajlatát tekintjük, akkor sincs. — Sőt ha túlnépesedve volna, akkor is tévesztett dolog, kitelepítés által akarni segíteni magyar törzsünk ez ágán; mert az eddigi tapasztalás azt bizonyítja, hogy a kitelepített székely nép elvész; még a magyarok közt is fajjellegét, — idegen népek közt pedig nyelvét és nemzetiségét is elveszti. — Ha tehát a székely népen segíteni s általa a magyar elemet erősíteni akarjuk: csak mostani fészkében tehetjük ezt biztos eredménnyel. És ezt nemzeti legfontosabb érdekünk is így kívánja; valamint ennek czélszerű lehetősége sem hiányzik.

Állításai igazolására értekező mindenek előtt több példát hoz fel, hol a székely telepek elvesztek. Még törzsföldjén is sok székely eloláhosodott. — Nemzeti érdekeink szempontjából pedig mindenek felett figyelembe ajánlja, hogy nemcsak Erdély összes népességének kétharmada oláh, hanem magának az anya Magyarországnak is épen az Erdélylyel határos részein túlnyomólag oláh népessége van, s mindkét helyen ugyane népességgel Nagy-Oláhország, Moldva és Bukovina szintén oláh népessége közel szomszéd. Tehát azon körülmény, hogy a magyar korona oláh népességét a nagy-oláhországi és moldvai oláhságtól egy részen a szász, más részen, még pedig sokkal nagyobb területen és egészen zárt tömegben, épen a harczias székely elem választja el, olyszerű körülmény, mely ha így nem volna, nemzeti érdekünkben legnagyobb czélszerűség tekintetéből épen csak így kellene kívánnunk. Ugyanazért nemzeti bűnnek tartaná, vérfecslőrlő kitelepítéssel gyengíteni e népet. Legszentebb érdekünk azt kívánja, hogy épen ott, a hol van, gyarapítsuk azt lehető legerősebbé.

Ezután statisztikai alapokon mutatja ki, hogy a székelyföld nincs. túlnépesedve. Egész Erdélyben egy □ mértföldre 2,201,—csupán a székelyföldön pedig 2074 lakos esik. Erdély általános népességét csak a két legkisebb székelyszék: Aranyos- és Marosszék haladja meg. A három nagyobb: Udvarhely-, Hár mszék és Csíkszék mind kisebb népességű. A szomszéd szászföld sokkal népesebb. Még népesebbek pedig az anya Magyarországnak erdélyszéli megyéi: Bihar, Zaránd, Krassó, Középszlóknok, Kraszna, Kővárvidék. Holott ezeknek épen úgy vannak hegyei, nagy erdőségei, havasai, mint a székelyföldnek. Mindezt nem csupán az általános terület és népesség arányában mutatja ki, hanem a használat alatt levő termőföld viszonyára nézve is, ez irányban kiderítettén, hogy a termőföldnek a népességhez viszonyuló arányát tekintve, a sokat panaszlott Csíkszék még Máramarosnál is néptelenebb. — Azt, hogy a túlnépesedetség hite miért látszik igazolást nyerni a körülményekben, onnan magyarázza ki értekező, mert az egész székelyföld több völgyre oszolva, hegyes, halmos területtel bir, és a hosszan nyúló völgyeken a kisebb-nagyobb falvak oly sűrűen vannak, hogy majd egymást érik. Azonban a torkolatokon túl, a belső völgyek nagy részben üresek; a falvaktól távolabb rengeteg erdőségek terülnek el; a havasi táj pedig egészen lakatlan pusztaság.

Az értekezés második része azon kérdésre felel, mi az oka mégis a nem tömeges bár, de szórványosan csakugyan előforduló kivándorlásnak, a folytonos túlnépesedettségi panasznak és a szegénységnek? Ennek indokát értekező több összevágó körülményben keresi. Ilyen a székely nép némileg kalandos természete, — országunknak, kivált az anya székelyföldnek pénzviszonya, a birtokviszony kapcsolatban a szegénységgel, mely ismét sok összeható ok származéka. A nép kezén levő birtok igen elaprózott. De azért a nép nagyon ragaszkodik ahhoz. Birtokot venni s így szaporítani a tulajdont, igen nehéz és drága. Nagyobb birtokosok nincsenek. A nagyobb terület közös birtok. Az elaprózottság miatt a tulajdonos birtokát többnyire saját erejével miveli. Napszámosra igen kevés szükség van. Más kereset szintén ritka. A kézműipar csekély. Gyárak nin-

csenek. A munkás nép készpénzt keveset lát; a mit lát, most az is csak papiros. Ez okból országviláglatási és pénzszerzési vágyától vezetve, kijár a napszámos nép Oláhországba, ott papírpénz helyett ércpénzt kap; sokszor fénylő aranyat is. A ki tehát elsőbb ismerőse néhány aranyától indítatva és országviláglatási vágyától ösztönöztetve, csak egyszer akart kimenni, megszokja az évenkénti kijarást, sőt némelyiken, minden honszeretete mellett végre megtörténik, hogy végkép künn is marad.

A birtokviszonyt illetőleg a székelyföld általánosságban birtokjogiilag négyfelére különböztethető: u. m. testületileg közös birtok, közbirtokossági közös birtok, magán — tulajdon használat alatt levő, és végre volt urbéres birtok. A három első eredeti székely jog. Az urbéresség különböző viszonyok közt, különböző idők szüleménye, mely uton a nagyobb birtokosok, a birtokából kipusztult és elszegényedett székelységnek is osztottak ki ugyan több helyen földet: de túlnyomó részben ugyanez a tősgyökeres székelyföldre is beszivárgott oláh települések magvát képezi. A testületi közös birtokban több község, sokszor különböző székekből, néhol egész szék összes községei közösen birtokolnak nagy területeket, a nélkül, hogy ezek csak legkisebb határjelekkel is el volnának különítve a birtokló községek szerint. A legnagyobb erdőségek és havasok nevezetes része ily testületi közös birtok. A közbirtokossági közösség a nagy- és kisbirtokosok, egy egyéb lakosok közt egy ugyanazon határban levő, főképen erdő, erdei legelő, erdei kaszáló, — ugynevezett szénafű, — sőt fátlan tiszta legelő használatára nézve is fordul elő, csaknem kivétel nélkül minden községben, hol e használati tárgyak megvannak, és pedig többnyire minden jogarányosítás nélkül. Sőt legtöbb helyen még a tarló és rétszabadulási legelő is a közösség terhe alatt nyög, úgy hogy ha az aránylag csekély számú kisebb-nagyobb kikerekített tagbirtokokat kiveszszük, a székely kis- és nagybirtokosnak szülőjén, gyümölcsösen s bekerített telkein kívül tulajdonkép csak szántóföldje és kaszáló rétje van állandólag kijelölve, sőt a rétség is, legalább egy részben, sok helységben a lakosok közt évenként új osztás alá jő; a többi birtok pedig csaknem általában közös. — Mind a több községek és egész székek összes helységei közt testületileg, mind az egy ugyanazon határban a kisebb-nagyobb birtokosok közt közbirtokosságilag közösen használt birtokokra és azok használati módozatára nézve példák hozatnak fel. A sok közösségből és az elkülönített szabad használatu magántulajdon aránylag kevés voltából magyarázza ki értekező a birtok elaprózottságát, szűk voltát és drágaságát.

Hogy az ismertetett birtokviszonya mezőgazdaság kifejlésére jótékony befolyással nem volt, az könnyen megítélhető. De nagyon hátrányos volt erre már maga a tömeges katonakötelezettség, mely alatt a székely nép állott, mely ugyan szabadalmának, kiváltságainak alapját képezte, de kivált a határőrzés miatt, a legerőteljesebb férfi osztály nevezetes részét folyvást fegyver alatt tartotta; — hajlamainak irányt adott; — a mezői munka egy nagy részét a nőosztály vállaira nyomta át, melynek nyoma a foglalkozásban mai napig sok helyt felismerhetőleg meglátszik. E viszonyoknak tulajdonítható, hogy daczára a székely nép munka-győző képességé-

nek s rendtartó szorgalmi hajlamának, a mezőgazdaságnak sehol korszerű kifejlettsége, de még csak középszerű emelkedettsége sincs. Mert ámbár Marosszék, Háromszék maguk módja szerint igen jól gazdálkodó vidékeknek tartatnak, és e székekben, valamint Udvarhely- és Aranyos-székekben is láthatni tisztára jól megművelt földeket s a trágyázás is divatban van, de ezek közül egyik gazdálkodását sem lehet hasonlítani az anya magyarországi előhaladott megyék gazdálkodásához, Fehér-, Tolnamegyékéhez, Rábaközéhez. — Jellemzetes, hogy daczára a birtok elaprózottságának és elszórttségének, a tagosítás a székelyföldön egyáltalában nem halad. Pedig az Erdélyben felállítva lévő 8 urbéri törvényszék közül, melyek a tagosítási ügyeket általában intézik, háromnak van székhelye a székelyföldön: Marosvásárhelyt, Székely-Udvarhelyt és Sepsi-Szent-Györgyön. 1871-ig a törvény értelmében tagosított határ az egész székelyföldről egy se mutatható ki. Olyan, melyben az ügy a kérdés megengedhetőségénél állott, volt akkor kettő: Miklósvár és Szotyor, mindenik Háromszékből. A hol egyéb rendezések, erdő- és legelő-elkülönzés, jogarányosítás történnék, a lehető számhoz képest az is kevés, s az effélék szintén többnyire csak a községek közös birtokának szétosztására vonatkoznak. — Nem kevésbé hátramaradott a székelyföld a jobbféle gazdasági gépek és eszközök használatában. Hivatalos kimutatás szerint 1873-ban egész székelyföldön volt 6 gőzcséplőgép, 2116 vaseke, 103 vetőgép, 27 lőerejű cséplő, 15 aratógép. Ennek legnagyobb része Háromszéken volt. Ugyanazon hivatalos adat szerint, és ugyanazon időben volt a magyarországi Fehérmegyében 123 gőz-, 298 lőerejű cséplő-, 486 vető-, 61 aratógép, 13,945 vaseke; Tolnamegyében 72 gőz-, 177 lőerejű cséplő, 144 vető, 26 aratógép és 15,871 vaseke. — Az állattenyésztés sem áll fényesen. Erre nézve értekező a ló-, szarvasmarha, juh- és sertésenyésztés iránt táblázatos összehasonlításokat közöl. Az összehasonlítás azt mutatja, hogy a székelyföld állattenyésztése egész Erdély állattenyésztésének középállásával megmérkőzik ugyan, de az anya Magyarországé minden ágba megveri, a vele szomszéd szászföld állattenyésztésének pedig nagyon mögötte áll: daczára a leginkább állattenyésztéssel hasznosítható sok közös földnek, melylyel sem Erdély egyéb részei, sem különösen Magyarország legtöbb vidéke nem dicsekedhetnek. Legfeltűnőbb azon túlnyomósság, melylyel a harcziás székelynek a szász a lótenyésztésben eléje vágott.

Ott, hol az első ős foglalkozási ág, a földművelés és állattenyésztés oly állapotban van, mint az előrebocsátott ismertetésből kitűnik, iparfejlettséget ne keressünk. A közönséges ipar sincs annyira kifejlődve, mennyire a szükség megkívánná. A házi iparban leginkább méltó a megemlítésre az asszonyok szövése, fonása. Ezek sok kendervásznat s gyapjuszövet készítenek saját házi szükségre, némely vidéken a nép ruházatául kereskedésre is. Bánya- és gyártelepül legelső helyet foglal a parajdi sóbánya. Ugyanitt van egy gyufagyár. Van azután Udvarhely- és Háromszéken három vasgyár, Csikban egy rézbánya; Borszék mellett most megindult fekete szénbánya. Ezeken kívül van néhány szeszgyár, gőz- és

műmalom, sok kisebb-nagyobb deszkametsző, s megemlítést érdemel a tölgyesi nagyszerű fausztató. Más ipar nincs.

Értekező a birtokviszonyokon kívül főkép a gazdaságot, állattenyésztés és ipar hátramaradottságában véli a sok helyen mutatkozó nagy szegénység alapokát feltalálhatni.

Befejezésül az értekezés azon állítást igazolja, hogy megvan minden alap a székelységnek mostani területén megerősítésére. A székely nép józan, egészséges értelmű, lelki, testi ereje ép, szorgalma kitartó; műveltsége sincs úgy elmaradva, mint vidékének a világtól félreeső elzártságából lehetne következtetni. A régi nagyok iskolák alapításával igyekeztek a harcias székelység iránt kegyeleti kötelességöket teljesíteni és alig van vidék a magyar korona alatt, hol akkora területen annyi nagyobb iskola volna mint a székelyföldön. Ezen iskolák nemcsak azoknak, kik gyermekeiket taníttatni akarták, nyitottak erre minden vidéken közel alkalmat, hanem a belőlük haza került iskolázott egyének nagy száma a vele egyenlő jogot élvező néppel való érintkezés folytán az általános műveltség emelésére is jótékonyan hatott. — Az éghajlat délies; még a havasok közelében sem éri el az északi vidékek zordonságának vadságát. Különösen a fa- és fűtenyésztetnek, mit a jó talaj is nagyon előmozdit, igen kedvez. A tenyésztet magasabban emelkedik, mint az északi hegyes vidékeken. Mért-földekre terjedő kőmezők még a legmagasabb hegyeken sincsenek. A föld gyomra is nevezetes ásványkincsekkel bír. Legfőbb kincs a só, mely egész hegylánczokban fekszik. Van több helyen fekete és barna szén; vaskő igen jó minőségű. Kőszvényesnél arany- és ezüst-erek, úgy a Csejce patak völgyén, hol régi arany-bányák üregei is láthatók. Kisebbszerű kéntelep van Altorjánál, sokkal nagyobb Csikban a Tarkó megett, hol Balánbányánál réz is találtatik; Borszákon a híres savanyuvíz közelében a cararaival vetekedő tiszta fehér márvány. A gyönyörű völgyeken mindenféle iparvállalatra alkalmas sok kisebb-nagyobb patak s gazdag vízü folyamok.

A ki így, gyönyörű vidékeivel, természeti őskincseivel, munkagyőző, erőteljes, kitartó szorgalmu, értelmes népével tekinti és vizsgálja a székelyföldet, az meggyőződhetik, hogy nincs ott kitelepítésre szükség, megvan ott minden irányban az alap a kifejlésre és megélhetésre. De az anyag nyers, annak kimivelő kéz, a népnek vezér kell, és pedig legelső vezér a mindenek közt legelső teendőben, a birtokviszonyok rendezésében.◀

93. (16.) *Kőrösi József* a budapesti statisztikai hivatal igazgatója, mint vendég, felolvassa ily című értekezését: »Az emberi élettartam és a halandóság számításáról.« Kivonata következő:

Az emberi élettartam hosszának számítása úgy tudományos, mint gyakorlati szempontból bír érdekel.

A feladat sokféle nehézségeinek tulajdonítandó, ha a halandóságnak és az élet középtartamának kiszámítása még mindig a tudományos munkálkodás napirendjén áll.

A mi magának a halandóság fokának felismerését illeti, erre legközvetlenebbül a halandósági arányszám látszik vezetni, t. i. azon szám,

mely mutatja, hogy 1 év alatt a lakosságnak hány százaléka hal el. Azonban bár a népesedési statistika alig bír ezen halandósági aránynál fontosabb számmal, még sem mondhatni, hogy e szám a halandóság *fokának* egységes mértékéül szolgálhatna, és pedig azért nem, mivel a halandósági arány nem csak az egészségi viszonyok természetétől, hanem ezen kívül attól is függ, mily arányban vannak a népességben azon korosztályok képviselve, melyek a halál esélyének leginkább ki vannak téve. 200,000-nyi népessége közt péld. a volt Pestnek van 56,000 oly férfiak, akik 15—40-ik korévében állt, Brüsszelben ellenben csak 38,000. Világos, hogy egészen *egyenlő egészségi viszonyok mellett is* Pesten kevesebb halálesetnek kellene előfordulni, mivel nálunk felényivel nagyobb azoknak száma, akik a halálnak legkevésbé kitett korban állanak.

Ez oknál fogva kerülön kísérték meg a halandóság valódi fokának felismerését, t. i. az élettartam átlagos hosszának kipuhatolása által. Ezen átlagos élettartam kiszámítása azonban ismét igen különféle és megbízhatóságában egymástól igen eltérő módon történhetvén, okvetlen szükséges, hogy, valahányszor az ember átlagos élettartamára vonatkozó adatokra akadunk, ezen állításokat a legnagyobb óvatossággal fogadjuk. Ily adatokkal szemben nem csak azt kell kérdenünk, mit ért az illető szerző az »átlagos élettartam« kifejezés alatt — mert még e kifejezés fogalma iránt sem értenek egyet — hanem szükséges még azon számítási mód után is tudakozódnunk, melynek alapján a bemutatott számok nyertek.

Igyekezni fogok ez értekezésben kimutatni, mennyire célravezetőek az eddig alkalmazott számítási módszerek, és egyuttal elő fogom terjeszteni azon újabb számítási mód elveit, mely az eddigi számításokban tapasztalható hibákat talán némileg kevesbíthetné.

Ag élettartam átlagos hosszának megállapítására szolgáló számítások két főcsoportra oszthatók, a szerint t. i. a mint ezen számadatot vagy szemlélet alapján, *a posteriori*, vagy pedig többé-kevésbé igazolt feltevések útján *a priori* akarják megállapítani. Az a posteriori-féle észleleteket a halandósági táblák tartalmazzák, és ezeknek legczélszerűbb szerkesztése képezi ezen értekezés fő tárgyát.

Az a priori alkotott számítások egyike sem tudott szigorúbb vizsgálat mellett helyt állani. Süßmilch, és utána Dieterici s mások az *elhaltak átlagkorát* fogadták el a valóságos átlagos élettartam mértéke gyanánt, mely nézetnek téves voltát azonban az újabbak közt Engel czáfolta meg élesebben. *) Finlaison és Hoffmann a *halandósági arányszámot* tekintik az élettartam mérvének, Casper és Guillard a *születési arányszámot*, azaz, az elsők szerint az átlagos élettartam 25 évet tevé, ha évenként egy haláleset esik minden 25 lélekre, ez utóbbiak szerint pedig akkor, ha évenként egy szülés jut 25 lélekre -- mely föltevések azonban csakis teljes nyugalomban létező népességekről állanak, oly népességekről tehát, melyek e föld kerekiségén sehol sem léteznek. Még kevésbé

*) V. ö. »Sterblichkeit und Vitalität in Preussen« című értekezését a porosz statistikai folyóirat I. és II. folyamában.

igazolt azon nézet, mintha a közép élettartam fele úton ezen két szám közt volna található: ily föltevés mellett ott is, hol 10 emberre jut 1 születés és 100-ra 1 haláleset, ott is, hol megfordítva 100-ra egy születés és 10-re egy halál, az élettartam egyformán 55 évet $\left[\frac{10+100}{2} \right]$ tenne. Ezen

állítás tévessége kézzel fogható. Pedig igen kitünő férfiak vallották és vallják ezt most is, egyebek közt, hogy csak kettőt említsek, Malthus és Wappäus.

Az eddig felsorolt módszerek egyikét sem ismerhetvén el czélra-vezetőnek, áttérünk már most azon módokra, melyek az élettartam hosszát észlelet alapján *halandósági táblák* segítségével igyekeznek megállapítani. *)

A feladat e szerint annak megállapítása körül forog, hogy mily mérvű a halandóság *egy-egy korévbeli* csoportban? Ha ez kipuhatoltatott, azaz, ha a népesség elhalási rendje, korévről-korévre megállapított, könnyű lesz ebből megoldani azon második kérdést is, hogy az egy-egy korévbeli mely átlagos élettartamra tarthatnak még számot? Ezen átlagos élettartam t. i. halandósági táblából, azon Deparcieux által első ízben alkalmazott módszer segítségével számítható ki, hogy az egy bizonyos korban álló egyének számával osztjuk azon összes életévek számát, melyet az ezen kornál idősebbek a halandósági tábla nyújtotta adatok szerint még átélhetnének.

Mily eljárást kellene követni a célból, hogy a halandósági tábla valóban helyes észleleteken alapuljon, azt elméletben meghatározni nem nehéz dolog. Annál több nehézségbe ütközik azonban a gyakorlati kivitel.

A feladat t. i. helyesen meg volna oldva, ha sikerülne, a számba veendő népességet mindaddig szemmel kísérni, míg annak utolsó embere is sirba szállt. Az így nyert észleletek alapján aztán könnyű volna a föl-tett két kérdésre válaszolni.

Ha azonban megfontoljuk, hogy ily megfigyelés körülbelül egy év-századig is eltarthatna — mert százezer ember között vagy tizenöt 100 évnél tovább is szokott élni — és ha továbbá meggondoljuk, hogy a mai nemzedék halandóságáról csak száz év múlva, tehát oly későn nyernénk tudomást, midőn a megelőzőtt századbeli népesség számára megállapi-tott halandóságot alighanem rég megczáfolták a változott emberek és változott viszonyok, ennek folytán pedig a végeredménynek inkább törté-neti, mint gyakorlati értéke lesz: be kell vallanunk, hogy ezen mód nem ajánlható. Föl szokták hozni ezenkívül azon technikai nehézséget is, melyet az örökké ide-oda hullámzó népességnek a bölcsőtől a koporsóig való szemmel kísérése okozna.

Ily körülmények mellett megérthető, miért nem követték a statisti-kusok azon egyetlen ösvényt, melyen a tényeknek közvetlen előre alkotott véleményről nem érintett megfigyelése által az azokat előidéző természeti törvények igaz felismerésére juthattak volna, és hogy e helyett miért

*) Becker nyomán: »Preussische Sterbetabellen.« Engel. Zeitschrift. 1869,

léptek inkább azon térre, a hol a tünemények elfogulatlan szemlélete helyett föltevésekből kellett kiindulniok.

Azon téves irány, mely szerint a két évszázadon át gombaszámra keletkezett halandósági tábláknak túlnyomó része készült, Halley a híres csillagász neve alatt ismeretes.

A Halley-féle rendszer szerint nyert táblák megbízhatóságát nem csak az alkalmazott rendszer bírálata dönti meg, de maguknak az egy mástól annyira eltérő eredményeknek tarkasága is. Avagy bizalmat gerjeszthet-e oly rendszer, mely az újszülöttek valószínű élettartamának megállapítására a következő számokból enged tetszés szerinti választást: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 12. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 27. 28. 30. 31. 33. 34. 42. 43. 44. 45. 47. 55. 63 *).

Ezek után kimutatja értekező a Halley-féle módszer tévedéseit, mely mód különben jelenleg úgy is túlhaladottnak tekintetik. A mi Herrmann-féle módszert illeti, ennek értelmében külön rovatot kell nyitni az évről-évre szülöttek nemének, más részt a halottakat születési éveik szerint kell osztályozni, és az osztályok számát aztán az illető születési év rovatából le kell vonni.

Elméletileg tekintvén ezen eljárást, észre kell vennünk, hogy a föltevés, melyen az alapszik, a valóságban nem áll. Ki állíthatná péld. hogy a Budapesten 1870-ben elhalt 70 éves egyének csakugyan azon gyermekekből kerültek ki, a kik Budapesten 1800-ban születtek? Ez oknál fogva elméletben tökéletesen igazolt Hopfnak azon véleménye, hogy a Hermann-féle módszer sem tekinthető biztosnak. Minthogy azonban az elméleti kifogások néha nagyon is szörszálhasogató jellegűek, mielőtt ezen Herrmann-féle rendszer fölött itélnénk, előterjesztem azon praktikus tévedéseket is, melyekre vezetett.

E célra vizsgálat alá vettem azon halandósági táblának eredményeit, melyet Cislajthánia népességéről a Herrmann-féle módon megkezdettek, és melyeket valamint az osztrák statistika sok más becses termékét Schimmernek köszönjük.

Az eredmény azt mutatja, hogy évről-évre átlag mindig $1\frac{1}{4}\%$ -nyi hiba járul ezen halandósági táblázathoz. Ez pedig igen sok, mert ily körülmények mellett a húsz évesek halandósági számítása már 22 százalékkal térne el a valóságtól, a 70 éveseké 66 százalékkal, a 80 éveseké 88-al — mely kilátások sehogy sem biztathatnak e módszer elfogadására.

E hiba jelentőségének felismerésére elég lesz két példát választani a sokból: egyiket a legfiatalabb nemzedékből, és egyet a tábla legidősebbjéről. A tábla mindkét esetben 10% -ra tér el a valóságtól.

Nem kockáztatom azon számítást, vajon ily körülmények közt 60 vagy 80 év múlva mennyi maradhatott meg az 1853-iki csehországi új szülöttekből, és vajon hány százalék idegen elem vegyülhetett ezen idő alatt közéjük. De annyit bátran állíthatni, hogy a népesség folytonos hullám-

*) Engel »Sterblichkeit und Lebenserwartung im preussischen Staate« a porosz folyóirat III. kötetében.

zása következtében évről-évre több idegen elem vegyül az eredeti nemzedékbe, és hogy így tévesnek bizonyul a Herrmann-féle táblának alapföltevése.

Láttuk, hogy a csehországi 1869-diki nemzedéknek egyetlenegy év alatt máris 6500-al több halálesetet irtak terhére, hogy tehát a halandósági tábla számítási hibája ezen egy évben 9 %-ot tesz. El nemzedék egy évszázad múlva ki lesz halva. Midőn azonban 1969-ben majd hozzáfognak ezen nemzedék halandóságának megállapításához, alighanem azt fogják találni, hogy 1869-től 1969-ig legalább is 150,000 oly ember halt el, a ki mind 1869-ben született, holott az 1869-diki csehországi szülések összege csak 100,000 volt. Ha előbb nem, úgy okvetlen akkor észre kellend venni, hogy a Csehországban elhaltak összesége nem származik a Csehországban születettek összeségéből, hogy 100,000 szülöttből nem halhatott el 150,000 — hogy tehát a Herrmann-féle módszer ily esetekben nem alkalmazható.

Ezen eltéréseket teljesen megmagyarázza azon alaptévedés, melyen az egész Herrmann-féle módszer fölépült, mely t. i. azon föltevésben áll, mintha az egy városban vagy országban elhalóknak okvetlen az ez ország szülötteiből is kellene származniok.

Tökéletesen helyes eredményeket nyertünk volna, ha nem a halottak *számát* a valaha szülöttek *számával*, hanem a halottak *személyét* a szülöttek *személyével* vetjük össze.

A Herrmann-féle módszer tévedései még egy szempontból világosíthatók meg: a valószínű élettartam szempontjából. A Herrmann-féle bajor tábla szerint mint *ugyanazon* országban és *ugyanazon* három évtized alatt a lakosság valószínű élettartama az egyes tartományokban átlag 55 év és a csecsemő kor azaz 10 — 11 hónapos kor közt ingadozhatott volna?

Ezek után azt hiszem, jó lélekkel mondhatjuk, hogy a Herrmann-féle módszer nem alapul helyes észleleten — sőt általában kérdéses, vajon nem inkább föltevésen, mint észleleten alapszik-e az?

Ezen módszer behatásos bírálata után könnyebb a Farr-Wargentinféle rendszert megítélni, mely a halottak számát a népszámláláskor az illető korból összeirt egyének számához, (ill. a több népszámláláskor nyert számok középértékéhez) viszonyítja. Az efféle számítás szintén föltevésen alapszik, azon föltevésen t. i. hogy a népesség hullámozása *egyformán oszlik el* minden évre. Kötve hiszem, hogy ez valahol úgy történt volna. Pl. ha valaki Budapesten az 1873-ki halandóságot az 1857-ki és 1870-ki népszámlálások átlagos lakosságával akarná összehasonlítani, akkor igen téves eredményre jutna, és természetellenes halandóságot hozna ki *).

A Farr-Wargentinféle módszerben tehát körülbelül ugyanazon alaptévedés rejlik, mint a Herrmann-féle. Mindketten t. i. a halottak és a szülöttek *számának* egymáshoz való arányából akarják kipuhatolni

*) Pestnek 1857-ben 130,000 lakója volt, 1870-ben 200,000, átlag 165,000; 1873-ban elhalt 11,000, a halandóság e szerint 6 %-et tenne évenként.

a valóságos elhalálozási rendet. Látván, hogy a pusztá számoknak viszonyítása tévutra vezet, a feladatot helyesebben tartanám megoldva, ha nem a számoknak, hanem az élő és elhaló *egyéneknek* viszonyítására alapítanók számításainkat.

Ha azt tudom, nem hogy *hányan*, hanem hogy *kik* éltek egy városban, és ha tudom ismét nemcsak hogy *hányan*, hanem hogy *kik* haltak el ezekből és mikor, akkor ezen városi lakosságnak elhalási rende már is megvan. Ezen észleletnek keresztülvitelére pedig épenséggel nem szükséges, hogy az örök mozgásban lévő népességet lépten-nyomon, a bölcsőtől a koporsóig szemmel kísérjük. Ez csakugyan lehetetlen munka volna, de felesleges is. Tökéletesen megfelel célunknak, ha a végből, hogy megtudjuk, ki él körünkben, népszámlálásokat rendezünk; hogy ezekből ki halt meg, azt annak idején majd a halotti lajstromok tudatják velünk. E szerint a népesség valódi elhalási sorrendjének felismerésére nem volna szükség egyéb intézkedésre, mint minden községben az elhalókat a népszámlálási lajstromokból kitöröltetni. Ha e községben be- és kivándorlás nem történik, akkor a halottaknak ezen kitörlése által már is meg volna adva az elhalálozási rend. Hogy azonban a mindenütt létező hullámozást is számba vehessük, elegendő lesz, ha a ki nem törültekről a legközelebbi népszámlálás alkalmával megállapítjuk, vajon a községben vannak-e még vagy nem; ha kivándoroltak, egyszerűen számon kívül hagyatnak, és így be volna zárva az élőknek azon sokat emlegetett köre, melyből egy ember sem halhatott ki a nélkül, hogy halálát föl nem jegyezték volna *).

Ugy hiszem, hogy csak ezen, vagy ehhez hasonló módszer tartatna voltaképen igényt a »közvetlen mód« (directe Methode) czimére, mert csak ez alapúl valóságos és közvetlen észleleten. De a mennyiben ezen elnevezést már más módokra, különösen a Herrmann-féle módszerre alkalmazzák, a most ajánlt eljárást »egyéni módnak« (individuelle Methode) lehetne nevezni.

Végül még föl akarom említeni, hogy vannak esetek, midőn merő lehetetlenségnek találom a halandóságot más módon, mint ezen egyéni módszer segítségével megállapítani. Ily eset áll elő pl. mindazon nagy városoknál, melyekben a népesség gyorsan szaporodik. Itt nem csak a Herrmann-féle, de a Farr-Wargentín-féle módszer sem volna alkalmazható, mint ezt a Pestről előbb felhozott példa bizonyítja.

Elkerülhetlennek látszik továbbá az egyéni módszer alkalmazása, valahányszor azon fontos és eddigelé még kellőleg meg nem vilá-

*) A bevándorlott idegen elemek halandósága e módszer mellett egyelőre számon kívül marad, és ezen egyének csak a legközelebbi népszámlálás alkalmával vétetnének ismét föl a községi népességi kataszterbe. Ha pedig azon bevándorlók halandóságát, kik a népszámlálás előtt rövid idővel jöttek a községbe, a kik tehát voltaképen még nem képezik ezen községbeli népesség assimilált részét, számon kívül akarnók hagyni, elegendő lesz a népszámlálási lajstromokban azokat a kik csak 1 vagy 2 év óta vannak helyben, előzetesen kitörölni — mely esetre bevezetésül ezek számát az összlakosság számából is le kellend vonni.

gitott kérdést akarjuk tárgyalni, hogy t. i. mily befolyást gyakorol a foglalkozás az élettartamra? Az e célra eddig alkalmazott módszer a lehető legkezdetlegesebb. Ha pl. Neufville sokat emlegetett munkájában fölhozza hogy 100 szabó vagy lakatos közül 16 hal el 24-ik korév előtt, de 100 orvos közül csak egy, ezáltal tudtán kívül ad absurdum vezeti azon Halley-féle módszert, melyet e számításnál alkalmazott. Az általa fölhozott tény t. i. sehogy sem enged következtetést a foglalkozásnak a halandóságra gyakorolt befolyására, hanem csak arról tesz tanúságot, hogy több 20 éves szabó és lakatos van a világon, mint 20 éves orvos. Ilyen számításoknál szintén alig látszik más mód lehetségesnek, mint azon egyéni mód, mely, mivel valóságos, közvetlen észleleten alapul, és mivel egészen ment minden föltételes állítás befolyásától, alighanem alkalmasnak fog találtatni azon természeti törvények kipuhatólására, melyek az emberi halandóságra befolyanak.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizenötödik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1874. ápril 1.

Csengery Antal akadémiai másod elnök úr elnöklése alatt.

95. Arany László 1. tag, mint a Karácsonyi drámai pályamunkák bírálatára kinevezett küldöttség előadója felolvassa az idei bohózatí pályázatról, a következő jelentést :

»Tekintetes Akadémia!

A gróf Karácsonyi-féle drámai pályázatra, mely a múlt évben bohózatokra volt kitűzve, három pályamű érkezett be: »Az ember komédiája« — »Nyomorúság a korsóban« — és »Csizmadia-legény« cziműek. Ezek megbírálására a tek. Akadémia, Pulszky Ferencz tiszteleti tag ur elnöklete alatt Greguss Ágost és Gyulai Pál rendes, Szigligeti Ede és Arany László levelező tagokból álló bíráló bizottságot nevezte ki. A bizottság, fájdalom, igen hamar és minden vita vagy habozás nélkül megállapodott ítéletében, mert minden tagja a legteljesebb egyhangúsággal megegyezett abban, hogy jutalomra vagy megemlítésre a pályaművek közül csak szóba sem jöhet egyik sem.

Ez ítéletnek bejelentésével bíráló t. társaim engem biztak meg, s ha az ily jelentéstételnek némileg abban áll a feladata, hogy a bíráló bizottságban előadott különböző eszméknek s véleményeknek mintegy tükréről szolgáljon, akkor előadói feladatom a pályázat sikertelenségének egyszerű bejelentésével teljesen be is van fejezve.

Valóban e pályaművekben még annak sem találhatni nyomát, hogy szerzőik, ha meg nem áldattak is alkotó talentummal, legalább komolyan törekedtek volna oly művet alkotni, mely irodalmi igényeknek megfelelhethet. Ugy látszik, mintha a bohózat feladatát rendetlenül és lazán összefűzött bohóczkodások által akarnák könnyű szerrel elérni.

A drámai műfajok között kétség kívül a bohózat az, a mely legtöbb szabadságot, legkorlátlanabb csapongást, legszétágazóbb cselekvényt és kúsztaltabb bonyolítást enged az írónak. A jellemek festésében is kevesebbet kívánunk tőle; megelégszünk tipikus alakokkal és készek vagyunk elengedni a szereplő egyének jellemeinek fokozatos fejlesztését is. De mindezekért kárpótlásul annyival inkább megkívánjuk az eleveniséget,

az események gyors folyását, a jelenetek élénk menetét. Folyvást történni kell valaminek a színpadon s minél gyorsabban és váratlanabban pattan elé egy-egy fordulat, annyival biztosabb a bohózáti siker. Ily szövevény azonban csak jól átgondolt alapterven állhat meg. Jobbra-balra sokféle sallangot, bohóságot, torzképet, lim-lomot, sőt alkalmilag rongyot vagy elnyútt bocskort is lehet aztán a cselekvény fonalára aggatni, de maga a fonál főszála kell, hogy erős legyen s biztosan összetartsa az egész darabot. A jól átgondolt terv épen oly elengedhetlenül szükséges a bohózatnál, mint bármely más műfajnál, mert ha csontváza rosszul van alkotva, nem fog megállhatni a talpán, hanem súlyegyent veszítve elbukik, mint az alapvonalaiban hibásan tervezett szobor.

A jól átgondolt cselekvény e pályázó három műben annyira hiányzik, hogy tulajdonképen alig is történik bennök valami. Terv, cél, összefüggés, következmény nélkül, gondatlanul következik jelenet jelenet után, sőt az egyik pályázó, »A csizmadia-legény« szerzője, dicsekedve kérkedik azzal, hogy ő sietve dolgozik, tehát valószínűleg jogosítottnak érzi magát elhányt-vetett munkával lépni föl. Művében a szereplők jönnek és mennek cél nélkül; elmondanak egy élczet vagy eldalolnak egy vig nótát, s mikor nincs több mondókájuk, mint a Nyáréji álombeli választó-fal, elmennek dolgukra.

Némi figyelmet leginkább érdemel köztük »Az ember komédiája« című pályamű, melynek cselekvénye még lazább s még kevésbé színpadra való ugyan mint a másik kettőé, de nyelvében több gondnal van irva, s itt-ott föl villan benne egy-egy elmés szikra. Tulajdonképen maga a szerző is aligha szánta színpadra e művet, mert nem is színmű az, hanem dramatizált társadalmi satira, melyben a személyzetet tarkán változó, közéletbeli alakok helyettesítik, a kik sorban vonulnak el szereink előtt, de nem sok figyelmet tudnak kelteni. Egy sereg célzás által pedig, melyek a fővárosi társaságokban ismeretes egyénekre vonatkoznak, néhol egészen a pasquill határáig is elmegy a szerző, s művét már ezáltal is ő maga kizárja a komoly számbavétel köréből.

Valamivel épebb alapeszméje volna a »Nyomorúság a korszóban« című dolgozatnak, mely azt a népmesei bohózáatos gondolatot akarja fölhasználni, mikor egy szegény ember egy ó kutból korszójába meríti a megszemélyesített nyomorúságot s aztán nem tud tőle többé szabadulni; de az egész mű kidolgozása nagyon szegény, vontatott, unalmas: nyelve lapos, jelenetei elnyújtják s a színpad igen csekély ismeretére mutatnak.

Valóban nem méltók e pályaművek arra, hogy becses figyelmüket velük tovább is igénybe vegyem, annyival kevésbé, mert a bíráló bizottságtól egyenes utasítást nyertem tüzetes fejtegetés nélkül adni elő jelentésemet. Ily hevenyészett munkák a kritika részéről sem érdemlik meg, hogy kimerítően foglalkozzék velük. Egyszerűen azon szomorú eredmény konstataásával kell tehát végeznem jelentésemet, hogy a mult évi pályázat, akár a művek csekély számát, akár gyaroltságukat tekintsük, gyengébben ütött ki talán minden eddigi elődjénél.

E szerint a jutalom kiadható nem lévén : az illető osztály felhivatik, hogy annak a következő jutalomhoz csatolása vagy más szabályszerű eljárás iránt terjesszen a nagygyűlésre véleményt. A jeligés levelek elégetésére pedig Tóth Lőrincz és Szász Károly rendes tagok kiküldetvén, még az ülés folyamában jelenték, hogy a rájuk bízott dologban eljárak.

96. A főtitkár bemutatja a családi gyászjelentést K u b i n y i Ferencz tiszteleti tag. f. é. márczius 28-án történt haláláról.

Szomorú tudomásul vétetvén : a III. osztály felhivatik emlékezés iránti gondoskodásra.

97. A főtitkár bemutatja a márczius 31-i határidőre beérkezett következő pályamunkákat :

A. A gróf Lónyay jutalomra :

I. A magyarországi róna vidékek legczélszerűbb közlekedési rendszere. *Jelige* : »Nemünk mivelődéséhez, a betűk és a könyvnyomás egyedüli kivételével, azon találmányok járultak leginkább, melyek a távolságot rövidítették meg.« *M a c a u l a y*.

II. A vidéki érdekű olcsó, különösen pedig a keskeny vágányu vasutak. *Jelige* : »Experientia docet.«

III. (Czimül a pályakérdés.) *Jelige* : »Veritas.«

IV. A keskeny pályák, mint a mellék forgalom hivatott eszközei. *Jelige* : »Olg.«

V. Keskeny vágásu vasutak, tekintettel a vicinalis vasutakra és kőutakra. *Jelige* : »Excusez du peu.«

B. A Dóra jutalomra :

I. A vasuti különbözeti díjak. *Jelige* : »Az érdekek összhangzatosak.«

II. A különbözeti árszabályok jogosultsága és hatása. *Jelige* : »A szállítási vállalatokat csak mint a forgalom előmozdítóit ismerem el jogosultaknak ; nem ők szabják meg az ország kereskedelmi politikáját, nem ők jelelik ki a kereskedelmi központokat, és nem ők vannak felhatalmazva kedvezni valamely forgalmi központnak« *Gr. Zichy József*, a képviselőház febr. 21-i ülésében.

C. A Vitéz-jutalomra :

I. Bonfinius Antal és magyar történelmi műve. *Jelige* : »Dignum laude virum Musa vetat mori.« *H o r a t. O d. IV. 8. 28.*

II. Bonfiniusnak mint történetírónak jellemzése, és műve kútfőinek kimutatása s bírálati méltatása. *Jelige* : »Prima est lex historico data, teste Cicerone de Oratore, ne quid falsi dicere audeat.«

III. Bonfinius és a magyar történetírás. *Jelige* : »Csak is kútfőink tisztázása és értelmezése által jöhetünk tisztába a legfontosabb történelmi kérdések felől.« *Gróf Kemény József*.

Egyszersmind jelenti a főtitkár, hogy a Vitéz-féle másik pályakérdésre : (Árpád-kori kútfők) nem érkezett pályamunka.

Mind ezen pályamunkák versenyre bocsáttatván, áttétettek bírálatra az illető II-dik osztályhoz, jeligés levelek pedig, szokott módon közös borítékba zárva, levél-

tári őrizet alá adattak. A Vitéz-féle másik jutalomra nézve, melyre pályamunka nem érkezett, az osztály tegyen javaslatot.

98. Olvastatott a vallás- és közoktatási m. kir. miniszter úrnak 444. eln. sz. alatt kelt leirata, mely tudatván, hogy a párisi földrajzi társulat elnöke, la Roncière de Noury altengernagy bizalmas felszólítást intézett a Párisban székelő cs. k. osztrák-magyar nagykövethoz, az említett társulatnak 1875. tavaszán Párisban tartandó nemzetközi gyűlésre megválasztandó »tiszteleti bizottsága« osztrák-magyar személyiségei iránt, — átteszti erre vonatkozólag a cs. kir. közös külügyminisztérium átíratának másolatát.

Véleményre áttétetik az Akadémia II. és III. osztályaihoz, jelentésök bevarátván.

99. Az I. osztály jelenti, hogy az akadémiai írói tiszteletdíjak szabályozása végett kirendelt bizottságba Hunfalvy Pál r. tagot, — a II-dik, hogy ugyanabba Rómer Flóris rendes tagot, — a III-dik, hogy Szily Kálmán r. tagot választotta.

E szerint a bizottság teljes levén, munkálkodása megkezdésére utasittatik.

100. Az archaeologiai bizottság 1874. febr. 26-án tartott üléséből, jegyzőkönyvileg jelenti, hogy elnökéül *Pulsky Ferencz* tiszt. tagot, eddigi helyettes elnökét, választotta meg.

A választás megerősittetik.

101. A főtitkár jelenti, hogy az Igazgató Tanács folyó évi márczius hó 22-én tartott ülésében, Bálinti Gábor részére a kért 500 frt segélyt folyóvá tette, valamint a volt alkönyvtárnoki lakás ideiglenes átengedésébe is beleegyezett.

Köszönettel tudomásul vétetik.

102. Szintén az Igazgató Tanács, a külföldi *Revue* tárgyában hozzá intézett kérelmére az Akadémiának, ez évre, melynek egy része már úgy is eltelt, 750 frtot a mondott célra felvett s a rendkívüli kiadásokra való költségvetési rovatra utalt; azonban biztosítás nélkül arra nézve, hogy az Akadémia költségvetése e *Revue* kiadásait évenként megbirhassa.

Tudomásul vétetvén, az illető bizottság tegye érintkezésbe magát a Franklin társulattal, hajlandó-e ezen folyó iratot félévre, tehát jul. 1-ével megindítani?

103. Ugyanazon igazgatósági ülés jegyzőkönyvéből felolvassa a főtitkár a Ljubič István numismatikai munkája segélyezése végett kért 1000 ft iránti határozatot; mely szerint az Igazgató Tanács nincs azon helyzetben, hogy a már megállapított évi költségvetés keretén kívül ily jelentékeny összeget megszavazhasson; a jövő évi budget készítésénél azonban, az osztály sürgetésére, a körülmények szerint, figyelemmel fog iránta lenni.

Tudomásul vétetvén, a II. osztály figyelembentartás végett értesítendő.

104. Olvastatott ugyan azon igazgatósági jegyzőkönyv 27-dik pontja, mely szerint Szilágyi István pesti polgár 1864-ben végrendeletileg tett 2000 frt alapítványának, mint külön célúnak, a közös alaptőkéből kiválasztása, s tíz évi kamatainak kiszámítása elrendeltetik.

Az Akadémia II. osztálya megbizatik, hogy a végrendelet szemmeltartása mellett, a Szilágyi alapítványból kiadandó történelmi jutalmakra nézve, készítsen az Ügyrend számára szabályzatot, és azt az összes ülésnek, jóváhagyás végett, mutassa be.

105. Olvastatott az állandó könyvtári bizottság f. é. márcz. 1-ső és folytatva 8-ik napjain tartott ülésének jegyzőkönyve, melyben tett javaslatok szerint

Csereviszony fogadtatott el a következő intézetekkel :

Velenczében »*Archivio Generale*« megküldendők neki : a Monumenták, Török-Magyarkori Emlékek, Történelmi Tár, és Czinár »*Indexe*.«

Montpellierben a tudományos Akadémia. Évkönyvek X. kötetén kezdve ; Természettudományi Értekezések, az Értesítő új folyama.

Kielben : »Schleswig-Holstein-Lauenburgische Gesellschaft für Vaterländische Geschichte:« az archaeologiai és történelmi bizottságok kiadványai. A megszűnt Anti-quarische Gesellschaft pedig (Ügyrend 177. f.) törlendő.

Moszkvai régészeti társulat : Archaeologiai Emlékek és Közlemények, teljesen.

M. kir. földtani intézet. Matematikai és Természettudományi Közlemények. Múlra, a hiányzókat, Hantken úr által teendő pontosabb kijelölés szerint.

Pétervár : »Commission Imperial Archaeographique :« A történ. Monumenták.

Ingyen példányok megküldése határoztatott :

Budapest : »Országos minta rajztanoda és rajztanár képezde.« Az archaeologiai bizottság kiadványai.

Strassburg : »Kaiserliche Universitäts- und Landes-Bibliothek« : a történelmi és természettudományi bizottságok kiadványai,

Miskolczi ref. Lyceum : Minden kiadvány 1873-tól kezdve. Ellenben a² miskolczi helv. hitv. gymnasium (Ügyr. 178. h.) törlendő.

Beszterczébánya : kir. gymnasium ; múlra nézve szindarabok, classicusok stb külön kiadványok. Mostantól kezdve az ügyrendi 178 h. alattiak.

Athenae : Egyetemi és Nemzeti Könyvtár : Évkönyvek a X-dik kötettől ; Értekezések új folyama, Történelmi és Archaeologiai Monumenták ; s a bizottságok »Közleményei.« Küldés mindenkor a vallás és közokt. minisztérium útján.

A florenczi és

Modenai Status-Archivumoknak : A tört. Monumenták.

Hiányok pótlása : M. nemz. múzeum : Rupp Jakab »Budapest helyrajzi története« czimű munkájához való két térkép.

Bécs : Cs. kir. udvari könyvtár : hiányok pótlása a jegyzék szerint. Rajztáblák helyett, ha nincsenek, az illető egész kötet.

Nápoly : Status archivum : a még ezután közlendő jegyzék szerint.

A bécsi »Akademische Lesehalle« kérelme mellőztetett.

A »Catalogo de la Biblioteca de Salva« cz. munka megszerzésére a könyvtári hivatal utasittatik.

106. A főtítkárr újabban bemutatja a prágai mathematicai (cseh) egylet csereviszonyt kérő levelét.

Áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

107. A főtítkárr jelenti, hogy Rómer r. tag úr öt levélben felszólította : a múzeum érem és régiség osztálya részére 1871. febr. 27-i összes ülésben megszavazott ingyen példányok (Tört. Tár és Arch. Emlékek) megküldésére : de a mondott összes ülés határozatai közt erre vonatkozó semmi sincs.

Közlendő a történelmi bizottsággal, netaláni felvilágosítás végett.

108. Dr. Čech Ottokár Károly, egyszer már állítólag beküldött, de útban eltévedt értekezését újra beküldi bírálathoz és kiadás végett.

Áttétetik a III. osztályhoz bírálathoz.

109. Jelenti a főtítkár, hogy a gr. Teleki drámai jutalom nyertese, Névay László jelentkezvén, és az I. osztály közelebbi ülésén, a jelígis levél felbontása után, azonosága igazoltatván, részére a jutalmat utalványozta.

Helyeselve tudomásul vétetik.

110. Jelenti ugyanaz, hogy Pápay Ignác pesti ügyvéd úr, nagyatyja Pápay Sámuel, az irodalom történetéről ismert tudós arcképét felajánlotta az Akadémia számára.

Köszönettel fogadtatván, ha beküldetik, a könyvtári olvasóteremben léssen felüggesztendő.

111. A főtítkár bemutatja a bécsi tud. akadémia és a lisboni kir. akadémia térítvényeit az innen küldött könyvekről.

Tudomásul szolgál.

112. Ugyanaz bemutatja a febr. 23-i összes ülés óta érkezett csere-ajándék- és köteles könyvpéldányokat. Nevezetesen

I. Testületektől :

Academie R. des Sciences. Amsterdam. a) Verhandelingen. Deel. XIII. b) Verslagen en Mededeelingen. Afd. Letterkunde. Deel. III. c) Verslagen en Mededeelingen. Afd. Naturkunde. Deel. VII. d) Jaarboek voon 1872. e) Esseiva : Gaudia domestica. f) Processen-verbaal 1872—1873.

Royal Society. London. a) Greenwich observations 1871. b) Philosophical Transactions. Vol. 162. P. II. c) Proceedings. Vol. XXI. No. 139—145. d) The Royal Society 30-th Nov. 1872.

Kön. Preussische Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. December 1873. Januar 1874.

Académie Royale. Kopenhága. a) Mémoires. Cl. des Sciences. Vol. X. No. 3. 4. 5. 6. b) Bulletin. 1873. No. 1.

North China Branch of the R. Asiatic Society. Shanghai. a) Journal for 1871 et 1872 No. 7. b) Catalogue of the library.

Museum of comparative Zoology. Cambridge. Illustrated Catalogue No. VII. P. III. with forty-five plates.

Böhmische Chemische Gesellschaft. Prága. Zpravy. Roč. II.

K. k. Zoologisch-Botanische Gesellschaft. Bécs. Verhandlungen. XXIII. B.

K. k. Statistische Centralcommission. Bécs. a) Ausweise über den auswärtigen Handel der österr-ungarischen Monarchie im Jahre 1872. b) Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1872. I. Heft. IX. Heft. c) Mittheilungen. XX-ster Jahrgang, 2. 3. Heft.

Kön. Böhmische Ges. der Wiss. Prága. Sitzungsberichte 1873. Nr. 8.

Società Geogr. Italiana. Róma. Bolletino. Anno VIII. Vol. XI. Fasc. 1—2.

K. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1874. Nr. 4. 5. 6.

Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prága. a) Jahresbericht 1871. 1872. 1873. b) Mitglieder-Verzeichniss 1873. c) Laube : Aus der Vergangenheit Joachimsthal's. g) Festschrift. e) Beiträge zur Geschichte Böhmens. Abth. III. f) Leerer : Beiträge zur Geschichte von Arnau. g) Mittheilungen. IX. Jahrgang. No. 7—8

X. Jahrgang. Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6. XI. Jahrgang. Nro. 1, 2, 3, 4, 5, 6. XII. Jahrgang. Nro. 1—2.

Kir. könyvtár igazgatósága. München. Catalogus Codicum latinorum bibliothecae regiae Monacensis. Tom. I. P. 3. Tom. IV. P. I.

Orsz. képviselőház elnöksége. Budapest. A képviselőház jegyzőkönyve, naplója és irományai 1872—1873.

M. kir. közokt. miniszt. Budapest. Emlékirat országos közgyűjteményeinkről.

M. kir. igazságügyi miniszt. Budapest. A m. kir. igazságügyi minisztérium működése 1867—1872. évig.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. a) Annuario Marittimo per l'anno 1874. b) Commercio di Trieste nel 1872.

Orsz. Statist. Hivatal. Budapest. Hivatalos Stat. Közlemények. VI. évfoly. 3. 6. füz.

Fővárosi közmunka tanács. Budapest. Hivatalos jelentés az 1873. évi működéséről.

II. Magánosoktól.

Hyde Clarke. London. Memoir on the comparative Grammar of Egyptian, Coptic and Ude.

Pongrácz Gellért. P. Ovidius Naso Heroidái.

Berecz Károly. Budapest. Szombati János s. pataki tanár uti naplója 1777-ről kézirattal).

Peregriny Elek l. t. Budapest. A budai m. k. állami tanító képezdék négy évi történetének vázlata.

Horn Ede orsz. képviselő. Budapest. Államháztartásunk rendezéséről.

Schuler-Libloy Frigyes. Nagyszeben. Abriss der Europäischen Staats- und Rechtsgeschichte.

Bedő Albert. Budapest. Erdő-őr, vagy az erdészeti alapvonalai.

III. Köteles példányok.

Siegler Mihály nyomdája. Nyitra. Roskoványi : Romanus Pontifex tamquam Primas Ecclesiae et princeps civilis. Tom. VI. VII. VIII. IX.

Ref. főtanoda nyomdája. Maros-Vásárhely. Visszapillantás hét évi önkormányzatunkra

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak : Rácz : A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben.

Skarnitzel F. nyomdája. Szokolca. a) Kazatel. C. 5. b) Čvičenie umu a reči.

Városi nyomda. Debreczen. a) Kovács : Bibliai történetek. b) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező 1874. 1. 2. 3. füz. c) Javaslat államháztartásunk küzdelmeiben. d) A tiszántúli ref. egyház kerület 1874. évi (január) első közgyűlésének jegyzőkönyve.

Ref. főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Carlen : Két erkély-szobácska. b) Község, megye, állam.

Lyceum nyomdája. Pécs. Hahn-Hahn Ida : Peregrin (regény) I. II. III. köt.

IV. Akad. kiadás.

- a) Értesítő 1873. 11. 12. 13. 14. sz. 1874. 1. 2. sz.
 b) Mathem. és Természett. Közlem. IX. köt. 5. sz. X. köt. 12. 13. sz.
 c) Természettudom. Értekez. IV. köt. 5. sz.

Tizenhatodik akadémiai ülés.

A III. osztály negyedik ülése.

1874. ápril 13-án.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

114 (14) *Farkas Gyula* főreál iskolai tanár Székesfehérvárott; mint vendég: A fénysugarak törés mutatója és rezgés száma közt felálló törvényről » értekezett.

115 (15) *Hantken Miksa*. l. t. » A nummulitok rétegzeti jelentősége a délnyugoti közép magyarországi hegység ő harmadkori képződményeiben « cz. előadást tartott. Kivonata ez:

A nummulit képződmény a nevezett terület földtani alkotásában tetemesen részt vesz, s bányászati tekintetben is igen fontos, a mennyiben vastag széntelepekkel szoros települési viszonyban áll, nevezetesen Buda, Esztergom, és Ajka (Veszprém megye) vidékein.

Ertekező a huszonkét éven át e területen folytatott, földtani buvárkódásai alkalmával kiváló figyelmét fordította ezen tudományos és gyakorlati tekintetben igen fontos köpződmény tagosulatának kipuhatására, s a sok évi tanulmányának eredménye a következő:

A nummulit képződmény 7 réteg csoportra oszlik — melyek közül 5—5 Buda és Esztergom vidékén, 1 a délnyugoti Bakonyban van kiképződve. Ezen réteg csoportok mindegyike a nummulitok bizonyos osztálya által vannak jellemezve, melyeket azok felületének minősége szerint igen könnyen megkülönböztethetni egymástól. 3 réteg csoportban t. i. vonalozott nummulitok és a többiekben külön-külön sima, reczés, pontozott és kiterült nummulitok tömegesen vannak kiképződve.

Esztergom vidékén az ottani szén-képződmény s azt közvetlenül fedő félig sós vízi képződmény felett, a következő sorban alulról felfele vannak kiképződve a nummulit réteg csoportok:

1) a vonalozott nummulitok alsó 2) a pontozott, 3) a vonalozott nummulitok középső, 4) a sima 5) a vonalozott nummulitok felső réteg csoportja.

A vonalozott nummulitok réteg csoportjaiban előforduló nummulitok külön-külön fajuk- és ennél fogva ezek is egymástól könnyen megkülönböztethetők.

Buda vidékén következő nummulit réteg csoport van kiképződve alulról felfelé: 1) a vonalozott nummulitok alsó, 2) a pontozott, 3) a vonalozott nummulitok középső 4) a reczés 5) vonalozott, nummulitok felső réteg csoportja.

A budai és esztergomi vidék nummulit-réteg csoportjai csak azt a

különbséget mutatják, hogy Buda vidékén a sima, Esztergom vidékén a reczés nummulitok réteg csoportjai egészen hiányoznak. Különben ezek körülbelül párhuzamos földtani helyzetet foglalnak el.

A Vértesi és keleti Bakony nummulit réteg csoportjai, a mennyire ezeket ismerjük, megegyeznek az esztergomi vidéken kiképződettekkel.

Nagy különbséget mutat pedig fel a nyugoti Bakony nummulit képződménye, melyben a kiterült nummulitok (melyeknek felületén a csatorna tekervényei is láthatók) egy faja, mely a többi területen teljesen hiányzik, tömegesen van kiképződve. Azonkívül e réteg csoportban oly nummulit fajok fordulnak elő együttesen, melyek a többi területen külön-külön réteg csoportok sajátjai.

Értekező megismerteté az egyes réteg-csoportokban előforduló nummulit fajokat, és az előadás illustratiojául bemutatta az általa és Madarász Ede úr által összeállított, stratigraphiai rendszer szerint rendezett, nummulit gyűjteményt, mely a felsorolt réteg-csoportokból származó nummulitokat tartalmazza.

Az értekezések az Ügyrend értelmében birálatra adandók.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizenhetedik akadémiai ülés.

az I-ső (nyelv- és széptudományi) osztály ötödik ülése.

1874. ápril 20.

Pulszky Ferencz t. t. és osztályelnök elnöklete alatt.

117. (19) *Thewreuk Emil* l. t. »Anacreon elegiái és epigrammái« czimű értekezésének második részét olvassa fel.

Bírálatra adatik.

118. (20) Dr. *Goldziher Ignác*, mint vendég és megbízott felolvassa »Jelentését a m. tud. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten.

A kivonat így szól :

Értekező előadja azon szempontokat, melyek vezérelték, midőn a gyűjteményt az akad. könyvtári igazgatóság megbízásából összeállította. Ezután áttér a nyomdaviszonyokra keleten, különös tekintettel Egyiptomra. Kiemeli hogy a legelső, ki a könyvnyomdát a muhammedán országokban megindította, magyar ember volt (Konstantinápoly 1734. Naima történetkönyve), és megemlékezik azon nehézségekről, melyekkel ezen újítás behozatala találkozott a muhammedán orthodox tudósok részéről, kik minden ellen, a mi a lida (ujjítás) bélyegét magán hordja, csillapíthatlan szenvedélylyel fordulnak. Azt követelik meg minden új dologtól, hogy kimutattassék miszerint már Mohammed ismerte és használta. A könyvnyomda ellen különösen azt hozták fel, hogy általa Allah neve és szava a kefen levő sertésszőr által mocskoltatik meg. Mint minden előítélet, úgy az is elszlott könnyen, úgy hogy ma az arab nyomdák Syriában, Egyiptomban és Tunisban és a muhammedán Indiában nagy számmal vannak. Csak a Koránra nem terjed ki a nyomtatás licentiája az odiosus sertéskefe miatt. A muhammedán keleten a legvirágzóbb nyomda a kairói államnyomda Bülakban, egy nevezetes intézmény és a keleti tudományosságra nézve óriási horderejű. Előadatik röviden ezen intézménynek változatos története, a mint Mohammed Ali által alapítva, előbb kisszerű productumokra fordítottatott, később elajándékoztatott és elhanyagoltatott, míg végre a jelenleg uralkodó Ismail Pasa alatt új életre és friss virágzásra ébredt. Újjá alapítása óta az arab vallás- és irodalomtudomány legelőkelőbb kutfőmunkáinak nyomtatására szolgál, úgy hogy lassan-lassan fölöslegessé válnak sok téren a kéziratok a kutfőtanulmányok alkalmával. Fájdalom! nincs es e öttetés ezen nyomda és az európai orientalis

tudomány között, úgy hogy nagy bajjal jár a nyomda működéséről itt Európában tudomást szerezni. Miután előadó a kairói hivatalos újságnak, mely most szintén Búlakban nyomatik, megemlítése alkalmával az arab journalisztika egy gyűjteményét mutatná be, melyben Egyiptom, Syria és az éjszakafrikai regensségek vannak képviselve, áttér a magával hozott gyűjteményre és azt szakok szerint mutatja be; a korán-exegesis, a traditio, a vallási jogtudomány, az irodalom és történettudomány a legelőkelőbb kufmunkák által vannak képviselve. A jelentés az illető szakmák irodalomtörténetéhez fűződik és előadó törekedik mindenütt kimutatni azon helyet, melyet az illető munkák az irodalom illető részében elfoglálnak. Különösen idézi az exegetikai tudományok mellett és méltatja a magával hozott 8 Fachr ar-Râzi-folianst. Kiemeli továbbá gyűjteményének azt a részét, mely a sunnita muhammedanismus négy ritusának alapkönyveit a hozzávaló magyarázó munkákkal tartalmazza, úgy hogy belőlük a muhammedán ritusok jogi és vallási szempontból igen alaposan tanulmányozhatók. Ez alkalommal kiterjeszkedik a ritusok rövid történetére és tetteleges értékére és egymáshoz viszonyára a mai islámban. Különösen megállapodik még a történeti irodalomnál és méltatolag emeli ki a gyűjteményből a genialis *Ibn Chaldûr* és az összefoglaló *Ibn al-Athâr* munkáit. Végre szól a philologicus gyűjteményről, jellemzőleg emeli ki a 20 részből álló kitáb al-aghânit, a kiaknázhatlan kutforrást, és a 32 kötetű Antar-t, melynek különféle verzióiról és kiadásainak egymáshoz viszonyáról szintén szól. Jelentését, mely a gyűjteménynek csak kiválóbb részeitől emlékezik meg, azon ôhajjal zárja be, vajha ezen irodalom alapos tanulmányozását hazánkban elősegíthetné.

Osztályelnök az osztály nevében köszönetet fejezi ki a jelentést-tevőnek, hogy oly buzgón és sikeresen járt el a reá bízottakban s minthogy jelentését egész értekezésnek mondhatni, az bírálatra adatik.

Tizennyolczadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1874. ápril 27-én.

Csengery Antal akadémiai másod elnök úr elnöklése alatt.

120. Keleti Károly l. t. emlékbeszédet mondott *Palugyay* Imre elhunyt akadémiai lev. tag felett.

Az »Értekezések« során kiadandó.

121. Pest-Pilis és Solt e. megyék közönsége f. é. márcz. 20-án tartott közgyűléséből átteszi a Petöfi Sándor születés helyére vonatkozó hiteles adatokat.

Köszönettel áttétetnek megőrzés végett az akadémiai kéziratárba.

122. A II. osztály a Szilágyi-alapítvány szabályaira nézve a következő szöveghez tesz javaslatot.

»Nemes Szilágyi István gombkötő mester és pestvárosi képviselő, 1862-dik évi május 3-án kelt végrendeletében, a M. Tud. Akadémiának 2000 frtot hagyományozott

oly feltétellel, hogy ezen tőke mindenkor tiz éven át kamatoztassék és az egybegyűlt kamatok és a kamatok kamatai minden tizedik év lefolytával az Akadémia által jutalomkép adassanak ki »azon írónak, ki ezen tiz év alatt legjobb történeti munkát írt Magyarországról.« Ezen alapítványi tőke, a végrendelező halála után, 1864 augusztus 1-jén az Akadémia pénztáránál befizettetett. Az Akadémia ezen jutalomra nézve a következőket állapítja meg.

a) E jutalomra igényt tarthatnak a jutalom kiadását megelőző tiz év alatt (1864—1873, 1874—1883 stb.) magyar nyelven nyomtatásban megjelent munkák, melyek Magyarország történetét tárgyalják, és pedig akár az ország teljes történetét, akár az egyes korszakok történetét tartalmazzák, akár a monographiák sorába tartoznak. Ha kétség merülne fel, vajon valamely munka e jutalomra igényt tarthat-e a II. osztály értekeztétlen titkos szavazattal, abszolút többséggel döntenek el.

b) Minden munka azon évben tekintetik megjelentnek, a mely év a cím-lapon áll.

c) A második és utóbbi kiadások szintén elnyerhetik e jutalmat, a mennyiben ezt a korábbi kiadás még nem nyerte el.

d) E jutalom kiadatik oly munkáknak is, melyek az Akadémia bármely más jutalmát elnyerték.

e) Ha e jutalom meghalt író munkájának íteltetnék oda, az Akadémia esetről esetre határozza meg, vajon az az örökösöknek kiadassék-e?

f) E jutalom nem osztható meg.

g) E jutalom az illető tiz év alatt megjelent munkák közül a viszonylag legjobbjának minden esetre kiadatik.

h) E jutalom, a II-ik osztály javaslata alapján, a nagygyűlés által íteltetik oda és pedig első ízben 1874-ben, azután minden tizedik év leteltével (1884, 1894 stb.) Azonban a jutalomdíj mindenkor az illető év augusztus havában adatik ki.

Ezen szabállyal kapcsolatban, az osztály értekeztet, tekintettel arra, hogy a jutalmak halmozása ugyanazon munkára nem látszik kívánatosnak, de a Szilágyi-féle jutalom korlátozását a végrendeleti világos szöveg tiltja : azon indítványát terjeszti az összes ülés elé »határozza el az Akadémia, hogy az akadémiai nagy jutalomra és a Marczibányi jutalomra nem versenyezhetnek azon munkák, melyek a Szilágyi-jutalmat már elnyerték ; és ennek értelmében egészítettessék ki az Ügyrend 89. c) pontja.

Az összes ülés, bővebb megvitatás után, e szabályzatot azon módosítással fogadta el, hogy az a) pontból »e szavak »akár a monographiák sorába tartoznak« hagyassanak ki ; továbbá hogy az osztálynak az ügyrendi 89. c) pont módosítását ajánló indítványát mellőzve, a helyett szintén az Ügyrend 89. c) pontja végére tétessenek e szavak : »kivéve a Szilágyi-jutalmat.«

123. A III. osztály, márczius 23-án tartott értekeztetéből, előterjeszti, hogy miután az idei nagygyűlés egyszersmind osztályelnök választó ülés is lesz, az alapszabályok illető pontjából pedig sem az nem tűnik ki, hogy e választás a nagygyűlés tárgya, sem az, hogy ez esetben mi történjék akkor, ha valamely elnök időközben szünnék meg működni : az eljárás egyöntetűsége végett a többi osztályok nyilatkozata is szükséges volna.

Az alapszabályok 38. §-a világosan kimondja, hogy az osztályok m a g o k v á l a s z t j á k e l n ö k e i k e t, s ily értelemben történt a mostani osztályelnökök vá-

Isztása is, mely 1870. január 17-én a nagygyűlésnek csupán bejelentetett és ez által egyszerűen tudomásul vétetett; e szerint az osztály aggodalmának semmi alapja nincsen.

124. A II. osztály, a párisi földrajzi társulat 1875 tavaszán tartandó nemzetközi gyűlésére megválasztandó »tiszteleti bizottságba« Magyarország részéről, gr. Szécheny Antal, Pulszky Ferencz, Hunfalvy János és Vámbéry Armin urakat ajánlja.

A III. osztály ugyanazot jelöli ki.

Ez értelemben a vallás és közoktatási miniszter urhoz fölterjesztés határoztatott.

125. Az alapítványok vizsgálatára fennálló akad. bizottság a Kralóvanszky-féle székely kivándorlási alapra nézve, indokolt jelentésben, azt javasolja, hogy a vallás és közoktatási miniszternek a fentfoglalt esetet illetőleg irassék meg válaszul, hogy ez alapítvány kamatait ösztöndíjakra fordítani nem lehet, de nem is czélszerű; jövőre pedig a m. kir. kormány ez alapítványt, mely az akadémiai pénztárnál külön kezelik, tegye országos intézkedés tárgyává, az alapítónak a végrendeletben nyilvánított óhajtaása szerint.

Ily értelemben a nm. vallás és közoktatási m. kir. miniszter úrhoz felterjesztés fog küldetni.

126. Főtitkár közli az 1874-ik évi nagygyűlésnek elnökileg már kitézött és a közlési bizottságban megállapított rendjét, mely következő :

Máj. 26. Megjelenés. Este osztály értekezletek.

» 27. N a g y g y ű l é s. Első nap.

» 28. E l e g y e s ü l é s b e n akad. elnök választás. Nagygyűlés. Második nap.

» 30. Igazgató Tanács ülése.

» 31. Közülés.

Tudomásul vétetett.

127. A nemzetgazdasági bizottság Horn Ede orsz. képviselőt és Körösy Józsefet, a fővárosi statisztikai hivatal igazgatóját, tagjainl választván, kéri e választás megerősítését.

Az ajánlottak ezennel a nemzetgazdasági és statisztikai bizottság tagjaivá neveztetnek.

128. A III. osztály dr. Čech értekezésére jelenti, hogy az oly általánosságban levén tartva, hogy hírlapban igenis, de akadémiai ülésben nem közölhető; ennél fogva szerző rendelkezésére bocsátandó.

Az értekezés visszaküldetni határoztatott.

129. Balogh Dezső úr Csesztvéről ismét két eredeti Bercsényi levelet küld.

Köszönet kifejezése mellett a kéziratárba fognak tétetni.

130. Dr. Arenstein József akad. lev. tag urnak, a könyvtár részére ajándékozott, s már útnak indított könyvekért,

Mihelyt megérkeznek, az Akadémia köszönete levélben megirandó.

131. A főtitkár bemutatja özv. tornyai Schossberger Simon Vilmosné asszony levelét, ki néhai férje iránti kegyeletből 2000 forintot, szülőváltási kötvényekben, ajánl fel az Akadémia tőkéjére.

Áttétetik a magyar földhitelintézethez a kötvények átvétele végett. Az adományozónak köszönet irandó.

132. Szintén a főtitkár bejelenti a következő végrendeleti hagyományokat : Német Lajos hagyománya 2000 frt. Keserü Móses cz. püspöke 200 frt. Deák János pesti lakosé 100 frt. Fabó András akadémiai tagé 100 frt.

A végrendeleti kivonatok az Akadémia ügyészséhez tételnek át; egyszersmind a M. Földhitelintézet is értesítettve.

133. A londoni »Society for the Encouragement of the Fine Arts« nyomtatott körlevélben értesít, hogy dr. Leitner által P u n d . . . a b b a n kiadatott műrégiségek az Albert-Hallban lesznek kiállítva.

Tudomásul vétetett.

134. A főtitkár bemutatja az Akadémia kiadványai megküldéséről visszajött elismervényeket a bécsi Antikencabinet, a bécsi titkos udv. és államlevéltár, a bécsi geographiai társulat és a sz.-pétervári archeologiai csász. bizottság részéről.

Tudomásra szolgál.

135. Ugyanaz bemutatja az ápril 1-én tartott összes ülés óta érkezett, csere-, ajándék, és köteles könyvpéldányokat, jelesül :

I. Testületektől :

R. Geographical Society. London. Proceedings. Vol. XVIII. Nro. 2.

Kön. Gesellschaft der Wiss. Göttingen a) Abhandlungen. XVIII. B. b) Gelehrte Anzeiger. 1873. I. II B. c) Nachrichten. 1873.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. a) Corpus inscriptionum latinarum Vol. VII. b) Monatsbericht. Februar 1874.

Institut Archaeologique. Liège. Bulletin. Tom. XI. Livr. 3.

Germanisches Museum. Nürnberg. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1873. Nr. 1—12.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. Verhandlungen 1874. N. 2. 3.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1874. N. 7. 8. 9.

Kön. Gesellschaft der Wiss. Krakó. Dwa Pierwsze.

Smithsonian Institution. Washington. Annual report for the year 1871.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. Tom. VI. Livr. 2.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. a) Rad. Knj. XXVI. b) Starine. Knj. V.

M. kir. földtani intézet. Budapest. A m. kir. földtani intézet Évkönyve. III. köt. I. füz.

Országos képviselőház elnöksége. Budapest. A képviselőház irományai és naplója 1872—75.

M. kir. állami számvevőszék. Budapest. Az 1872. állami zárszámadás részletezései. 1—10. füz.

Orsz. Statist. hivatal. Budapest. Hivatalos Statist. Közlemények. VI. évfoly. IV. füz.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Navigazione e Commercio in Porti Austriaci. 1872.

Békésmegyei gazd. egyesület. Csaba. Gazd. Értesítő. 1873.

II. Magánosoktól.

Ch. E. De Ujfalvy. Páris. Le pays de Thulé.

Chlyzer Kornel I. t. S.-A.-Ujhely. Népszerű oktatás a Choleráról.

Ferdinand Dümmler. Berlin. Inhalts-Verzeichniss der Abhandlungen der kön. Preuss. Akademie. 1822—1872.

Gróf Hadikné született gr. Barkóczy Ilona. Adriatische Rosemund. Amsteltam 1645.

Dr. M. Krishaber. Páris. Maladies des chanteurs.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Az 1873. évi országgyűlési törvényczikkek. b) Századok. VIII. évfoly. 2. 3. füz. c) Kenessey : A buza vetőmag nemesítéséről. d) Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség. e) Bandl : Emlékirat. f) Weisz : A sok szögtan tovább fejtese. g) Kétli : A gyermekhűdés. h) Szentármay : Latin nyelvtan. i) Marcziusban 1874. k) Thome : Az ember testének szerkezete. l) A m. kir. honvéd gyalogság oktatási szabályzata. m) Pap : A fegyházi lelkész beszédei. n) Versenynaptár 1874. o) Külföldi regények II. p) Karvay : Népszerű nemzetgazdasági tudomány. q) Major : Statistische Tafel des Königreichs Ungarn. r) Horváth : Az iparos oktatás Bajorországban. s) Magyar mérnök és építész egyesület Közlönye. VIII. köt. 1. 2. 3. füz. t) Hivatalos Stat. Közlemények. VI. évfoly. 4. füz. u) Hasonszenvi Lapok. 1874. 3. sz. x) Emmert : A különös sebészet tankönyve. y) Roskoványi : Beata virgo Maria in suo conceptu immaculata. Tom. III. IV. V.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) Középtanodai tanáregylet közlönye VII. évfoly. 1. 2. 3. 4. 5. 6. füz. b) A budapesti m. kir. egyetem tanrende 1873/4 tanév. nyári szakára. c) Acta R. Scientiarum Universitatis. 1873/4 Fasc. I.

Tóth László nyomdája. Kecskemét. a) Wurga : Bölcsészeti előtan. I. II. köt. b) Madarassy és Batlay : Az örökösödési köteles részről.

IV. Akadémiai kiadás.

- a) Történettudom. Értek. III. köt. 6. 7. 8. sz.
- b) Akadémiai Értesítő. 1874. 3. 4. sz.
- c) Archaeologiai Értesítő. VIII. köt. 4. szám.
- d) Math. és Természettud. Közlem. XI. köt. 1. sz.
- e) Monumenta Országgyűl. I. köt.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizenkilenczedik akadémiái ülés.

A II. osztály ötödik ülése.

1874. május 4.

Horváth Mihály r. tag osztályelnök elnöklete alatt.

137. (18.) *Toldy Ferencz* r. t. mint a Történelmi Bizottság előadója felolvassa jelentését a Történelmi Bizottság munkásságáról az 1873—4-ik évben.

A jelentés így szól:

Tisztelt Osztály!

Szerencsém lesz, szokás szerint, a közelítő nagygyűlés előtt a Történelmi Bizottság lefolyt akadémiái évi működésének átnézetét adni.

I.

Feladása lévén e Bizottságnak a magyar történelem kútfőit minden irányban gyűjteni és pénzbeli erejéhez képest közzé tenni, először is a nyomozásokról s e végre tétetett utazásokról kell emlékeznem.

1873 végeig, a közoktatási miniszter úr e czélra rendelt segedelmével, Óváry Lipót úr folytatta és be is végezte nyomozásait a nápolyi könyv- és levéltárakban, melyeket felemlítenem elég, miután tisztelt hazánkfia e helyen nem rég maga adta kutatásai eredményeinek átnézetét, melyből, kezdve az első érintkezésektől, melyekbe a magyar udvar, V. István alatt, a nápolyival lépett, nem csak történelmünknek anjoui, hanem későbbi arragóniai szakára, de sőt a XVI. és XVII. századra nézve is mily hecses, részben valóban felfedezésszerű adatokat nyertünk, a tisztelt osztály meggyőződhetett. A bizottság e helyt is szívesen kifejezi Óváry úr irányában buzgóságaért és szakavatottsággal folytatott szerencsés vizsgálataiért méltó elismerését.

Kiterjesztettük figyelmünket egyéb olasz városok levéltáaira is, melyeket bizottságunk tevékeny tagja Fraknoi Vilmos úr látogatott meg, és különösen a *mantuai* Gonzága-levéltár, a Ferrárai herczegek *modenai* levéltára, a Borghese családnak *római* levéltárában gazdag eredménynyel kutatott. Fájdalom, hogy ezt a Vaticán levéltáráról nem mondhatom, melyet megközelíthetetlenül elzártnak találtunk a történetbúvár elől.

A polgári háboru, mely Spanyolországot dúlja, D. Fraknoi Vilmosnak oda tervezve volt második útját lehetetlenné tette, azonban a cs. és kir. külügyminisztérium kegyes közbenjárása folytán reménylünk, hogy a Fraknoi első spanyol útjában, a *simancsi* államlevéltárban kijegyzett kútfőszerű magyar iratoknak, 600 év körüli terjedelemben, másolatai birtokába jutunk.

Szép eredménynyel folytak és folynak, Európa egy más végében, Supala Ferencz muzeumi segédőr megbízott utazónk nyomozásai, ki a *szentpétervári, moszkvai és varsói*, különösen régi lengyel, államlevéltárakban, nem kevés és fontos történelmi orrárokra akadt, azokat másolja, és részben már be is küldte.

Nem kevesebb eredménynyel folynak a közel *Bécsben*, a cs. titkos levéltárban Fraknoi társunk többszöri felrándulásaiiban kikeresett, főleg országgyűléseink történeteire tartozó acták másolásai.

S itt több hazai vármegyék és egyéb törvényhatóságok készsége is köszönetmegemlítendő, melylyel a magas belügyminisztérium közbenjárására levéltáraiknak különösen szintén az országgyűlésekre tartozó tartalmáról értesíteni méltóztattak; de felemlítendő a budai kamarai, a kolosvári muzeumi, s a vörösvári Rákóczi-levéltárakban tett folytonos másoltatások is.

Mindezen kutatások, másolások, gyűjtések, a múlt évekkel kapcsolatban lehetővé tették, hogy a bizottság ez évben Monumentái III. osztályát is végre megindíthatta, s egy IV-ket az új akadémiái évben megindíthat, mikről jelentésem, egyik következő részében lesz szerencsém szólhatni.

II.

Addig is ez év publicatióiról kell emlékezmem.

T. i. sikeresen folytak ezek Monumentáink két régebben megindított tályában.

Ezek elsejében, az *Okmánytárakban*, világot látott ezek XX. kötete, mely a folytatott *Árpád-kori Okmánytár XI-ik kötetét* tartalmazza, Wenzel Gusztáv r. tagunk fáradhatatlan gyűjtései eredményét. Ezzel a codex harmadik folyama nyitattott meg, mely az előbbi fojyamokhoz új pótlékokat hoz 655 lapon, s az 1000. évtől 1270-ig, IV. Bélaig megyen, míg a befejezéséhez közel álló XII-ik kötet innen 1301-ig menend, s egyelőre e nagy gyűjteményt berekeszti, mely a Fejér 17 kötetnyi Árpád-Codexét tömegre messze túlhaladja. Szerkesztője itt is nem kis részben egy történeti nyomozásokban eltelt hosszú élet nyerevényeit rakta le, ez alkalommal a bécsi titkos, a budai kamarai levéltárakban önkezűleg, a pannonhalmiból s a pécsi püspöki könyvtárból stb. avatott kezektől másolt okleveleket, az eredeti terv szerint kiegészítve mások nyomozásainak újabban publicált eredményével is, nevezetesen a »Hazai Okmánytár,« az ifj. Kubinyi Ferencz »Magyar Történeti Emlékei,« a Zichy-család Okmánytára, a Knauz esztergami Okmánytára, a Ljubics gyűjteménye: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium« I. kötete és Tkalcics Jánosé: a »Monumenta Historiae Episcopatus Zagrabienensis saeculi XII. et XIII.« legújabb kiadványaikból, részint regestákban, részint, a fontosbakét, egész terjedelemben.

Ez I. osztály XXI. kötete a tavál már ígért »Okmánytárt I. Rákóczi György svéd és francziá szövetségéseinek történetéhez« tartalmazza, a bizottság megbízásából szerkesztve és jegyzetekkel ellátva Szilágyi Sándor r. tag által, összesen 500 lapon. E névzetes gyűjtemény, melyhez a legnagyobb contingens a Rákóczy-háznak nagyobb részben a vörösvári, kisebb részben a budai kamarai levéltárakban őrzött archivuma szolgáltatta, de kiegészítve a kismartoni levéltárból s az Erdélyi Muzeum becses gyűjteményeiből, nevezetes módon gazdagítja XVII. századbeli történelmünket nem csak, hanem a harmincz éves háborúnak egy fontos epizódjára nézve is első rangú kút,

t. i. nem csak I. Rákóczy György külföldi viszonyait világosítván fel nagy mértékben, melyeket eddig csak igen hézagosan ismertünk, teljesen homályban lévén ez alkudozások keletkezése, folyamata, nem tudván semmit azok körülményeiről, sőt a szövetkezés pontjait is csak töredékesen ismervén: a honnan azon sok tévedés Rákóczy viszonyai megítélésében, azon sok balvélemény az európai történetírásban. Ez okmánytár európai érdekét tekintve, a külföld számára bizonyos számú példány francia czimmal és előszóval is bocsátatott ki.

Ugyan a Monumenták II. osztályából, a Scriptorokéból, szintén két kötet jelent meg; és pedig először azok XXIV. kötete, mely »*Késmárki Thököly Imre Naplói, Leveleskönyvei és egyéb emlékezetes Írásai*,« második részét közli Thaly Kálmán akad. és bizottsági tag gondosságából, összesen 723 lapon, melyben a szorosán történelmien kívül e fejedelem udvartartására tartozók, a leltárak, a Zrínyi Ilona és férje utolsó éveikre, emennek halálára és hagyatékára vonatkozó közlések a magánélet és erkölcsök, úgy a szereplők jellemére érdekes adatokat szolgáltatnak.

A Scriptorok másik, t. i. XXVII. kötete *Verancsics Összes Munkái XI. kötetét* hozza, mely e jeles főpap 1572—73-ban, tehát haláláig írt leveleit tartalmazza, ismét Wenzel Gusztáv által, a bécsi titkos, a budai kamarai levéltárak, a Nemzeti Múzeum és győri papnőveldei könyvtár eredetiei, s a Hevenesi gyűjteménye szintén nagyobb részt eredetieiből. Utolsó kötete ez a XVI. század hazai politikai, hadi és erkölstörténetére oly gazdag kincsbányának, melyet, valamennyi kötetében Verancsics-hoz intézett számos levelek királyoktól, főpapok, főemberek és tudósoktól egészítenek ki. Befejezéséhez közelít Verancsics XII. és Összes Munkái utolsó kötetének nyomtatása is, mely életének leginkább írói mozzanatait tárgyalja, fiatalkori költeményeit, néhány fontos beszédét, becses vegyes feljegyzéseit, pótlékokat leveleihez, és a nagy gyűjtemény kellő használata végett az egésznek bő tárgymutatóját foglalja magában.

Ismeretes a tisztelt Osztály előtt egy a Monumentáktól különálló gyűjteményünk a »*Török-magyarokori Történeti Emlékek*.« Ennek is megjelent egy újabb, t. i. IX. kötete, vagyis a »*Török-magyarokori Államokmánytár*« VII. kötete, szerkesztve és jegyzetekkel ellátva Sziládi Áron és Szilágyi Sándor tagtársaink által 645 lapon, mely erdélyi fejedelmek, török hadvezérek s egyéb főemberek leveleit hozza 1685 — 89. évekből, tehát az Apafi és Thököly korukra új világot vetők.

Ismét egy más gyűjteményünkől, az *Archivum Rákócianum*-ból két újabb kötet megjelenését jelenthetem; és pedig az I. osztályból, mely a *Had és Belügyre* vonatkozik, a II.-kat, vagyis a II. Rákóczi Ferencz fejedelem Leveleskönyveit 1707-től 1709-ig, Thaly Kálmán társunktól 656 lapon; s a II. osztályból, mely a *Külgügynek* van szánva, az Angol diplomatiai Íratok II. kötetét, angol levéltárakból közölve Simonyi Ernő bizottsági tag által 642 lapon. Eme fontos közlemények az 1705 és 6. évekből, latin, francia, de nagyobb részben angol leveleket tartalmaznak, ezek leginkább lord Stepneytől az angol külügyminiszterhez Harleyhez szólnak, s a hollandi követek hozzájárultával az angol diplomácia által folytatott békeintermediációra vonatkoznak. Ezen a felsőbb, az európai, politikai színvonalon álló közlemények általánosb használata a szerkesztőnek bő kivonatai által nagy mértékben könnyítették.

Áttérek most a Monumentáknak csak most megindított III. Osztályára, t. i. az »*Országgyűlési Emlékekre*« (Monumenta Comititalia Regni Hungariae), melyeknek szerkesztésére és történeti bevezetőcsekkel ellátására, a bizottság felszólítására D. Fraknói Vilmos társunk volt azíves vállalkozni. Tisztelt Osztály! midőn ez előtt húsz évvel

szerencsés voltam egy történelmi bizottságnak az Akadémia keblében felállítását, s annak egyik működési ágául az országgyűléseink actái publicatióját is javasló indítványomat elfogadva látnom, nem álmodtam, s úgy hiszem egyikünk sem álmodott azon sikerről, melyet ma, különösen e téren elérve látunk. Nem a magyar állam kezdetével vélte a Bizottság azt megindítandónak, miután a történelmünk első és második periódusára csak jelentéktelen az mi Kovachich óta, s a jelenben is, kikutatható volt; hanem a hosszabb jövőre bízva ezeket, a harmadik időszakokkal, a mohácsi vészen innenivel történt a megkezdés, s hozza ez első kötet az 1526-tól 1586-ig, tehát csak pár hóval több mint egy évtized országgyűléseinek emlékeit; s ime, míg a Corpus Juris ez időből 3 országgyűlés végzéseit tartalmazza, s míg Kovachich áldandó gondosága csak 30 lapot bírt betölteni ez évtizeddel fő munkájában, és 94-et Pótköteteiben; — a Bizottság támogatása mellett Fraknoi társunk avatott és lelkesedéssel folytatott fáradozásainak sikerült már ma, a nevezett kevés évből tizenhárom magyarországi köz-, tizenöt magyarországi részleges, huszonhat erdélyi, és huszonkét horvát és tótországi, összesen 76 ország és tartománygyűlés emlékeztetét feltámasztani, azoknak több-kevesebb actáit, tehát, meghívó, megbízó leveleket, utasításokat, kir. előterjesztéseket, feliratokat és kir. válaszokat, kormánysszékek előterjesztéseit és javaslatait, kir. biztosok és követek jelentéseit, követek naplóit, diplomacziái jelentéseket és törvénycikkelyeket, összeállítani; azok történetét, használva történetünk összes kútfőkészletét, nagyobb-kisebb teljességben megírni, s mindezt elég sűrű, de díszes kiállításban, nem kevesebb mint egy 682 lapot [betöltő] kötetben, átadni a nemzetnek. Nem szükség e helyt e munka páratlan becsét kiemeltem, melyre a szerző méltán utalt, midőn különösen jelezte Bevezetésében »azon új világosságot, melyet az, épen nemzetünk *első életére* vet« a mohácsi vészt követő gyászos korszakban, melynek úgyszólván csak körvonalaait ismerjük eddigelé. Élénken szemeink elibe állítja a megoszlott nemzet pártharczait és kétségbeesett erőfeszítéseit, hogy »a keleti hódítás és a nyugoti befolyás veszélyeit elhárítsa«; azon körülmény fontosságát is érezni fogja minden hazafi »hogy újabbkori politikai fejlődésünk épen a mohácsi vészt követő korszak küzdelmeinek, és — a mi fő — alkotásainak talajában bírja gyökereit«; — de ki kell emelnem azt, hogy bár 31 törvényhatóság megfelelt a Bizottság kérésének a nálok létező országgyűlési actákról adott tudósítással, ebből inkább azt tanultuk hogy azokban alig-alig van használható anyag, s hogy ez Emlékosztály majd minden anyagát a Bizottság saját, és legnagyobb részt a szerkesztő személyes eljárásának köszönhetjük; s hogy fő lelhelyeink a bécsi cs. titkos, a bécsi cs. kamarai, a magyar udv. cancellariai, a budai országos és nádori, a budai kamarai, a gyulafejevári káptalani, a kolosmonostori conventi, az erdélyi szász-nemzeti, több egyházhatósági, családi levéltárak, az Akadémia, egyetem, magyar és erdélyi nemzeti muzeumok és zágrábi akadémia gyűjteményeik s különféle külföldi, már említett, úgy a brüsseli, florencezi, génuai, miláni, turini stb. levéltárak voltak részben ez első, részben lesznek a következő kötetekre nézve, melyekből reményljük, minden évben fogunk egyet hozhatni.

Ekkép életbe lépett volna tehát s ajánlatik minden hazafi figyelmébe, a Monumenták III. osztálya.

Itt van helye megemlíteni a Nagy Imre akadémiai tag és társai által régebben megindított »Codex Patriust« is, melynek egy V-ik kötetével szaporodását a Bizottság, anyagi pártolásával, cszközölte, sőt a VI. kötet megjelenését is lehetővé tette.

III.

Itt lesz már most helye a jövő akadémiai évre előkészített új vállalatokra térnem.

Mindenek előtt bold. elnökünk gr. Teleki József »*Hunyadiak Kora*« című nagy és jeles munkájára fordította a Bizottság figyelmét. Sokfelől nyilatkozván azon ohajtás, hogy e munka kiadása bár mielőbb bevégeztetnék, megtétettek a szükséges lépések arra, hogy addig is míg a VI. vagyis földrajzi kötetnek a dicsőült szerző ohajtása szerinti átdolgozása megkészülhet, a VII. VIII. és IX. kötetek, melyek *Magyarország beléleti, jog- és műveltségi történetét* tárgyalják a Hunyadiak korában, a szerző harmadik kidolgozása szerint sajtó alá adathassanak és minél gyorsabban megjelenhessenek.

Előkészítették továbbá az »*I. és II. Rákóczy György fejedelmek, lengyel viszonyaikra szülő Okmánytár,*« Szilágyi Sándor társunk gondossága mellett, mely úgy, mint a Bizottságnak többi, a Rákóczyakra vonatkozó publicatiói főleg gr. Erdődy István úr hazafiúi liberalitásának lesz köszönhető, ki vörösvári levéltára szabad használatát a Bizottságnak megengedni méltóztatott.

Legvégül szerencsém van a Monumenták egy új, t. i. IV. Osztálya megindításáról szóló határozatát a Bizottságnak a tisztelt történelmi Osztálynak bejelenteni.

E IV. Osztály címe lesz : »*Magyarország Diplomaciai Emlékei,*« egyelőre fő tekintettel a XIII. XIV. és XV. századokra, egész a mohácsi ütközet éveig, tehát az önálló magyar birodalom korára.

E nevezetes gyűjtemény a következő négy osztályra oszlik :

I. *Diplomai emlékek Magyarország Anjou-kori történetére* (1270—1395), melyekbe a nápolyi és velencei anyagok jönnek, kiegészítve a lengyel levéltárakból remélt actákkal.

II. *Dipl. emlékek Magyarország történetére Zsigmond és utódjai alatt Mátyás király trónra lépteig* (1395—1457), melyek mantuai, velencei, milánói gyűjteményeinkből telnek ki, kiegészítve francia, bécsi és berlini iratokkal.

III. *Dipl. emlékek Magyarország történetére Mátyás király alatt* (1458—1490), nápolyi, milánói, velencei és modenai gyűjtéseinkből, kiegészítendőek a római, párisi, bécsi, prágai, boroszlói és orosz levéltárakból.

Végre berekesztenék az emlékek e sorát :

IV. *Dipl. emlékek Magyarország történetére a Jagellók alatt* (1490 — 1526.)

Ezek közül most vétetik munkába az I. csoport Wenzel Gusztáv társunk által, s a III-dik, vagyis a Mátyás király kora, melyet b. Nyáry Albert, Nagy Imre, Nagy Iván és Szilágyi Sándorból álló szerkesztőség fog előállítani. A II. csoport Wenzel Gusztáv által az I-nek elkészülte után vétetik munkába.

A IV-ikről, a Jagellókról a maga idejében történik intézkedés.

Ezek azok, tisztelt osztály, miket a bizottság ez évben részint munkált és közzétett, részint előkészített és tervezett.

13*. (19) *Baldass Ferenz* I. t. felolvassa ily című értékezését »Az egri vár 1667-ik évi feladásának alkupontjai és a törökök maradékai Egerben.« Kivonata ez :

Elősorolja az értekező a jezsuiták naplójából az egri vár említett évi feladásának alkupontjait, melyek már azért is érdekesekek és figyelmet

érdemelnek, mivel történetirodalmunkban sehol sincsenek így és egészen közölve. Az első pont szól a vár átadásáról, hogy t. i. a vár minden hadiszerek és készletekkel együtt átadandó Caraffa tábornoknak. A második a várórség kivonulásáról, miszerint az őrség saját fegyverét megtartva Safer hó 13-ikán ki fog vonulni a vár- és városból. A harmadik rendelkezik a török lakosokról, kik t. i. nem tartoztak a várórséghez, és az elköltözők pogyászaik elszállításáról, miszerint a lakosok is szabadon kiköltözhetnek, de a kik közülök ott akarnak maradni, házaik és javaik birtokában megmaradhatnak; az elköltözők pogyászaik elszállítására kétszázötven szekér rendeltetik, ezeken felül a törökök saját pénzüken többet is fogadhatnak, és öt aga túsul a miéink hatalmában marad, a míg a törökök mindnyájan, szekereik- és pogyászaikkal együtt, ki nem takarodnak s a vár át nem adatik. A negyedik tiltja a fegyverek elvitelét a várból, hogy t. i. senki magának ajándék vagy más czim alatt puskát, szablyát, vagy másnemű fegyvert ne követeljen. Az ötödik az elköltöző törökök mellé az elköltözés biztonságára 400 német lovashól álló kíséretet vagy fedezetet rendel, a kik őket Tokaj felé Nagy-Váradig fogják kíséreni. A hatodik szerint a foglyok, kik Egerben taláztatnak, e pontok aláírása után azonnal szabadon bocsátandók. A hetedik szerint megengedtetik a törököknek, hogy mind Egerben, mind útjukban maguknak élelmet szerezhessenek. A nyolczadik szerint, ezen egyesség fogatosabb megtartása és minden kétség elhárítása végett az alkupontok esküvel és aláírással megerősítetnek és kicseréltetnek.

Azután kimutatja vagy vitatja ezen alkupontoknak, vagyis azon naplónak, melyben ama pontok bejegyezve taláztatnak, hitelét, és felhossa a vár megszállása és feladásának több nevezetesebb részleteit, melyek valamint az elősorolt alkupontokra, úgy Egernek ama pontok által jelzett történetére is nagyobb világot derítenek. Különösen e vár megszállása történetének felvilágosítására felemlítette, hogy e várat Caraffa először ostrommal akarta bevenni, de ezen terve a haditanács által elvettétvén, azután 1687-ik tavaszán megszállotta és körültáborolta, a szomszéd cserépi, siroki és szarvaskői várakkal együtt, melyek a török uralom alatt szintén Egerhez tartoztak; és miután ezen kisebb várak nyár derekán feladták volna magukat, Eger még szorosabban bekerített, és minden közlekedéstől elzáratott. Rusten basa, a bátor és elszánt várparancsnok ugyan mindent elkövetett, hogy a várat megtarthassa; de miután a vár felszabadítására segély nem érkezett, s a hat hónapig tartott szorosabb bekerítés folytán az őrség és lakosság az élelmi szerek minden neméből végképen kifogyott, és az éhség közöttök a legnagyobb fokra hágott volna: kénytelen lön a tarthatatlan várat feladni. Ő ugyan midőn látta volna, hogy a várat nem bírja tovább tartani, azt magával s az őrséggel együtt a légbe akarta vettetni, de szándéka elárultatván, annak végrehajtása az őrség által meggátoltatott. S az értekező, Vico állítása ellenére, kimutatja, hogy a várparancsnok mindvégig vonakodott a várat feladni és csak saját tisztjei és emberei által kényszerítettett annak feladására; továbbá megczáfolja Viconak azon állitá-

sát is, mintha Rusten basa a császár mellözésével egyedül Caraffának adta volna fel a várat, kimutatván, hogy az alkupontok Pozsonyban Leopold császár által is aláíratnak. S itt azt is megjegyzi, hogy ámbár a vár a törökök által feladatott, s az nem ostrommal és vérontással, hanem éhséggel vétetett meg: mégis annak oly hosszasan tartott megszállása a miéinknek is sok munka és fáradtságba került, mely többször vérontással és életveszéllyel járt; mivel a törökök gyakran kirohantak a várból és megtámadták a miéinket. Egy ily tüzes kirohanás alkalmával Koháry István, midőn az ellenséget üldözné, a csata hevében jobb karján veszélyes sebet kapott, minek folytán jobb kezének használhatásától örökre megfosztatott.

A vár megszállása és feladása történetében azt is szükségesnek tartaná nyomozni: hogy mennyire ment Egerben a törökök száma, kik a megszállott várat oly sokáig tartották; de ezt nehéznek találja kinyomozni, mivel a törökök számának meghatározásában írónk egymástól nagyon eltérnek: némelyik 40000 másik 20000-re, mások ellenben csak 4000 vagy 8500-ra teszik a várőrség számát, s ily eltérő adatok és számok között, biztosabb kimutatások hiányában, nem igen lehetvén eligazodni, a várőrség és a török lakosság számát nyílt kérdésnek hagyja. De azt már figyelemre méltóbb kérdésnek tartja és bővebben tárgyalja: hogy mikor adatott fel a vár, és melyik napon vonult ki abból a várőrség? mert írónk e kérdésben egymással ellenkeznek. Ugyanis némelyek azt állítják, hogy deczember 7-ikén, mások, hogy decz. 9-ikén, és mások, ismét, hogy decz. 12-ikén adatott fel a vár és vonult ki abból az őrség. Értekező magukból az alkupontokból, vagyis azoknak keltéből, megczáfolja azoknak tévedéseit, kik azt állítják, hogy decz. 7-ik vagy 9-ikén adatott fel a vár, s alaposan kimutatja, hogy a vár decz. 12-ikén adatott fel, vagyis iratott alá a feladás iránt kötött egyesség, és csak decz. 17-ikén vonultak ki a törökök a várból, mikor t. i. az alkupontok megerősítése Pozsonyból megérkezett.

Azután felemlíti, hogy a törökök decz. 17-ikén délelőtti tizenegy óra tájban kivonultak a vár- és városból a makkári kapun, s a kivonuló sereg élén fölemelt fővel és büszke diadalérzettel léptetett el a megszállók sorai között a rendithetetlen lelkű basa, s a mit távolról sem reménylett, Caraffa és tisztjei által igen barátságosan fogadtatott, megvendégeltetett. kitüntetett vitézsége és kitartása dicséretekkel halmoztatott el, és három nemes vérű paripával ajándékoztatott meg. S következő napon vagyis decz. 18-ikán azon török mecsetben, mely a jezsuitáknak adatott, s a hol későbbben a jezsuiták temploma épült, oltár rögtönöztetvén ünnepélyes háladáds tartatott, s a törökök az 5-ik alkupont értelmében Heisler Donát vezérlete és 400 német lovas fedezete alatt Tokaj felé Nagy-Váradra kísértettek.

Végre tárgyalja és igazolja a történetírók azon állítását, hogy a vár feladása s a törökök kivonulása után Egerben maradt hatszáz török, kik keresztény hitre térvén és megkereszteltetvén egri lakosok lettek, s ennek igazolására és bővebb felvilágosítására felhossa az egri plebania

1688-ik május hó elejétől kezdődő anyakönyvének azon rovatait és pontjait, melyek a megtért törökök keresztségeire vonatkoznak.

139. (20.) *Barsi József* 1. t. felolvassa értekezését: »A középtanodák statisztikájáról.«

Huszdik akadémiái ülés.

A III. osztály ötödik ülése.

1874. május 11-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

141. (17) *Frivaldszky János* mint rendes tag széket foglal »Magyarország téhelyröpiének futonczféléi« értekezéssel. Kivonata ez:

Értekező a m. t. Akadémia math. és természettud. Közleményeinek V. 1867-ben megjelent kötetében a magyarországi téhelyröpiük (Coleoptera) műszavainak magyarozatát közölven, akkép nyilatkozott, miszerint szándéka hazánk faunája egy részének rendszeres leírását megkísérteni, s azt a téhelyröpiük rendjével megkezdeni. — Azonban már a munka kezdetén belátván, hogy hazánk téhelyröpi-faunájának megleghe-tősen hű képét adni az ekkorig birtokukban volt sokban hiányos, kétséges s a lelhelyek pontos megjelölése nélkül levő adatokkal aligha leend lehetséges: jónak látta bevárni azon időpontot, midőn hazánk különböző vidékei már jobban átkutatva leendnek.

Most, miután alkotmányos kormányunk, a muzeumi igazgatóság és a m. t. Akadémia math. és természettud. állandó bizottságának anyagi támogatásai s egyes szakbúvárok és gyűjtők ügybuzgó szorgalma által hazánk különböző vidékeinek állatai már jobban összegyűjtve vannak: elérkezettnek véli azon időt, midőn a magyarországi téhelyröpiük ismertetését megkezdheti. E célból ez alkalomra a téhelyröpiük első nagy családjának névsorát, a lelhelyek részletes megjelölésével állította össze, mely eléggé hű képét nyújtja ilyenmü faunánknak, s ösztönzésül szolgáland az e szak-mával foglalkozóknak a további munkálkodásra s újabb kutatások té-telére.

Áttér azután szerző a futonczfélék kül- és belszerveinek, azok-nak még csak kevésé ismert álczái- s bábjainak ismertetésére s a már kifejlődött állatok jellemzésére. Elmondja, hogy ezek egyiránt tenyésznek a lapályon és hegységekben, jobbára eleven rovarokkal, csigákkal és fér-gekkel táplálkoznak és szerföltött falánkok, mi által az erdei és mezei gazdaszatra nézve igen hasznos tényezőknek tekintendők. Vannak azon-ban közöttük csekély számmal növényevők is, melyek a tenyészésökre

kedvező körülmények között néha kártékonyan léphetnek föl; ily eseteket is idéz hazánkból.

Részletesen kijelöli azon helyeket, hol ezen állatok tartózkodnak, ismerteti szokásaikat, védő-eszközeiket, elterjedésüket. Mely utóbbit illetőleg nevezetes, hogy az Európában tenyésző 1370 futonczféléből Magyarországban és Erdélyben együttesen eddig már 497 faj találtatott. Összehasonlítja azután hazánkat Európa más tartományaival, miből kitűnik, hogy hazánkat a nemek száma tekintetéből az összehasonlítottak között csak Franciaország múlja felül, fajszáma nézve azonban Németország is. Az egyes nevezetesebb fajok földirati elterjedésére vonatkozólag érdekes összehasonlításokat tesz, különösen kiemelvén hazánk 30 sajátlagos fajait, s azok elterjedésének határait.

Főlemlíti továbbá, hogy e család egyénei a földön való lakásra vannak utalva s ekkép, nem ritkán, belsejökbe a sodronyférgek (Gordiacei) is befészkelik magukat; ilyen sodronyférgeket három fajnál észlelt.

Huszonöt éven át hazánk különböző részeiben általa gyűjtött adattai mellett főlemlíti végre mind azon szerzőket, kik hazánk és a külföld irodalmában a testvér-hazai fajokra vonatkozólag adatokat közöltek, vagy az általok gyűjtött fajoknak névsorát hozzá beküldötték, avagy egyébkép szolgáltatattak adatokat; — s midőn mindnyájoknak a tudomány érdekében tett fáradozásaiért elismerését nyilvánítaná: azon óhaját fejezi ki, vajha a természettudományoknak a mivelte külföldhöz hasonlóan hazánkban is minél több mivelője, terjesztője akadna.

Mint székfoglaló az Ügyrend értelmében bírálat nélkül kinyomandó.

142. (18) *Lenhossék József* mint rendes tag székét foglal »A vesék viszeres rendszere« mutatóványokkal összekötött értekezéssel. Rövid kivonatban így :

Az emberi vese visszér-rendszere eddigelé igen tökéletlenül volt ismerve, minek oka a helyes kutatási mód hiányában keresendő. E hiányon segített a corrosio módszer, melyet Hyrtl tanár hazánkban talált fel.

Hyrtl saját módszerének alapján a vesének ütér-rendszerét kutatta ki s irta le. E kutatás főeredménye lőn annak felismerése, hogy a vese mindenik felének, — úgy a hasinak, mint a hátinak — külön saját ütere van, melyeknek ágai egymásba sehol sem nyílnak.

Értekező ugyanezen módszer által jött rá, hogy a visszér 2 hasi s 4—6 háti elsődlegeságból áll, melyek közül a két mellső vagy hasi visszér egy nagyobb viszeres ívet képez. E nagy viszeres ív a vesei medenceze mellső felületén haránt irányban huzódik tova; míg a háti elsődleges visszerek az által, hogy másodlagos ágakra szakadnak, jelentékeny hoszfonalat képeznek. A hasi vagy viszeres ívből másodlagos ágak erednek, melyek mindig 2—2 vesekehely közt felfelé igyekeznek, s a vese környe táján oldalágakra szakadván, minden egyes szemölcs körül záró viszeres edénykösorut alkotnak.

Az értekező az Évkönyvbe ohajtván munkáját felvételni, e végből a szokott módon három bíráló nyilatkozata szükséges.

143. (19) *Szily Kálmán* r. t. előterjeszti és megismerteti Antolik Károly második közleményét »A villanyszikra sikamlásáról.« Rövid kivonata ez :

Előadó már a márcz. hónapi egyik ülésben bejelentette Antolik urnak azon kísérletét, melyet ez a villanyszikrák útjának tanulmányozása körül tett; a villanyszikrát t. i. füsttel befeketített üveglapra bocsátván, ekkép megörökítette azon nyomot, melyet a szikra szétrobbanó ágai a szerte rugott kormos lemezen hátrahagynak. Kísérleteit azóta is szorgalmasan folytatta s most az újabb tüneteményeket mutatja be, melyek felfedezését nem viszik ugyan a tökéletesedés felé tovább, mint a meddig előbbi bejelentése alkalmával eljutott, de értekezés alakjában rendszeresen összefoglalván észleleteit, most már szabályszerű tudományos bírálat alá bocsáthatja azt. Egyébiránt fölfedezését egy tekintélyes német szakközönyben rövid jelentéssel a külföldi szaktudósok színe előtt is bejelentette.

A bejelentőn kívül még egy bírálónak adandó.

144. (20) *Stoezel József* r. t. előterjeszti Welkow Sándor értekezését »A beryllium és aluminium kettős sókról.«

A szokott módon bírálatra adandó.

Huszdik akadémiái ülés.

Összes ülés.

1874. május 18-án.

Nagyméltóságu gróf Lónyay Menyhért akadémiái elnök úr elnöklése alatt.

146. *Trefort Ágoston* vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr az 1875. év tavaszán Párisban tartandó földrajzi nemzetközi congressus előrajzát megküldi.

Áttétetik a II. osztályhoz tudomás és netaláni javaslattétel végett.

147. A tudományos Repertorium kiadásának vezetésére kiküldött albizottság jelenti, hogy a Repertorium összeállítása már annyira haladt, hogy az I-ső kötet nyomtatását meg lehet indítani; minek következtében a bizottság hét pontból álló javaslatban megállapítván a kiadás részleteit, azt, helybenhagyás végett, az Akadémia elé terjeszti.

A javaslat felolvastatván, helyeslő tudomásul vétetett.

148. Szintén a tudományos Repertorium ügyében a III. osztály értekezlete azon kérelmének ad kifejezést, *először* : hogy valamint az I. és II. osztály ez iránt már intézkedett és már-már feladatának befejezéséhez közeledik; úgy most a III. osztálynak is adassék alkalom, hogy a Sziunyei úr által összegyűjtött, nem kevesebb mint 40,000 cím kellőleg rendeztessék s kiadassék, mi végre egy repertorium-bizottság volna kinevezendő, valamint *másodszor*, az Akadémia az Igazgató Tanácsnál eszközölné ki, hogy a szükséges pénzösszeg az 1875-re megállapítandó költségvetésbe föl vétessék.

E kérelem tárgyában több oldalról megjegyeztetvén, hogy az I. és II. osztály repertoriumi tárgyainak összeállítása nem mondható még ez egy kötettel befejezettnek; mert még az I. osztályé meg sincs kezdve, a II-ből is csak a legsürgősebbnek elismert történelmi czimek egy része van rendezve; másfelől kiemeltetvén szüksége annak, hogy a munka természetéhez képest minden tudományág együttesen volna rendezés alá veendő; azonban mindnyájok kiadásának egyszerre megkezdését az Akadémia anyagi körülményei nem engedik: hogy mégis a III. osztály olajtásának a lehetőség szerint elég tétessék, s a munka minden tudomány szak tekintetbe vételével rendszeresen folyhasson: az összes ülés határozza, hogy a Repertorium ügyében az I. és II. osztály részéről régebben választott *ad hoc* bizottság, mely Budenz, Gyulai, Toldy rendes, Kerékgyártó, Pesty lev. és Horváth Árpád történelmi bizottsági tagokból állott volt, a III. osztály részéről választandó szintén 3 tag által egészítették ki, s e 9 tagu bizottság állandósittatván, a Repertorium ügyét a fennálló albizottság segélyével kormányozza, a rendezés és kiadás alá kerülő szakok sorrendét állapítsa meg, s az időnkénti költségeknek az akadémiai évi költségvetésbe való felvételése felől gondoskodik.

149. A főtítkár bemutatja néh. *Bersán* Józsefnek a budapesti kir. törvényszéki elnök úr által, az akad. másod elnök úr sürgetésére másolatban megküldött végrendeletét, mely szerint az Akadémia részére 40 ezer forint hagyomány oly kívánsat kifejezésével tétetik »hogy annak kamataiból időnként (zeitweilig) egy legalább ezer ftból álló jutalom tüzessék ki a természetrajzi, physikai, vegytani, matematikai és ezekkel rokon tudományok köréből feladott kérdés legjobb megoldására, és egy második, szintén annyi összegű jutalom a történelmi, archaeologiai, philosophiai és ezekkel rokon tudományokból vett kérdés legjobb megoldására, a kérdések kijelölése és kitűzése, valamint a jutalmak odaitétele természetesen a magyar Akadémiát illetvén.«

Hálás köszönettel fogadtatván, annak idejében az alapítványok ügyében fennálló akadémiai bizottsághoz léssen átteendő, vélemény, illetőleg a pályázat részleteinek megállapítása végett.

150. A váci siketnémaák iparintézeti könyvnyomdája, mutatványok beküldése mellett, kéri hogy az Akadémia nála nyomassa kiadványait, vagy éppen 6 — 10,000 ft összeggel lépjen a társulat részvényesei közé.

Az Akadémia részvénytársulatba lépni nem kíván; különben a kérelem tárgya közlendő az Akadémia állandó bizottságaival, ha netalán czélszerűnek vélnék kiadványaik valamely részét a váci nyomdában nyomtatni, a mutatványok a főtítkári hivatalban megtekinthetők.

151. Libloy Schuler Frigyes n.-szebeni jogtanár úr tíz év alatt gyűjtött erdélyi magyar és székely jogemlékeit 11 kézirati füzetben 400 ftért felajánlja az Akadémiának, oly módon, hogy ez összegből 100 ftot a pesti magyar ipar muzeumnak szán.

Véleményre áttétetik a II. osztályhoz.

152. A Hegyes mellett Bácsmegyében 1849. júl. 14. vívott csatában elesett honvédek emlékére szobrot emelni szándékozók értekezlete Topolyán f é május 15-én Pasztyik István, Cziráky József, Varga Gergely, Szirák Péter és Szabó János közgazdasági statisticus aláírásával kelt, s egy több tagu küldöttség útján benyújtott levélben arra kéri az Akadémiát, hogy miután e csata Szeghegy és Feketehegy közel fekvő

helységek határait is kiterjedt, állapitná meg hitelesen, helyes-e a *hegyesi* csata elnevezés, s az eredményt f. é. július-augusztusig a fentirtakkal tudatná.

Véleményre a II. osztályhoz tétetik át.

153. Kochina Anasztáz haváji g. kath. lelkész, hibás magyarsággal írt levél kíséretében egy két soros chronostichont küld, kiadás vagy a vallás és közoktatási miniszter úrhoz juttatás végett.

Mint csupa tökéletlenség mellőztetik.

154. A főtitkár akad. könyvküldeményekről érkezett elismerő iratokat mutat be: a bécsi cs. akadémia, az innsbrucki egyetemi könyvtár és Ferdinandeum, a prágai hazai muzeum, végre a bécsi természettud. akadémiai egyesület részéről.

Tudomásul vétettek.

155. Ugyanaz a közelebbi összesülés óta beérkezett csere, ajándék és köteles könyvpéldányokat, valamint az Akadémia kiadásában megjelenteket ily renddel mutatja be:

I. Testületektől.

Akademischer Verein der Naturhistoriker. Bécs. a) Zweiter Jahresbericht. b) Wissenschaftliche Mittheilungen. 2. H.

Society of Antiquaries. London. Archaeologia. Vol. 43. P. II. Vol. 44. P. I.

Naturforschende Gesellschaft. Basel. Verhandlungen. VI. T. I. H.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch. XXIV. Band Nr. I. b) Verhandlungen 1874. Nr. 1—6.

Physikalischer Verein Frankfurt. Jahresbericht 1872²/₃.

Royal Society. London. a) Philosophical Transactions. Vol. 163. P. I. II. b) Proceedings. Nr. 146. 147. 148. 149—150. c) The Royal Society 30-th. Nov. 1873. d) E. Klein: The Anatomy of the lymphatic system.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1874. Nr. 10. 11. 12.

Országos képviselőház elnöksége. Budapest. Jegyzőkönyv, Napló és Irományok 1872—73.

M. kir. pénzügyminisztérium. Budapest. a) A magyar birodalomban honos fák szilárdsága stb. b) Ugyanaz németül.

Magyar kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Navigazione in Trieste nel 1873.

M. kir. földmiv. ipar és keresk. minisztérium Budapest. a) Stenographische Protocolle des ersten internationalen Congresses der Land und Forstwirthe. b) Ugyanaz francia nyelven.

II. Magánosoktól.

C. Doelter. Bécs. Aus dem Siebenbürgischen Erzgebirge.

Cordio és Pequito szerkesztők. Lisbona. Revista de Portugal e Brazil. Nro 1. 1874.

III. Köteles példányok.

Wigand Károly nyomdája. Pozsony. a) Az 1865¹/₇-ki és 1868. évi törvények gyűjteménye. b) Kámory. Arab gyémántok. c) Müller: Die Kriegsmedaille. d) Marikovszky: Prot. halotti bucsuztatók. e) Verhandlungen des Vereines für Natur und

Heilkunde. Neue Folge. 2. H. f) A m. kir. igazságügyi minisztérium rendeletei 1873. g) Schenkl: Xenophon Cyropaediája, Analasisa és Socrates nevezetességeiből. h) Az 1873. évi törvényczikkek. i) Schultz Ferd. kisebb latin nyelvtana.

Szerb nemzeti nyomda. Ujvidék. Ijubavno Pismo.

Városi nyomda. Debreczen. a) Balogh: Keresztyén egyháztörténelem. 2. füz. b) Tóth: A bölcsészet történelme. II. köt. c) Magyar prot. egyházi és isk. Figyelmező. V. évfoly. 4. füz. d) Imre: Rövid magyar nyelvtan.

Ref. főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Erdélyi muzeum. 1874. 2. 3. sz. b) A kolozsvári m. k. egyetem tanrendje 1873³/₄ tanév nyári szakára. c) Acta R. Scienc. universitatis Claudiopolitanae anni 1873³/₄. Fasc. I. d) Mihályi Károly: Svada Romana. II. folyam I. füz.

Nirszky Ferencz nyomdája. Pozsony. Babics: Széptan vagy Aesthetica.

Ref. főtanoda nyomdája. M.-Vásárhely a) Az erdélyi kereskedelmi és hitelbank részvényeseinek 4-ik közgyűlése. b) Ugyanaz németül.

Szigler Mihály nyomdája Nyitra. a) A nyitrai gépgyár képes árjegyzéke. b) Ugyanaz németül. c) Schematismus Cleri dioecesis Nitriensis pro 1874. d) Nagy: Ode honoribus Em. Szepesi.

Magyar testvérek nyomdája. Temesvár. Ormós Zsigmond műgyűjteményeinek Catalogusa.

Ref. főtanoda nyomdája. Pápa. Körösi Sándor: Büntető jogtan. II. köt. 4 péld.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. László: Beszéd és Ima. b) Fejes: Egyházi beszédek. c) Krüger: Rövid természettan. d) Dr. Soltész: Ásványtan. e) Füzesséry: Egyházi beszéd. f) Chyzer: Népszerű oktatás a choléráról. g) Gyurics: Szellemvilág I. füz.

IV. Akadémiai kiadás.

- a) Archivum Rákócianum. I. oszt. III. köt.
- b) Bardocz: A mechanica alapvonalai.
- c) Kalchbrenner: Magyarország hártagombái II.
- d) Archaeologiai értesítő. VIII. köt. 5. sz.

Ugyan akkor:

az I. (nyelv és széptudományi) osztály hatodik ülése.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

157. (22) Fogarasi János r. t. jelentést olvas föl a Magyar Nyelv Szótáráról, mely szerint e munka befejeztetett s nemsokára a 6-ik kötet utolsó füzeté is megjelen. Azonban részint a hézagok pótlására, részint a hibák kiigazítására szükséges volna egy Toldalék, melynek megkészítésére Fogarasi örömet felajánlja még hátra levő napjait. Egyszersmind számot ad a Szótár szerkesztésében követett elvekről, elsorolja az akadályokat, kegyelettel emlékszik meg 1866-ban elhunyt szerkesztő társáról Czuczor Gergelyről, köszönetét fejezi ki az Akadémiának azon bizalomért, hogy ily nagyszerű munkával őt is megtisztelte s megéri, hogy részéről is elkövetett mindent, minél fogva a bizalomnak, élete más bokros teendői között is, erejéhez képest megfelel

hessen, s meri állítani, hogy erre nézve mintegy huszonhat év alatt kedve sohasem lankadt s mentse ki az előtte türetlen út.

Az osztályelnök és Toldy Ferencz r. tag indítványára Fogarasi János r. tagnak, mint a Magyar Nyelv Szótára egyik szerkesztőjének köszönet, sőt hála fejeztetik ki jegyzőkönyvileg az osztály részéről, hogy a szótárt, az Akadémia e legrégibb és nemzeti szempontból legbecsesebb vállalatát befejezte. Az osztály e hála kifejezésével koszorút ohajt tenni az elhunyt Czuczor Gergely sirjára és koszorút nyújtani az élőknek, kinek egyszersmind erőt és egészséget kíván, hogy a pótmunkát is befejezhesse, a melylyel őt oly készörömet megbizzá.

158. (23) Dr. Ring Mihály mint vendég »A régibb görög regényről« értekezik.

Kivonatban így:

Az értekező a görög úgynevezett regényt az erotikai taniratok közé sorolja. A görög regény fejlődési története nem fekszik előttünk teljes épségben, a mennyiben az előkészítő irodalmi jelenségek és a régibb regény főképviselői, ú. m. ephesusi Xenophon és Heliodor művei közt hézagot veszünk észre, melyet valaha az összes görög regények ma elvesszett prototípusja töltött ki. Ama prototípus mivoltát Xenophon és Heliodor műveinek egybehasonlításából nyerjük. Ily összehasonlításból a legrégibb regény minden tárgyilagos mozzanata közvetlen bizonyossággal derül ki, míg ellenben az első regény czejának meghatározásában ingadozók a vélemények. Előadónak elődeitől eltérő nézete szerint a görög regény célja: a szerelem mivoltáról való értekezés az erkölcsi tanítás szempontjából. Ily irányművek létesítésére belső és külső kényszerítést látni az irodalmi előkészítő jelenségekben, a kor szellemében s a szerzők egyéniségében. A regények szerzői a hagyományoktól kész, rögzített elbeszélési anyagot vevén által, azt áthatották a szerelemtől való reflexiókkal; tanító ösztönük abban nyilatkozott, hogy a társadalomnak a szerelemtől való nézeteit tisztázni, eszményíteni törekedtek. A szerelem eszményképének rajzolásában Platónra támaszkodnak; Plato Symposiumában (különösen p. 192, c) kifejtett nézetei és a görög regény alapeszméje közt meglepő megegyezés van. A szerelem nyilatkozatainak ecsetelésében a regényírók a régibb lyrikusok (különösen Alkaios és Sappho) felfogását követik; a szerelmet emésztő tűznek, veszélyes kórnak mondják. Heliodore szavai (N. 10): »Ha boldognak mondom azt, a kit a szerelem teljesen megkimélt, úgy bölcsnek kell neveznem azt, ki a hajlamot, midőn az erőt vett rajta, meg tudja egyeztetni az erkölcsiséggel« röviden összefoglalják a regényíróknak összes nézeteit a szerelemtől. Nicolai véleményét, mely szerint »a görög regények phantasticus elbeszélések, melyekben a szerzők összes, a sophisticai iskolákban begyakorolt remekdarabjaikat (perbeszédeteket, leveleket szórójzokat, lélektani fejtegetéseket) akarták fitogtatni,« s mely szerint a görög regényben »a szórász önczél volt« előadó megczáfolja azal, hogy Xenophon, kit általánosan az ismert regényírók legrégibbjének tartanak, ki tehát az új költői faj eredetiebb képviselője, csak igen kevés hódol ama rhetoricai czéloknek. Xenophon egyszerű s világos a naiv kellem egy nemével ható előadása és a későbbiek dagályos és

mesterkelt modora közt tetemes különbség van; nem lehet tehát ama rhetorikai kihágásokat a görög regény lényegéhez tartozó dolognak mondani. Az értekezés második része egyes megjegyzésekből áll, melyekkel előadó, részletesebben, mint eddig történt, akarja jellemezni ephesusi Xenophon és Heliodor műveit; a megjegyzések e két író compositiói és jellemzési technicáját, előadásukat és ethikai álláspontjukat tárgyalják. Összefoglalván nézeteit előadó, Xenophonnak és Heliodornak a költészet történetében való állását e szavakkal jelzi: »Xenophon szép kedélyű ember volt, de nem volt költő. Heliodornak költői hivatottsága kétségbevonhatatlan. Ha e költői tehetség nagyobb időben született volna talán előkelőbb muzsát nyert volna kegyúrnőül. Így egyfelől a hagyomány által rögzített elbeszélési anyag elégtelensége csorbitja műve költészeti érdekeit, másfelől az sajnálatos, hogy nála az egészséges költői ér lüktetése erőt nem vett a szónokias dagály kóranyagain.«

Az értekezés bírálatra adatik.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

XXXIV-dik Nagygyűlés.

1874. május 27-én.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

I. A főtítkárr bejelenti Wenzel Guztáv r. tag tudósítása alapján *Trinchera* Ferencz külső tagnak folyó május hó 11-én történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, az illető (II.) osztály felhivatik az emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

II. Ugyanaz, a közlési bizottság jegyzőkönyvéből előterjeszti a bizottság javaslatát a jelen évi ünnepélyes közlés tárgyai iránt, melynek nyomán az előrajz így állapítottat meg.

1. Elnöki megnyitó beszéd.

2. Titkári jelentés az Akadémia 1873/4. évi működéséről.

3. Emlékbeszéd b. *Liebig* Just külső tag felett, *Than* Károly r. tagtól.

4. Az archaeologiai leletekről *Winkelmann* ideje óta, különösen a trójai ásatásokról. *Pulszky* Ferencz t. tagtól.

5. Jelentés az Akadémia jutalmairól és választásairól.

6. Elnöki zárszó.

III. Olvastatott az I. osztály jelentése a Sámuel-díjról következőleg :

Az 1873-ik évre szóló Sámuel-díjra az ugyanazon évben nyomtatva megjelent szorosan nyelvészeti értekezések közül, két értekezés találtatott érdemesnek : egyik a *Nevekről* czimű (Nyelvőr 1873) Szilády Árontól, a másik *A nek névrág* czimű (Nyelvőr 1873) Joannovics Györgytől.

Szilády Áron a legrégibb, még nem magyar, oklevelekből összegyűjtven az esetleg előforduló magyar tulajdon neveket, a magyar nyelv szókincsébe igyekszik azokat beilleszteni s annak rendszerében nekik helyet jelölni. Túlemelkedvén az eddigi esetleges, egyes adott esetből kiinduló névfejtegetésen, a neveknek nagy tömegén tanulmányozza a névképzés ratióját s így először vet valóban tudományos alapot a névmagyarázás módjának, mely eddig jó formán csak kapkodó és tévelygő volt. Egyes nevek etymologiai földerítésén kívül, melyhez itt-ott talán kétség férhet, két fontos tény fölismerését köszönjük értekezésének : először hogy, a helynévi érték számos esetben csak a személynév érték után keletkezett ; másodsor : hogy a köz szókincsben elavult vagy fölötté megritkult szóképzések épen a megkülönböztetésre törekvő névadás (nomen proprium) számára foglaltattak le, mintegy elvonva a köz szóalkotástól. Bizton remélhetni, hogy Szilády e nyomozásai ily úton és módon folytatva, nagy részét vissza fogják szerezni a magyar nyelv kincs elveszett régiségeinek, a mennyi még a tulajdon neveken lappang.

Joanovics György értekezése a jelenkori gyakorlati nyelvhasználat helyessége körül forog. Kiindulván abból, hogy a *nek*-es szó a mondatban első sorban csak részes tárgy (entfernteres Object)-szerepével jár s csakinnen támadt birtokos viszonyi (genitívus) érteke, megmutatja, hogy mikép használja ilyen birtokos szó után a régiebb és újabb nyelv a birtok szón a személyragozást. E mellett a kérdést oly részletezéssel tárgyalja, melyből a birtokos-ragozásnak gyakorlati helyes használatát is megtanulhatni. Bár tárgya nem új, Joannovics a tárgyalásban teljesen önálló felfogást tanúsít s valóban érdemleges eredményre jut. Különösen kiemelendő az, hogy megtöri azon eddig divatozott elmélet kizárólagosságát, mely a birtokos szónak *nek*-kel vagy *nek* nélkül való használatát csak is a birtokos vagy birtok szónak hangsúlyos voltára alapította. Szorgalmas adatgyűjtés, finom észlelés és világos, a gyakorlati hatásra alkalmazott, tárgyalás tesz e cikket és értekezést a helyes magyar dictio szabályozására nézve becses dolgozattá.

E két értekezés a jutalomra egyaránt érdemesnek ítéltetvén, de a jutalom meg nem osztathatván, az osztály egyhanguan fölkéri a nagygyűlést, hogy kivételesen és tekintve az összeg csekélységét, méltóztassék még 15 aranyat utalványozni, hogy mind két értekezés jutalmat nyerhessen. Budapest május 27. 1874. Gyulai Pál osztálytitkár.

Ez osztályjavaslat alapján a Sámuel-díj mind Szilády Áron mind Joannovics György megnevezett értekezésének odaitéltetvén, az Igazgató Tanács fel fog kéretni a hiányzó 15 arany utalványozására.

IV. Szintén az I. osztály a Nádasdy-jutalomra nézve jelenti :

E jutalomra 3 pályamű érkezett. Az I. számú *Enikő*, oly gyöngye mű, hogy bírálatot sem érdemel. A II. számút, *Munkács Amazonját* leginkább az eleven leírások és lyrai hangulatok tüntetik ki, melyek magukban véve sikerültek ugyan, de mintegy elvesz bennök az elbeszélés folyamatossága, az események nem tudnak költői cselekvénynyé alakulni s a jellemek épen nem domborodnak ki. A nyelv és verselés gondos és méltánylatot érdemel, de a magyar Sándor-versnek igen is merev mértékbe szorítása sok helyt erőltetés- és mesterkéltiségre ragadja a szerzőt.

A III. sz. *Salamon* nem csak felülmúlja társát, hanem több tekintetben jeles mű is. Szerzője az úgy nevezett K i r á l y m o n d a k ö r némely részét dolgozta fel, Endre és Béla, Salamon, László, Géza és Vid viszontagságait, Salamont véve központul. Nagy szorgalommal felkutatott minden hagyományt átolvasott minden tárgyára vonatkozó történelmi munkát, s a csonka adatokat, elszórt vonásokat szerencsésen olvasztotta össze egységessé képpé, eleven korrajzzá ; cselekvénye a fővonásokban nem épen erős s némiképp hajlik a költői életrajz felé, de a részletek gazdagsága azt mintegy feledteti. A jellemrajz sem sikerült mindenütt, különösen a Vidé, a kit nem annyira szenvedély, vagy valamely eszméért való küzdelem ragad gonoszítottakra, mint inkább eredetileg rossz indulatu természete, ármányaiban is kevés a változatosság, de általában el lehet mondani, hogy szerző nem esik lélektani nagyobb ellenmondásokba s e részben inkább hiányai vannak mint hibái. Igen kütünő tulajdona e műnek a valódi epikai nyugalom, tiszta elbeszélő stíl, a melyet nem zavarják fölösleges leírások s lyrai hangulatok kicsapongásai. A naiv hangot, régies színt nem mindig találja el, de némely feltűnőbb botlásai könnyen javíthatók. Nyelve és verselése kitűnő, magyar Sándor-verse oly szabatosan hangzatos, a minőt, Aranyt kivéve, alig találunk költészetünkben. Mindent összevéve, e mű ha nem felel is meg a pályázat minden kívánatainak, de nem egyet kielégít ; költészetünk jelen állapotában minden esetre becses mű s annak dí-

szére szolgál, miért a jutalom kiadása határoztatott. Budapest, május 27. 1874. Gyulai Pál oszt. titkár.

E szerint a jutalom a III. számú pályaműnek odaitéltetvén, felbontott jeligés leveléből *Szász Károly* neve tűnt ki, mint szerzőé, kinek a jutalom utalványozandó.

V. Szintén az I. osztály jelenti hogy Fraknói Vilmos r. tag 50 arany pályadíjat ajánlott fel Révai Miklós életrajzára s az osztály a kérdést következőleg formulázta: »Kivántatik Révai Miklós életrajza és munkáinak kritikai méltatása. Jutalma Fraknói Vilmos adományából 50 arany. Határnap 1876. január 31.«

Horváth Mihály r. tag és a II. osztály elnöke, tekintve a kérdés fontosságát és a munkálat terjedelmét, részéről szintén 50 aranynyal ajánlkozik e jutalomdíjhoz járulni.

Az Akadémia legmelegebb köszönetét fejezi ki mind Fraknói Vilmos, mind Horváth Mihály rendes tagoknak nagy lelkű adományaikért, s az osztály által javasolt pályakérdést azon módosítással fogadja el, hogy a jutalom, Horváth Mihály és Fraknói Vilmos urak ajánlatából, 100 arany.

VI. Ugyan azon osztály jelenti, hogy május 26-án tartott ülésében az idén ki nem adott 200 aranyos Karácsonyi díjra nézve azt határozta, hogy ez összeg a pályázati szabályok szerint a következő (1877) pályadíjhoz csatoltassék. s így 400 arany tüzessék ki kötött beszédben irt fensőbb vigjátékra.

Elfogadtatott.

VII. Végre jelenti még az I. osztály, hogy a Fogarasi János r. tag által nyelvészeti czélokra 5 évre felajánlott évenkénti 500 forintot, melynek hováfordításáról a nagygyűlés van hivatva határozni, ez évben Bálinti Gábornak javasolja az osztály kiadatni, hogy az oroszországi és ázsiai utazásából hozott nyelvanyag feldolgozására fordithassa idejét.

Az osztály javaslata elfogadtatik.

VIII. Olvastatott a II. osztály következő jelentése: Az 1868—73. évkörből az akadémiai nagy és Marczibányi mellék jutalom, az 1864—1873. évkörből pedig a Szilágyi István által alapított jutalom a történettudomány terén megjelent munkák legjelesbjének ítéltetik oda.

A II. osztály a nagy jutalommal *Horváth Mihály* történeti működését vélte kiűntetendőnek, azon munkásságot, a melynek hazánk legteljesb történelmét, részben először megírva, köszönheti. Ugyanis a közelebb lefolyt hat év alatt jelent meg »Magyarország történelmének« egészen átdolgozott, tetemesen bővített és sok részben javított új kiadása nyolcz kötetben; ez időszakra esnek »A Huszonöt év« és »Függetlenségi harcz történetének« újabb, szintén javított kiadásai három-három kötetben. Az osztály e három nagy munkát egy egésznek tekintvén, azoknak együtt javasolta adadni a nagy jutalmat.

S miután a történet-írói munkásság ezen eredményeivel a közelebbi tíz év alatt sem mérközhetik egy más történeti munka sem, az osztály a Szilágyi jutalmat is ugyanazon munkáknak javasolta odaitéltetni, annál inkább, mert az osztály az alapító szándékának is leginkább vélt megfelelhetni oly művek jutalmazásával, a melyek Magyarország összes történetét, kellő alaposág mellett, egyszersmind legterjedelmesebben foglalják magokban.

A Marczibányi díjat az osztály *Szabó Károly* »A vezérek kora« című 1868-ban megjelent munkájának ajánlja kiadatni; miután az hazánk történelmének egy

nagy korszakát, minden eddigi munkánál teljesebben és alaposabban, az összes nyugoti és keleti forrásoknak eredetiben újabb kritikái átvizsgálása alapján, s azoknak részletes feldolgozásával, nagy gonddal állítja össze.

Az osztály javaslatát az Akadémia örömmel fogadván, a nagy jutalmat, valamint a még kiszámítandó Szilágyi-jutalom összegét *Horváth Mihály*, a Marezibányi mellékjutalmat pedig *Szabó Károly* nevezett munkáinak oda ítéli, s azokat a szerzők részére utalványozza. Az Igazgató Tanácsot pedig fölkéri, hogy a Szilágyi alapítvány kamatainak összegét számíttassa ki.

IX. A II. osztály jelenti:

A gr. Lónyay Menyhért által kitűzött a keskeny vágású vici nalis vasutak építésére vonatkozó jutalomra öt pályamunka érkezett be. Bírálok mind az ötöt figyelemre méltó dolgozatoknak nyilatkoztatták.

Áll ez még a III. számú »Veritas« jeligéjű munkáról is, a mely azonban a kitűzött pályakérdést meg nem oldotta, miután a keskeny vágású vasutaknak hazánkban való építése ellen nyilatkozik.

A többi négy pályamunka közül leginkább kiválik az I. számú, Macaulayból vett jeligével ellátott munka. Ez legrendszeresebb és leggyakorlatibb. Ez tér ki a technikai szempontokon kívül a kérdés nemzetgazdasági oldalaira is leginkább s kitünően tárgyalja az alföldi viszonyokat; bár hátrányát képezi, hogy a helyi érdekelteknek a keskeny vasutak építéséhez való járulása iránt pozitív javaslatokat nem tesz.

Legközelebb áll ehhez a IV. számú »Olga« jeligével ellátott pályamunka, mely szintén alapos tanulmány nyal van írva. És nem messze tőle sorakozik a II. számú »Experientia« jeligével ellátott pályamunka.

Vége az V. számú »Excuser du peu« jeligés pályamunka, tartalmának gazdagságára, irodalmi kutforrásainak kimerítő tanulmányozására, idézéseinek bőségére nézve, első sorban áll. De a tárgyilagos szakmunkában alig helyén levő polemikus modora, maró élzei, lényeges hátrányait képezik.

Az osztály a bírálók egyértelmű jelentése alapján, a 100 $\frac{1}{2}$ jutalmat az I. számú pályamunkának javasolja kiadni. Egyuttal a II. IV. V. számú pályamunkákat is dicséretre és kinyomatásra érdemeseknek nyilatkoztatja, a IV. számura nézve, azon hozzáadással, hogy az az Akadémia költségén lenne kiadandó.

Az osztály javaslatát az Akadémia magáévá tevén, e szerint a jutalom az I. számú pályamunkának ítéltetett, melynek felbontott jeligés leveléből »*Szabó Gyula* a m. kir. József műegyetem tanára« név tűnt ki. A II. és V. főleg pedig a IV. számúak dicséretes megemlítésre és kiadásra méltóknak ítéltek, a nélkül azonban, hogy a negyedikre nézve az osztály által tett indítvány, hogy az az Akadémia költségén adassék ki, elfogadtatott volna. Mind három pályamunka szerzője felhivandó nyilatkozatra az iránt: kívánják-e hogy nevök köztudomásra jusson, s addig jeligés leveleik felbontatlanúl fognak őriztetni. Az V. számú pályamunka jeligés levele, ülés alatt megsemmisítendő.

X. Felolvasatott szintén a II. osztály következő jelentése:

A Vitéz alapítványból kitűzött azon pályakérdésre, mely Bonfiniusnak mint történetírónak jellemzését és munkája kűtfőinek kimutatását kívánta, beérkezett három pályamunka közül a III. számú, gr. Kemény Józsefből vett jeligés pályamunkát, a bírálók, komoly tanulmánynak sem tekintik. Az I. számú, Horatiusból vett jeligés pályamunka, bár némely részei szorgalomról és a történeti buvárlatra

tehetségről tanuskodnak, a pályakérdés lényeges igényeinek, a kútfők kimutatása tekintetében, nem felel meg.

A II. számú »Prima est lex« jeligés pályamunka szintén számos hiányt tüntet ki; azonban a kitűzött kérdést több irányban világosan és behatóan tárgyalja és a Bonfin által használt kútforrásokról ügyesen összeállított táblázat, történeti irodalmunkban, valódi nyereségnek tekinthető.

Az osztály a bírálók javaslata alapján, a 40 arany jutalmat ezen II. számú pályamunkának kiadni ajánlja.

E szerint a nagygyűlés, midőn a jutalmat a II. számú pályamunkának odaitéli, egyszerűs mind kíváncsiának mondja ki, hogy a szerző Bonfin jellemzését, mely nála hiányos, teljesebbé igyekezzék tenni; mi végett, s a bírálók egyes észrevételei felhasználására, a munka nyomtatás előtt, neki visszaadandó s a bírálatok vele közlendők. Felbontatván az illető jeligés levél, abból következő név tünt ki: *Helmlár Ágost*, a pozsonyi kir. főgymnasiunál a történelem és földrajz rendes tanára.

XI. Ugyancsak a II. osztály következő jelentést terjeszt elő:

A Sztrókay alapítványból kitűzött azon pályakérdésre, mely a bizonyítás elméletének kifejtését kívánta, két pályamunka érkezett be.

A II. számmal jegyzett »Quae argumenta...« jeligés pályamunkának beosztása elhibázott, eszméi minden összefüggést nélkülöznek, deductiói a legtarkább ellenmondásokat tüntetik fel, végre nyelvezete és terminológiája nem magyaros.

Ellenben az I. számmal jegyzett »Verkannte Wahrheit spricht« jeligés pályamunka, bár gyakran ismétlésekbe esik, berendezése az áttekintést nehezíti, idézetei gyakran hibásak, iránya nem egészen kifogástalan, mégis egészben oly monographia, mely irodalmunkban maradandó értékű forrásul szolgál. Szerzője beható tanulmánya eredményeit az elmélet és gyakorlat egyaránt jogosult igényeinek megfelelőleg képes rendezni, a bizonyítási tan minden kérdéseit alaposan tárgyalja, önálló nézeteket és javaslatokat tartalmaz.

Ennek folytán az osztály a bírálók véleményét elfogadja és a 100 † jutalmat az I. számú pályamunkának kiadni javasolja.

Ez osztályvélemény alapján a jutalom az I. sz. pályamunkának megítéltetvén, annak elnöki kézzel felbontott jeligés leveléből e név tünt ki: *Zlinszki Imre* kir. táblai pótbíró, kinek tehát a jutalom kiadandó lesz.

XII. A Dóra pályázatra nézve a II. osztály elnöke sajnosan említi fel azon körülményt, hogy a bírálatok részint az idő rövidsége, részint egyik bírálónak folytonos távolléte miatt nem készültek el egészen, s kéri a nagygyűlést, méltóztatásuk e jutalom eldöntésére az összes ülést hatalmazni fel.

Mi elfogadtatván, a Dóra pályázat eldöntése a f. évi július 1-én tartandó összes ülésre halasztatott.

XIII. Végre a II. osztály a következő új jutalmak kitűzését javasolja, egyszerűs mind bejelentve, hogy ezek másodikát *Horváth Boldizsár* t. tag nemes keblű adományából töltheti ki, s azért kéri kifejeztetni az Akadémia köszönetét. A jutalom-kérdések itt következnek:

1. Adassék elő, vajon tekintettel hazánk sajátlagos viszonyaira, fentartandónak mutatkozik-e a különbség az öröklött és szerzett vagyon között, az örökösödés szempontjából? Ha igen, minő alakban?

Jutalma a Sztrókay alapítványból 100 † . Határnap 1875. decz. 31-ke.

A jutalmazott munka szerző tulajdona marad, ki azt kiadni köteles.

2. Világíttassék meg a népbírák alkalmazásának kérdése, különösen az esküdtezek intézménye, elméleti s gyakorlati oldalról, főtekintettel hazai viszonyainkra.

Jutalma Horváth Boldizsár t. tag adományából száz arany.

Határnap 1875. decz. 31-dike.

A jutalmazott munka szerző tulajdona marad, ki azt kiadni köteles.

3. Adassék elő a mohácsi vész előtt tartott magyarországi egyházi zsinatok története s különösen mutattassék ki, mennyiben folytak be azok végzéseire a specialis magyarországi viszonyok igényei és az egyetemes egyháznak Európa egyéb országaiban érvényesült rendelkezései?

Jutalma az Oltványi-alapítványból 200. o. ért. ft. Az absolut tudományos beccsel bíró pályanyertes munkát az Akadémia tiszteletdíjjal adja ki.

Határnap 1875. decz. 31-dike.

A jutalmat nyerő munka, a mennyiben azt szerző kiadás végett nem kívánná az Akadémia rendelkezésére bocsátani, szerző tulajdona marad, ki köteles abból, ha nyomtatásban megjelenik, három példányt, ha pedig két év alatt nem jelenik meg, egy másolatot a csanádi püspökség levéltárába beküldeni.

4. Másodszor. Kivántatik a Magyarország Árpád korszakbeli történetére vonatkozó hazai, és azzal kizárólag foglalkozó külföldi kútfők ismertetése és bírálata.

Jutalma a Vitéz alapítványból nyolczvan arany.

A jutalmat nyerő mű az Akadémia tulajdona.

Mind e jutalom-kérdések elfogadtatván, azok kitűzése elrendeltetett; egyszersmind Horváth Boldizsár tisz. tag urnak a tudomány érdekében kitüntetett áldozat készségeért az Akadémia köszönete jegyzőkönyvileg kifejeztetik.

XIV. A junius végén beküldendő Fáy alapítványi pályamunkák ügyében, a tárgy korszerű voltánál fogva, második elnök úr indítványára — szintén az összes ülés megbízása mutatkozván czélszerűnek,

A nevezett pályamunkák sorsának eldöntésére a f. évi októberi összes ülés felhatalmaztatik.

XV. Olvastatik a III. osztály jegyzőkönyvi előterjesztése, miszerint a Hölgy-alapítványból kitűzött ásványtani pályázatra beérkezett egyetlen pályamunka, a bírálók egyhangú ítélete szerint, oly gyengének találtatott, hogy minden tudományos alapot nélkülözve, az ásványtanról fogalmat sem adhat, így az osztály se díjazásra, se kiadásra nem ajánlhatja.

E szerint a Hölgyalapítványi ásványtani jutalom nem adatik ki.

XVI. Szintén a III. osztály, a Magyarország közszételepei leírására kitűzve volt 40 ft Vitéz-jutalmat, melyre pályamunka nem érkezett jelenleg, következő új kérdésre ajánlja kihirdettetni:

»A földnek helyes arányban benőttsege élő fával a természet háztartására nézve tagadhatatlan fontossággal bírván, mutattassanak ki történelmi adatok alapján a következtetések, és pedig égalji termelési és egészségügyi szempontokból azon országokban, melyekben az erdőségeket az emberek nagyban elpusztították; adassék elő továbbá az, a mi hazánkban e tekintetben jelenleg történik; s végül jelöltessenek ki azon intézkedések és teendők, melyeket az erdők s a gazdasági fatermeléssel szemben, hazánkban az országnak, községeknek és egyeseknek tenniük czélszerű, sőt szükséges volna.«

Jutalma 40 arany. Határnap 1875. decz. 31.

Csengery Antal m. elnök úr *Korizmicz László* tiszt. tag nevében azon ajánlatot fejezi ki, hogy miután a feladat fontosságával a jutalom nem áll arányban, nevezett tiszt. tag úr kész azt sajátjából másik 40 arannyal megpótolni.

Korizmicz tiszt. tag úr lelkes ajánlata a legmelegebb köszönettel fogadtatván, e szerint a jutalom 80 aranyban kitűzteni határoztatik.

XVII. A jutalmat vagy dicséretes kitüntetést nem nyert pályamunkák jelíges levelei megégetésére elnök úr ó nmgá Pulszky Ferencz t. Nagy János r. és báró Nyáry Albert lev. tag urakat küldvén ki :

A küldöttség még az ülés folytatában jelenté, hogy a rábizott teendőt végrehajtotta.

XVIII. Az I. osztály jelenti, hogy az Alapszabályok 38-§-a értelmében, a 3 év lejártával elnökeül, 18 szavazattal 2 ellen, ismét *Pulszky Ferencz* tiszt. tagot, — a II. osztály, hogy egyhanguan ismét *Horváth Mihály* rendes tagot, — a III. osztály, hogy szintén egyhanguan *Saloczek József* r. tagot választotta meg.

Kedves tudomásul vétetik.

XIX. Felolvastattak a három osztály tagajánlásai a közelebbi választásra, mely szerint a szabályszerű $\frac{2}{3}$ többséggel, ajánlatsnak

Az I. osztályba :

* *Levelező tagul :*

Keleti Gusztáv festész, műbiráló, az országos minta-rajztanoda igazgatója, a Kisfaludy társaság tagja, a ki 1862—1874 a képzőművészeti oktatás és műbirálat terén részint önállóan, részint folyó iratokban megjelent jeles dolgozataival tűnt ki.

Külső tagul :

Müller Miksa az oxfordi egyetemen az új nyelvek és irodalmak tanára, a nagy érdemű és híré szanszkrit philologus és szellemes nyelvész.

Lewes György Henrik angol író Londonban a »Goethes Life and Works« és »Aristotle, a Chapter of the history of Sciences« sat. munkák szerzője, kitűnő aestheticus és irodalom-történet író.

A II. osztályba :

Rendes tagul :

Nagy Iván 1858. óta lev. tag, kinek nagy számu történeti munkái közül kiváló figyelmet érdemel »Magyarország családai« című, 13 kötetre terjedő munkája, melyet az Akadémia 1868-ban a Marczibányi díjjal tüntetett ki.

Levelező tagul :

Dr. *Pauer Imre* premontrei rendű áldozár és szombathelyi főgymnasiumi igazgató, tekintettel bölcsészettudományi szakképzettségéről és folytonos munkásságáról tanuskodó számos önálló munkáira.

Hegedűs Lajos *Condid* jogtudor, m. k. közoktatásügyi miniszteri tanácsos, tekintettel számos jogtudományi önálló munkáira és azon jelentékeny szolgálatokra, melyeket mint az országos archaeologiai bizottságnak tagja, buzgalma és szakismertei által a tudomány ezen ága körül is szerzett.

Külső tagul :

Gneist Rudolf, egyetemi tanár és a német birodalmi gyűlés tagja, Németország egyik legkiválóbb jogtudósa.

A III. osztályba :

Rendes tagul :

Hantken Miksa l. tag, a magyarhoni földtani intézet igazgatója. Önálló maradandó becsű munkákkal lépett fel honi és külföldi szaklapokban a geologia és palaeontologia terén, s honunk nem egy pontja van már általa, mondhatni, classiciailag, áttanulmányozva. Folytonos szaktudományi buvárkodás és a szigorú szakképzettség megvannak nála.

Levelező tagul :

*Horváth Ignác*z műegyetemi rendes tanár ; több értékes munkái közül legyen elég felsorolni : »Derékszőg alatt térben működő három erő eredőjének végszerű kifejezése.« Megjelent az Akadémia Értesítőjében ; több külföldi német és francia tudományos folyó iratban, »Az erőmérők«, »Az iparos oktatás Bajorhonban, különös tekintettel honi országainkra«. Mechanika I-ső kötet.

Kzenner József, a m. nemzeti muzeumnál az ásvány osztály öre.

Több rendbeli önálló, a tudományt új adatokkal szaporító dolgozata, jelent meg a honi és külföldi szaklapokban, különösen a kristallographia és palaeontologia terén.

Külső tagul :

Cotta Bernárd Freibergben a bányász-akadémián tanár. Általános elterjedt számos munkáin kívül különösen honunk érczelepeiről irt : »Die Erzlagertstätten Ungarns und Siebenbürgens«, továbbá »Erzlagertstätten des Banates und Serbiens«. Alapos nyomozó, és szerencsés népszerűsítő. Munkái sok nyelven jelentek már meg, egyiket »Die Geologie der Gegenwart« a Természettudományi Társulat magyarra fordította.

Dr. Heer Oswald egyetemi tanár Zürichben, nagy hírű növény palaeontolog. A legjelesebb tanulmányokat magában foglaló munkák egész sora köszönhető neki. Beható buvárlata alapján szellemdús következtetéseket tett a fajok vándorlásáról és változásáról a geologiai multban, valamint az éghajlatra nézve is. Hazánk különösen is köszönettel tartozik neki »A zsilvölgyi harmadkori Flora« tanulmánya miatt, mely a m. kir. földtani intézet évkönyvének II. kötetében közölve van.

Dr. Rokitsanszky Károly egyetemi tanár Bécsben s az Akademie der Wissenschaften elnöke ; ki remek buvárlatai által az orvosi tudomány új időszakát megalkotni az első sorban segített.

Mindez ajánlatok tudomásul vétetvén, a választás a holnapi nagygyűlés napi rendjére tűzetett ki.

E l e g y e s ü l é s .

1874. május 28.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért, akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

I. Gr. Lónyay Menyhért elnök úr jelenti, hogy a mai elegyes ülés tárgya, miután az alapszabályszerű 3 év, melyre ő és elnök társa megválasztattak, lejárt, az akadémiai elnök és másod elnök megválasztása; midőn tehát az Akadémiának bennök helyezett bizalmaért maga és elnöktársa nevében kifejezi köszönetét; egyszersmind felhívja a gyűlést új elnökök választására, s a választás folyamának vezetésére elnökül gr Károlyi György igazgató és tiszteleti tag urat kéri fel, maga, elnöktársával együtt, az ülés teremből eltávozván.

II. Gr. Károlyi György úr a z elnöki helyet elfoglalván, felhívja a jelenlevő igazgató, tiszteleti és rendes tagokat titkos szavazatuk, írásban leendő beadására, mi megtörténvén az elnököleg megszámlált szavazatok eredménye következő lett :

Mindkét elnökre egyszerre történvén a szavazás, előre megszámlált 47 szavazatból esett :

gr. Lónyay Menyhértné, mint első elnökre . . .	43
Csengery Antal, mint másod elnökre . . .	44
gr. Mikó Imrére » » »	1
Haynald Lajosra » » »	1
Ipolyi Arnoldra » » »	1

szavazat.

E szerint gróf Lónyay Menyhért az Akadémia elnökének, Csengery Antal másodelnökének újabb három évre megválasztatván, s a választás kihirdettetvén, a választást vezérlő elnök úr b. Vay Miklós Igazgató, Ipolyi Arnold és Szabó József r. tagokból s a főtítkárból álló küldöttséget nevezte ki, hogy a választásról elnök urakat értesítvén, a terembe hívják meg.

III. Gr. Lónyay Menyhért elnök és Csengery Antal másodelnök ur a teremben megjelenvén, általános éljenzéssel fogadtatnak, mire az előbbi, az elnöki széket elfoglalván, maga és elnöktársa nevében köszönetét fejezi ki az Akadémia bizalmának ez újabb nyilvánulásaért, s igéri. hogy törekedni fognak azt mind végig kiérdemelni és megtartani.

IV. Az elegyes ülés tárgya ezzel ki levén merítve, elnök úr ő nagyméltósága, mi előtt az ülést bezárná, felhasználja ez alkalmat egy örömdetes jelentésre, hogy t. i. az akadémiai »Magyar nyelv Szótára« teljesen elkészült, és azt hat nagy kötetben egyszersmind bemutatja. Felolvastatja egyszersmind az I. osztálynak e tárgyban hozott végzését, mely szerint az osztály Fogarasi János rendes tagnak, mint a Szótár egyik szerkesztőjének, jegyzőkönyvileg köszönetét fejezi ki, hogy a Szótár az Akadémia e legrégibb és nemzeti szempontból legbecsesebb vállalatát befejezte; és e hála-kifejezéssel koszorút ohajt tenni az elhunyt Czuczor Gergely sirjára s a koszorut nyújtani az élőnek, kinek egyszersmind erőt és egészséget kíván, hogy a pótmunkát is befejezhesse, melylyel őt az osztály oly kész örömet megbizta.

Toldy Ferencz r. tag meleg kifejezésekben méltányolja a Szótár szerkesztésében fáradozott két, utóbbi időben, fájdalom, csak egy férfiú érdemeit s önfeláldozó készsé-

gét, és lelkes szavakban nyilvánítja örömét e nagy munkának aránylag oly rövid idő alatt, oly nehéz napok közbejöttével, az előkészületek oly nagy hiányában, egy pár tudós által létre jöttén; míg más nemzetek, jelesül a franczia Akadémia nagy szótári munkálatai sok jeles tudós közreműködésével, tetemesb előkészületek után is, hosszabb ideig tartottak; és kéri, hogy az összes Akadémia jelen elegyes üléséből az I. osztály köszönetét magáévá tevén, fejezze ki háláját, úgy az 1866-ban elhunyt Czuczor Gergely hamvainak, mint a munka bevégzésére az isteni gondviselés által eddig életben megtartott Fogarasi Jánosnak.

Az Igazgató Tanács és Akadémia jelenlevő tagjai örömmel teszik magukévá az I. osztály hálakifejezését, s a kegyelet megihatott érzelmeivel helyezik az összes Akadémia koszoruját sírjára a már megdicsőültnek, s nyújtják át az élőknek azon óhajtással, hogy a »monumentum aere perennius« teljességéhez még hiányzó utómunkát megtételére, s a jól végzett munka feletti méltó öröm élvezésére, őt a mindenható még számos évig tartsa meg.

V. Gr. Cziráky János igazgató tag úr, e napot, midőn a magyar nyelvnek oly rég ohajtott, oly sokáig nélkülözött szótára, mely az Akadémiának, már alapításakor kijelentett egyik legfőbb ohajtása, lételének, mondhatni, első célja volt, elkészülve előttünk áll, oly nevezetesen véli, mely érdemes arra, hogy emlékezete ne csak az itt kiejtett, s a jegyzőkönyvbe foglalt hálászavakkal, hanem másképp is maradandóvá tétessék. Midőn tehát teljesen hozzájárul, a Toldy Ferencz rendes tag által a szótár szerkesztői méltó magasztalására elmondottakhoz, egyszersmind kérdi, vajon a franczia Akadémia nagy szótára készítésén fáradozott számos tudós közül jutott-e és hánynak az a szerencse, hogy munkájok bevégzését ne csak mint Mózes az ígért földét távolról pillantsa meg, hanem törekvése célját teljesedve is lássa, mint a mi szótárunk íróinak egyikét megtartotta ez örömré a gondviselés. Indítványozza azért, hogy e nevezetes nap emlékezete, látható és maradandó jellel, egy emlékéremmel örökíttessék s ennek létrehozása végett bizottság nevezttessék.

Az egyesült Igazgató Tanács és Tud. Akadémia teljes méltánylását fejezi ki ez indítvány iránt, s egy ily érem megvalósultát az összes Akadémia közös ohajtásának nyilatkoztatja ki. Mivel azonban az elegyes ülések alapszabályilag meghatározott köre ily ügyek érdemleges eldöntésére ki nem terjed, az Akadémia nagygyűlése és Igazgató Tanácsa külön-külön hívandók fel végleges határozatra, illetőleg a költség megszavazására.

XXXIV-i k N a g y g y ű l é s.

Második nap.

1874. május 28-án.

Nagymélt. gr. L ó n y a y M e n y h é r t akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

XXI. Elnök úr ó nagym. jelenti, hogy a mai ülés tárgya a választások, jelesül az Igazgató Tanácsba a megüresült két helyre igazgató tagok választása, mely az Alapszabályok értelmében ez uttal is még az Akadémiát illeti; továbbá az osztályok által akadémiai tagokul ajánlottak fölötti szavazás. Felhívja a nagygyűlést, hogy az igazgatósági két tagra titkos szavazataikat írásban adják be.

Minek megtörténtével, a szavazatok összeszámíttatván, kiderült, hogy 47 jelenlévő szavazó tag szavazatai közül esett :

Trefort Ágoston t. tagra	41	
Ipolyi Arnold r. tagra	35	
Pauler Tivadar r. tagra	4	
Horváth Boldizsár t. tagra	3	
Korizmicz László t. tagra	3	
Gorove István t. tagra	2	
Hunfalvy János r. tagra	2	
Ballagi Mór r. tagra	1	
Petzval Ottó r. tagra	1	szavazat.

E szerint Trefort Ágoston tiszteleti és Ipolyi Arnold r. tag urak az Igazg. Tanács tagjainak nagy szótöbbséggel megválasztattak.

XXII. Elnök úr a jelenlévő szavazatos tagokat felhíván titkos szavazásra az osztályok által ajánlott akadémiai új tagokra nézve : miután ez, szokott módon, golyókkal megtörtént, a választás eredménye következő lett.

Megválasztattak.

A z I. o s z t á l y b a.

Levelező tagnak :

Keleti Gusztáv 37 szavazattal 4 ellen

Külső tagnak :

Müller Miksa 35 » 2 »

Lewes György Henrik 27 » 11 »

A II. o s z t á l y b a.

Rendes tagnak :

Nagy Iván 31 szavazattal 10 ellen

Levelező tagnak :

Pauer Imre 27 szavazattal 10 ellen

Hegedüs Lajos Candid 34 » 7 »

Külső tagnak :

Gneiszt Rudolf 30 » 1 »

A III. o s z t á l y b a.

Rendes tagnak :

Hantken Miksa 34 szavazat 4 ellen

Levelező tagnak :

Horváth Ignác 26 » 8 »

Krenner József 25 » 5 »

Külső tagnak :

Cotta Bernát 22 » 2 »

Heer Ozsvát 22 » 5 »

Rokitansky Kár. 30 » 3 »

XXIII. Toldy Ferencz r. tag indványozza, hogy az osztályok által ajánlott tagok minősítvénye iránti bővebb tájékozhatása végett a nagygyűlés szavazatos tagjainak, jövőre vétessék fel a nagygyűlés ügyrendébe, hogy azt megelőzőleg, a 3 osz-

tálynak mindenkor tartassék egy közös értekezlete, melyen az ajánlottakra nézve a különböző osztályok tagjai kölcsönös felvilágosítást nyerhessenek.

Mintán értekezletet az elnökség bármikor hívhat össze, az Ügyrendnek az indítvány értelmében való módosítása fölösleges; ily közös conferentiát az elnökség a jövő nagygyűléseket megelőző napokon a nélkül is kész összehívni.

XXIV. Másod elnök úr figyelmeztetvén az ülést, hogy az elegyes ülésben nyilvánított közóhajtást, egy a Magy. Nyelv Szótára befejezése¹ alkalmából verendő emlékérem iránt, a jelen nagygyűlés van hivatva határozati erőre emelni.

Az érem készítése határozatilag kimondatott, s annak tervezésére és kivitelére gr. Cziráky János ig. tag. úr, mint indítványozó elnöklése alatt Pulszky Ferencz tiszt., Ipolyi Arnold, Rómer Flóris és Toldy Ferencz r. tagokból álló bizottság neveztetett ki; a költség iránt az Igazgató Tanács levén fölkérendő.

III. Igazgatósági ülés

1874. május 30-án.

Nagym. gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

33. A márczius 22-én tartott igazgatósági ülés hitelesített jegyzőkönyve felolvastatván

Tudomásul vétetett.

34. Ugyanannak 17. pontjára a másodelnök úr által tett azon észrevétel folytán, hogy az ott említett 2000 frt alapítványt nem Harkányi Fülöp végrendeletben hagyta, hanem fiaí Frigyes, Károly és József tették:

Határoztatott, hogy nevezett örökösöknek fejeztessék ki az Igazgató Tanács köszönete.

35. Elnök úr ő nmlga jelenti, hogy a tudományos Akadémia f. hó 28-án tartott nagygyűlésén az igazgató tanácsban megüresült két helyre — a választás sora még most is az Akadémiát illetvén — Trefort Ágoston tiszteleti és Ipolyi Arnold rendes tagjait választotta meg.

Tudomásul vétetett.

36. Gr. Lónyay Menyhért elnök úr továbbá, azon alkalmából, midőn az akadémiai elnökség újabb 3 évre megválasztatott, czélszerűnek vélte egy rövid kimutatást közölni az Akadémia vagyonának a lefolyt három év alatti gyarapodásáról. E szerint a kívül fekvő alapítványok összege, 1873 decz. 31-én volt . . . 425,139 frt 62 kr míg ugyanaz az 1871. január 1-én tett . . . 449,511 » 70 » a 3 év alatt befizetett alapítványok összege teszen . . . 62,072 » 8 »

A mi illeti a kiadásokat, tudományos czélokra, fizetésekre s a ház fentartás és tisztántartás költségeire kiadtattak a következő összegek a 3 év alatt:

Történelmi czélokra	49,611 » 14 »
Archaeologiai czélokra	13,371 » 52 »
Mathem. és természettudományi czélokra	12,109 » 68 »
Nyelvtudományiakra	2,334 » 77 »
Összesen	77,427 » 11 kr

	Átvitel :	77,427 ft 11 kr
Statistikaiakra	1,443 » 74 »	
Könyvkiadásokra	22,229 » 18 »	
Könyvtár gyarapítására	15,000 » — »	
Különféle jutalmakra és tudom. czélokra	22,710 » 15 »	
Rendes tagok tisztí és szolga-személyzet illetményei	83,541 » 40 »	
Vegyes kiadásra u. m. fűtés, világítás, ház körüli költségekre	17,478 » 77 »	
Összesen	239,830 frt 35 kr	

Hogy a bevétel sokkal nagyobb volt a kiadásnál : mutatja azon körülmény, hogy az akadémiai vagyon, mely 1871. január 1-én az 1870. december 31. mérleg szerint volt 1.638,102 frt 36 kr

Az 1873. decz. 31-i mérleg² szerint már 1.774,993 » 21 »

nyi összegre emelkedett. Ezen 136,840 frt 85 kr
gyarapodás, részint újabb hagyományok és adakozások s más bevételek, de részben a pénztár jelenlegi kezelésének eredménye.

Az Igazgató Tanács, midőn az Akadémia vagyonának a lefolyt 3 év alatt ily örvendetes gyarapodását tudomásul veszi, egyszersmind a kezelő m. földhitelintézeten kívül az Akadémia elnökeinek is kifejezi e tudományos intézet anyagi ügyei körül tanúsított buzgalmokért, elismerését és szíves köszönetét.

37. A fűtitkár bejelenti a közelebbi nagygyűlés azon kérelmét, hogy miután az 1873-i Sámuel díjt illetőleg, mely mindig az egy évben nyomtatva megjelent szorosan nyelvtudományi értekezések legjobbibának adandó, az I. osztály két jeles értekezés közül nem tudott választani : ez úgy is csekély jutalom (15 $\frac{1}{2}$) ez évben kettőztetve adassék ki, vagyis az egyik 15 aranyat az Igazgató Tanács az Akadémia pénztárából utalványozni kegyeskedjék.

Az Igazgatóság, ez egy esetben és kivételesen, készséggel teljesíti az Akadémia ohajtását, s a 15 aranyat jelen végzéssel utalványozza.

38. Szintén a fűtitkár előterjeszti az akadémiai nagygyűlés kérelmét a Szilágyi jutalom összegének megállapítása iránt.

Miután e jutalom az 1864. augusztus 1-én befizetett 2000 frt alapítványtőke tiz évi kamatjaiból áll, a végrendelező akarata értelmében : a magyar földhitelintézet felkérendő, hogy ez összeget 5% kamatláb szerint számíttassa ki ; mivel azonban a tiz év csak 1874. aug. 1-én telnek ki, az e pár hóra eső kamat leszámításával, már most adassék ki a jutalom a jutalmazottnak ; egyszersmind az Akadémia hivassék fel azon rendelkezése megváltoztatására, mely szerint a nagygyűlésen megítélt jutalom csak augusztusban lenne utalványozható.

39. A Kazinczy-emlékvagyon számadásai felülvizsgálására kinevezett bizottság jelenti, hogy Mezőssy László úr 1873-i számadására tett észrevételeit, melyek az ügyészekkel egyezők, az elnökség útján közölte a számadóval.

Tudomásul szolgál.

40. A fűtitkár bejelenti Tornyai Schossberger Vilmosné asszony 2000 frt alapítványát (szülőváltási kötvényekben), továbbá Német Lajos 2000 frt, — Keserü Mózes 200 frt, Dedk János 100 frt, Fabó András akad. I. tag 100 frt végrendeleti hagyományát ; melyek elseje már elhűkileg meg van köszönve, a többiekről pedig, az aprilis i összes ülés határozatából a végrendeletek másait közlő törvényszéki végzések áttétet-

tek az Akadémia ügyészéhez ; egyszersmind a m. földhitelintézet is értesítettett.
Tudomásul vétetik.

41. Olvastatott a pesti kir. tszék elnökének válasza a másodelnök úr megkereső levelére, a *Bézsán József végrendelete* ügyében, ki is, mint a végrendelet megküldött másolatából kitetszik, 40,000 frtot hagyományozott az Akadémiának, oly módon azonban, hogy ennek kamataiból időnkint 1000—1000 forint tüzessék ki tudományos pályakérdésekre.

Néhai *Bézsán József* nagylelkű rendelkezését az Igazgató Tanács méltó hálával fogadván : az iratok átteendők az Akadémia ügyészéhez, egyidejűleg a m. földhitelintézet is értesítettvén.

42. Olvastatott Budapest főváros tanácsának $\frac{26454}{1874}$ számú végzése, mely szerint, miután a magyar Akadémiának az 1830. évi 26,244. sz. alatt kelt m. kir. udvari rendelet, és az 1852-dik évi 406. sz. a. kelt budai tanácsi végzés értelmében évi 105 frt jár, a főváros házi pénztára utasittatik, hogy a hátralékokat azonnal, a folyó illetékeket pedig 1874. január 1-től számítandó utólagos negyedévi részletekben az akad. pénztárnok által aláírott szabályszerű nyugtára fizesse ki.

Átteendő Hinka József akad. ügyész úrhoz, hogy magát a fővárosi számvevő hivattalal érintkezésbe tévén, ez ügy állását, a hátralékok mennyiségét stb. igyekezzék tisztába hozni, s azoknak a m. földhitelintézet kezelése alatti akadémiai pénztárba leendő befizetését eszközölni.

43. Egervári (Potemkin) Ödön, beadott folyamodványában, az általa tizenegyedfél évig viselt akadémiai correctorságról szemeinek, a mellékelt orvosi bizonyítvány szerint is, elgyengült állapota miatt lemondani kénytelen levén, midőn az iránta eddig tanusított kegyességért köszönetét nyilvánítja, kéri egyszersmind, hogy az Igazgató Tanács, részére végkielégítésül valamely összeget megszavazni kegyeskednék, ez esetben lemondván az egy régebbi igazgatósági végzés által kilátásba tett nyugdíjra való igényéről.

Tekintve folyamodónak mind hűzamos szolgálatát, mind, hogy azt épen szemei elgyengülése miatt kénytelen elhagyni : részére végkielégítésül egy egész évi fizetése, a lakilletményvel együtt, a költségvetésnek »rendkívüliekre« fölvett kiadási rovatából, utalványoztatik ; oly módon azonban, hogy ha a fizetéséből valamit előre felvett, az a kifizetéskor a pénztárnál levonassék. Az így megürült javitnoki hely betöltésével pedig az elnökség bizatik meg.

44. Olvastatott Takács István főtítkári segéd, kiadó és főcorrector folyamodása, melyben hivatkozva az elnök úrhoz régebben benyújtott előterjesztésére, kéri, hogy a 4 év óta megürült főcorrectori állás betöltetvén, ő ennek teendői alól mentessék fel; továbbá, hogy a főtítkári segédi állomásra lett kineveztetésekor elnökileg neki engedélyezett 3 szobás természetbeli lakás helyett részére az egyenérték térítés-sék meg; végre hogy fizetése a természetbeli lakás vagy ennek egyenértékén kívül 1200 frtra emeltessek. Egyszersmind javasolja, hogy az irodában hangos felolvasással, a munkát zavaró correctorok más alkalmas helyre, jelesül az úgy is fölösleges ház-gondnoki szobába tétessenek át.

E folyamodás ügyében rögtön határozni nem lehetvén, másodelnök úr elnöklése alatt Toldy Ferencz Igazgató Tag s a főtítkárból álló bizottság nevezetetik ki,

mely mind ez, mind a megürrült correctori és főcorrectori hely betöltése, s ezzel összefüggő ügyek iránt készítsen javaslatot.

45. Mészáros János akadémiai szolga beadott folyamodásában esedezik, hogy miután a részére kirendelt lakilletményével ki nem jöhet, az Igazgató Tanács, régi hű szolgálatait és agg korát, ehhez számos apró gyermekét tekintve, a lakilletményt havonként 6 frttal megpótolni kegyeskedjék.

Ámbár folyamodó csak magának köszönheti, hogy az akadémiai épületben élvezett természetbeli lakásból az elnökség kitiltotta: mindazáltal, egyedül húzamos szolgáltatát és öreg korát tekintve és így kegyelemből, az Igazgató Tanács 5 frt havi pótlékot rendel adatni mostani lakilletményéhez.

46. Emödy Mihály akadémiai szolga 1866—1869. évi számadásaira nézve a keze alá adott posta és egyéb apró kiadásokról, Trebitsch Ignác úr a m. földhitelintézet főkönyvezője, mint megbízott számvizsgáló, jelenti, hogy a főtitkári segédnek azon számadásokra tett megjegyzéseit helyeseknek találta, minél fogva Emödy Mihálytól még 76 frt 95 kr követelendő be. Az ezenkívül még kérdéses 14 frt 61 krra vonatkozó 3 tanusítványt pedig mellékli.

Tekintve e számadások idejének régiségét, és azt, hogy ezen számadásban különben sem jártas egyént, annak idején a kapott összegekről, s rövid időközökben senki sem számoltatta: az Akadémiának ezen követelése a pénztárnál egyszerűen leiratni határoztatott.

47. A főtitkár bemutatja a pesti kir. törvényszék, mint telekkönyvi hatóság 3183/1874 számú végzését, mely által a Discher József és Jozéfa ellen 8538 frt 86 $\frac{1}{2}$ kr és járulékaik erejéig az Akadémia javára bekebelezve volt zálogjogi tehertétel töröltetik.

Tudomásul van.

48. Discher József építész, mint az akadémiai ház bérlője a vele közlött felmondást oly módon fogadja el, hogy a Pest városa közgyűlése által megállapított s a belügyminisztérium által is helyben hagyott 1869. január 1-től kezdve érvényes lakbér-szabályok szerint nem szeptember 30-án, hanem nov. 1-jén fogja a bérházat visszaszabocsátani az Akadémia kezelése alá.

Az Akadémia szeptemberben lejáró szerződéséhez teljes joggal ragaszkodik; az intercalaris lakbér kiegyenlítése az átvételre kiküldött bizottság teendőihez tartozik.

49. A pesti m. kir. pénzügy-igazgatóság harmadszor is sürgeti a Holzspach András és Jakab által, 1861-ki szerződésök folytán, szállított nyers kő, mész és homok kimutatását.

Az Igazgató Tanács ismételve válaszolt már, hogy ily kimutatással nem szolgálhat, miről a pénzügy-igazgatóság harmadszor és utóljára, értesítendő.

É R T E S Í T Ő J E.

*Huszonegyedik akadémiai ülés.**A II. osztály hatodik ülése.**1874. június 8.*

Horváth Mihály r. tag osztályelnök elnöklése alatt.

160. (22.) *Szilágyi Ferencz* l. tag felolvassa ily című értekezését: »A két báró Wesselényi Miklós. Erdélyi élet- és korrajz. 1750—1850.« Kivonata ez:

Az értekezés három szakaszra oszlik. Ezek közül az első e czim alatt: »A Wesselényi család« három fejezetben a két b. Wesselényi Miklós jellem-képét rajzolja; továbbá a Wesselényi család erdélyi történelmére vonatkozó kútfőket sorolja elő; végre: az első Wesselényi Miklóst, az erdélyi ítélőmestert, Wesselényi Ferenczet a hadvezért, mint neveztek: a magyar Scipiót, és b. Wesselényi Istvánt, Közép-Szolnokmegye főispánját, valamint az erdélyi királyi tábla és országgyűlés elnökét ismerteti.

A második szakasz »id. b. Wesselényi Miklós« életét, s ennek főbb eseményeit mindössze 18 fejezetben adja elő. Ezek közül egyik id. b. Wesselényi derék édes anyjának b. Dániel Polyxenának van szentelve: a többi, ugyszólva: három külön csoportot képez, melyekben id. b. Wesselényi Miklós neveltetésének s iskolai pályájának előrebocsátása után

a) Cserey Helénával 1777-ben reversalis mellett kötött vegyes házassága, s ennek Mária Terézia, valamint II. József császár alatt történt érdekes eseményei s körülményei vannak elbeszélve, mely frigyből, főkép a bárónénak a református egyházba áttérése után, mindkét házastársra sok szenvedés, sőt üldözés sulyosodott rá. Oly kép ez, mely ma is bizonyos regényszerűséggel bír, ha szinte a b. Kemény Zsigmondtól állított elszóktatése Cserey Helénának mese-beszéd, — a mi kérdésen kívül nagy mértékben figyelemre méltó tanulságokat hirdet, s a polgári házasságnak szükségességét egy század előtti példával illusztrálja, valamint II. József császár kormányrendszere felől jellemző adatokat állít az olvasó elébe, ki bizonyosan hámulva, de egyszersmind sajnos részvétellel fogja látni: hogy a nemesszívű ember- és népbarát monarcha dicső műve, a keresztyén türelem korszaka, az élethen a magasztos eszmével éles ellentétben álló gyakorlattá vált.

b) A második csoportban egy erdélyi középkori dráma, a b. Wesselényi Miklós által gr. Haller János, a gorbói kastély birtokosa ellen intézett megtámadás, ugynevezhető kis hadjárat van leírva. Ezt is tudva-

levőleg b. Kemény Zsigmond, a »Magyar szónokok és státusférfiak« című jeles munkában (kiadta Csengery Antal. Pest. 1851) egészen regényszerű alakban, tulzott színezéssel, mint formaszerinti háborút adta elő, mely alkalommal a gorbói vár b. Wesselényi Miklós serge és hűbérései által, a zsigói családi ágyuk dörgése közben ostrom alá vétetett, egy merész roham következtében, a kapuk széttörtének, s az ostromlók az elfoglalt várban zene közt vonultak be.

A minden bizonynyal nagyfontosságú esemény történelmi kopasz valódiságában is, — úgy, mint a leghitelesebb okmányok és hivatalos adatok alapján a munkában elbeszélve van, ma is nagy érdekléssel bír, azért főképp, mivel e kaland b. Wesselényi Miklósnak a kufsteini várban töltött öt évi fogságába került. Ha a dologban b. Wesselényi Miklós kétségen kívül hibás, sőt bizonyos tekintetben bűnös is volt, a mennyiben a törvényszékek ítéletének s a végrehajtás végett kiküldött polgári, majd katonai karhatalomnak is ellenszegült, de II. József császár is az alsóbb fórumok ítéletét súlyosbító, egyébiránt azt világosan kimondó legfelsőbb határozatával a kellő határon némileg túl ment, midőn a szenvedélyeitől elragadott báróval fejedelmi hatalmát és haragját kiméletlenül érezteté.

c) A harmadik csoportban id. Wesselényi Miklósnak ugynevezett politikai működése, főképp az országgyűléseken, valamint megyei közgyűléseken föllépése s mindkét helyen tanúsított magaviselete van rajzolva. Itt az olvasó figyelmét egy meglepő, valóban sok ellentéttel gazdag, mindenféle viszontagságot összehalmazó nagy vázlat fogja megragadni, olykor lebilincselni.

A 18-ik század utolsó tizedében kitört első francia forradalmi nagy háboru alatt szükségessé vált ujonczozást a kormány önhatalmából, s így a haza egyik főalkotmányos, t. i. az országgyűlést is illető jogának számba nem vételével, sőt mellőzésével rendelte el, és az erdélyi megyékre s törvényhatóságokra azt ráparancsolta. E nagy fontosságú kérdésben id. b. Wesselényi Miklós Közép-Szolnokmegyének 1794-ben január hó közepén tartott közgyűlésében a kormány önkényes eljárása ellenében, véde az ország alaptörvényeit, felszólalt és hazafias beszédének a megyei rendek keblét átvillanyozó erejével nem csak az ujonczozás továbbfolytatását meggátolta, de azt is kivitte, hogy a rendek az ülésből kiküldött biztosaik által a már kiállított, vagy az akkori gyakorlat szerint kötéllal fogott ujonczokat szabadon bocsátották.

Nem szükség mondani, s valóban könnyű képzelni: a Közép-Szolnokmegye által adott példa az egész országban nem csak mély benyomást és nagy hatást okozott, de több megyét s törvényhatóságot e hazafias tett utánzására buzditott. Közép-Szolnok nyomába lépve, Dobokamegye is a kérdéses ügyben épen úgy járt el, s Alsó-Fehérmegyében, hol az ujonczállítás végrehajtatott, a rendek tisztjeiket »az alkotmány és törvények ellen« elkövetett tettükért közkereset alá vetették, valamint főispánjuknak a közelebbi országgyűlésen vád alá helyezését indítványozni elhatározták, s több megyék, sőt még városok, azok közt Kolozsvár is, a kormány eljárását alkotmány- és törvényellenesnek nyilvánították.

B. Wesselényi Miklósnak a közép-szolgai közgyűlésen tudvalevő fellépését, s társaival együtt közkereset alá vettetését az udvari kancellária a felségnek feljelentette. A monarcha a guberniumnak ezen gondosságaért maga megelégedését nyilvánította, egyszersmind a b. Wesselényi Miklósa és társaira felügyelést, sőt ha a szükség megkívánná, az Approbata II-dik része 7-dik cizme 5-dik törvénycikke értelmében elfogatását is parancsolta. *)

Miután a fentebbiek szerint, a fejedelem b. Wesselényi Miklósnak az ujonczozás dolgában szerepléséről értesítve volt, gróf Teleki Sámuelhez, az erdélyi udvari kancellárhoz 1794-ben június 27-én intézett kéziratában azon nézetét nyilvánította, hogy b. Wesselényi Miklósnak mindaddig, míg az őt terhelő súlyos vádakra nézve magát kellőleg nem igazolja, a törvényhozó gyűlés tagjai közt megjelenni nem lehetne, s neki a mondott esztendőbeli diétára regalist, t. i. királyi meghívó levelet küldeni nem kellene.

E királyi kéziratra gr. Teleki Sámuel július 14-én válaszolt, s b. Wesselényi Miklósnak indultatos természeténél fogva, különböző kihágásokra elragadtatását, mint annak bizonyágát hozta fel hogy a báróban hiányoznak az 1791-beli XI-dik, s az országgyűlés tartására vonatkozó törvénycikkben elősorolt azon tulajdonok, melyekkel a törvényhozás egy tagjának birni kell, s ennél fogva vélekedése szerint: ő felsége által tiltassék meg, őt mint regalistát az országgyűlésre meghívni.

Ennek következtében a felség 1794-ben július 23-án kelt s a guberniumhoz intézett királyi leiratában, b. Wesselényi Miklósnak az országgyűlésből kirekesztését megparancsolta: »eundem tanquam qualitibus de lege, signanter articulo XI-mo anni 1791. requisitis destitutum a celebrandis hoc anno comitiis removeri volumus.« A törvényhozó testület ellen a végrehajtó hatalmat képviselő hatóságok részéről elkövetett súlyos sérelem jelentőségét magyarázni nem kell; az országgyűlés egy tagját, annak tudta és beleegyezése nélkül, onnan kizárni, ugyyszólván: nem csak egy személy, egy követ ellen irányzott csapás, de törvényszegés is volt, mi az egész országgyűlés jogának, valamint tekintélyének csorbitását és számba nem vételét foglalta magában.

Mint gondolni lehet, b. Wesselényi Miklósnak, mint regalistának, az országgyűlésből kirekesztése, főképen az illető megyében igen kedvetlen, s a kedélyeket felzaklató benyomást okozott, mi kétségen kívül az egész hazában részvétre és viszhangra talált.

Királyi rendeletből az erdélyi országgyűlés 1794-ben novemb. 11-re egybehívatván, — ez alkalmából Közép-Szolgai megyében is, követválasztás végett a megyei rendeket Sámsonba szeptember 10-ére össze hívták: midőn a jegyzőkönyv szavai szerint: »közönséges és megegyezett akaratból deputatusoknak rendeltettek a reformatusok részéről báró hadadi Wesselényi Miklós, a katolikusok részéről pedig udvarhelyi Linkner Mihály.«

*) Az Approbata fennidézett törvénycikke szerint: az árultatás vétkével vádoltatott s törvénybe idézett, de megjelenni nem akaró, s az országból kimenni szándékozó, a mellett világos gyanura okot adó személy »szabadon megarestáltathassék.«

Ime! ez volt az illető megye válasza, s határozott felelete a kormánynak id. b. Wesselényi Miklóst az országgyűlésből kitiltó rendeletére s mint e diéta jegyzőkönyvéből lehet látni: a báró ott kettős, u. m. királyi hivatalosi és követi minőségben volt jelen, a tanácskozásokban azonban mint a megye bizodalmaival megtisztelt követ vett részt s azok között ült. Ehhez hasonló példát az erdélyi országgyűlések évkönyveiben alig lehetne találni.

E szakasz többi részében el van mondva:

1) B. Wesselényi Miklós magaviselete az 1794—95-beli erdélyi országgyűlésen.

2) Az ujonczok elbocsátásáért ellene indított újabb perének folyama és kimenetele, midőn teljesen fölmentetett.

3) Az erdélyi, névszerint kolozsvári nemzeti színház történelme a főbb adatokban; melynek b. Wesselényi Miklós, ugyyszólva, egyik alapítója, s míg élt, főpártfogója volt. Legyen itt megemlítve, hogy azon színházban, még pedig a piacz-soron lévő gr. Rhédei-házban, az első előadás 1792-ben november 16-án »A titkos ellenkezés« című darabbal volt.

4) Id. b. Wesselényi Miklósnak néha heves és rendzavaró magaviselete Közép-Szolnokmegye közgyűlésein, mi természetesen rá nézve kedvetlen következés nélkül nem maradt.

5) Id. b. Wesselényi Miklós sokféle tapasztalással gazdag, s különböző viszontagságot látott élte vége felé Közép-Szolnokmegyének néhány évig főispáni helytartója volt, s e hivatalát Zsibón 1809-ben október 25-én történt haláláig dicséretesen folytatta.

A munka harmadik szakasza négy fejezetben, ifjabb b. Wesselényi Miklós életére vonatkozik, s öt főkép, mint erdélyi államférfit, s országgyűlési követet 1834—35-ben s 1848-ban ismerteti, továbbá kiterjed írói munkásságára, s végre: e derék hazafinak néhány jellemző levelét is közli.

E levelek alkalmából lesz említve, s egész terjedelmében kiadva Kossuth Lajosnak tudvalévő fogságából kiszabadulása s Pestre visszatérése után, e városhól 1840-ben május közepén ifj. b. Wesselényi Miklós-hoz irt nevezetes levele, melyben a báró iránt viseltető ragaszkodását, háláját a legmelegebb szavakban tolmácsolja.

Ifj. b. Wesselényi Miklós t. i. midőn Kossuth Lajost elfogatása már fenyegeté, neki ezt mondá: »ha megtörténnék, ki fogom a fiui helyet szülőinél pótolni.« — »Legyen megáldva baráti hűségeért« ezt írja ifj. b. Wesselényi Miklósnak Kossuth Lajos» kegyedhez legméltóbb köszönetül fejezem ki azt, a miről — remélem — egyébként sem kételkedik, hogy t. i. tántoríthatlanul hű maradok azon érzelmekhez, melyek miatt kegyed ily barátságra méltatott, és hű a honhoz, emberiséghez, igazsághoz, miképen csak ember a tágas földön volt, van és leszen. — És ha kegyednek még utjába vetne valamely keresztet a sorsszeszély; keresztet, melyet ember soha se viselt emberért, én rohanni fogok, hogy elviseljem azt kegyedért.«

S e biztosításnak daczára mi történt mégis az 1848-ik esztendőben: mikép fogadta Kossuth Lajos, a magyar királyi pénzügyminiszter a nála

megjelent ifj. b. Wesselényi Miklóst, akkor Közép-Szolnokmegye főispánját? e nevezetes és tanulságos epizodot az olvasó a munkában meg fogja találni.

De nem akarom a tisztelt gyűlés figyelmét sokáig fárasztani, békétürésével vissza nem élek: csak egy, a kort jellemző, adatot fogok még munkámból idézni.

Tökés János, maros-széki ifju, hasonnevű erdélyi kormányshéki titoknak fia, miután Kolozsvárt a jogi tudományok tanulását elvégezte, 1804-ben Zsibóra ment, hol id. b. Wesselényi Miklós neki azt ígérte, hogy ha fia mellett két évig nevelő lesz, őt maga költségén egy külföldi egyetemre kiküldi. A mint Tökés János e feltételt, úgy b. Wesselényi Miklós is maga ígértét teljesítette.

Az első annál fogva 1806-ban ősszel Bécsbe felment, de azon évben ősszel a porosz-francia háború kitörvén, e miatt a császári székvárosban hosszabb ideig volt kénytelen mulatni, s utlevélét csak 1807-ben márcziusban kapta ki, melylyel Marburgba kiment, hol több tudományok közt a jogot, valamint a Code-Napoleonra vonatkozó előadást is hallgatta.

Az 1807-ik esztendőben Marburgból az őszi szünidők alkalmával, az egyetemtől kapott utlevéllel Párisba ment, hol neki az ottani osztrák cs. k. követség a Bécsbe visszatérésre szolgáló utlevelet adott, midőn irományait a bécsi cs. k. udvari rendőri főhivatalnak benyújtotta. Ez udvari dicasterium azokból látta s győződött meg Tökés János két nagy vétsége felől, t. i. hogy bár mint theologus ment ki Marburgba tanulni, ott mégis, mint már említve volt, a jogra, valamint a Code-Napoleonra vonatkozó leczkéket is hallgatta; továbbá: noha a külföldre kimenésre őt jogosító utlevél szerint, neki Párisba utazni nem lehetett volna, e fővárost mégis meglátogatta, s visszatérése után, azon fővárosról s Franciaországról is dicsérőleg nyilatkozott volna. E két bűn volt az, melyekért a bécsi rendőri főhivatal kíváncsára Tökés Jánost az erdélyi udvari kanczellária, egyik tanácsosa által formászerint megdorgáltatá, a hasonló beszédektől tartózkodásra s általában nagyobb vigyázatra és óvatosságra intette.

Ha azon időben Ausztriát bizonyos tekintetben rendőri államnak — Polizeistaat — nevezték, s a birodalom kormányzatában uralkodó elvek és rend szerint e czímmel illeték, — mennyiben volt azon állítás az igazsággal megegyező? ezt az értelmes olvasó ítéletére kell és lehet bízni.

Osztályelnök az értekezés bírálóiúl b. *Kemény Gábor* és *Jakab Elek* lev. tagokat kéri fel.

161. (30.) *Keleti Károly* l. t. felolvassa ily czimű dolgozatát »Tanulmányok a szőlészeti statistika terén.« A kivonat így szól:

Értekező megemlítvén, hogy a pannoniai bor híre már Kr. u. 276-ból származik, végig tekint legkiválóbb borvidékeinken, melyeket az im készült statistikában osztályoz. Ilyet Magyarországon a Dunán inneni, túli stb. négy kerületen belől 25-öt, Erdélyben 6-ot, Horvát-Szla-

vonországban és a Határörvidéken 6-ot, az egész birodalomban tehát 37-et állapít meg s mutat be külön e célra készült térképen.

Számot adva az adatok miképi beszerzéséről, fájdalommal említi fel a gazdasági egyleteket, mint a melyek legtöbbjei a mű leíró részéhez nem szolgáltatnak adatokat, de annál többet nyert régibb s újabb irodalmunkban, melynek kiválóbb terményeit ismerteti. Kimutatván, mint simulnak borvidékeink a terület domborai viszonyaihoz, a *Hunfalvy* felosztása szerint, a szigethegységek- és dombszegélyeken találván a leggazdagabb területet, ezt is külön térképpel igazolja, melyre összes szőlőink rávezetvék.

Attérve a szőlőterület nagyságára, azt 739,000 holdban mutatja ki, a kataszter alapján ismert 664 ezer holddal szemben, mihez képest a szőlőterület nagyobbodása 20 év alatt 74 ezer hold. Hectare-ben fejezve ki e számot, azt 425 ezernek mondja, s összehasonlítja vele ez alapon Franciaország területét, mely 2,600,000 hectare, s így a mienknél 6-szor nagyobb. De ha nagyobb ott a terület, nagyobb a termés is, a mennyiben ott 26—27, Németországban 20—24 hectolitre terem hectare-onként, holott nálunk — ha az első adatok teljesen megbízhatók volnának — csak 9—10 hectolitre terem.

Értekező meg van ugyan győződve, hogy bortermelésünk sokkal csekélyebb, mint eddig — adatok hiányában — hittük, s a 12 évi cikusból (1861—1872-ig) szerzett termés-adatok szerint csakugyan nagyon csekély. De *Keleti* nem érte be ez adatokkal, hanem új adatgyűjtést rendezett, melynek folytán járasonként ki volt mutató, hány akó bor terem közönséges mivélés mellett egy hold földön jó, középserű és rossz évben. Maga is beutazván az ország egy részét és értelmes szőlőtermelőkkel értekezvén, ez alapon jobb eredményt mutathat ki. Fentartva szerző a még beérkezendő adatok által netalán előforduló változást, az eredményt úgy találta, hogy Magyarországon jó évben 40—42, közepesen 23—24, rosszban 9—10 akó bor terem holdankint, s így az összes területen 30.^s, 17 és 6.^s millió akó, vagyis 17.^s, 9.^s és 3.^s millióhectolitre bor.

Említvén még, mennyire igazolta értekező nézetét itt is a tapasztalat, hogy a pusztán közvetlen fölvétel a becslés merev kizárása mellett nem vezet célhoz, megérinti hogy mily rendkívül érdekesek a szőlőszeti statistika részletei, melyekből pedig itt, úgyszólván, semmit sem mutathat be.

Kutatva az évenkénti belföldi borfogyasztást, azt 12.^s millió s 78.600,000 frt értékben, a külföldre vitt bort 1.^s—1.^s millió akóban tünteti ki 14—15 m. frt értékben, a befolyt szőlő-adó 2.^s millió forint; ha pedig a tényleg termő bort tekintjük, ebből nem alig 3, hanem közel 7 milliónak kellene befolyjni. Végül említi még, hogy egy hold szőlő értéke 50—60 és 5—6000 frt közt változik, az ország összes szőlőterületének értéke pedig 444.^s millió frt. Elég nagy számok — így végzi értekező — hogy alaposan lássunk azon termelési ág növeléséhez, mely szolgáltatja s mihez részletes adatokkal járul — Magyarország szőlőszeti s borászati statistikáját, melynek itt alig egy-két számát tünethető elő.

Huszonkettedik akadémiai ülés.

A III. osztály hatodik ülése.

1874. június 15-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

163. (22.) Az elnök jelenti, hogy a kitűzött emlékbeszéd Agassiz fölött, mint-hogy gyászbeszéd alakjában szerkesztettnek látszik, az alapszabályok értelmében az összes ülésre tétetik át.

164. (23.) *Szily Kálmán* r. t. előterjeszti b. Eötvös Loránt részéről: »A rezgések intensitása, tekintettel a rezgési forrásnak és az észlelőnek mozgására« című értekezést. Kivonatban így:

Szerző a m. t. Akadémia III-ik osztályának 1871. július 19-ikén tartott ülésén egy értekezését mutatta be,*) mely a rezgések intenzitásának meghatározását foglalja magában, kiterjedve azon általános esetre, midőn mind a rezgési forrás, mind az észlelő haladó mozgásban van. A képlet, mely által ott az intenzitás értékét kifejezi, ellenkezik azzal, melyet *Fizeau****) egy ide tartozó különös eset tárgyalása alkalmával használt. Mégis nem látszik szükségesnek, hogy *Fizeau* e dolgozata részletes bírálatnak vetessék alá; mert világos, hogy abban csak az amplitud négyzete számíttatik ki, a nélkül, hogy e mennyiség összefüggése az intenzitással a rezgési forrás és az észlelő mozgásának esetében, kellőleg tárgyalatnék. Szerző ez értekezésének bemutatása óta azonban *Ketteler*, bonni tanár, több dolgozatban foglalkozott: »a csillagászati mozgások befolyásával a fénytani jelenetekre.«

E dolgozatait, melyek előbb Poggendorff évkönyveinek 144, 146, 147, és 148-ik köteteiben jelentek meg, utóbb egy egészszé szöve: »Astro-nomische Undulationstheorie etc.«***) cím alatt önálló munka alakjában is kiadta. E munkának 135-ik lapján egy fejezetre találunk, melynek tárgya: »A hang és fény intenzitásának elterjedése a térben, a rezgési középpontnak és az észlelőnek mozgása közben.«

Az intenzitás meghatározására ott felállított képlet, a szerző által már előbb talált képlettől lényegesen eltér, elannyira, hogy szerző szükségesnek látta dolgozatát szigorú bírálatnak alávetni, hogy annak alapján a választás a két eltérő nézet között lehetségessé váljék.

Az említett képletek különbözésének okát szerző a következőkben találja:

Jelelje a egy pontnak rezgő mozgása közben elért legnagyobb ki-

*) A rezgési elméletből következő távolban hatás törvényéről. L. Akadém. Értesítő, V. évfolyam, 207. lap.

**) *Cosmos* T. I. p. 690. — Poggendorff's *Annalen* Bd. 92, S. 652.

***) *Astronomische Undulationstheorie, oder die Lehre von der Aberration des Lichtes*, von Dr. E. Ketteler. Bonn. Verlag von P. Neusser. 1873.

térését, azaz amplitudját, jelelje továbbá α ugyanannak legnagyobb sebességét, azaz sebességi amplitudját: akkor tudjuk, hogy α és α azon távolságtól függnek, melyből a rezgési forrás a ponttal rezgéseit közli. A rezgési forrás mozgása közben változván e távolság, világos, hogy α és α avval együtt változik. E megjegyzés daczára azonban még eldöntetlen marad az a kérdés, vajon ezen mozgás α és α értékeire kizárólag csak ama távolság változása folytán van-e befolyással?

Mindkét mennyiségre nézve ez bizonyára nem áll, hiszen azok, például a fénymozgások esetében :

$$\alpha = a \frac{2\pi}{T}$$

egyenlet által vannak egybekötve, hol T a rezgési idő ugyancsak a fényforrás mozgásának sebességétől függ.

Ketteler a feladat megoldásánál a közeg pontjainak kitéréseit nyugvási helyzetökből vette tekintetbe, s a mellett hallgatagon azon feltétből indult ki, hogy α csak annyiban függ a rezgési forrás sebességétől, a mennyiben ez a fentemlített távolságra befolyással bír.

Szerző ellenben ugyanazt feltételezte α -ra nézve, midőn a rezgések tovaterjedését, mint a velők járó sebességek tovaterjedését tárgyalta.

Jelen értekezésében szerző kimutatva *Ketteler* feltétének helytelenségét, egyszersmind bebizonyítja, hogy a sebességi amplitud α a rezgési forrás mozgásától valóban csak a távolságnak általa eszközölt változása folytán függ.

Erre levezeti az intenzitás meghatározására vonatkozó képletet, s egyetértőleg ezt megelőző dolgozatával, következő eredményre jut :

Jelelje I_0 a rezgések intenzitását azon feltevés mellett, hogy a rezgési forrás és az észlelő pillanatnyilag elfoglalt helyzetökben nyugosznak, jelelje továbbá v a rezgések terjedési sebességét, végre pedig c és c' a sebességeket, melylyel egyrészt a rezgési forrás, másrészt az észlelő egy a kettő közt fekvő nyugvó pont felé közeledik. Az észlelt rezgések intenzitása e jelzések mellett :

$$I = I_0 \frac{(v-c)^2}{v^2} \cdot \frac{v-c'}{v}$$

egyenlet által lesz kifejezve. *)

Ketteler nézetének helytelensége folytán, annak következményei sem fogadhatók el. Így elvetendő az általa kimondott következő tétel :

»Az álló csillagok fényének intenzitása a térnek valamelytőlük meghatározott távolságra fekvő pontjában, bárminemű mozgásuk daczára, mindig ugyanaz mint ha az álló csillag az illető távolban nyugodnék.«

*) A különbség, mely ezen képlet és szerzőnek a m. t. Akadémiának 1871. július 19-ikén bemutatott értekezésében foglalt képlet közt fennállani látszik, csak annak eredménye, hogy ott c és c' a távolodás sebességeit jelezték, míg jelenleg e betűk alatt *Ketteler* jelzési módjához simulva, a közeledés sebességeit értjük. (L. a m. t. Akad. Értesítője V. évfolyam, 210. lap.)

Szerző e tétel helyébe a következőt állítja: Az álló csillagok fényének intenzitása a térnek valamely tőlük meghatározott távolra fekvő pontjában, bármilyen mozgásuk esetében ugyanaz, mint ha az álló csillag azon helyzetben nyugodnék, melyből az illető ponthoz eljutott rezgő mozgása kiindult.

Szerző áttér ezek után képletének néhány alkalmazására.

Gondoljuk, hogy az észlelő s vele valamely hangzó test (hangforrás) a nyugvó légben ugyanazon g sebességgel mozog. Az e közben észlelt hangmagasság, Doppler elvének értelmében, azonos lesz azzal, mely nyugvás közben észleltetnék; az észlelt intenzitás ellenben a mozgás által módosíthatni fog.

Ha például az észlelő egy gözmozdonyon foglal helyet s vele a környező léghöz viszonyítva, másodpercenként 30 meternyi sebességgel mozog, úgy a hangforrást a mozgás irányában maga elé tartva, annak hangját csaknem kétszer oly erősen fogja hallani, mint midőn a hangforrást maga mögé helyezi.

A hang intenzitásának észlelete ily körülmények közt a sebesség meghatározására szolgálhat, melylyel az észlelő és a hangforrás a léghöz viszonyítva mozog.

E megjegyzés azon közel fekvő gondolathoz vezet, hogy a hangforrás helyébe fényforrást állítva, az intenzitás észleletét azon sebesség meghatározására használjuk, melylyel a föld mozgásában résztvevő testek a föld légkörének étheréhez viszonyítva mozognak.

Feltéve, hogy az éther együtt mozog a testekkel, melyekben foglaltatik, akkor a földhöz kötött észlelő egy földi fényforrásnak fényét bizonyos távolban mindig ugyanazon intenzitással fogja észlelni, akár a föld mozgásának irányában előtte, akár mögötte álljon az. Ha ellenben e feltevés helytelen volna, s az éther vagy a világegyetemben nyugodnék, vagy g sebességgel mozgó földi testekben, *Fresnel* feltevése szerint, csak $\frac{n^2-1}{n^2}g$ sebességgel mozogna (n alatt a törési tényezőt értve): úgy az

észlelt intenzitás nemcsak a fényforrás távolától, hanem egyáltalában annak helyzetétől függne.

Tagadhatatlan, hogy e nézetek közül az utolsó legjogosultabbnak látszik, a mennyiben az összes jeleneteket, melyek az *aberratio* körébe tartoznak, kimagyarázni képes. Nem szabad azonban felednünk azt sem, hogy mihelyt az éther mozgását elkülönítjük azon testek mozgásától, melyekben foglaltatik, az által az éther létének valóságát elismerjük. Ez utóbbi feltevést szerző valószínűtlennek tartja.

A minden esetre még nyílt kérdésnek kísérleti eldöntésére *Fizeau* már 1852-ben*) ajánlotta a fent röviden körvonalozott módszert.

A számítás azonban, melyre *Fizeau* e tervezett kísérletét alapította,

*) *Cosmos* T. I. p. 690. — *Pogg. Ann.* Bd. 92. S. 652.

a már említett hamis képletből indult ki; úgy, hogy szerző szükségesnek látta e számítás az általa megállapított képlet alapján újra átdolgozni.

E számításból kitűnik, hogy a tervezett kísérlet valószínűségének lehetősége valószínűbb, mint azt *Fizeau* vagy *Ketteler* hamis képletei folytán gyanítani lehetett.

165. (24.) *Nendtvich Károly* r. tag előterjeszti *Fabini Rezső* részéről a »Capronamid előállításának egy módját.«

Mind a két munka a szokott módon bírálatra bocsátandó, s annak eredménye folytán az Értekezések között kinyomtatandó.

166. (25.) *Schenzel Guido* l. tag a Meteorologiai Évkönyv második számát mutatja be, a következő ismertetéssel:

Azon állomások száma, melyeknek észlelései használhatók voltak, 1872-ben 37 volt; a szaporodás 1871-éhez képest 10.

Az új állomások a következők: Akna Slatina, Belovár, Bükk, Buziás, Gospics, Ó-Gyalla, Szepes Igló, Nyitra, Sárospatak, Fehérvár, és Temesvár, míg Rohoncz, Rozsnyó és Zombor állomások megszűntek.

A magyar korona országainak területe 5600 □ mértföldet tevén, következők, hogy átlagban $98\frac{1}{4}$ mértföldre egy állomás jut.

Áttérve az Évkönyv tudományos tartalmára, a jelentő említést tesz az állomások tengerfölötti magasságairól, melyek nagyjából újabb számmittattak, s ezen alkalommal azon fontosságra figyelmeztet, melylyel egy pontos lejt mérés tudományos, kivált meteorologiai tekintetben bírna.

A föld-delejességi észleleteket 1872. évben részben egy e célra szolgáló telek hiányában be kellett szüntetni, miután a vasmentes idegen telken álló kunyhót lebontani szükséges volt.

Julius hóban azonban sikerült egy telket a magnetikai mérésekre bérbe venni.

Otóber végével az intézet új helyiségbe költözött át, melyben legalább egynehány készülék czélszerűen fölállítható.

Súlyos veszteséget szenvedett az intézet Dr. Murmann Ágost meteorológus halála folytán, a ki október 25-én a cholera járvány által, az élők sorából kiragadtatott.

A meteorologiai észleleteken kívül tartalmazza még a II. kötet a nyolcz éven át, t. i. 1863—1871-ig, a föld-hőmérséklet változásai fölött folytatott észleleteket. A hőmérséklet rendes menete a föld különböző rétegeiben egy grafikai rajz-táblán is elő van tüntetve.

Ezekhez sorakoznak a phaenologiai észleletek, melyeket, mint a megelőző évben, *Staub Moricz* tanár úr sziveskedett összeállítani és szerkeszteni. Ezek 8 állomásra terjeszkednek.

Az Értesítőben közlendő.

167. (26.) *Folyó tárgyak gyanánt felolvastatnak: Jendrassik Jenő és Balogh Kálmán* bírálatai dr. *Thanhoffer Lajos* »Adatok a szem porczhártájája szövet- és élettanához« s a szerző által az Évkönyvekbe felvételni kívánt értekezés felett. A bírálatok így hangzanak:

I. A math. és természettud. bizottság meghagyásából t. Szabó titkár urnak f. é. márcz. 19-én hozzám intézett felhívása folytán, van szerencsém dr. Thanhoffer L. »Adatok a szem porczhártyája szövet- és élettanához« című értekezése tárgyában, válaszat az elembe tűzött két kérdésre a következőkben előterjeszteni. S pedig

a) »hogy azon értekezés az Évkönyvekbe felvehető-e?« nézetem az, hogy a nyomós kutatások alapján, több eddig vita alatt álló pontot alaposan felderítő, valamint az idegek végződését a porczhártyában illetőleg, a szerző által felfedezett végkészülékek által, a szövettant lényegesen kiegészítő, igen becses értekezés, tekintettel a hozzá tartozó és nagy gonddal készült ábrák terjedelmére, melyek értéküknek lényeges megcsonkítása nélkül, kisebb alakra nem szoríthatók — az Évkönyvekbe való felvételre alkalmas és méltó;

b) »hogy a táblák hogyan díjazandók?« erre nézve a szerző által ábránként kért 10 frnyi díjt elég szerénynek tartom.

Kelt Budapesten 1872. ápril 12-én.

Jendrassik J.

II. Thanhoffer Lajos urnak »Adatok a porczhártya-szövet és élettanához« című értekezése tanúságot tesz arról, hogy a szerző a porczhártyára vonatkozó kutatások irodalmát egész terjedelmében ismeri, nemkülönbön azon vizsgálati mód-szerekben, melyek ilyen fürkészéseknél alkalmaztatni szoktak, teljesen jártas, s ekkép úgy az általa észlelt leírása, mint az ezekre vonatkozó rajzok híveknek és megbízhatóknak vehetők. Dicséretet érdemel a szerző azon nagy kitartásért, hogy a vizsgálatokkal járó hosszas fáradság és az azzal egybekötött technikai nehézségek daczára kitűzött feladatát, t. i. a porczhártya-szöveti szerkezetének újabb adatokkal felderítését lankadatlanul elérni igyekezett.

Az értekezést becsessé teszi az, hogy a szerző sok és igen különböző állapot porczhártyáját vizsgálta meg tüzetesen, s így az előttünk fekvő dolgozatban igen különböző porczhártyák hasonlítóvák össze, mi azok szerkezetének tanulmányozását felettébb előmozdítja. A szerző több adata pedig igen érdekes, így az, hogy a csillag-alaku és szétágazó nyulványaik által egymással összenyiló üregek közvetlen összeköttetésben állanak az inhártyafeli edényeknek a porczhártyaszélhez kocsódó kacsait körülvevő (perivascular) nyirkedényekkel; továbbá azon lelet, hogy nemcsak a nedvcsatornák, hanem a nedvüregek is behámmal bélelvék, noha az utóbbiakban a behámsejtek jelenlétének végleges megállapítására még további buvárlatok látszanak szükségeseeknek; érdekesek ezenkívül a szerzőnek a vándorsejteknek a körülvevő nyirkedényekből származására vonatkozó adatai, valamint a legnagyobb figyelmet érdemli azon lelete, mit az idegeknek a porczhártya hámsejtei között való végződéséről mond, ez tapintótestecseknek nevezhető készülékkel történvén. Ellenben — a szerző rajzainak gondos megsejmlélése után is — a kételyt el nem nyomhatom azon állítás felett, mintha az idegek a porczhártyasejtek nyulványaival összeköttetésben lennének; azonban habár nézetem szerint a szerzőnek ide vonatkozó rajzai más értelmezést megengednek is, ez az előttem fekvő értekezés értékét nem csökkenti, hanem csak azon rendkívüli nehézségekre mutat, melyekkel ilyen finom szövettani viszonyokat illető görcsi képek mgítélése és felfogása jár még azokra nézve is, kik ezen a téren — mint a szerző — jól és alaposan iskolázott kutatóknak tekinthetők.

A rajzok mindannyian művészien kiállítvák s a szerző értekezésében foglaltaknak megértésére szolgálnak.

Ezeknél fogva ajánlom, hogy a tekintetes Akadémia a szerző értekezését a rajzokkal együtt adja ki, még pedig tekintettel az érdekes rajzok nagyságára az Évkönyvekbe való felvételt tartom czélszerűnek, mit egyébiránt az értekezésben foglalt adatok is megengednek; ezenkívül a tábláknak egyenkint tíz forinttal jutalmazása — szem előtt tartva a rajzok mesteri és fáradságos kivitelét — szintén méltányos.

Budapest, 1874. május 3-án.

Balogh Kálmán.

E szerint a bírálók egyértelműleg ajánlván, a munka kinyomtatása az Évkönyvekben határozattá lön.

168. (27.) Egy másik munka »Az emberi vese-viszér rendszere.« Lenhossék József r. tagtól, hasonlóképen bírálatra adatott, s a bírálók Jendrassik Jenő és Balogh Kálmán véleménye felolvasztatván, szintén kitünt, hogy egyhangulag méltónak tartják kinyomtatásra az Évkönyvekben. A bírálatok így szólnak :

I. T. Szabó titkár urtól f. é. május 29-kén vett felhívás folytán, van szerencsém bírálatomat Lenhossék »Az emberi vese visz-ér rendszere« című értekezése felett a következőben előterjeszteni.

Az értekezés 23 negyedrélt lapra terjed és két ábrával van ellátva. Szerző abban azon vizsgálatainak eredményét közli, melyeket a viszerek elterjedésére vonatkozólag a veséből corrosio által előállított készítményeken tett.

Hogy pedig a viszereknek a vese állományában tájszerinti leírását adhassa, szükségesnek találta, magának azon állománynak szerkezetét előrebocsátani, melyet szerző értekezésének első 12 lapján a tudomány jelen állása szerint, azonban inkább csak vázlatosan, leír. A többi 11 lapon azután tüzetesen leírja a viszerek elterjedését a vesében saját vizsgálatai alapján, mi által ezen edényrendszernek részletesebb ismeretét lényegesen kiegészíti.

A mennyiben az akad. ügyrend 58. §-a szerint »az Évkönyvekbe csak oly értekezések vétetnek föl, melyek vagy új tárgyat adnak elő, vagy, bár ismeretes alapokon, új vizsgálatokba bocsátkoznak« stb.; a 65. §. szerint pedig »az Értekezések című közlöny, értekezéseket közöl, melyek nem az Évkönyvekbe vannak szánva,« melyek tehát ezen fogalmazás szerint nélkülözik mindazon kellékeket, melyek egy értekezésnek tudományos értéket adnak; Lenhosséknek fennemlített értekezése ellenben önálló dolgozat és tudományos értékkel bír : következik, hogy az az Évkönyvekbe annál inkább való, minthogy szerző maga azt kívánja.

Kelt Budapesten 1874. június 15-én.

Jendrassik Jenő.

II. Lenhossék József, rendes tag, székfoglaló értekezése »Az emberi vese-viszér rendszere« azon kutatásokra vonatkozik, melyeket a szerző a leéltető módszerrel a vese viszereinek tanulmányozása végett tett. Az eljárás, melyet szerző ezen vizsgálatainál követett, igen fáradságos és nagy technikai ügyességet igényel, azoknak eredménye pedig az, hogy a szerző kitarító munkálkodásának sikerült a vese viszeres rendszerére vonatkozó eddigi adatainkat igen becses ismeretekkel szaporítani, ekkép annak végmegoldását lényegesen előmozdítva. A szerző vizsgálatai azonban nem korlátozódnak csupán a viszerek lefolyásának viszonyaira, hanem igen helyesen kiterjeszti azokat az üterekre és a húgyutakra is, s ezekkel azokat kapcsolatban tárgyalja, miáltal értekezésének tárgyát minden oldalról igen jól megvilágítja. Ezután meg kell említenünk, hogy a szerző az első, ki nálunk a leéltető-módszert — bonczítani buvárlati czélokra —

jelen művével használja, s így minden esetre érdeme, hogy annak alkalmazásával nem szorítkozik pusztán gyűjteménytári, szemkecsegtető műdarabok előállítására, hanem tényleg bemutatja, mikép lehet ezen módszerrel bonczteni tudományos kérdések megoldásánál eredményteljesen közreműködni. Ezekhez járul azon avatottság, melyet szerző az irodalomban — a legrégibb időktől a mostani korig — tanusít, minél fogva értekezése tárgyának teljes képét tárja elénk, úgy mint az lépésről lépésre fejlődött, s jelenleg kutatásai következtében áll.

Tekintve tehát a beható vizsgálatokat, melyeket a szerző tárgyának felderítése czéljából tett, nemkülönben tekintve az általa elért tanulságos eredményt, végül tekintve a buvárlati adatok feldolgozásánál mindenre kiterjedő gondos figyelmet, azon véleményben vagyok, hogy a szerzőnek szóban levő értekezése a magyar tudományos Akadémia Évkönyveiben kiadható.

Budapest, 1874. május 25-kén.

Balogh Kálmán.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonharmadik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv és széptudományi) osztály *hetedik* ülése.

1874. június 22.

Pulszky Ferencz t. t. és osztályelnök elnöklete alatt.

170. (25.) *Hunfalvy Pál* r. t. »Az osztják nép- és nyelvről« értekezik.

171. (26.) *Greguss Ágost* r. t. jelenti, hogy az Akadémia által reá bízott »Shaks-pere és művei« című munkán folyvást dolgozik s egyszersmind a munkából felolvas egy részt »A mesés' elemekről Shaksperében«. Kivonata ez :

A mondák, regék, mesék mind solidaritásban vannak egymással s gyakran a tér és idő mérhetetlen távolain keresztül is meglepő hasonlóságot, sőt egyenlőséget, szóval közös származást tanúsítanak. *) A legkülönbözőbb nemzeteknél, egymástól messze eső korszakokban, azon adomák, azon tréfák, azon képek, azon kifejezések merülnek föl; s az emberiség lélektanának, a népismeretnek, a világtörténetnek az összehasonlító mythológiában s ezzel együtt a nyelvtudományban két egyik legbővebb forrás tanulmánya. Csakugyan az eszmék palaeontológiája ez, mely a föld kerektségének elbizott urait szerénységre indíthatja, ezek vizsgálatainak eredménye nem több mint: hogy az eszmék közt, melyek az emberi nem szellemi kincstárát képezik, alig van ujs az eredetiség, melylyel kérkedni szeretünk, rendszerint néhány ezer esztendő.

De Gubernatis állatregészete újabb hatalmas bizonyossággal erősíti, hogy a mesék nagyobbára Indiából terjedtek ki a világra, mint a kolera, s Müller Miksa is közelebb érdekesen rajzolta többeknek vándorlását, így a tojásos vagy tejes lányról szólóét, melyben eredetileg egy bramin szerepel, egy szakajtó rizsre építve tündérmáit s képzelt felesége képzelt megveréséből ébredve a valódi kárvallásra.

Ez optimista ábrándozásnak pessimista ellenképét, a tejes leány mesejének megfordított képét tárja elénk, s tán még komikusabb módon, a kis ködmönös leány meseje, melyben a leány, a káposztás kő láttára, elgondolja, hogy ő majd férjhez megy, lesz egy kis fia, annak ködmönt vesz, a kis fiú egyszer leszökik a pinczébe, ugrál, a káposztás kő eldől és agyon üti, kire marad akkor a kis ködmön? És elkezd sirni; és utána meg anyja, meg atyja és mindnyájan sírnak.

Vajon lehet-e — mint némelyek akarják — a meséket bizonyos emberfajok kizáró tulajdonának tekinteni? Némely mesének kimutatható

*) A balladáról, V-dik fejezet: A balladák eredetisége.

a hazája, másokról, tán a legtöbbről, azt sem tudni, árja vagy sémi vagy turáni eredetű-e. A külön fajok közt kétségtelen, hogy nehezebb a kölcsönzés egymástól, de számos a pont, hol szomszédságba jutottak, tehát érintkeztek egymással, ebből pedig okvetlenül anyagi és szellemi javaik kicserélése, vegyülése következik. Kölcsönöznek egymástól ruhát, fegyvert, portékát, szokásokat és betegségeket, ismereteket és babonákat, szokat és isteneket, tréfákat és meséket. S ki mondhatja meg, minden egyes esetben, melyik volt az átadó, melyik az átvevő fél? Rendesen mind a ketten módosítják hagyományukat, egyik a másiké szerint.

Don Quijote olvasói előtt ismeretes az a csali mese, melyet Cervantes helyesen Sancho Panzával beszéltet el, Sancho Panza levén a közmondások s általában a népies hagyományok eleven tárháza: az a mese ez, melyben egy pásztor sok ezer kecskáját a megáradt Guadiana vizén szállítja keresztül oly kis csolnakban, hogy egyszerre csak egyet vihet át, s a mese megakad, mert mindeniket külön át kell kísérni s valamennyit számon tartani. Ugyanezt a dolgot beszéli el a magyar népmese »a számlálhatatlan sok juhról,« a sajtóvölgyi változat szerint olyan folyóvízzel, melynek a Duna vagy Tisza még fia sem lehetett. Kié hát ez a mese? Ha Spanyolországban született még a vaszkok ősei közt, vagy ha a gótok vitték oda: árja volna; de vihették be a mőrok is, vagy az Afrikában raboskodott Cervantes onnan is hozhatta, s ekkor sémi. Azonban az a lehetőség sincs kizárva, hogy valamely árja vagy sémi nép valamely turánitól kapta, s akkor mi lehetnének régibb gazdái.

A frizek szigetein Ekke Nekkepennel találkozunk, a tengeri emberrel, a nyers erő, fajtalanság és együgyűség manószzerű képviselőjével, ki rendszerint pórul jár, mint a középkor meséiben a »Szegény ördög.« Regélik többek közt, hogy Ekke Nekkepen hatalmába ejtván Rantem szép hölgyét, Iungét, kijelenti hogy feleségül veszi, ha csak ez ki nem találja nevét. Minthogy ezt ott senki sem tudja, bizonyosnak hiszi menyegzőjét s örömeiben danolni kezd:

Delling skell ik brun,
Miaren skell ik baak,
Aurmiaren well ik bröllep maak.
Ik jit Ekke Nekkepen,
Min boid es Iunge van Rantem,
En dit weet nemmen üs ik alliining.

Azaz:

Ma főzők (t. i. italt),
Holnap sütők,
Holnapután lakodalmat csapok.
A nevem Ekke Nekkepen,
A menyasszonyom Rantemi Iunge,
S ezt senki se tudja csak én. *)

*) C. P. Hansen, Sylter Volksmärchen.

Szakasztott mása ennek a magyar mesebeli manó dala, a piczi kis emberé, ki három arasz hosszú, két rőf a bajusza, egy sing a szakála, s ki szint azon körülmények közt, szintén vőlegényi örömében ugrándozva így kurjogat:

Én vagyok Panczimanczi;
Az én nevem senki se tudja;
Sütök, főzök;
Holnapután szép menyasszonyt hozok. *)

Még a két manónak neve is egymásra mutat, mind a kettő ikersző levén: Ekke-Nekke, Panczi-Manczi.

Ugyancsak egy friz mese beszél a romőbeliekről, hogy az álnok Pua Modders tanácsára templomukat megpróbálták a tengertől beljebb tolni s az épület új határát piros dolmánynyal jelölték meg. Ezek a romő-szigetiek nem mások, mint a mi görgei, rátóti és bélai hazánkiai, kik templomukat kibővítendő, hasonlóképen cselekesznek. A mi embereink tanulták-e azoktól? vagy ezek tőlök? Hogy a magyar mese kopottabb s motívumokban szegényebb a friznél, még nem bizonyítja ez utóbbinak eredetiségét, annál kevésbbé, mert ama szigeteken, épen a friz mondák szerint, a frizeket megelőzőleg, bizonyos törpék laktak, az úgynevezett önnereksen, azaz földalattiak, kiknek kő szerszámaik voltak s egy Finn nevű fejedelmök, s ezeket a frizek szorították ki régi lakóhelyökről feljebb, éjszakra. Ime a lappok és észtek éjszakra vándorlásának ismét egy tanúsága. Ők magok elhagyhatták ősi székeiket, de regéik utánok is ott maradtak, s ha az idézett kettő az ő regéikből való, a finn-ugor népcsaládnak volna oda ítélendő. Csakhogy bajos ily sok ezer esztendőös igénypörökben dönteni.

Bajos, gyakran lehetetlen, többnyire fölösleges. Ha szemügyre vesszük a különböző népek meséiben fölhasznált motívumokat, legyenek azok akár fontosak, az egész elmondott események mintegy tengelyei, akár lényegtelenek, csak épen apró diszitmények: vizsgálatunkból nem az fog kiderülni, hogy a tér és idő távolságai által elválasztott nemzeti hagyományok egyben-másban találkoznak, hanem inkább hogy ritkán különböznek egymástól. A megegyezés a szabály, az eltérés a kivétel. Ha például a magyar mesében a legkisebb királyfiak erdőt kell irtani s helyén szántóföldet, szőlőt rögtönöznie, az ördögtől csodaszereit vagy drágaságait ellopnia, rá nem ismerünk-e benne Heraklesre, ki Augias istállóját kitisztítja s a Hesperidák arany almáját elhozza? vagy a perzsa Rusztemre, vagy a finn Ilmarinenre? rá nem ismerünk-e benne a közös mesehősre, ki bizonyos számú nehéz munkák teljesítése által az emberi boldogság és dicsőség magasára emelkedik? Midőn a magyar mesében halljuk, hogy a tündérkirályné tündéreivel együtt egy hegyben álomra van bűvölve, melyből szeretője Szép Miklós ébreszti föl, vagy ugyancsak a magyar mesében a kalmárfiról halljuk, hogy föléleszti a kővé vált királyt és udvarát, nem

*) Arany László Magyar Népmeséi.

azt a nyugoti népmesét halljuk-e, melynek közmondásos francia címe: *La belle au bois dormant*? A palócz költemény a »Halál vőlegényről« — bár tulságos józanul a menyasszonynak eleven férjhez jutásával végződik — nem azonos-e mind azokkal a balladákkal, melyeknek egyik változatát Bürger száz éve Lenorájában, Arany újban Borvitézében dolgozta föl? A »száz pár körte és alma« meséjében a mi vezeklő zsványunk kivirító botja nem egyszersmind a Tannhäuser botja-e? A mi huszárunk, a ki kardját beiszsa s helyette fakardot dug hüvelyébe, nem hetvenkedik-e mindenütt a hol szomjas katonák kardot viselnek? Jóka ördöge nem munkálkodik-e Karadsics »Zlá zsená«-jában s nem egy-e akár Lesage, akár Caballero palaczkos ördögével? Egy dunamelléki mesénkben, az örökbe fogadott testvéréről, előfordul a nyájasság folyója, mely a tündérek malmát hajtja: vajon ez nem a Scudéry kisasszony szótárába való-e? Harun al Rasíd kalifa, Bagdád utczáit koldus ruhában bejárva, elő nem fordul-e már a VIII-dik század előtt is ama fejedelnek meséiben, kik alattvalóik gondolkozásáról titkon magok akarnak meggyőződni? A díóval hízalt gyermekek, az ördög által pecsenyének szánt Zsuzska és nénei, a helybeli viszonyok szerint átalakítva, nem szerepelnek-e mindenütt a hol csak mesélnek? fentartva emlékezetét annak a rég mult vad időnek, melyben őseink még olyformán is szerették egymást, hogy a dal szava: »úgy szeretlek, majd megeszlek,« valóság volt, a mint néhol Afrikában s a csöndes óceán szigetein még mai nap is az. Hát a roszakaró banyák és mostohák, a hamupipókék mindkét nemű változatai, a segítő állatok, a csodalények, sárkányok és manók nem képezik-e az összes mesevilág állandó személyzetét? szintoly állandó gépezetét pedig és eljárása módját a személycserék, az álruhába öltözködések, az elváltozások, elámitások, varázslások, a ráismerés valami testi jegyről, a gyűrű mint bizonyság, a kedves nevének és egész mivoltának elfelejtése, talányok föladása és megfejtése, kincsek őrzése és megtalálása, burleszk képtelenségek halmozása?

E roppant közösség láttára nem kell-e a mesék eredetének kérdését azon szabásúnak tekintenünk azzal a kérdéssel, mely a nyelvek, a vallások, magok az emberek eredetét vizsgálja? Ha föl lehet tenni — a mint föl is teszik — hogy az emberiség nem származott egyetlen pártól, hanem a teremtés, vagy ha úgy tetszik, fejlődés bizonyos szakában, a föld különböző pontjain egyszerre nagyobb számmal keletkeztek az első emberek: még inkább föltehetni azt, hogy a vallások, nyelvek, mesekörök sem származtak egy ős vallásból, egy ős nyelvből, egy ős mesekörből, hanem ezek is, egymástól függetlenül, megteremték mindenütt a hol emberek éltek. Az emberek, testi és lelki lényegökre mindenütt egyenlők: nem válhattak-e, nem kellett-e lényegére egyenlővé válni annak is a mit alkottak.

Ekképen közös kincs gyűl, melyben, a Nibelungokéval ellenkezőleg, kinek-kinek része van, s mely közbirtokosainak világnézete és nyelvtudása alapjául szolgál. Minél inkább hozzátapad az ember ez alaphoz, azaz minél kisebb körre terjed ki rendszeres ismerete és rendszeres gondolkodása, annál kétségtelenebb igazságképen fog előtte föltűnni a hagyomány,

s a kik erre hivatkoznak, legbizonyosabban számíthatnak hitelére. A hagyomány szent és nem szorúl okadatolásra, önmaga adja magának okát, benne még az is magától érthető, a mit Goethe képtelenségnek nyilvánít, hogy például Lear király elosztogatja országát s minden hatalmából önként kivetkőzik. Ezt az oktalanságot az angol színházi közönség egészen természetesnek találta, eszébe sem jutott, hogy a hősnek a költő által megalkotott jelleméből is helyesen származtatható, s elég volt a regére gondolnia, melyből a dolgot úgy tudta, mint a színpadon látta.

Hogy a népek vezérei, tanítói, a kiváló tehetségek szintén a közös forrásból meritnek, s hogy így tesz az a hatalmas lángész is, Shakspeare, kit a műbirák épen teremő erejére nézve mondanak páratlannak, azon meg nem ütközhetünk, ha számba vesszük egyfelől az emberi elmének, még a legnagyobb is, általános korlátozottságát, másfelől a hatást, melyet egy-egy vezérszellem a maga közönségére gyakorolni kíván, s mely annál biztosabb minél inkább találkozik a vezérlendők felfogásával, ez pedig, természetesen, a multban, tehát a régiben gyökerezik. A költő hatása is annál fokozottabb mértékben nő, minél több ponton érintkezik szelleme a közönség tudalmával; a közönség tudalmát pedig főképen a hagyomány táplálja, mely, a nép kisebb-nagyobb műveltségéhez képest, majd inkább mondaszerű, mesés, majd inkább történeti. De a történeti korszakba is belefonódnak a történetet megelőző korszakból fönmaradt, bár ezer meg ezerféleképp átalakult mesék bonyodalmas szálai, s a nép, a mi fölvilágosult időnkben is, szemünk láttára és fülünk hallatára, untalan tovább meg tovább szövi regéit. Mennyivel hatalmasabb volt ez elem még a középkor babonáiba fogult XVI-dik századbeli közönségnél.

Az értekező azután átmenvén Shakspeare színdarabjaira, ezekben egyenkint kimutatja a mesés tárgyakat és motívumokat, ezek közül különösen kiemelve azoknak találkozásait, melyek a magyar mesevilágban is élnek. A darabok, melyeknek mesés tárgyai vagy motívumai a magyar hagyományokkal találkoznak, következők:

A szentivánéji álmom: Puck azonos a mi garabonciás diákunkkal.

A makranczos hölgy: az állatok nyelvét értő férj, ki a kakastól megtanulja, hogyan kell bánnia nejével; a nyelves királykisasszony, kit a bolond sváb fiú letromfol; a rátartó királykisasszony, ki találós mesét ad föl kérőinek; a koldus ruhába bujt királyfi kitalálja s aztán magával viszi a rátartót koldusnénak.

A hogy tetszik: a francia Gamelyn-monda, mely e vigjáték alapját képezi, egy a magyar Toldi-mondával.

A velencei kalmár: Porziának megfelel a magyar mesebeli királykisasszony, ki kővé változtatja a kérőt, ha ételhez, italhoz nyul; továbbá Tündér Ilona, ki Szép Miklóst kocsisává teszi; hasonlóképp a menyasszony, ki mellett nem szabad elaludni.

Szeget szeggel: a halálra ítélt testvér megmentésének módja azonos a Fehér Lászlóról szóló népballada motívumával, s előfordul egy felsőmagyarországi hagyományban is az eperjesi vérengzés korából.

Romeo és Julia: analog szerelmi tragédiákkal találkozunk több székely népballadában.

Lear király: a cselekvény főszemélyei s kiindulása meg van két magyar mesében, csak hogy komikailag tárgyvalva: »A három királykisasszony« és »A boltos három leánya.« Mind a két mesében a legkisebb leány úgy szereti atyját »mint az emberek a sót.«

Örvendetes tudomásul vétetik.

172. (27.) Az osztályelnök indítványozza, hogy az idő eltelte miatt a harmadik bejelentett értekezés: »A mutató névmás hibás használata« Barna Ferdinándtól, halasztassék a jövő ülésre.

Helyeseltetik.

173. (28.) Olvastatik Ponori Thewrewk Emil l. t. jelentése »A magyar nyelv rondszoere« című értekezésről, a melyet az összesülés utasított volt az osztályhoz. Thewrewk Emil szerint ez értekezésben sok hasznavehető anyag van, de egészben véve kiadásra nem ajánlható, leginkább azért, mert a szerző, vallomása szerint is, a magyar nyelvészet újabb mozgalmait nem ismeri, pedig az újabb kutatások ismerete nélkül sikeres munka nem képzelhető.

Az értekezés visszautasítása határozottatik.

IV.

Igazgatósági ülés.

1874. jun. 28.

Csengery Antal akadémiai másodelnök úr elnöklete alatt.

51. A május 30-ki ülés jegyzőkönyve felolvasottnak vétetvén, másodelnök úr előre bocsátja, hogy bár a jelenlevők határozatképes számából egy tag hiányzik, mindazáltal az ülést megtartandónak véli, mivel egy pár oly sürgős tárgy van, mely iránt az intézkedést októberre halasztani nem lehet.

Az októberi teljes igazgatósági ülés helybehagyása fentartatván, a jelen ülés megtartása kimondatott.

52. A főtitkár bejelenti a vallás- és közoktatási miniszter úrtól érkezett azon kegyes leiratot, mely szerint ő Felsége gr. Lónyay Menyhértnek az Akadémia elnökévé, Csengery Antalnak másodelnökévé lett választását legkegyelmesebben megerősíteni méltóztatott.

Örvendetes tudomásul szolgál.

53. Ugyanaz bemutatja a törvényszéki végzéseket, illetőleg végrendeletek másolatait, a következő hagyományokról: *Lévai Sándor* fölszentelt püspök 200 frt, *Fochs Antal* 1000 frt, *Hajdu Imre* (már befizetve) 1000 frt.

Hálás tudomásul vétetvén, a két elsőnek iratai az akad. ügyészhez, az utóbbié a m. földhitelintézethez teendők által, — ez egyszersmind a két első hagyományról is értesítettvén.

54. Szintén a fűtitkár, az iratok bemutatása mellett jelenti, hogy özv. *Tarnóczy*, szül. Szabó Polyxena asszony Pomucz György elleni, Amerikában megítélt 2930 dollár 85 centime tőkéből s annak kamatjaiból álló követelését, felében leendő behajtás végett, felajánlotta az Akadémiának.

Kiadatik Hinka József ügyész úrnak, hogy a mennyire lehetséges, magán úton is kellő értesülést szerezvén, az iránti véleményét, elfogadható-e ez ajánlat vagy sem? az elnökséghez beadni siessen.

55. Az Akadémia II. osztálya sürgősen ajánlja a Bossányi család közel 2000 oklevélből álló (az Árpádok korára s a XIV. XV. századra vonatkozó) levéltárának megvételeét, mire az osztály 800 frtot elegendőnek vél; az osztály elnöke Horváth Mihály ig. tag azonban jelenti, hogy kapott tudósítás szerint, 1000 frton alul megszerezni nem lehet; ebből a könyvtár 400 frtot fedezne, tehát még 600 frt volna az igazgatóság által újonnan megszavazandó.

Bár az Akadémiának oklevélgyűjtemények megvétele nem, hanem csupán azok másoltatása és kiadása lehet feladata: tekintve mindazáltal, hogy a felajánlott gyűjtemény másképp föl nem használható, s ha az Akadémia, vagy valamelyik hazai intézet meg nem veszi, idegen — talán külföldi — kézre jut: a 600 frt oly módon tétetik folyóvá, hogy ez a könyvtár 1875-ki javadalmából mindenenek előtt levonassék, s így a közös budgetnek visszatéríttessék.

56. Másodelnök úr, az iratok bemutatása mellett, jelenti, hogy a Bézsán József-féle hagyatéki ügy, az ő szorgalmazása folytán, már annyira tisztába van hozva, hogy a 40000 frt m. földhitel-záloglevelekben a napi árfolyam szerint be is van fizetve, csupán még az van hátra, hogy a végintézet értelmében az Igazgató Tanács az alapító levél kiállítását rendelje el, s hogy a vallás- és közoktatási miniszter úrhoz ez ügy lebonyolításában kifejtett buzgalmaért köszönő felirat intéztessék.

Örvendetes tudomásul vétetvén, az alapító levél szövegezésével s jogérvényes módon leendő kiállításával Hinka József akad. ügyész bizatik meg; egyszersmind a közoktatási miniszter úrhoz az elnökség köszönő felterjesztést fog tenni.

57. Olvastatott az Igazgató Tanács f. é. májás 30. üléséből a correctori és irodai ügy rendezése tárgyában kiküldött hármas bizottság jegyzőkönyvi jelentése.

A bizottság először is az Egerváry (Potemkin) lemondásával megürült javítnoki állás betöltését eszközölte, oly módon, hogy arra Berecz Károly gyakorlott magyar író neveztetett ki az elnök által. A főjavítnoki hely betöltése iránti tanácskozás alkalmával az az eszme hozatott szőnyegre, mely már 1871-ben egy vegyes bizottság által ajánlva volt és az Akadémia összes ülésében el is fogadtatott, csupán még az Igazgató Tanács helyeslése volt hátra: hogy t. i. az Akadémia által kiadott könyvek distractiója egy a könyvtárusi szakban jártas, az Akadémiánál állandólag alkalmazandó egyénre bízassék, mely esetben a könyvek expedíciója is oda tétetvén által, a főjavítnoki teendőket a fűtitkári segéd elvégezhetné.

A bizottság következő ülésében, elnöke, az akadémiai másodelnök, jelenté, hogy már talált egy, a könyvüzletben jártas, most is azzal foglalkozó, és szakemberek által is igen ajánlott egyént, ki az Akadémia könyvüzletét elvállalni s kizárólag azzal foglalkozni kész, ha mostani fizetése 1500 frt, vagy ennél valamivel több, részére biztosítatik. Másodelnök úr azt véli, hogy 1200 frt évi fizetést s az eladott könyvek árából 5%-et oly módon lehetne neki biztosítani, hogy a mennyiben ez évenként 400 frtra föl nem menne, a hiányzó részét az Akadémia kipótolná.

Erre a bizottság következő javaslatban állapodott meg: Miután az Akadémia azon a ponton áll, hogy vagy meg kell szüntetni könyvkiadásait, vagy ezek czélszerűbb elárúsítása és szétküldözése felől magának gondoskodnia; s miután az előbbi vegyes bizottság javaslatára az Akadémia egy ily, a könyvtárusi üzletben jártas egyén felfogadását elvileg már úgy is elhatározta: tehát az ajánlkozó egyénnek a fentirt módon való szerződtetését, azonban egyelőre kísérletül csak 3 évre, a bizottság ajánlja annál inkább, mert reméli, hogy az erre fordított, eleinte valóban tetemesb költség, a könyvek nagyobb kelete által fog visszatéríttetni. De tekintetbe veendő ez új állomás költségeinél még az is, hogy a főjavítnoki állást nem lesz szükséges így betölteni, mert azt a fűtőkári segéd, a könyvexpeditio elestével, egyéb teendői mellett is elviheti. Hanem egy bolt és raktár helyiség a bérházban minden esetre szükséges lesz, s ez által a most túl tömött raktár kérdése is részben megoldást fog nyerni.

A bizottság jelentésében felhozott és a másodelnök úr által szóval bővebben is kifejtett okoknál fogva az Igazgatóság jelenlevő tagjai egy ily könyvkezelő hivatal rendszeresítését szükségesnek ismervén el, arra az ajánlkozott jártas egyén szerződtetését, a főntebb mondott feltételek alatt, annyival inkább elhatározandónak vélik, mert különben a főjavítnoki állás betöltése szintén annyiba fogna kerülni, a nélkül, hogy a könyvek elárúsítása s expeditiója körül javítás történnék. E szerint az elnök é g felhatalmaztatik a szerződés megkötésére, valamint arra is, hogy a bérháznak az Akadémia-utca felőli oldalán egy körülbelül háromszáz forintos bolthelyiséget raktárnak é üzlet helynek kijelölhessen, és a legközelebbi bérfelmondás után használatra átadathasson.

59. Másodelnök úr, a jelenleg fogamatba vett képtári építkezések alkalmából előterjeszti, mennyire czélszerű volna egyúttal a képtári helyiségek fűtéséről is gondoskodni, mind az Akadémia érdekében, mivel így a képtár hosszabb ideig ittmaradása és így az elfoglalt helyiség lakbérének az ország általi megtérítése remélhető, mind a közönségre nézve, mely a képtárt jelenleg az egész téli félévben nem használhatja. Erre nézve tehát bemutatja Ybl Miklós építésznek egy előterjesztését, mint a ki a Bacon J. L. czég itteni képviselőjét Cross C. E. urat az Akadémia különböző helyiségeinek vízfűtés általi melegítése, valamint szellőztetésök iránt, külön-külön terv és költségvetés beadására szólította fel, melyek szeriut a 2-ik emeleti képtári helyiségek vízfűtése 3339 frt 50 kr.
a 3-ik emeleti helyiségeké 6356 » — »

együtt tehát 10195 frt 50 krba kerülné.

Ezenkívül a könyvtári helyiségek vízfűtése, mi a könyvek szárazon tartása érdekében szintén igen kívánatos, kerülné 3698.— forintba; az Akadémia összes nagyobb helyiségei szellőztető szerkezete jőne 4880.— forintba, s a termekben megrongálendő festő és mázoló munkák kijavítására s egyéb apró, előre nem tudható költségek fedezésére kitétetik összesen . . . 935.98

A vízfűtést, mint minden fűtési módnál, tehát a mostani légfűtésnél is olcsóbbat és minden tekintetben czélszerűbbet, ajánlja nevezett építész úr az Akadémia összes termeiben.

Az előadott és a tanácskozás folyamában bővebben is megvitatott okoknál fogva egyelőre csupán a képtári és könyvtári helyiségek forró víz általi fűtése látszatván szükségesnek: annak létesítése határozatilag kimondatott, oly módon azonban, hogy a felveendő kölcsönösszeg törlesztéséhez, a képtári helyiséget illetőleg, a nmltgu vallás

és közoktatási miniszter úr, legalább évi 1000 frttal leendő hozzájárulás iránt, főké-
ressék, mit a jelenlevő miniszter úr a jövő évre előre is megajánlott.

60. Olvastatott Emőkei Emich Gusztáv beadványa, ki az Akadémia részére,
1861 és 1862-ben kiadott munkák fejében jelesül

Petval: Erő- és Géptan 2065 frt 7 kr.

Greguss Gyula: Természettan 117 » 2 »

Vész Ármin: Felsőbb mennyiségtan . . . 1072 » 9 »

Összesen tehát 3254 frt 18 krajczárt

követel, mint a nevezett munkák kiadásánál szenvedett vesztesége kárpótlását; és
kéri, hogy az Igazgató Tanács őt, ez iránti határozatáról, jelen kérvénye másodpéldá-
nyán, összes csatolmányainak visszaadása mellett, vagy közvetlenül, vagy képviselője
Pauler Gyula ügyvéd úr útján legkésőbbben folyó évi július hó végéig értesíteni mál-
tóztassék.

A beadvány modorából az tetszvéni ki, hogy a követelésnek per útján leendő
behajtása czéloztatik: az iratok áttételnek Hinka József akadémiai ügyész úrhoz,
hogy e követelésre nézve jogi véleményét legrövidebb idő alatt oly módon közölje az
elnökséggel, hogy ez, még idejében, tehát július vége előtt, a továbbiakra, eshetőleg a
kifizetésre nézve is, mely ezennel belátására bízatik, intézkedhessék.

Huszonnegyedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1874. júl. 1.

Nagyméltóságu gr. Ló n y a y M e n y h é r t akadémiai elnök úr
elnöklete alatt.

174. *Kondor* Gusztáv l. t. emlékbeszédet mond *Herschel* János baronet, külső
tag felett.

A III. osztály »Értekezései« során kiadandó.

175. A fűtitkár jelenti, hogy a pesti első hazai takarékpénztár alapítványából,
1874. június 30-ki határidővel kitűzött Fáy-pályázatra (»a bankrendszer«) következő
pályamunkák érkeztek:

I. A bankügy. J e l i g e : »Sapere aude.«

II. A pénz- és pénzügyintézetekről, tekintettel a hazai pénzjegybank létesítésére.
J e l i g e : Kútforrása a miveltségnek és jóllétnek: haladás. Tényezője haladásnak
pedig, először ész; másodszor: pénz; harmadszor: tetterő.

III. A bankok tana. J e l i g e : Cogito, ergo sum.

Mind e pályamunkák megbiráltatás végett a II. osztályhoz, rendben talált el-
igés leveleik pedig megörzés végett a levéltárba tétettek át.

176. Olvastatott a II. osztály jelentése a nagygyűlésről elmaradt D ó r a pályázatot illetőleg, mely szerint a bírálók egyike, beható indokolással, az I. számú pályamunkának ítéli oda a jutalmat, azonban a II. számút is, bár nyelvét, irányát gáncsolja, »igen tanulságosnak« mondja; a bírálók másika pedig, bár az I. számút is dicséri s kiadásra méltónak tartja, a díjat mindazáltal a II. számúnak véli kiadhatni; a harmadik bíráló végre abban foglalja össze véleményét: »hogy miután mind a két munka szakísmertetet tanusít, mind a kettő alkalmas arra, hogy az olvasó magának a kitűzött kérdésről helyes ítéletet képezhessen; miután továbbá irodalmunk ily szakmunkákban gazdagnak épen nem mondható, kiadásra mindkettő érdemes: az Akadémiának már máskor is követett hasonló eljárása nyomán, a pályadíjat a két munka között egyenlően fel kellene osztani.

Ezek alapján az osztály abban állapodott meg: ajánltassék az Akadémiának: szólítsa fel az illető pályázókat, nem volnának-e hajlandók munkáikat egybeolvasztani, mely alapon a hazai szakirodalom nemcsak kitűnő jeles munkával gazdagodnék, hanem az Akadémia, azonkívül, hogy a jutalmat az ekkép egyesített műnek kiadná, egyúttal ennek saját költségén tiszteletdíj melletti kiadását is magára vállalja.

Az Akadémia az osztály véleményét szokatlannak s a szerzők ily megegyeztetését kivihetetlennek ítélvén, a jutalom megosztását sem találván czélszerűnek: felhívja a II. osztályt újabb határozatra, mi végett elnök úr az ülést 10 percre felfüggeszti.

177. Eltelvén a 10 percz, a II. osztály elnöke szóval jelenti, hogy az osztályülés, tekintve, hogy a bírálók ketteje a II. számú pályamunkának hajlandó a jutalmat odaitélni: tehát ezt ajánlja jutalomra; azonban oly módon, hogy szerző annak stílusán javitson, és a történelmi részt jobban szerkeszsze; az I. számút pedig, ha a szerző beleegyezik, tiszteletdíj melletti kiadásra ajánlja.

Az osztály ezen javaslata elfogadtatván, a kitűzött pályadíj a II. számú. gr. Zichy Józseftől vett jeligés levelű munkának ítéltetett oda, melynek felbontott jeligés levele következő nevet tüntetett föl:

G y ö r g y E n d r e

hites ügyvéd (lakik Budapesten, Mária útcza 9 sz.) Az I. számú pályamunka jeligés levele, a hírlapilag felhivandó szerző nyilatkozatáig, felbontatlan eltétetik.

178. A II. osztály elnöke jelenti, hogy az osztályülésben a Fáy-alapítványi jutalomra beérkezett 3 pályamű bírálatára gr. Lónyay Menyhért tiszteleti, Csengery Antal rendes és Weninger Vincze lev. tagok jelöltettek ki.

A pályamunkák közlendők a kinevezett bírálókkal.

179. A főtitkár jelenti, hogy a gr. Lónyay pályázatnál dicsérettel kitüntetett három pályamunka szerzői már mindnyájan jelentkeztek s jeligés levelök felbontását kérik; mi megtörténvén:

A IV. számú »Olga« jeligés pályamunka szerzőjeül *Schwarczel Sándor* m. k. államvasúti osztálymérnök Budapesten; a II. számú »Experientia docet« jeligés pályamunka szerzőjeül *Erdey Benedek*, főmérnök a m. kir. vasútépítészeti felügyelőségénél Budapesten; végre az V. számú »Excuser du peu« jeligés munka szerzőjeül *Solymos Béla* okleveles mérnök Szeghalmon, tüntek ki.

180. Olvastatott Trefort Ágoston m. kir. vallás- és közoktatási miniszter úr leirata, melyben értesíti az Akadémiát, hogy ő Felsége f. évi június 13-án kelt legfelsőbb elhatározásával gróf Lónyay Menyhértnek a M. T. Akadémia elnökévé, és Csen-

gery Antalnak ugyanazon Akadémia másodelnökévé lett választását legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott.

Az elnökökre mondott szíves éljenzéssel, hálás tudomásul vétetett.

181. Olvastatott az ő Felsege személye körüli m. k. minisztérium irata, melyben értesíti az Akadémia elnökét, hogy ő cs. és ap. kir. Felsege a M. T. Akadémia nagy szótárát legkegyelmesebben elfogadni s annak legfelsőbb magánkönyvtárába leendő felvételét elrendelni méltóztatott.

Kedves tudomásul szolgál.

182. A vallás- és közoktatási m. k. minisztérium 13192. sz. leiratában közli országonként azon tudósok számát, kik az e nyáron Stockholmban tartandó archaeologiai congressusra, eddigelé összesen 533-an, jelentkeztek.

Tudomás végett kiadatik az archaeologiai bizottságnak.

183. Ugyanaz, 758/eln. sz. alatt megküldi az 1875. év folytán Párisban tartandó geogr. nemzetközi gyűlésre vonatkozó kérdőpontokat.

Kiadatik a II. osztálynak tudomás és netaláni határozás végett.

184. A fűtitkár bemutatja a birodalmi tanács delegatiója elnöke, Rechbauer úr köszönő iratát, a delegatio számára átengedett helyiségekért.

Tudomásul szolgál.

185. Ugyanaz előterjeszti az Igazgató Tanács f. é. május 31-i ülése jegyzőkönyvéből azon javaslatot, hogy miután az Igazgatóság intézkedése szerint a Szilágyi jutalom a nagygyűlés után májusban is kifizethető: az Akadémia az elfogadott szabályzatból hagyja ki azon záradékot, hogy a májusban odaitélt jutalom csak augusztus 1-én utalványoztatnék.

Helyeseltetik.

186. Az I. osztály jelenti, hogy a hozzája áttett »A magyar nyelv rönkszöve« című értekezésben, a bíráló jelentés szerint, sok hasznavehető anyag van ugyan, de egészben véve kiadásra nem ajánlhatja, leginkább azért, mert a szerző, vallomása szerint is, nem ismeri a magyar nyelvészet újabb mozgalmait, pedig az újabb kutatások ismerete nélkül sikeres munka nem képzelhető.

Az értekezés visszaküldendő.

187. A II. osztály, a némely topolyai lakosok által az Akadémiához intézett kérdés tárgyában úgy nyilatkozik, hogy az osztály nem érzi magát hivatva, sem képesítve a Topolya község által feltett kérdés megoldására, mi az illető csatában vezénylő tiszteket illeti meg.

E válasz az illetőknek tudtul adandó.

188. A III. osztály jelenti, hogy a repertorium ügyében állandósított bizottságba részéről Szabó József, Szily Kálmán rend. és Balogh Kálmán lev. tagjait választotta meg.

E szerint a bizottság működése megkezdésére utasíttatik.

189. Ezintén a III. osztály, Szily Kálmán r. tag indítványa folytán, javaslatba hozza, hogy az Akadémia Értesítője láttassék el teljes rántaló névjegyzékkel, úgy az eddig megjelent 8 évi folyamra nézve, mint jövőben is minden évi folyamra; s ily jegyzék készítésére az Akadémia titkári hivatala utasíttassék.

A beadott indítvány elfogadattván, a titkári hivatal annak értelmében egy rántaló név — illetőleg tárgyjegyzék készítésére utasíttatik mind a megjelent, mind a később megjelenendő kötetekhez az Értesítőnek.

190. Olvastatott az akadémiai írói tiszteletdíj szabályozása végett kiküldött bizottság jelentése, mely szerint a bizottság, a javaslatba hozott díjemelést a megváltozott viszonyokkal indokolva, következő javaslatokat tesz :

a) Az Évkönyvekben megjelenő értekezések tiszteletdíja (az eddigi 5 arany helyett) 40 frtra aranyban, emeltesék,

b) Az »Értekezések« során megjelenő dolgozatok, továbbá az önálló munkák, végre az Értesítőben kiadott oly dolgozatok, melyek legalább két nyomtatott lapra terjednek, ivenkint 30 o. é. forinttal díjaztassanak.

c) A mennyiben bizonyos dolgozatok tudományos jelentőségüknél fogva magasabb tiszteletdíjban volnának részesítendőek, ez iránt, a bírálók javaslata alapján, az osztályértekezlet határoz.

b) Az Értekezések s önálló munkákhoz mellékletben adott fordítások vagy oklevelek ivenkint 15 o. é. forinttal díjaztassanak.

e) Minden egyéb rajzos mellékletek díjazása iránt az illető osztályértekezlet határoz.

E javaslat, a c) pont kivételével, elfogadtatván, 1875 január 1-ső napján lép életbe.

191. Az akadémiai nagy szótár elkészülte emlékére verendő érem tárgyában kiküldött bizottság következő javaslatot tesz :

a) Tartassék meg azon emlékérem színe és nagysága, melyet az Akadémia 1865-ben háza megnyitása emlékeül készíttetett.

b) Az előlapon Czuczor és Fogarasi arcképeik egymás mellé úgy véssenek, a mint azt a vésnök, hasonló érmek előpéldányai szerint, legjobbnak fogja találni. A körirat lészen :

CZUCZOR GERGELY, szül. megh.

FOGARASI JÁNOS, szül.

A hátlapon, az alul összekötött olaj- és babérágtól környezve, álljon ez :

A

MAGYAR NYELV

SZÓTÁRA

B E F F E J E Z É S É N E K

EMLÉKÉRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS

AKADÉMIA

MDCCCLXXIV.

c) Az érem elkészítésével Radniczky C. bécsi vésnök bizassék meg, kivel Pulszky Ferencz b. t. mielőbb érintkezzék, hogy a mintázás, veretés stb. költségeiről az előleges terv az Igazgató Tanács elé terjeszthető legyen.

d) A verendő érmek számára nézve a bizottság véleménye ez :

Készüljön négy példány aranyban :

Fogarasi János,

Czuczor Gergely örököse a pannonhalmi főapátság,

A M. T. Akadémia, és

A m. n. muzeum számára ;

Tíz darab ezüstben: a »szótári bizottság tagjai« valamint hazánk főbb tudományos intézetei számára;

Végre 200 darab bronzban, azon tudományos intézeteknek, melyekkel Akadémiánk csereviszonyban áll.

E javaslat azon módosítással fogadtatik el, hogy a bizottság az érem hátlapjára találjon módot beilleszteni a következő szavakat: *megkezdett* (a szótár) 1845. *Befejeztetett* 1874.

192. A magyar orvosok és természetvizsgálók Gyűlést aug. 18—23. tartandó XVII. nagygyűlésének elnöksége ugyanazon gyűlésre meghívja az Akadémiát.

Köszönettel vétetvén, Nendtwich Károly r. t. oly módon neveztetik ki az akadémiai küldöttség elnökévé, hogy az ott megjelenő akad. tagokat, mint küldöttséget, vezetni sziveskedjék.

193. A fűtitkár bemutatja a Franklin nyomdatársulat válaszát, hogy a fenforgó körülmények közt a külföldi Értesítő (Revue) kiadására nem vállalkozhatik.

Tudomásul szolgál.

194. Ugyanaz bemutatja Schuler-Libloy úr levelét, melyben az a május 18-iki összes ülésen fenforgott ajánlatát bővebben kifejti, s kézírataiból 4 kötet mutatványt küld.

Véleményre a II. osztályhoz tétetik át.

195. Édes Albert (lelkész T. Tarjánban) atyja néhai Édes Gergely kézirati munkáit, 11 kötetbe rendezve, beküldötte, az Akadémia könyvtárában leendő megőrzés végett.

Köszönettel fogadtatván, a könyvtárban meg fognak őriztetni.

196. A vicenzai »Bibliotheca Bertoliana« előjárói kéri az Akadémiát, hogy az Archivum Rákócziánomot, melyet meg nem szerezhetnek, ingyen küldené meg a mondtott könyvtár részére.

Az eddig megjelent kötetek azonnal, a következők is folyvást megküldendők.

197. Mikuczki Szaniszló Varsóban megküldi és ajánlja az Akadémia figyelmébe az árja gyököszók és szóképzés felől írott munkáját.

Köszönettel átteendő az akad. könyvtárba.

198. Az »Alapnevelők országos egylete« kéri az Akadémiát, hogy a kiadásában megjelent tudományos, leginkább pedig neveléstani iratokat, egy-egy példányban, az egylet könyvtárának küldené meg.

Az Akadémia nem ad ki oly munkákat, melyeknek az egylet hasznát vehetné, s így a kérelmet nem teljesítheti.

199. Schurina István a trsztnai gymnasium igazgatója kéri a gymnasium részére az Akadémia kiadványai megküldését.

Áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

200. A fűtitkár az Akadémia megküldött kiadványairól elismerő vételbizonyítványt mutat be: a körmöczbányai főreáltanoda, a gyula-fehérvári főgymnasium, a nagy-szebeni állami főgymnasium, a jenai Bibliotheca Hungarorum, a római Istituto di Correspondenza Archeologica, a nürnbergi Germanisches Museum, a liègei Institut Archeologique, a brüsseli van der Maelen Etablissement, a svéd Bureau de la Recherche Géologique, a brüsseli Société Royale de Numismatique, a württembergi Alterthumsverein, a lüneburgi Alterthumsverein, a Deutsche Morgenländische Gesellschaft, a baseli Naturforschende Gesellschaft, a Verein für Mecklenburgische Geschichte, a

petersburgi Observatoire Physique Central, a krajnai Historischer Verein, az altenburgi Geschichts- und Alterthumsforschende Gesellschaft, a görlitzi Oberländische Gesellschaft, a dresdai Verein zur Erhaltung und Erforschung vaterländ. Alterthümer részéről.

Tudomásul vétetik.

201. A főtitkár bemutatja a pesti britt főconsul úr levelét, miszerint a bécsi angol követség a genfi nemzetközi békebírótság irományait egy ládában az Akadémia részére átszolgáltatás végett az Akadémia elnökének megküldötte, ki azt hozzá tette át.

Az Akadémia köszönete a becses ajándékért elnöki levélben lesz a consul úrnak az angol kormány részére kifejezendő.

202. Ugyanaz bemutatja a május 18-iki ülés óta érkezett csere-ajándék s kötelek könyvpéldányokat, miszerint érkeztek:

I. Testületektől.

Königl. Preussische Akademie der Wiss. Berlin: a) Monatsbericht. März 1874. b) Abhandlungen. 1873. c) Verzeichniss der Bibliothek. d) Corpus Inscriptionum Latinarum. Vol. III. B. 1. 2.

Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München. a) Sitzungsberichte der Philol. Philos. und Historischen Classe 1873. 4. 5. H.

Académie Imp. des Sciences. Pétersbourg. Otset O Pajdnadczatom Priszuzsdeny Nagrad Grafa Uvarova. 1872.

Observatoire Physique Central. Pétersbourg. a) Jahresbericht für 1871. und 1872. b) Annalen. Jahrg. 1872. c) Repertorium für Meteorologie. III. B.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. Tom. VI. Livr. 3.

Bureau de la recherche géologique. Stockholm. a) Carte Géologique de la Suède. Livr. 46. 47. 48. 49. b) Mémoires par Erlmann, Börtzell, Gumaelius, Hummel, Törnebohm, Linnarsson.

Deutsche Morgenländische Gesellschaft. Leipzig. Zeitschrift. XXVIII. B.

Société des Antiquaires du Nord. Kopenhaga. Aarboger. 1873. 2. 3. 4. Hefte.

R. Geogr. Society. London. Proceedings. Vol. XVIII. No. 3.

Academia Gioenia. Catania. a) Atti Ser. Terza. Tom. VII. VIII. b) Carta Geologica della città di Catania e dintorni. 8 Tavole.

Kön. Böhmisches Ges. der Wiss. Prága. Sitzungsberichte. 1874. Nr. 2.

Kön. Preuss. statist. Bureau. Berlin. Zeitschrift. 1874. 1. Heft.

Kön. Sächsischer Alterthumsverein. Dresden. Mittheilungen. XXIV. Heft.

Schlesische Ges. für Vaterländische Cultur. Breslau. a) Abhandlungen. Philos. Histor. Abth. 1872/3. b) Abhandl. Naturwiss. und Medizin. Abth. 1872/3. c) 50-ster Jahresbericht.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Anzeiger. 1874. Nr. 13. 14. b) Denkschriften. Philos. Hist. Cl. XXII. B. c) Archiv L. B. 2. H. LI. B. 1. H. d) Sitzungsberichte. Matth. Naturwiss. Cl. I. Abth. LXVIII. B. 1—2 H. II. Abth. LXVII. B. 4—5 H. LXVIII. B. 1—2 H. III. Abth. LXVII. B. 1—5 H. e) Sitzungsber. Philos. Hist. Cl. LXXIV. B. 1. 2. 3. H.

Antiquarische Gesellschaft. Zürich. Mittheilungen. XVIII. B. 4. 5. H.

R. Istituto Veneto. Veleence. Atti. Tom. II. Disp. 7. 8. 9. 10. Tom. III. Disp. 1.

Società Geogr. Italiana. Róma. Bolletino. Vol. XV. Fasc. 3—4.

Verein für Mecklenburg. Gesch. und Alterth. Schwerin. Jahrbücher und Jahresbericht. XXXVIII. Jahrg.

Histor. Verein von Oberpfalz. Regensburg. Verhandlungen XXIX. B.

Histor. Verein für Steiermark. Gratz. a) Dr. Luschin: Übersicht. b) Mittheilungen. XXI. H. c) Beiträge. 10. Jahrg.

Royal Society. Edinburg. a) Proceedings. Vol. VIII. No. 85. b) Transactions, Vol. XXVII. P. 1.

Society of Antiquaries. London. Proceedings. Vol. V. No. 8.

Verein für Kunst und Alterthum. Ulm. a) Verhandlungen. Neue Reihe. 6. H. b) Ulmisches Urkundenbuch. I. B.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Zeitschrift. VIII. B. 5. 6. H. b) Verhandlungen. 1874. Nr. 4.

Verein für Siebenbürg. Landeskunde. Nagyszeben. a) Archiv. XI. B. 3. H. b) Werner: Die Mediascher Kirche. c) Martin von Hochmeister. d) Programm des Gymnasiums A. C. zu Hermanstadt für 1873/4.

Muzeum-egylet. Kolozsvár. a) Évkönyv. Új folyam. 1. sz. b) Erdélyi Muzeum. 1874. 5. sz.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. XXVII.

Verein für Natur und Heilkunde. Pozsony. Verhandlungen. Neue Folge. 2 Heft.

Angol kormány. London. a) Agricultural Returns. 1873. b) A supplementary Catalogue of sanskrit Works. 2 példány.

Országos képviselőház elnöksége. Budapest. Képviselőházi Napló, Jegyzőkönyv és Irományok. 1872—1875.

Magyar kir. keresk. minisztérium. Budapest. China. Handelsstatistik der Vertrags-Häfen für die Periode 1863—72.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Navigazione Austro-Ungarica all' Estero nel 1872.

K. k. Statist. Central-Comission. Bécs. a) Die Bevölkerung von Wien und seiner Umgebung. b) Statist. Jahrbuch. 1872. 2. 5. 6. H.

M. kir. vallás- és közokt. minisztérium. Budapest. Acta Nova Musei Nationalis Hungarici. Desjardin után bővítve s magyar szöveggel dr. Rómer Flóris. Két kötet. Budapest, 1873. Dismunka.

II. Magánosoktól:

P. Trémaux. Paris. Principe Universel du mouvement et des actions de la matière. Leopold Beckh-Widmanstetter. Gratz. Ulrichs von Lichtenstein, des Minnesängers Grabmal auf der Frauenburg.

Alexander J. Ellis. London. Algebra identified with Geometry.

Ch. E. De Ujfalvy de Mező-Kövesd. Paris. Mélanges Altaïques.

Mikuczky Szaniszló. Varsó. a) Osztaeki Jazika. 3 péld. b) Po Szravnitelnomu Ariszkomu Jazikoznania. 3 péld.

Alfred Ritter von Vivenot. a) Zur Genesis der zweiten Theilung Polens 1792—93. b) Quellen zur Geschichte der Deutschen Kaiserpolitik Österreichs. II. B.

C. Settimanni. Florenz. Supplément a la nouvelle théorie des principaux éléments de la Lune et du Soleil.

Ernest Quetelet. Bruxelles. Funérailles de Lambert Adolphe Jaques Quetelet. Cordiero és Pequito. Lisbonne. Revista de Portugal e Brazil. No 5. 1874.
Kuncz Elek. Nagyszeben. Gymnasiumi Paedagogia.
Klein Ernests. Bártfa. Geschichte von Ungarn von I. A. Fessler. III. B.
Gróf Bethlen Ödön. Budapest. a) The Silver Hill. b) Prince Weezaya.
Lubrich Ágoston I. t. Budapest. A nevelés történelme. I. Rész.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Dr. Pisztor: Az osztrák-magyar monarchia statisztikája. b) Külföldi regények. III. IV. c) Századok. 1874. 4. 5. füz. d) Kalauz az iparművészeti muzeumban. e) Vezető a m. nemzeti muzeum népismeri gyűjteményében. f) Kákay: Nagy férfaink. g) Schwimmer: Bőrkörtan. h) Detlef: Feloldhatlan kötelék. i) Házi könyvtár. XI. XVI. k) Obraszkovy Prirodopis. l) Fillinger: A növények természetrajza. m) Camoens Luziádája. n) Jókai: A szegénység útja. o) Grubicy: A tyúkászat. p) Hunfalvy: Quelques remarques etc. q) Keleti: Idées sur la statistique agricole. r) Konek: Über die Organisation der öffentlichen Statistik. s) Glatte: Gedanken über die Kriterien der Nationalität. t) Hasonszenvi Lapok. 1874. 4. 5. 6. sz. u) A m. mérnök és építész egyesület közlönye. VIII. köt. 4. 5. füz. x) Horváth: Mechanika. y) Ballagi és Királyi: Egyetemes földrajz. II. köt. z) Hivatalos statist. közlemények. VII. évfolyam. 2 füz. j) Szigligeti: A dráma és válfajai. v) Roskóványi: Beata virgo Maria etc. Tom. VI. w) Jókai: A jövő század regénye. I. II. III. IV. köt.

Gyulai István nyomdája. Arad. Protocolu despre sinodului eparhialu.

Ref. főiskola nyomdája. Kolozsvár. a) Kanitz: A természetes növényrendszer áttekintése. b) Erdélyi múzeum. 1874. 4. sz. c) Erdélyi múzeum-egyesület évkönyve. Újfoly. 1. sz. d) A kolozsvári m. kir. egyetem Almanachja 1872/3-ról.

Városi nyomda. Debreczen. a) Magyar prot. egyházi és isk. figyelmező. V. évfoly. 5—6 füz. b) A tiszántúli ref. egyház kerület 1874. áprilisi közgyűlésének jegyzőkönyve.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. Fábián: Rutilius Claudius útleírása.

Filtsch S. nyomdája. Nagyszeben. a) Zweiter Jahresbericht der Gewerbeschule in Hermannstadt. b) Das Volksschulwesen auf der Wiener Weltausstellung.

IV. Akadémiai kiadás.

a) Archeologiai Értesítő VIII. köt. 6. 7. 8. sz.

b) A magyar nyelv szótára. VI. köt. 4. füz.

c) Mathem. és Term. Közlem. XI. köt. 2. 3. sz.

d) Értesítő. 1874. 5. 6. 7. 8. sz.

e) Monumenta H. H. Diplom. XXII. köt.

f) Történettud. Értekez. III. köt. 9. 10. sz.

g) Természettud. Értekez. IV. köt. 6. sz.

h) Társad. Értekez. II. köt. 10. 11. sz.

i) Mathem. és Természettud. Közlem. VIII. köt.

k) Mathem. Értekez. III. köt. 1. sz.

l) Nyelvtudom. Értekez. IV. köt. 2. sz.

V.

*Igazgatósági ülés.**1874. júl. 28.*

Gróf Lónyay Menyhért elnök úr elnöklete alatt.

62. Elnök úr ó nagyméltósága előadja, hogy az Igazgató Tanács által az akadémiai palota tetőzetének újraépítésére már megállapított 100,000 frtnyi kiadáson fölül most ufolag mintegy 20,000—22,000 frtba kerülő építkezés szüksége fordult elő; mert az akadémiai palota dunai szárnyának (melynek második emeletében az országos képtár egy része van elhelyezve) tetőzete oly hibásan van építve, hogy mind a szakértő építésszek, mind a budapesti tűzoltóság főparancsnokának levélben közlött véleménye szerint, ha ezen tető véletlenül kigyúlna, a padlásnak okvetlenül be kellene szakadnia. Miután az összes építkezés célja a képtárat tűzmentes helyiségbe tenni, e tetőzet ily veszélyes állapotban nem maradhat, annyival kevésbbé, mert a vallás- és közokt. m. kir. miniszter úr átiratot is küldött, melyben e tetőrész újra építését elengedhetetlenül követeli.

Az építés vezetésére kinevezett bizottság nem tekinthette magát illetékesnek, hogy ily fontos ügyben határozzon. Mintegy 20,000 frtnyi összeg beépítéséről van szó; az összes építkezés tehát, a fűtő készülétek költségeit is odaszámítva, mintegy 140,000 frtba kerül s ezen nagy befektetés évi kamatainak pótlásául jelenleg nincs biztos kilátás egyébre, mint azon 6000 frtnyi bér-emelésre, melyet a vallás- és közokt. miniszter úr a jövő évi költségvetésbe fölvetetni ígért. Azonban e 6000 frt korántsem pótolja a nevezett összeg évi kamatait, mivel azon tőke jelenleg közel 7%-ot jövedelmező papirokban van elhelyezve, s e szerint az építés világos jövedelem-vesztéssel fog járn.

Az Igazgató Tanács ismételt tüzetes megvitatás alá vetvén e kérdést, bármily nehezen határozhatta is el magát az Akadémia tőkepénzeinek ily beépítésére, de belátván az építésnek elkerülhetlen szükségét, a kívánt költségeket 22,000 frtnyi összegig megszavazza. Kötelességének ismeri ez áldozatot az országos képtár részére meghozni, tekintettel azon különböző ötötiókra is, melyeket az Akadémia az államtól élvez. Bár jelenleg nincs remény, hogy az Akadémia összes jövedelmi károsodása már az első évben megtéríttessék, de reméli az Igazgató Tanács, hogy később, az országos költségvetés viszonyainak javultával, ezen jövedelmi különbözet a kormány részéről meg fog téríttetni. Egyelőre, a jelen évre vonatkozólag, azon kérelem határozott a vallás- és közokt. magy. kir. miniszter úrhoz intéztetni, hogy valamint az első alkalommal előirányzott 100,000 frtnyi építési összegnek 5%-át, és a fűtési készülékek fölállítására előirányzott 20,000 frtnak is 5%-át, évi bér-emelés alakjában immár utalványozta: legyen kegyes, hasonló méltányossági tekintetből, a most beépítendő újabb 20,000 frtnak 5%-át is béremelés alakjában utalványozni vagyis az előbb kilátásba helyezett 6000 frtnyi béremelés helyett 7000 frtot venni föl költségvetésébe, annyival inkább, mert az Akadémia oly pénzeket fordítván ezen építkezésre, a melyek mintegy 7%-ot jövedelmeznek, amaz 5%-nak teljes megtérítése után is közel 2% évi veszteséget fog szenvedni.

Az építés vezetésével továbbra is azon bizottság bizatik meg, mely e czélra külön kineveztetett, s melyhez a vallás- és közokt. m. k. minisztérium részéről Pulszky Ferencz az országos képtár főigazgatója és Kolbenheyer Ferencz építész urak küldettek ki.

63. Ifjabb Emich Gusztávnak több ízben árgyalt régi követeléseire vonatkozólag az akad. ügyész jelenti, hogy ezen követeléseket sok tekintetben kéteseknek, igazolhatatlanoknak s egyáltalán oly természetűeknek tartja, hogy törvény útján nem hiszi azokat érvényesíthetőeknek. Múltányossági tekintetből ajánlja azonban, hogy kísértse meg az Akadémia ez ügy békés kiegyenlítését.

Az Igazgató Tanács hajlandó volna, a múltányosság álláspontját elfoglalva, Emich urnak valódi kárát megtéríteni; de a bemutatott számadások nemcsak egy szabályszerű folyó számla kellékeinek meg nem felelnek, hanem azon legegyszerűbb kivánatot sem elégitik ki, hogy az eladott példányok és a készletben levő példányok kimutatott összege az eredetileg nyomtatott példányok számával összevágjon.

A követelés határnapjaként mind a három műre nézve, a szerződés gyanánt szolgáló, 1863. márcz. 5-én kelt levél értelmében ezen naptól számítandó tíz év vagyis 1873. márcz. 5. napja volna elfogadható. Ehhez képest Emich urnak ki kellene mutatnia, hogy 1873. márcz. 5-én a kérdéses művekből hány példány volt készletében és ezen összeget levonván az eredetileg nyomott példányok számából, a hiányt eladott-nak kell tekintenünk s az ezért járó árt levonásba helyeznünk.

Ily alapon volna e követelés a múltányosság szerint megállapítható. De ily számítás mellett is az egyes követelési tételek még külön megfontolandók; mert például az eladott példányok után felszámott 40% rabatt első tekintetre is mértéken túl nagyknak tűnik föl; a nyomtatási díjak pedig (27 frt 50 kr. és 30 frt) az 1862-ik év viszonyaihoz mérve szintén túlzottaknak látszanak.

Mind ezen kétséges kérdések megvizsgálását az Igazgató Tanács óhajtván egy részrehajlatlan férfitra bízni: fölkéri Horváth Mihály úr ő múltóságát, hogy az Akadémia ügyészének és könyvtárusának nézetét is meghallgatván, kísértse meg Emich úrral vagy megbízottjával egy múltányos (a mostaninál minden esetre jelentékenyen kisebb) összegben kiegyezni s véleményét terjessze az Igazgató Tanács elé.

64. Az Akadémia könyvtárusa számára szükséges levén alkalmas üzleti helyet jelölni ki: másodelnök úr fölhatalmaztatott, hogy a bérház akadémiái utcai három kisebb boltja közül kettőt felmondhasson s a könyvtárus rendelkezésére bocsáthassa.

65. Az ügyész által tett előterjesztések alapján határozatnak:

1. Ecsegi Ferencz rimaszombati ügyvédnek a Zmeskál-féle hagyomány tárgyában fölszámított követelése 50 frtban utalványoztatik; az ügyész úr azon indítványa, hogy ezen díj emeltessék följebb, mellőztetni határozatván.

2. Petróczi Gellért ügyvéd urnak Kovács Julia hagyatéka ügyében 12 frt honorarium utalványoztatik.

3. Özvegy Tarnóczyné, Szabó Polixenának Pomucz György elleni bizonytalan követelése, melyet ajándékképen az Akadémiának ajánl, melyet azonban az ügyész úr teljesen behajthatatlannak tart, általában mint adomány el nem fogadtatik.

66. Hasonlóan az ügyész által tett jelentés alapján Budapest főváros tanácsának 1874. évi 26454 sz. a. kelt végzése értelmében fölkéretik a Magyar Földhitelintézet pénzügyi osztálya, hogy évenként 105 frtot, 1874. évi január 1-től utólagosan számítandó negyed évi részletekben, Budapest főváros házi pénztárából, hivatkozással az

említett tanácsi végzés számára, az intézeti pénztár, mint akadémiai vagyonkezelő által kiállítandó nyugtára, szabályszerűleg negyedévenként vétessen föl, és írja mint rendes bevételt az Akadémia javára.

67. Elnök úr ő nagyméltósága jelenti, hogy miután az Igazgató Tanács már a mult évi költségvetés készítése alkalmával elvileg jóváhagyta egy nemzetgazdasági havi folyóirat megindítását s ez iránt az intézkedéssel a nemzetgazdasági és statisztikai bizottságot megbizván, a költségeket folyóvá tenni elvileg elfogadta: ezen elhatározás értelmében a Nemzetgazdasági Bizottság folyó hó elsején a Nemzetgazdasági Szemlét megindította, szerkesztőjének Halász Imrét nevezvén ki. A szemle havonként öt ives füzetekben, évenként tehát összesen hatvan iven jelenik meg. Nyomtatási költségeit az Athenaeum-társulat vállalta magára akkép, hogy 400 előfizetőn fölül 4 frtot ad az Akadémiának minden előfizető után s azontúl 500 frttal járul a szerkesztőség költségeihez.

A szerkesztő díja a bizottság által évenként 1200 frtban állapított meg, az írói tiszteletdíj pedig minden iv után 30 frtban.

E jelentés tudomásul vétetvén jóváhagyatott és a folyó hó 1-től számítandó fél-évre a szerkesztői fizetés és írói díj évi összegének 3000 frtnak fele, vagyis 1500 frt utalványoztatik és a Nemzetgazdasági Közlöny szerkesztőjének kezeihez, a főtítkárnak vagy az elnökségnek esetről esetre kiállítandó részleges utalványai értelmében kifizetendő. Az év végén a szerkesztő és kiadó társulat leszámolást fog tenni a szerződés értelmében.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonötödik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1874. október 5-kén.

Nagyméltóságu gr. Lónya y Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

204. A főtitkár bejelenti *Theiner* Ágoston külső tagnak f. é. augusztus 10-én, és *Guizot* P. V. Ferencz külső tagnak szept. 13-án történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, az illető (II.) osztály felhivatik az elhunytak felett tartandó emlékszedé iránti gondoskodásra.

205. Jelenti a főtitkár, hogy a Fáy alapítványi pályázatra utólag, július 3-án még egy pályamunka érkezett, jelesül: *Bankrendszer*, tekintettel egy Magyarország felállítandó jegybankra. Jelige: »*Pecunia est nervus rerum gerendarum*«, melyet ő, miután szállító leveléből kitűnt, hogy június 30-án adatott postára, az Akadémia eddigi gyakorlata szerint, az összes ülés jóváhagyásának fentartása mellett, áttett a II. osztály elnökéhez, hogy megbiráltatása iránt intézkedjék.

Miután az Akadémiának határozata van, hogy oly pályamunkák, melyek a határidő lejárta előtt adatnak fel postára, utólag pályázatra bocsáthatók; e szerint a fentebbi IV. számmal jegyzett pályamunka a versenyben részt vehet; s jeligés levele, szokott módon a többiekkel egy borítékba zárva, a levéltárban meg fog őriztetni.

206. A lapokban közzétett felhívás folytán a Dóra-jutalomra pályázott s dícsérettel kitüntetett pályamunka iránt *Matlekovits* Sándor I. tag levélben nyilatkozik, hogy annak szerzője ő, s beleegyezését nyilvánítja, hogy munkája az Akadémia által tiszteletdíj mellett kiadassék.

Az illető pályamunka jeligés levele, melyen »az érdekek összhangzatosak« jelige olvasható, felbontatván, a szerző azonossága kétségen kívül bebizonyult.

207. Olvastatott a vallás és közoktatási m. k. miniszter úrnak f. é. 19962. számú leirata, mely szerint ő cs. és ap. kir. Felsége legkegyelmesebben elrendelni méltóztatott, hogy a Magyarországon létező vagy létesítendő, közhasználatra szánt gyűjteményekre és könyvtárakra való felügyelet gyakorlása céljából egy országos felügyelői állomás rendszerezessék, mely állomásra egyúttal czerfalvai és luboczi *Pulszky* Ferenczet, a m. nemz. muzeum igazgatóját kinevezni kegyeskedett. Midőn erről miniszter úr az elnökséget értesíti, egyúttal felkéri, hogy a felügyelete alatt álló e nemű gyűjtemények és könyvtárak kezelőit utasítani siessen, hogy a nevezett tiszti működésében, egész készséggel támogatni, a gyűjtemények és azok lajstromai betekintését megengedni, neki kívánatára a szükséges felvilágosításokat megadni, s feladatának megoldásánál kezére járni kötelességüknek ismerjék.

Örvendetes tudomásul vétetvén, s a kinevezett országos felügyelő, neve említésekor, megjeleneztetvén: az Akadémia könyv- és kéziratári hivatala a leiratban foglaltak készsége teljesítésére utasítottak.

208. Szintén a vallás- és közoktatási minisztérium, 1230. el. számú leiratban, ugy a tirol-vorarlbergi honvédek, valamint a dalmatiai és istriai volt honvéd testületekhez tartozott egyének, nemkülönben a triesti területen létezett polgár-katonai zászlóaljokhoz és az 1866. előtti önkéntes csapatokhoz tartozott egyének szolgálati éveinek, legfelsőbb rendelet által, 1848. óta minden hadjáratért, melyben részt vett k, egy-egy évvel számítandó meghosszabbításáról értesíti az Akadémiát.

Tudomásul s netalán előforduló esetben alkalmazásul szolgál.

209. Olvastatott Wodianer Albert kir. tanácsos úrnak az Akadémia elnökéhez intézett következő levele:

»Nagyméltóságú gróf s elnök úr! Hogy a tanulói szerető ifjuságnak minél bővebb alkalma nyíljk tudományos ismereteit a külföldön is gyarapítani, s az által a nemzetgazdaság terén annál jobb erők álljanak a haza rendelkezésére: elhatározám a Nagyméltóságod kormánya alatt álló magyar tudományos Akadémia rendelkezésére 6000 azaz hat ezer francot bocsátani, és annak felét, azaz három ezer francot azonnal, a másik felét szintén három ezer francot pedig 1875-dik év július 1-jén befizetni azon czélból, hogy ezen összeg két éven át három-három ezer franc erejéig, egy a magyar tudományos Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai osztálya által kijelölendő oly szegény ifju segélyezésére fordíttassék, ki a nemzetgazdaság terén már némi jelét adó pályára lett hivatásának, s e részben külföldön kíván bővebb ismereteket szerezni.

»Kikötöm egyébiránt, hogy a segélyezendő, külföldön tartózkodása alatt, a nemzetgazdasági tudományokban tett haladásáról, a magyar tud. Akadémiát koronként értesítse és ha hanyagságból ezt nem tenné, a segély tőle megvonatván, más érdemesebbnek adassék ki; továbbá, hogy a segélyezendő ifju mind a kimenet, mind a visszajövet alkalmával előforduló utazási költségeket a részére adott segélyösszegeből fedezze.

»Kiváló tiszteletem kifejezése mellett maradván Rohitschban 1874. év június 30-án, Nagyméltóságodnak alázatos szolgálja Wodianer Albert.«

A főtítkár ennek folytán jelenti még, hogy a nemes adományozónak elnöki levélben kifejeztetett az Akadémia köszönete, a pályázat az ösztöndíjra elnökiileg kihirdettetett, a folyamodások a szept. 30-ki határidőre beérkeztek, s át vannak téve a nemzetgazdasági és statisztikai bizottsághoz.

Midon a Magyar Tudományos Akadémia Wodianer Albert kir. tanácsos úrnak, a hazai tudományosság, különösen a most nagyon elotérbe állott nemzetgazdasági tudomány emelésére, már második ízben tett hazafini áldozatát örvendetes tudomásul veszi; nem mulaszthatja el egyszersmind jegyzőkönyvében is kifejezni meleg köszönetét; egyúttal a nemzetgazdasági és statisztikai bizottságot felhívja már folyamatba vett intézkedéseinek sietős bevégzésére, s a kiküldendő ifju egyén kijelölésére; Wodianer úr levele is a bizottsághoz áttétetvén.

210. A zágrábi Ferencz József egyetem megnyitására kinevezett gondnokság elnöke Mesic M. s titkára Urbanič egyetemi tanárok a mondott egyetemnek f. é. október 19-én tartandó megnyitási ünnepélyére meghívják a M. T. Akadémiát, hogy magát ottan, küldöttei által képviseltesse.

Örömmel fogadtatván, az Akadémia Pauler Tivadar, Toldy Ferencz, Wenzel Gusztáv rendes tagokat, Fraknoi Vilmos r. tagot és a II. osztály titkárát kéri föl, hogy Zágrábban a fentirt napon megjelenvén, az Akadémia üdvözlését kifejezni szíveskedjenek; miről az ünnepélyrendező bizottság is értesítendő lesz.

211. A főtítkár je'nti, hogy a szünidő alatt történt meghívások folytán a holdmező-vásárhelyi főgymnasium másfél százados ünnepélyén (aug. 2.) Ballagi Mór r. tag, továbbá a székes-fehérvári színház megnyitási ünnepélyén (aug. 22.) Pulszky Ferencz t. t. és Arany László l. t., végre az aradi színház megnyitásán (szept. 21.) Fábíán Gábor és Gyulai Pál r. tagok voltak, elnökileg kiküldve, az Akadémia képviselői.

Helyeslőleg vétetik tudomásul.

212. Dr. Nendtvich Károly, Vész Árnin és Kruspér István r. tagok, mint az illető bizottság tagjai, jelentik: hogy Miskolczy Aladár, ki a Holczer-féle ösztöndíjat mint műegyetemi tanuló Zürichben élvezi, beküldött bizonyítványa szerint, teljesen megfelel, nemcsak szorgalmára, de előmenetelére és erkölcsi magaviseletére nézve is, minden méltányos követelésnek; minél fogva a fennevezettek nemcsak az 1873/4-diki tanév második felére eső részét az ösztöndíjnak kiadandónak vélik, de kérelmének azon részét is, melyben az ösztöndíj élvezhetését még az 1874/5-diki tanév első felére kiterjesztetni kéri, melegen ajánlják.

Föl lévén hatalmazva az Akadémia az Edl és Holczer alapítvány alapító levele által az ösztöndíj meghosszabbítására: a bizottság ajánlása alapján Miskolczy Aladárnak a Holczer ösztöndíj élvezhetése félévvel meghosszabbittatik.

213. A békésmegyei ujonnan keletkezett régész- és művelődés-történelmi egylet kéri az Akadémia eddig kiadott s ezután kiadandó minden műveinek ingyenes megküldését.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

214. Balogh Sándor ügyvéd, mint néhai Török János l. t. végrendeletének végrehajtója, ennek egyik pontja szerint, a Török János által irt vagy szerkesztett minden munka vagy folyóirat egy példányát az Akadémia rendelkezésére bocsátotta.

Az Akadémia köszönettel fogja azokat könyvtárában megőrizni.

215. A főtítkár bemutatja Gneist Rudolf, Heer Oswald, Cotta Bernát, Müller Miksa, Lewes G. H. ujonnan választott külső tagok köszönő leveleit megválasztatásukért s a nekik megküldött oklevelért.

Kedves tudomásul szolgál.

216. Pápay Ignác és Pápay Mór urak, boldogult nagyatyjok Pápay Sámuel, az irodalomtörténet szerzője, arcsképe mellett egyszersmind annak életrajzát is, egy csinosan bekötött kéziratban, megküldik.

Köszönettel áttétetik az Akadémia könyvtárába.

217. Toldt József pesti lakos »Theatrum Orbis Terrarum« czimű régi (1571.) világatlaszt ajánl fel megvételre.

Véleményre a könyvtári bizottsághoz tétetik át.

318. Bermüller Vilmos az idegen t o r t a szó magyarítására k e d v e n c z k e szót ajánl.

Áttétetik az I. osztályhoz.

219. Párty Alajos ily czimű kéziratot nyújt be: »A kör négyszögítése nemcsak számítás útján, de számítás nélkül is megfejtve,« s egyszersmind annak fejében némi segélyezést kér.

Miután az akadémiai Ügyrend 162. pontja szerint a kör né g y s z ö g i t é s é t stb. előadó értekezések vizsgálatlanul elutasítandók : a főtitkár jövőre az ily dolgozatokat az ülésnek be se jelentse, hanem utasítsa vissza.

220. Egy beküldött »Braun« czimű eredeti tragoedia 6 szakaszban, írta F. H. melyhez névrejtő levél is van csatolva :

A közelebbi tragoediai pályázatra megőrzendő.

221. A főtitkár jelenti, hogy az Akadémia megküldött kiadványairól elismerő iratot küldöttek vissza : a m. kir. természettud. társulat, a magyarhoni földtani intézet, a nemzeti színház könyvtára, a kassai jogakadémia, a nagy-enyedi ref. főiskola, a pesti ágost. hitv. gymnasium, a sz.-udvarhelyi ref. gymnasium igazgatóságai ; továbbá a bécsi cs. kir. Mineralien-Cabinet, a dorpáti észtud. társaság, a stockholmi k. könyvtár, a cseh k. tud. társaság, a washingtoni Smithsonian Institution, a grátzi Historischer Verein, a berlini kir. tud. akadémia, a bajor kir. tud. akadémia, a lisbonai kir. tud. akadémia, a göttingeni kir. tud. társaság.

Tudomásul vétetett.

222. A vallás- és közoktatási minisztérium megküldi az anthropologiai és a történet előtti archaeologiai kutatások ügyében Stockholmban összegyűlt congressus napi értesítőit az ülésekről.

Átteendők az akad. könyvtárba.

223. Végre a főtitkár bemutatja a július 1-én tartott összes üléstől mai napig az Akadémia részére érkezett csere-, ajándék s köteles könyvpéldányokat s saját kiadásunkban azóta megjelenteket, ily renddel :

I. Testületektől :

Académie Impér. des Sciences. Sz.-Pétervár. a) Mémoires. Tom. XVI. No. 9—14. Tom. XVII. No. 1—10. Tom. XIX. Nr. 8—10. Tom. XX. No. 1—5. b) Bulletin. Tom. XVI. No. 2—6. Tom. XVIII. No. 3—5. Tom. XIX. No. 1—3.

Académie Royale. Kopenhága. a) Mémoires. Cl. des Lettres. Vol. IV. No. 10. b) Bulletin. 1873. No. 2. c) Oversigt. 1873. No. 3. 1874. No. 1.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1874. Nr. 15—20.

Königl. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht : April, Mai, Juni 1874.

Gelehrte Estnische Gesellschaft. Dorpat. a) Sitzungsberichte. 1873. b) Verhandlungen. VIII. B. 1. Heft.

Königl. Gesellschaft der Wiss. Krakkó. a) Pametnik. Tom. I. b) Correctura statutorum et consvetudinum regni Poloniae. c) Estreicher : Bibliographia. Tom. I. II. d) Scriptores rerum Polonicarum. Tom. II. e) Kolberg : Lud. Serie VI. VII. f) Sprawozdanie Kom. Fiziogr. Tom. VII. g) Rocznik 1873. i) Rozprawy i Sprawozdania. Tom. I. Smithsonian Institution. Washington. Annual report for the year 1872.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wiss. Görlitz. Neues Lausitzisches Magazin. L. B. 1. H.

Kön. Böhmische Gesellsch. der Wiss. Prága. a) Sitzungsberichte. 1874. Nr. 3. 4. 5. b) Regesta. Pars II. Vol. 3. 4. 5. 6. c) Sitzungsberichte. 1872. Juli—Dec. d) Abhandlungen. VI Folge. 6. B.

Déli-szláv Akadémia. Zágráb. a) Rad. Knj. XXVIII. b) Stari Pisci Hrvatski. Knj. VI. c) Monumenta. Vol. IV.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Zeitschrift. IX. B. 3. Heft. Nr. 49. 50. b) Verhandlungen. 1874. Nr. 5. 6. 7.

Connecticut Academy. New. Haven. Transactions. Vol. II. P. 2.

Society of Natural Sciences. Buffalo. Bulletin. Vol. I. Nr. 1. 2. 3.

Landesausschuss von Mähren. Brünn. a) Brandl: Libri citationum et sententiarum. Tom. II. b) Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. VIII. B.

Società Geogr. Italiana. Róma. Bolletino. Vol. XI. Fasc. 5—7.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Abhandlungen. VII. B. 1. 2. H. b) Verhandlungen, 1874. Nr. 7—11. c) Jahrbuch. XXIV. B. No. 2.

Museum Vaterländischer Alterthümer. Kiel. Vorgeschichtliche Steindenkmäler in Schleswig-Holstein.

Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde. Riga. Sitzungsberichte. 1873.

R. Geogr. Society. London. a) Journal. Vol. XLIII. b) Proceedings. Vol. XVIII. Nr. 4.

K. k. Geogr. Gesellschaft. Bécs. Mittheilungen. XVI. B.

Lyceum of Natural History. New-York. a) Proceedings. Sec. Ser. 1873. January-March b) Annals. Vol. X. No. 8. 9. 10—11.

American Philos. Society. Philadelphia. a) Transactions. Vol. XV. P. 1. b) Proceedings. Vol. XIII. No. 90. 91.

K. k. Statist. Central-Commission. Bécs. a) Statist. Jahrbuch. 1872. VII. XI. H. 1873. I. H. b) Mittheilungen. XX. Jahrg. IV. V. H.

Verein für Nassauische Alterthumskunde. Wiesbaden. Annalen. XII. B.

Geschichts- und Alterthumsforschende Gesellschaft. Altenburg. Mittheilungen. VII. B. 4. H.

Verein für Naturwissenschaften. Nagy-Szeben. Verhandlungen und Mittheilungen. XXIV. Jahrgang.

Accademia delle Scienze fisiche e matematiche. Nápoly. a) Atti. Vol. V. b) Rendiconto. Anno IX. Fasc. 1—12. Anno X. Fasc. 1—12. Anno XI. Fasc. 1—12.

Ferdinandeam. Innsbruck. Zeitschrift. III. Folge. 18. H.

Felső-magyarországi muzeum-egylet. Kassa. A felső-magyarországi muzeum-egylet első Évkönyve 1872/3-ról.

Kárpát-egylet. Kassa. A magyarországi Kárpát egylet Évkönyve. I. évfoly.

Keresk. és iparkamra. Budapest. Jelentés a budapesti kamarai kerület keresk. és forgalmi viszonyairól 1870—1872. években.

Gyermekkert-társulat. Kolozsvár. a) Szabó: Gyermekisme. b) Szabó: Neveléstan.

Kir. József-műegyetem igazg. Budapest. Beszédék, melyek a műegyetemen az 1873/4 tanév megnyitásakor tartattak.

Amerikai egyes. államok kormánya. Washington. a) Twenty-sixth report of the public schools 1872—73. b) Miscellaneous Publications. No. 4.

Angol kormány. London. Report on sanskrit Mss. 1872—73.

Orsz. képviselőház elnöksége. Budapest. a) Az 1872—75-ki országgyűlés képviselőházának Naplója, Irományai és Jegyzőkönyve. b) A közös ügyek tárgyalásár a magyar országgyűlés által kiküldött Bizottság 1874. évi Határozatai, Naplója, Jegyzőkönyve és Irományai.

Cs. kir. közös külügyminisztérium. Bécs. Monografia della vetraria Veneziana e Muranese.

Cs. kir. közös hadügyminisztérium. Bécs. Militär-Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1870. II. Theil.

M. k. pénzügyminisztérium. Budapest. Die Wassernoth im Karste der Croatischen Militärgrenze.

M. k. közoktatási minisztérium. Budapest. Jelentés a közoktatásnak 1872. évi állapotáról.

M. k. kereskedelmi minisztérium. Budapest. A m. korona területén lévő állami és vasuti távirdák statistikája 1871. 1872. 1873. évről (3 füzet).

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Commercio di Trieste nel 1873.

Orsz. Statist. Hivatal. Budapest. Hivatalos statist. Közlemények. VII. évfolyam 2. füzet.

Ref. egyháztanács. H.-M.-Vásárhely. Emlékkönyv a h.-m.-vásárhelyi ref. főgymnasium másfél százados ünnepélyéről.

Iskoai Értesítők az 1873/4. tanévről a kolozsvári közléptanodai tanárképzéde, az eperjesi ev. collegium, a brassai ev. gymnasium, a pozsonyi kir. főgymnasium, az eperjesi kath. főgymnasium, a lőcsei kir. főgymnasium, a miskolczi ref. lyceum és a nagyváradai kath. főgymnasium igazgatóságától.

II. Magánosoktól.

Pietro Ellero. Bologna. La questione Sociale.

T. Thorell. Upsala. Remarks on synonyms of European Spiders.

Boleszy Antal. Orsova. Die Donau-Katarakte, Veteranische Höhle und Festung Peth.

Lőcsey Imre. M.-Vásárhely. Községes és alkalmi egyházi beszédek. Irta Péterfy Károly.

Vérey József. Budapest. Jókai: De Nieuwe Landheer. I. II. köt.

Hermann Ottó. Boroszló. Die Delticiden der Brunner von Wattenwyl'schen Sammlung.

Taray Nándor. Budapest. A bankügyről.

Csink János. Eperjes. Leitfaden für den Unterricht in der Geographie.

Szücs István I. t. Debreczen. Emlékbeszédek Csontos F. és László L. nyomdászok fél-százados emlékünnepelekor.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Stern: Német nyelvtan. b) Gazdasági zsebnaptár 1875. c) Molière vigjátékai. VI. köt. d) Halász: Nemzetgazdasági Szemle. I. köt. 1. 2. füzet, 2 példány. e) Toldy István: Livia. f) Kvassay: A műegyetem. g) Századok. VIII. évfolyam. 6. 7. füzet. h) A csurgói állami tanítóképezde I. Értesítője. i) Bartal: Latin alaktan. k) Wenzel: A magyar magánjog rendszere. II. köt. l) Fillinger: Az állatok természetrajza. m) Hunfalvy János: Elemi földrajz. n) Auerbach: Waldfried (regény). I. II. III. köt. o) Walter Scott: Peveril lovag. p) Cervantes: Az elmés, nemes Don Quijote de la Mancha. II. köt. q) Házi könyvtár. XV. r) Seefehlner: Táblázat a vasuti vashíd-szerkezetek önsúlyának meghatározására. s) Ugyanaz németül. t) Walter Scott: A lammermori menyasszony. u) Bläna: Egy terv Magyarország

fővárosának virágzóvá tételére. x) Visszapillantás a színészeti tanoda 10 évi működésére. y) A m. kir. József-műegyetem könyvtárának címjegyzéke. z) Magyar mérnök-és építész-egylet közlönye. VIII. köt. 6. 7. füz. j) Fuchs: Praktischer Lehrgang der Ungarischen Sprache. v) Cantelo: Tyukok és egyéb szárnyas állatok. w) Zur Organisation der Landes-Statistik. aa) Bedő: Das Forstwesen. bb) Hasonszenvi Lapok. 1874. 7. 8. 9. sz.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. a) Remény. VII. évfoly. 3—8. sz. b) Felolvasások a győri ismeretterjesztő egylet által.

Filtsch S. nyomdája. Nagyszeben. a) Programm des ev. gymnasiums in Schässburg für 1873/4. b) Adou à carte de lectura.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. Tacit: Gramatica Latina. P. I.

Városi nyomda. Debreczen. a) Magyar prot. egyházi és isk. Figyelmező. V. évfoly. 7-8. füz. b) Békési: A méter-mérték ismertetése.

Steinhaussen T. nyomdája. Nagyszeben. A nagyszebeni főgymnasium Értesítője 1873/4 tanévről.

Szerb nemzeti nyomda. Ujvidék. a) Letopisz Maticze Szrpszke. Knj. 116. b) Latinszka csitanka.

Magyar testvérek nyomdája. Temesvár. Emlékkönyv a dél-magyarországi történelmi és régészeti társulat harmadik közgyűlésének emlékére.

Skarnitzel F. nyomdája. Szokolca. Matejka: Descriptio historica Expositionis universalis Viennensis 1873. asservatae.

Frank és Dressnundt nyomdája. Brassó. Deutsch: Sachs von Harteneck (Trauerspiel).

Kovács Mihály nyomdája. Rosnyó. a) Marczell: Nagy-Rőcze és környéke mohviránya. b) A nagyszebeni géppapír gyár-társulat alapszabályai.

Drottler J. nyomdája. Nagyszeben. Verhandlungen der achten Landes-Versammlung A. C. von Siebenbürgen.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. Szellemvilág. 2. füz.

Szigler Mihály nyomdája. Nyitra. a) A nyitrai kath. főgymnasium Értesítője 1874/5-ről. b) Schlussverhandlung gegen Fr. W. Barella.

Ref. főiskola nyomdája. Kolozsvár. a) Mihályi: Svada Romana. II. foly. 2. füz. b) Szabó: Neveléstan. c) Szabó: Gyermekisme. d) Brassai: Laelius. e) A kolozsvári m. k. egyetem tanrendje 1874/5 tanév téli szakára. f) Erdélyi Múzeum 1874. 5. 6. 7. sz.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Népszerű légtünettan. Irta Szabó Ignác.

b) Mathem. és term. Közlemények. XI. köt. 4. sz.

c) Értesítő. 1874. 9. 10. 11. sz.

d) Mathem. Értek. III. köt. 2. 3. 4. sz.

e) Történettud. Értekez. IV. köt. 1. 2. sz.

f) Évkönyv. XIV. köt. 3. db.

g) Nyelvtud. Értek. IV. köt. 3. 4. sz.

h) Társad. Értek. II. köt. 12. sz.

i) Természettud. Értek. IV. köt. 7. sz. V. köt. 1. sz.

Ugyanakkor
a II. osztály hetedik ülése.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

225. (25.) *Pulszky Ferenc* t. t. felolvasta a »Muzeumokról« szóló értekezését.

226. (26.) *Osztálytádkár* jelentést tesz a Beüthy Leo, Spiegler Gyula és Stachovics Remigius dolgozataira beérkezett bírálatokról. A két utóbbi így szól:

I. A szünetek kezdetével, midőn minden ember, ki komolyan dolgozott, örülvén örül, ha kissé kifoghatja magát, átküldetett hozzám Spiegler irata, s három kinos hetet töltöttem el vele.

Spiegler a Héber nyelv bölcsészeteinek történetét ígéri s azt 84 lapon pertractálja!!

Nem akarom Renan e tárgyra vonatkozó nyilatkozatát idézni, csak a munkálatnál fogok megmaradni. — Bölcsészetet ígér s mit hoz? Theológiát vagyis Theosophiát. Igaz, hogy a vallásbölcsészet is szép philosophikus tudomány; de azt megengedve, mégis követelhetjük, hogy a czim ne ígérjen többet mint a mennyit a munka hoz.

A szerző nem bír a történelmesz higgadtságával és elfogulatlanságával, nem az ítésszemességével és ovatosságával. A naivság egy nemével elfogadja a héber irodalomban minden művét, s a kabbala egy részét még Abrahámra, más részét Jeruzsálem elfoglalása előtti idősakra (p. 11.) viszi vissza; pedig Prantl nézete az: Eine genügende Geschichte der kabbalistischen Literatur muss wohl erst in Zukunft noch geschrieben werden. Fachmänner werden mir nicht widersprechen, wenn ich das Buch von L. Frank: La Cabbale. Paris. 1844; deutsch von Jellineck. Leipzig. 1846 nicht für genügend halten kann.

Idézeteivel aprilisbe küldi az embert. Így p. o. pag. 22. Hegelre hivatkozik; nézem a 332. l. s ott Hegel egészen más dologról beszél. A 49. lapon említi Reinhold Ernőt (nála Rainhold); keresem a 181 §. s azt találom, hogy ott sincsen az mit vele elmondat.

Numenius és Apamea a történelem tanúsága szerint együvé váló, mert Numenius Ἀπαμειβία; azaz Apameára való volt, de a szerző a városból embert csinál, mert pag. 5 mondja: Numenius s Apamea szerint stb.

Latín idézetei csaknem kétségbe ejtenek. Mert, ha a humanismus hajló volna tollhíbaknak nézni az ilyeneket: Quod mundi sit in corruptibilis, pag. 15 — De linguarum confusione pag. 16 — Quis rerum divinarum haeres sit et praesim pag. 19 — kabbala denuata (denudata helyett) seu doctrina Hebraeorum transcendentibus pag. 22. Aquinoi T. Quaestiones spiritualibus creationis pag. 53 stb. de már ott, hol hosszabb mondatokat kijegyez a szerző, kénytelenek vagyunk kérdezni, vajon érti-e a latint?

Így p. o. ott hol Raimundus Lullusra (kit Prantl »Halb-Narnnak« nevez) mint, tekintélyre hivatkozik, az áll: Dicitur haec doctrina kabbala, quod secundum Hebraeam idem est ut receptio veritatis cujuslibet rei divina revelata anima ratione. Est igitur kabbala habitus anima rationalis ex recta ratione divinarum rerum cognitionis, propter quod est maximo etiam de divino consequentive divina scientia vocari debet pag. 21.

Zetzner kiadásában (Argentor. 1609) pedig így olvassuk: *Dicitur haec doctrina kabbala, quod idem est secundum Hebraeos ut receptio veritatis cujuslibet rei divinitus revelatae animae rationali. — — Est igitur Kabbala habitus animae rationalis ex recta ratione divinarum rerum cognitivus.*

Pag. 21. még ez is található: *Hoc quidem Hebreorum quasi per nebulam vidisse videntur, qui scilicet statuunt, quod Dei Deum intellectam resque ab ipso intellectat unum et idem esse.*

pg. 23 — — — aemulicamen paternae legis

pg. 78 — — — per natura naturantem stb.

Szerző görög helyeket is idéz, de a ki Tischendorfban nem néz utánok, nem fogja érteni. Így p. pag. 13. *λαλήσω αὐτῷ ἐν σοίᾳ*? Tischend. *ἔλθει* szentől szembe, mondja a magyar fordítás, nem *ábrázatról* ábrázatra.

Ugyanott pag. 13. Zsolt. 110. 3: *ἐκ γαστρος πρὸ εὐσφορον ἐγενήσατο*. Tisch. *ἐκ γαστρος πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε*. (Mellékletesen kértem, hogy tudja ezen fordításba a *λόγος*-t bele magyarázni? Lásd Hitzig: die Psalmen.

Feltűnő még pag. 18. *ἀποσπασσα ὃν διαρετον* stb.

Ilyeneknek találtuk a szerző idézeteit ott, hol őt controllirozni lehetett, s úgy hiszem, hogy nem keménykedem, ha állítom, hogy ily előzmények után nem jogosít fel minket, hogy feltétlen bizalommal legyünk iránta azokban a melyekben őt controllirozni nem lehet. A munkák hiányzanak könyvtárainkban, majd ha a héber seminarium felállítatik, ezen specialításokat is meg fogja szerezni.

— — — —

Szerző első helyen említi a *LXX*. De ha erre philosophikus befolyást elfogad, meg kell czáfolnia Zeller (Philos. der Griech. V. pag. 217. sq.) állításait. Azt pedig nem teszi.

Hogy *Philon* az Ujplatonismusnak lett megalapítója (p. 5), történelmileg be nem bizonyítható állítás. V. ö. Zeller V. 368. sqq. Itt más tényezők működtek.

Philónál platonico-stoikus befolyást enged — s ez áll, hogy Plato eszméit isteni gondolatokká átalakította, a Stoikusoktól a *λόγος* tanát átvette, a számok symbolikáját pedig az Uj-Pythagoreusoktól — de elhallgatja, hogy Plato gondolatait az ő testamentomba bele magyarázza, s hogy kicsapongó allegorizálásával sokat ártott. A példák szép száma olvasható Zellernél V. pag. 302, 3-dik jegyz. A szerző mint látszik maga is helyesli ezt a magyarázási módot, mert pag. 15 elismeréssel írja: Ha a Genesisben olvassuk, hogy az Edenből folyam folyt ki, tenyészővé teendő a kertet, ez mutatja, hogy az általános jóság az isteni bölcseség kifolyása.

Ámbár már az Eleaták a monotheismust hirdetve hirdették — mert Xenophanes szavai ezek: *ἔς θεός*. — —

οὐτε δέμας θνήσκειν ὁμοίως οὐτε νόημα — — megengedjük, hogy a léberek fő erejét a monotheismus tana teszi, de nem szabad ezt a monotheismust pantheismusnak magyarázni, mint azt a szerző több helyen teszi p. o. pag. 5. pag. 24.

Sántikál a szerző okoskodása pag. 11 «Feltehető-e józan észszel, hogy a legtisztább bölcsészeti eszmét felfoghatták volna a nélkül, hogy valamely bölcsészeti rendszerrel megismerkedtek — — — következőkép eredeti bölcsészettel kellett birniok, ez pedig nem vala általánosan ismert azért a v a t o t t». A héberek gondolatok rendszeresítését bezzeg a görögöktől tanulták.

Pag. 18 mondja a szerző: (Philo) Plato és a stoikus iskolával megegyezoleg; az u. n. négy sarkvéleményt elfogadja stb.; de *ἀπορί-ερένυ*, nem pedig vélemény.

Philo után a kabbaláról szól a szerző, mint mondtuk, minden kritika nélkül, s ámbár itt nem követelhetjük, még is szabad kérdeznünk, miért nem czáfolja azon történelmész ítéletét, kire mint tekintélyre (pag. 22) hivatkozik, s ki a kabbaláról úgy szól: «Csillagászati, magikus, orvostani, prophetikus kotyvalék. Zavaros keverék.» (Hegel: *Gesch. der Phil.* III. pag. 21.). Prantl az eszelős ars Lulliana eredetét a Gezirah Zephirothjaiban találja. (Prantl: *Gesch. der Logik* III. 156, 81 jegyz.) Szerző a Zephiriokról szól pag. 35 sq.

A héber felekezetek elősorolásánál (pag. 37.) megint nem veszi tekintetbe Zeller buvárlatait. Zeller pythagoreikus eredetet mutat fel, s I. Makk. 1, 11—15 II. Makk 4. 7—20-ból tanuljuk, hogy már akkor görög gymnasium létezett Jeruzsálemben, még pedig a templom közelében, az orthodoxok nagy botrányára. De ilyenek által nem zavartatik a szerző.

Érdekes az mit *Rabbi Jehuda Halevi ben Samuel* »Kuzari« nevű könyvéről mond (pag. 55 sq): »E könyv alapértelme azon történelmi monda, miszerint a Chazarok királya, nemzete nagy részével, a zsidóságra tért volna át. — — Ezen birodalmában a magyarok is valának. — — Nyomait e viszonyban a magyar nyelvben találjuk. — — Die Sprache der Chazaren, írja Cassel, (Magyarische Alterthümer. Berlin 1848) vermischt sich mit der der Magyaren, und so wird sie ein Hauptelement der letzteren — — (pag. 56). Elismert tény, hogy a magyar nyelv a héber nyelvvel sok hasonlósággal bír, — — a héber nyelvvel pedig a magyaroknak csak a chazaroknál — — volt alkalmuk megismerkedni: kutatásunk eredménye, hogy — a héberek értekezéseiben letett buvárlatokat a Chazarok felől a magyarok őstörténete írójának figyelmébe ajánljuk, s hogy valóban. R. Jeh. Halevi elbeszélése a zsidó hitre áttért Chazarok királyáról történelmi igazság.«

Maimonidesnél elmulasztotta a szerző annak említését, hogy Dalalat al Hairin (Moréh Nebuchim) című könyvének commentárja, melyet Schem Tob ben Joseph ibn. Falaquera készített, épen hazánkban, még pedig Pozsonyban nyomtatott 1837.

A sok név elősorolásával, mely a 64-dik laptól a 75-ig terjed, nem igen alapíthatunk tudományt.

Hogyan kelljen *Spinozáról* értekezni, azt szerző Fischer Kunótól tanulhatta volna. — Az azonban mit Spinozából idéz, különösen pag. 74. Jer. 9. 22 23. magyarázatára, mutatja, hogy a szerző látköre elég tág. A nagy emberről itt rövidebben szól, talán azért, mivel őt az iratban össze vissza már is említette.

Mendelssohnról a szerző ellenében úgy ítél a történelem: Mendelssohn az értelemvilágosodás populárbölcsésze, folyvást azon van, hogy a vallást morállá változtassa által. Mendelssohn Sokratese beszédes Wolfianus, ki a halhatatlanságot védő bizonyítékait Wolfftól, Reimarustól, Baumgartentől kölcsönzi, Plato metaphysikáját a Wolffé-ére fordítja ki, Plato Sokratesét Baumgarten és Reimarus által corrigálja. Mendel-

ssolin szeméibe Aristophanes zsoldba fogadott komödiaíró, kit a sophisták béreltek, hogy elleneiket kigunyolja. Ilyen volt történelmi érzéke. Mendelssohn Jeruzsálemében mondja: »A haladás csak az egyes ember számára való. De hogy az egész, az emberiség is itt a földön az idő következtében haladjon és tökéletesedjék, ez, mint nekem látszik, nem volt a gondviselés célja; legalább az isten gondviselésének megmentésére nem annyira szükséges mint sokan képzelik.

A mit a szerző pag. 83 az emancipatióról mond, az melegen van íva és igaz.

Egészben véve a szerző szándéka igen szép. Steierországi származása daczára megtanult magyarul, de munkálata egészen elemi, methodus nélküli, hiányzik benne az ítéset és a történelmi érzék, s ilyen kísérletekkel nem alapítható meg a magyar-léber irodalom, az írat kiadásával pedig az Akadémia csak szégyent vallana.

Budapest aug. elején 1874.

Haberern Jonathan.

II. A t. Akadémia II-ik osztálya értekezletének f. é. januar 12-én hozott határozata folytán Ft. Sztachovics Remigius pannonhalmi levéltárnok urnak Mosony és Komárom vármegyékről készült árpádkori térképei az azokhoz írt magyarázó szöveggel együtt bírálat végett nekem kiadatván, van szerencsém ezekről jelentésemet a következőkben előterjeszteni, és pedig

I. Mosony vármegyére vonatkozólag:

Ha van hazánkban vármegye, melynek az Árpádkorszakban volt alakja ismeretlen, és még meghatározva nincs, bizonyára Mosony az.

Annak térképe nézetem szerint nem szorítható össze azon alakba, melyet a jelenkor határai előtűntetnek.

Mosony vármegye azon időszakban kiterjedt a rottensteini várig, magában foglalta az a sárfenéki várat, s az ahhoz tartozó 4 helységet, a Fertő tavának alakja akkor egészen más volt, Ilmicz és déli vidéke Soprony vármegyéhez tartozott.

Csekély véleményem szerint az Árpádkorról szóló vármegyék térképeinek, nem úgy mint a Győr vármegyei már kiadott, a jelen alakot kellene előtűntetni, hanem azt, a miért készült t. i. az illető megyének az árpádkorszakban volt helyzetét.

Addig tehát, míg az előttünk fekvő két térkép ily alakban el nem készül, ahhoz hozzá nem szólhatok.

Legyen azonban szabad a helynevek megjelelésére nézve mégis megjegyeznem, hogy nézetem szerint az Árpádkori térképen a régi helynevek a kitünőbb helyet inkább megérdemlik, s a helységek mostani nevei zárjel közé volnának teendő.

A sok patak, folyó, erdős tér, melyekkel régi határjárásainknál találkozunk, s melyeknek ma már nyomuk sincs. a térképen szintén megjelölendők volnának.

Az egyes Árpádkori helynevekre s illetőleg a térképet magyarázó szövegre általában azon észrevételem van, hogy habár szerző ur az előtte ismeretes adatokat nagy kitalást tanúsító szorgalommal állította is össze, azonban minthogy több könnyen

megszerezhetett munkát Szerző ur fel nem használt, ha az némely részeiben pontosnak látszik is, általában még kielégítőnek nem mondható.

Igy, hogy csak ezt az egyet említsem : Szerző ur munkálatában a t. Akadémia által kiadott Árpádkori Uj Okmánytár adatait teljesen mellőzte, ebben különösen a kir. kamarai levéltárból Mosony vármegyéről is több, eddig ismeretlen okmány közlítettik ; a többi okmány megvan ugyan a szerző úr által is használt Fejér Gy. Codex Dipl.-ban és a Fontes Rerum Austriacarumban kiadott szent-kereszti apátság okmánytárában, azonban azon okmányokat, melyeket Fejér György, Gyurikovics másolatai után, kivált némely helynevekre nézve hiányosan tett közzé, Wenzel Gusztáv ur a Révay család levéltárából az idézett Árpádkori Okmánytárban az eredetiek után újra közli. Ezen okmánytár tehát figyelmen kívül nem hagyható, s annak alapján a magyarózó szöveg újabb átdolgozása, s az abban fölfedezett régi helyneveknek a térképbe való iktatása, valamint a Fejér György után hibásan beiktatottaknak kiigazítása szükségesnek mutatkozik.

Áttérve már most az egyes helynevekre, azok közül a következőkre volnának megjegyzéseim :

Alrams, Alramus : Nézetem szerint ennek nyomai nem Mosony vármegyében keresendők, maga szerző úr sem birt neki Mosony vgyében helyet találhi, a térképen legalább nincsen följegyezve.

Azért hogy 1291-ben Oslí Gergely (l. Fejér Gy. VII. 2. 164 és nem 161 l.), kinek testvérétől az agyagosi Oslíak származtak, Haslaur Siegfried özvegyét említi, s mert I. Károly királynak 1324-ben kelt és Szerző úr által is felhívott okmánya szerint Alrams a Sár folyó mellett feküdt, ebből még nem következik, hogy az Mosony vármegye kiegészítő részét képezte.

A Sár (Lajta) ugyanis Soprony vármegye nyugot-északi határát szintén körül-folyja, az agyagosi Oslíak Soprony vgyei birtokosok voltak ; a főntemlített Oslí Gergely testvérenak Andrásnak utóda agyagosi Péter, Heulyngh (a mai Höflein) és Alrams birtokába I. Károly adománya folytán 1356-ban iktattatott be (Fejér X. 2. 528.)

Alrams vagy Arannus (l. Fejér VIII. 3. 751.) birtok nyomai tehát nézetem szerint Soprony vgyben keresendők a Lajta mellett és pedig Német-Ujhely szomszéd-ságában. A Sz. ur által is felhívott 1324-ki okmányban említett »Cives de Wyhch« kifejezés alatt nézetem szerint a »Cives de Wyhel« értendő ; hogy ily elnevezés előfordul, tanúság reá a Fejér által X. 1. 313 lapon közzé tett okmány. A szerző ur által felhívott 1291-ki okmány is Alrams birtok vásárlóiu a német rend ujhelyi tagjait említi.

Arpadir. Azon érdekes okmány, melyben a Pothok alapító levele a lébényi convent részére 1208-ban II. Endre király által megerősítettik, s melyet Fejér Gy. III. 1. 58 ; s köv. lapokon közöl, szerző urnak egyik főforrásul szolgált. Fejér Gy. Hevenessy után közli az okmányt s az idézett helyen a 66. lapon megjegyzi, hogy annak eredetije a kir. kamarai levéltárban van, azonban ott Rupp Helyrajzi Történetében hivatkozott adatokat is segítségül felhasználva, az eredetit nem s csak egy hiányos másolatát találtam fel.

Hogy ha Fejért forrásul akarjuk használni, mennyire szükséges az általa közölt okmányok eredetijeibe is betekinteni, alább látni fogjuk. Fejér után csak oly helynevet fogadhatunk el valódinak, mely még ma is használtatik, vagy mely több okmány által magában Fejérben ugyanazonosnak constatatáltatik. Így ezen 1208-ki okmány alapján, melyet

eddig csak Fejér után smerünk, egyedül a Bam vagy Ban, Chepete, Dobron Kertuel, Leben Wescher, Pezne, Reguen, Sasun, Sz.-Miklós helyneveket fogadhatjuk el föltétlenül, Arpadir, Bille Boldozorma, Cend, Dekup, Olup, Pachu, Segfeu Touston helyneveket pedig csak mint kéteseket.

A főntnevezettek közül megvallom, hogy kételyem van, vajon az idézett okmányban említett Sasun falu a mai Védeny-e? mert ez utóbbi nagyon távol esik a Sár folyótól, a Fejér által C. D. IV. 1. 199. és Árpád-kori Okm. VII. 1. lapon közölt okmányban 1240-ről olvassuk: Sasun penes fluvium Sar, már pedig a mai Védenyre ez sehogy sem illik reá, mert az közvetlen a Fertő partján fekszik; s nézetem szerint ha a Fejérben III. 1. 63. lapon említett Sasun a mai Védeny helyén lett volna, kétségen kívül a nyugoti határjelek között a Fertő is megemlítenék, különben erre még alább visszatérendünk.

Szintén kételkedem, hogy a »terra Nicolai de villa Olup« alatt a mai Miklósfalu értendő, mert ha régen a mai német Jarendorf Bam vagy Ban-nak nevezetett, midőn az i. h. 62. és 53. lapon az áll, »metae villae Ban incipit ab oriente, prope Danubium« s midőn folytatja, »communicans metas cum terra Nicolai de villa Olup«, ezzel egyszerre a határjárás a Duna mellől nyugotdélre ngorjék a Saár vizén keresztül a mai Miklósfaluhoz s hogy innét a szerző ur által figyelmen kívül hagyott Weiswaron át, felugorjék az igen is távol eső Kertueleshez, mindezt jobban megfontolandónak tartanám.

Az ezen határjárásban előforduló Weiswar alatt ugy hiszem az Orozvári határ értendő. Miről Major Pál »Mosony vármegye állam-rajza« című munkájában említést tesz, valamint arról is, hogy Bam vagy Ban a mai horvát Jarendorf.

Ascherischbrugge s a másik három falut méltán sorolja szerző ur az Árpád-kori Mosony vármegyei helységek közé, és pedig az általa felhívott s 1074-ben kelt okmány alapján, mely az Árp. Okm. I. 29. lapján szintén közöltetik. Nem hiszem azonban, hogy a midőn a határoknál ezen okmányban az mondatik »usque ad eum locum, qui terminus est inter Litaham et Vertowe« ez utóbbi alatt a Fertő tava értessék; a mai Bruck, Királyudvar, Neudorf és Haslau nem terjednek a Fertő taváig, nem tudok reá esetet, hogy a németek a magyar »Fertő« elnevezéssel éltek volna. Mint főtékintélyre hivatkozom Fürstemanra, ki »Altdösterreichs Namenbuch« című munkája II. 1483. lapján ide vonatkozólag ezt mondja »Vertowe (H. M. B. a. 1074.) in der Nähe der Leitha in Oesterreich« s e helynevet ugyanott az elavult német »varid« szótól származtatja »varid zu altdösterreich: insula« innét Kaiserswerth, Schnackenwerth, Donauwerth, Wört, Schönenwerd stb. német helynevek származtak. E szerint tehát Vertowe vagy Vertau alatt Inselau-t is érthetünk, a Duna mellett Pozsony felé a mai Haslau fölül, mely rész 1074-től fogva meg is maradt a németek birtokában.

Bala. Erre nézve megjegyzendőnek tartom, hogy a szerző által idézett 1378-ki okmány szerint is Bala még a XIV-ik század második felében Soprony vármegyéhez tartozott. Ezen helység Mosony vgye Árpád-korszakból való helyzetének kitüntetésénél csak elkülönítve említhető föl, a térképen tehát, azon vidék, mely a XIII-ik század végéig Soprony vármegye kiegészítő részét képezte, külön volna kijelölendő; mint például Bala Pomogy, Bánfalva, Ilmicz vidéke. Ilmicz falu egy része csak az 1802. XIII. tcz. által csatoltatott Sopronyból Mosony vgyhez.

Bánfalva, ezen elnevezés alatt nem fordul elő az Árpádok korszakában. A kir. kamarai íban lévő 1318-ban kelt okmány szerint (fasc. 390. Nro. 26.) egy bán foglalta azt el, s azután kapta csak a XIV-ik században a Bánfalva nevet.

Beugen, kételkedem, hogy ezen helynév létezett; a Fejér által Cod. Dipl. IV. 1. 199. lapon közölt okmányt Wenzel G. ur is kiadta az Árp. Okmt. VII. kötete 1-ső lapján és pedig a b. Révay Iból az ott lévő eredeti után, azon különbséggel, hogy az Árp. Okmtárban Beugen helyett »villa Reugen« áll. A Fejér által 1208-ból III. 1. 62. lapon közölt helyen Bam villa szomszédjául csakugyan Reguen van megnevezve. A IV. 1. 199. lapon Beugen szomszédjául szintén Bam villa említettik. A Beugen, Reugen vagy Reguen tehát egy helynév volna, s alatta a mai Rajka értendő: különben a szerző ur szerint a Fejér által IV. 1. 191. lapon közölt okmány a pannonthalmi levéltárban őriztetvén eredetiben, a kérdés bővebb megbírálása ezen okmány betekintésétől függend.

Bezena. Az e helyütt szerző ur által említett Buhum villa elnevezésre Major Pál fönt idézett munkájában azon nézetben van, hogy »z a mai Bezenye helysége vonatkozik; Fejér is közli IV. 1. 192. a Buhum villára vonatkozó okmányt.

Cupi ez mindig Győr vármegye

Chakan pedig Soprony vármegye kiegészítő részét képezték, azokat tehát az írásbeli igazolásban a Mosony vármegyei helységek között felsorolni fölöslegesnek tartom.

Chou. A győri káptaiannak Gara nádor ítéletlevelében felhívott, s Fejér által X. 6. 327. lapon közölt okmányát 1258-ból az Árpádok. Okmt. II. köt. 307. 308. lapjain megtalálhatjuk.

Az Árp. Okmt. VIII. köt. 157. és 158. lapján kiadott okmányban említett Cherne birtokot, az írásbeli igazolásban szintén felsorolandónak tartanám.

Az Eszterhó vagy a mai kiejtés szerint Eszteru Ösztörüről szerző úr összeállítása bő tanulmányt tanusít s nagyon alapos.

Flecondorph, Heteser Iwagi, Ecclesia Dersue Scylvas Castrum Potinburg régi helyeit meghatározni igen bajos, e részben semmi biztos nyom sem áll rendelkezésünkre. A mai helynevek ott egészen elűtnek a régiektől. Én azonban ezen helységek nyomait tovább keresném és pedig a rottensteini várig, maga szerző ur is fölveszi ez utóbbit a Mosony vgyei régi helynevek közé. A mai Volfsthal is egyike lehetett ama birtokoknak. Ezen részeken az ország határáról már egy ízben volt alkalmam nyilatkozni (Századok 1871. folyam 451. lap), ide vonatkozólag tehát az ott előadott nézetemre, és az azt támogató adatokra hivatkozom.

Hof, e helységről szerző ur nem idéz árpádkori adatot; az Árp. Okmt. VI. köt. 324. lapján közöltetik egy okmány 1208-ból Chof helységről, érdekes az abban előforduló határjárás, melyből a térképen sok helynév felhasználható leend.

Ilmez. Hogy e helységnek az Árpádok korszakában föntlétét meghatározhassuk, nem kell a Fejér C. D. IV. 3. 541. közölt okmányban olvasható »via Ilmece« elnevezésre s abból folyó következtetésekre szorulnunk; e helység mint a vassvári káptalan ősi birtoka már II. Endre királynak 1217. kelt okmányában említettik, Árp. Okmt. VI. 385. »praedium Igmelech ultra stagnum Ferteu« továbbá 1291-ről III. Endre király és 1299. a győri káptalan okmányában Árp. Okmt. V. 29. 221.

Leben. E helységneű az Árp. Okmt. VI. kötete 222. 403. 434. lapjain foglalt adatokat szintén felhasználandóknak tartanám.

Mosony, ennél is a Fejér által IV. 1. 192. és V. 1. 110 l. előforduló okmányok megemlítettök volnának.

Nicolai de villa Olup. Itt ismét folytatom kételyeim némi indokolásúl föntebb e helységről előadott észreveteleimet; Fejérnél III. 1. 62. lapon az mondatik, hogy

Bamtól keletre feküdt a Nicolai villa de Olup, ha Bam alatt a mai német Jarendorfo ; ell értenünk, ettől keletre hiába keressük Miklósfalut, az messze délnek fekszik Lajtán tul. Valószínűbbnek tartom, hogy u. o. 63. lapon említett Nueelen lehetett a mai Miklósfalu.

Ovar. Hazánkban több Óvár nevű hely van ; azért, hogy Béla királynak 1263-ban kelt okmányában (Fejér IV. 3. 149.) Conrardus de Ouwar említetik, minden mellék-bizonyíték nélkül még nem következik, hogy ez alatt a Mosony vgyei Óvár értendő. Különben az Árpádkorszakból elég biztos adatunk van e helynévre az Árp. Okmt. V. 54. és 58. l. között okmányokban.

Pomogy. E névnek az Árpádok korszakában még eddig nem találtunk nyomára. Ily nevű falu hajdan Soprony vgye felső részében is feküdt ; bizonyítja ezt a nagymartonyi grófoknak 1346. kelt osztálylevele (l. Fejér IX. 1. 407.), mely szerint Pomogy falu »in superiore parte cottus Soproniensi« szintén az osztály tárgyát képezte ; ellenben egy másik Pomaghi nevű helység »juxta fluvium Ferteu« egyedül Simon gróf örökösai birtokában hagyatott ; a Pomagha vonatkozó adatok felhasználásánál tehát igen óvatosoknak kell lennünk : így például a szerző ur által Fejér után VIII. 2. 246. l. idézett adat nem a mai Mosony vgyei, hanem a hajdan Soprony vgye felső részében feküdt s névleg már nem létező Pomogyra vonatkozik.

Podesdorf. Az Árp. Okmtban X. 452—454. l. a Révayak lból egy igen érdekes okmány közöltek, melyben a többek között Pothfalva is számos Mosony helynevekkel együtt említetik. Ol sasun falu szintén előfordul, volt tehát Fel Sasun falu is : a mai Nyulas melletti Winden.

Főntebb a határjárásokra nézve szerző ur munkálatát tüzetesebben csak a mai Waiden és Miklós falura nézve vettem vizsgálat alá. A régi elnevezésekből kiindulva, megállapodásunk a határjárásoknál több nehézséggel jár ; ismét visszatérek tehát főntebbi észrevételeimre.

Kétséget, hogy Sason (az alsó) a mai Waydenre vonatkozik, már főntebb előadtam.

Lehet azonban, és az ily többszöri elpusztulásban részesült faluknál megtörténhetett, hogy az új jövevények a határ egyik szélén elpusztult falut elhagyták, s letelepültek a határ másik szélére, ennél fogva könnyebb tájékozásul szükségesnek tartanám a térképen a faluk határait is kijelelni. *)

Lehetséges tehát, hogy a régi Nicolai de villa Olup lakosai, házhelyeikkel a mai Miklós falu határának azon szélén települtek le, mely a Duna felé hajlik, s hogy a hajdani alsásoni lakosok a waydeni határnak a Lajta melletti részén laktak.

Igy ha a helységek határai a térképen ki vannak jelezve, a so'szor nem combináható határjárás labirintusából könnyebben kibontakozhatunk.

Mint főntebb érintém, tüzetesebben csak e két helység határjárásával foglalkoztam, kíváncsok volna tehát, ha Szerző ur a többiekénél is, kívált az eltűnt helységekénél, újra vizsgálat alá venné, s újabb megfontolás után határozná meg azok fekvését.

Potinburch. Nem lehetne e a mai Farkas völgye körül levő varromok egyikében ezen vár nyomaira találni ? p. o. a mai Wettenburg vagy Wuttenburg, mely Potinburg-

*) Aigner pesti könyvkereskedőnél például kapható Mosony vgynak oly térképe, melyen az egyes faluk határai is megvannak.

gal ugyanazonosnak mutatkozik, Szerző ur azonban mind ezt, mind pedig Wettenburgot a térképen külön tünteti ki.

Reich. Törlendőnek vélném. Mert a Fejér Gy. által IV. 3. 541. lapon közölt oklevélben, a kamarai ltárban lévő eredeti szerint, nem Reich, hanem Keych vagy Keyth áll; így adja ezt már az oklevélre hivatkozva maga Fejér is VI. II. 120. lapon, valamint, a szerző ur által főntebb Kyra helységnél felhívott oklevél is (közölve Fejér IX. 3. 326. l.) hol a főntebb IV. 3. 541. lapon említett Lampert vagy Lombár utódainak földjéről Keychről tétetik említés.

Keych nyomai sem kereshetők azonban a mai tétényi határban, mutatja ezt a főntemlített Kyra és Posatelek közötti határjárás, Keych sokkal kiebb nyugot felé feküdt, mert különben a »via Imecsia« melyet szerző ur a térképen kijelelt, sokkal közelebb esnék Tétényhez, s nem oda, hová azt a Fejér által IV. 3. 541. lapon közölt okmány alapján szerző ur a térképen följegyzé.

Réti: ennek mint ma is Győr vármegyei helységnek az írásbeli igazolásban nincs helye.

Sason, erre nézve már főntebb nyilatkoztam. Hogy két Sáson létezett, az igen valószínű, t. i. egyik a Fertő mellett a sz.-keresztí apátságé, másik a Saár vize mellett a Lébényi conventé, csak abban akadok fel, hogy utódaik a mai Winden és Waiden (feltűnő e két német helynév hasonlatossága is) a Fertő mellett fekszenek. A régi Alsásont tehát közelebb a Lajtához helyezném.

Sanctum Johannem, villa ad, — előre bocsátom, hogy azon faluk nevei, melyek utóbb a templomok s azok védszentjei után vétettek használatban, az Árpádkorban legtöbbnyire még a régiek valának. E részben csak a Soprony vármegyei helyneveket vettem tüzetes kutatás alá, így például a mai Fertő Szent-Miklós az Árpádkorszakban Nimigh, Szent-Marton-Gorbolnak, Német-Keresztur Bogvoszló, Tóth-Keresztur Perczelnek hivatott. A hanyassággal határos Mosony vármegyei Sz.-János és Sz.-Péter tehát a mondott korszakban szintén más névvel birhattak, különben a szerző által idézett szent-keresztí Csisztercita rend okmánytárában 1350. évről említett »villa ad Sanctum Johannem« nem gondolnám, hogy a Hany mellett fekvő szent Jánosra vonatkozzék, mert ezen helység távol esik az oklevél tárgyát képező Csisztercita birtoktól, s midőn a vármegyei bizottság, az oklevél szerint, a birtoklási viszonyok kiderítése végett a szomszéd nezsideri, waydeni, potesdorfi, geulsi, katendorfi, zurndorfi és golsi egymás mellett fekvő helységek lakosait meghallgatta, nem hinném, hogy arra még a távol eső mai Szent-János helység azon időbeli lakosait, ha már akkor az létezett is, meghívta volna.

Silva regalis. Igen sajnálom, hogy e helyt szerző urat egy Mosony vármegyeinek tartott régi adatjától meg kell fosztanom. A Fejér által VII. 5. 119. lapon közölt Gejza király fele 1137-ki oklevél Rozgonyi országbirónak 1412-ki ítéletéből ismeretes, innét közli azt Fejér György is idézett helyen. Rozgonyi Simon országbirónak ezen ítélete megvan eredetben a kamarai lban, annak Szerző ur által Fejérből idézett illető helye így áll az eredetiben »Idcirco in parochia Crococyensi terram duarum villarum et siluam regalem quae Saar vocatur, cum quatuor custodibus eis concessi.« Fejérnél »Parochia Moschoniensi« áll, s ez hozhatta Szerző urat mint Major Pált is idézett munkájában tévedésbe, habár feltűnhetett volna, hogy maga Fejér is a »Moschoniensi« szó után kérdőjelet tesz.

Ezen Krakó vármegyében lappang valamely titokszerűség, majdnem ugy

vagyunk vele, mint a Szolnaggyörök vármegyéivel. Az országnak majd ezen, majd ama szélére vonatkozó oklevelekben találkozunk a *castrum* vagy *comitatus* de Krako elnevezéssel. Arra, hogy *parochia* név alatt is előforduljon, mely inkább nagyobb megyék és területek s nem egyedül a várföldek megjelölésére használtatott, a főntebbit első esetnek tudom.

Annyi bizonyos előttem, hogy Mosony vármegye »a *parochia Croeoyensi*« elnevezés alatt nem érthető. Saar helynév pedig igen sok helyen előfordul hazánkban.

V. István király Damonyai Mártont a karakói várjobbágyaság alól felszabadítja s néki a Soprony vármegyei Damonya helységet adományozza. Fejér V. 1. 210.

A karkoui várjobbágyok panaszára bizonyos ötven hold földről a szalavári apátság Bazna nevű birtoka szomszédságában Pál pozsonyi prépost 1257-ben vizsgálatot eszközöl. Árp. Okmt. 2. 298.

A győri püspöknek 1303-ban kelt okmányában, a Soprony vármegyei Baran (mai Barom) helység, s e mellett egy másik birtok, mely a karakói várhoz tartozott, említetik. Fejér VII. I. 143 és 171.

Omode nádor 1300-ban így nevezi magát »Omodeus palatinus, Comes Zaladiensis et de Korokou.« Árp. Okmt. X. 377.

Karakó helység fekszik Vas vármegye keleti szélén, de itt volt-e a vár, s általában mely terület tartozott ahhoz, még bővebb kutatást igényel.

Sár folyó és falu van Vas megyében a mai Sárvár vidéken, azontul volt ily nevű falu az ugynevezett hegyhát déli részén, mit a Codex Patrius V-ik kötetében a *gf. Festetics* lból közölt több okmány igazol.

A Fejér által VII. 5. 119. oklevélben megnevezett Gotfried és Albrecht egyik utódának Geusnek nevét föntartotta a mai Gösfa régen Geusfalva Vas vármegyében, szintén a hegyhátan, mely falu hogy hajdan Sárnak hivatott, alább láthatjuk.

A most nevezett s külföldről bejött két idegen lovagnak egyik meglepedési helye volt Soprony vármegyében Saar vagy Saarad, mely utóbb egy másik családbeli tag Franklon neve után átváltozott a mai Frankóra Lorsmánd mellett, lásd erre világos adatul a Fejér által VIII. 7. 324—325. l. közölt oklevelet.

Tehát sem a *Silva regalis* Saar-t, sem Saar falut vagy pusztát azon források alapján, melyeket Szerző ur fölemlít, Mosony vármegyében nem kereshetjük. Endre királynak 1230-ból és Henrik császárnak 1074-ből szerző ur által felhívott oklevelei s *Silva regalis*, valamint Saar birtokot nem említik.

Sumbothel. Szerző ur nem nézvéni át a T. Akadémia által kiadott Árp. Okmtár kötetait, az abban előforduló »Zumbothel prope Guncel«-re vonatkozó adat figyelmét elkerülte l. Árp. Okmt. X. 453. Mi pedig annál fogva is érdekes, mert itt a Béla király névtelen jegyzője által említett »pons Guncil«-hez hasonló helynévre akadunk.

Firvelt. E rovat nagyon érdekes adatokra vonatkozik. Szerző ur a virvelti mezőt a mai parendorfi fösíkra helyezi; nézetem szerint a porta Mesianak is szabatosabb kifejezést és körülírást kellene adni; vajon ez nem ugyanazonosítható-e az Árp. Okmt. IX. 64. és 67. lapján előforduló »Portus Saar supra Mosonium-mal?

Fruzdár. Főntebb »Beugen« rovat alatt szerző ur is idézi a Fejér által IV. 1. 191. közölt 1240. oklevelet, ebben említetik »Chemp da Vruzvar« ez mint régibb adat. A helyt szintén fölemlítendő volna.

Waltenburg vagy a mai Wuttemburga nézve már főntebb előadttan nézetemet. Megjegyzem, hogy Albert király okmányából e helyt felhívott Hernstein, nem lehet a

mai Hornstein, mert Szarvkő vagy Zorku vára utóbb, ugymint I. Károly királyunk alatt az osztrák hadjárat alkalmával építtetett I. Századok 1871. folyam 451. l. és a kam. lban lévő eredetit.

Zechun, ily nevű falut nem találok a mellékelt térképen. Megjegyzem, hogy a szerző ur által Fejér VII. 2. 91. lapról 1281-ről felhívott egyik adat nem Mosony vármegyére vonatkozik, mert az ott említett Zechun falu alatt a mai Soprony vármegyei Szécsen falut kell értenünk, mert ez határos az idézett oklevélben megnevezett Homok Hidegséd és Czenk Soprony vármegyei falukkal.

Zyluskuth. Ezt mint az Árpád-korszakban, úgy most is Soprony vármegyei helységet az írásbeli igazolásból kihagyandónak vélném.

Saar. Minthogy a »*silva regalis*« rovatra tett megjegyzéseimből kifolyólag, ily nevezetű helység Mosonyban az Árpád-korszakban nem létezett, azt az igazolásból is törölnönek vélném: mert a Szerző ur által a Fejér V. 11. 135. lapon közölt okmány alapján főlemlített Joachimus et Ladislaus de Saar nem Mosony vármegyei, hanem mint Jaka vagy Ják nemzetségbeliek a Vas vármegyei egyik vagy másik Saar birtok után nyerték elnevezésüket. S midőn a Fejér által VIII. 3. 608. l. közölt okmányban *Geus fiaira*, kik így hivatnak »*nobiles de Saar*« találunk, ezen Saar birtok alatt a mai Gösfá értendő, mert mint fentebb említők, a hegyháton Vas megyében, melynek nagy része a mai Rába folyó és Szala vármegye között terül el és hajdan Árukkuz-nek hivatott (honnét a régi archidiaconatus v. *Cultellus de Arukkuz*), Saar nevű helység is volt, mely utóbb a *Gensfalva* nevet vette föl; kitűnik ez a kamarai lban N. R. fasc. 563. Nro 11. 1379. évről eredetben meglevő okmányból, melyben Hajgató Pál fia Miklós, vasvári polgár »*vineam suam, quam a magistro Johanne Tuz de Arukkuz empcionaliter pertraxit, in promonthorio possessionis Saar alias Geusfalva, Michaeli Capituli Castriferrei Custodi pro 12 marcis vendit.*« A szerző ur által Fejér után X. 1. 115. l. 1383-ból felhívott okmány szerint ezen Tuz János fia, Miklós, ismét más szöveget bocsát áruba a saari szőlőhegyen, csakhogy már Fejérnél e helyt több nyomtatási hibát találunk, a legkirívóbb az, hogy *Geusfalva* helyett Fejérnél *Hegyalu* áll.

S ezzel a helynevekre nézve végeztem, elnézést kérek, hogy némely helyen hosszadalmasabb valék, azonban több tételnél, hogy megjegyzéseimet indokolhassam, tovább kellett késnem.

A Saár vize és a Fertőre vonatkozó adatok szerző ur által tüzetesen és érdekes tartalommal állítottak össze. Nézetem szerint azonban a Fertőre vonatkozók közül 1217-ből a *stagnum Fertő* (Árp. Okmt. VI. 7. 385), úgy a Béla király névtelen jegyzője által használt Muson sar féle kifejezések kitüntetése se mellőzhető.

II. Komáromi vármegyéről szerző munkájára csak általános megjegyzésekre kell szorítkoznom.

Ezen vármegye is akkori helyzetére nézve különbözik a mostanitól, például az nyom nélkül nem hagyható a térképen, hogy Bana és vidéke külön »*Comitatus*«-ként Fejér vármegye kiegészítő részét képezte; ugyanis II. Endre király 1226-ban kelt okmányában ez áll »*terra Isiner in parochia Albensi in Comitatu de Bana*« (I. Győri Tört. füz. III. 297). Tudjuk, hogy Bátorkeszi és vidéke csak a XV-ik században kapcsolóttak Esztergom vármegyéhez.

A mi az írásbeli igazolványt és az abban előforduló egyes helyneveket illeti, azok egyes és tüzetes átvizsgálását legyen szabad ezuttal mellőzni, s arra halasz-

tani, midőn Szerző ur szíves lesz az Árpádkori Okmánytárt és egyéb adatokat, kivált Ipolyink jeles és épen nem mellőzhető művét »Magyar műemlékek« Archaeol. Közl. I köt. 3. l. munkájában felhasználni, például csak az Árpád kori Okmtárban nagyon felületes vizsgálat után is következő adatokra akadtam, melyeket Szerző ur munkájában nem találunk : »Terra nomine Chonuk prope Vigman existens.« Árp. Okmt. VII. 457. ugyanott terra domine Regine que Chép vocatur ; Chonuk terra említettik még VI. köt. 567. lapján 1235. évről.

Ekly terra 1244-ről VII. köt. 180.

Abbas de Catpan 1233-ból VI. 530.

Terra seu villa Meger 1268. VIII. 203.

1260. körül a tatai convent kiadványa u. o. VII. 544.

Ezzel a t. akadémia fönt tisztelt határozata folytán szerző ur munkálatára észrevételeimet előadván, teszem tiszteletteljes jelentésemet. *Nagy Imre. I. t.*

A bírálatok tárgyalás végett a legközelebbi osztályértekezlethez utasíttatnak, és tekintettel irodalmi becsükre, az »Értesítő«-ben kiadatni rendeltetnek.

Huszonhatodik akadémiai ülés.

A III. osztály hetedik ülése.

1874. október 12.

Sztoczek József r. t. osztályelnök úr elnöklete alatt.

227. (29.) Szabó József r. t. »Jelentés geológiai utjáról Szerbiában« cz. értekezését olvassa. Kivonata ez :

A kirándulás célja tulajdonképen nem az volt, hogy előadó Szerbiát geológiai tekintetben írja le, mit már az ehhez megkívántató térképek hiánya miatt sem igen lehetne megkísérteni, hanem hogy egy általa megállapított tan kíváncsiához képest Szerbia kristályos kőzeteivel s kiválólág a trachytokkal megismerkedjék.

A trachytok vagy általában az újabb vulkáni kőzetek kezelése és kellő osztályozása a legbonyolódottabb kérdések egyikének tartatik ; a fajok megállapítása következetesen nincs keresztülvive s a féleségek sokasága csaknem végtelennek állittatik.

A trachytok osztályozását a földpátok szerint ásványtani szempontból, különösen az általa meghatározott eljárás által keresztülvitte, elválasztotta a normál állapotot a módosulattól, sőt az ásványos összetétel és a korviszonyok között szoros összefüggést fedezett fel. A tan megállapítására sok anyag kell, és ahhoz nemcsak a laboratoriumban tett ásvány-

tani feldolgozás eredménye, hanem a természetben észlelt előjövési körülmények ismerete is szükséges. Magyarország trachytjaival elkészülve, kézzel foghatólag délre kell keresni az itteni viszonyok folytatását, és így Szerbiára találja az ember magát utalva. Ezen okból tette az idei utazását mint folytatását a két év előtt tett geológiai utnak Szerbia keleti és déli részein oly helyeken, melyek az első útjának folytatását és kiegészítését képezik.

Útjának fő vonala a következő városok által jelöltetik: Belgrád, Pozsarevac, Petrovac, Zsagobica s innét Keren túl a Crni Vrh gerinczén Bánya és Zájcsár. Zajcsárról a knyazsevaci kerületben a határszélekig nyuló körutat tévén, megtekintette a Morova jobb parti hegységében levő jeles közséntelet Szénje és Zsidilye határában, melyek szintén a trachyt képlettel vannak összefüggésben. Innét a Morova völgyön ismét délnek ment Kruseváczon keresztül Karanováczra, honnét Szerbia legmagasabb hegységét a Kopasnikot járta be. Ennek legmagasabb része a Suvo Rudistye érdekes tájékozást nyújtott orographiai tekintetben nemcsak Szerbia összes hegysége, hanem Törökország hegységeinek jelentékeny részére nézve is. Innét lebocsátkozva az ibárvölgyi trachyt-képlet lett megvizsgálva, s Sztudeniczán keresztül visszatért Karanováczra a kiindulási helyre. Karanováctól északra tartván a szerb Moráván átkelt s az ottani trachyt hegység déli lejtvonalaán keresztül a rudniki kerületbe ment, s ott Májdám és Rudnik bányahelyeken, nevezetesen a Sturác hegy (3424') érczes trachyt képletét, másrészt az attól nyugatra eső Osztrevicza trachytkup közeteit vizsgálta meg; honnét aztán Belgrád felé visszautaztában még az Avala hegyet kutatta át, melynek egyik kőzete hasonlóképp ércztartalmu trachyt.

Áttérvén az összehasonlításra, Szerbia és Magyarhon trachytjait illetőleg azt állítja, hogy Szászka és Uj-Moldova trachytvonulata csakugyan áthúzódik Szerbia keleti részébe s nevezetesen Majdan kucsajna és Majdan peknél érczbányászatra alkalmat szolgáltat, onnét azonban délre már fokonként fiatalabb trachytok váltják fel, tartván kisebb-nagyobb tömegben Szerbia legdélibb részéig; ellenben Szerbia közép táján egy régebb trachyt-képlet lép föl oly viszonyok között, melyekre Magyarország nagy trachyt-környékeiben eset nem adja elő magát, t. i. a trachyt serpentinén tör keresztül, mi azonban igen érdekesen Péterváradon már találattik, valamint folytatólag a trachyt és serpentinnek együtt előjövele a Fruska Gorában; innét átcsap az Avalába, tovább délre Rudnik tájára.

Útjában a legnagyobb előzékenységgel találkozott úgy a hatóságok mint az egyesek részéről.

228. (30.) Kenessey Albert l. t. »A vízből való élet- és vagyonmentés és eszközei«-ről értekezik. Kivonatban így :

A vízből való mentés a régieket is foglalkoztatta; de az alkalmas eszközök és a megkívántató erők egyesülésének hiányában igen kevés eredmény vala fölmutatható, s csak az újabb idők vívmánya az a siker, mely ez úgy előmozdítóit iránt mindenkit méltán hálára kötelez. A zászló-

vívók a francziák, angolok és a hollandusok voltak, kiket azonban csakhamar a mivelt világ majd minden nemzete versenyezve követett.

A vízből való mentés két ágra oszlik s egyfelől a vízbe esett egyének s veszélyben forgó hajók rögtöni segélyezésével, a kimentéssel, másrészt a vízből kimentettek, gyakran tetszhalottak, s a tönkre ment hajók s maradványaik és terheik megmentésével, illetőleg ápolásával és fölélesztésével foglalkozik.

Különböző időkben a mentésnek hol egyik hol másik ágát, s néha ennek is csak egy kis részét művelték.

Ma a számos mentő társulat a mentés minden ágával foglalkozik, kivéve, hogy az utólagos mentési szolgálatot vagyis a tört hajók s terheik megmentését legtöbbször a biztosító társulatoknak, vagy egyéb vállalatokra hagyják. Az irány tehát határozottan humanisticus.

A vízből való mentés, a szerint a mint több a mentendő s nagyobb erővel rendelkezhetni, az e célra gondosan épített, s a tudomány és ipar mai állásának megfelelő csónakokkal és talpakkal történik. Ha egyesek menekülnek vagy mennek mentőül: a karkfa-mellényeket, az uszó kötélkéket, mentő koszorukat, dobozokat és az üres hordókat használják. Midőn pedig a mentést csak közvetíteni lehet, vagy valamely meg nem közelíthető helyről kell azt eszközölni, közvetítőül a mentő lövegeket s a sárkányokat alkalmazták, melyek feladata a sajátképeni mentő eszközöket: a mentő kosarat, köteleket, stb. rendeltetési helyükre juttatni, hogy a tulajdonképeni mentéshez foghassanak. Végre a vízbe esettek kifogásánál és az ezek életre ébresztésénél és ápolásánál Hodgson J. és Hall utasításai szerint járnak el.

Nálunk a közfigyelem még kevésbé tette magáévá e humanus intézmény meghonosítását.

Közmunka és közlekedési miniszteriumunk azonban a most említett Hodgson- és Hall-féle utasításokat, a hajós nép számára, az országos egészségügyi tanács által kidolgozott egészségügyi szabályokba befoglalva, a hajózási teli iskolában egy jeles orvostudor által magyarázva, rendesen taníttatja s ezzel kezdetül jó alap van letéve. Ennél megállapodni azonban korai volna, s a vízből való mentés ügye megérdemli, hogy azt mindnyájan magunkévá tegyük és kitelhetőleg előmozdítsuk.

229. (31.) Szily Kálmán l. t. előterjeszti Réthy Mór ur értekezését »A kerületre reducálható felület-integrálok elméletéhez.« A kivonat következik:

A t. osztály tavali ülései egyikén szerencsém volt szerzőtől, ki akkoriban még főreáliskolai tanár volt és azóta a kolozsvári tudomány-egyetemhez az elméleti természettan tanárává neveztetett ki, egy értekezést bemutatni: »a diffractio elméletéhez« czim alatt. Ekkori tanulmányait folytatva, szerző megvizsgálta, mily tulajdonságai vannak az oly kettős integrálóknak, melyek általános-uton egyes integrálókra reducálhatók. A jelen értekezésben megmutatja, hogy minden oly felületintegrál, mely a mindjárt megemlített 3 fölté-

telnek eleget tesz, kerületi integrálra redukálható, s hogy csakis e föltételek alatt történhetik meg e reductio.

Legyen a felület-egészlet :

$$\int \left(U \frac{dx}{dn} + V \frac{dy}{dn} + W \frac{dz}{dn} \right) dw$$

hol dw a felület elemét, dn pedig a normális elemét jelenti, úgy a redukálás föltételei ezek :

1.) Az U , V és W függvények az egész felületen végesek és egyértékűek.

2.) A felületet környező térre fennáll a következő differentiális egyenlet :

$$I. \quad \frac{dU}{dx} + \frac{dV}{dy} + \frac{dW}{dz} = 0.$$

3.) A következő differentiális egyenletek megoldásai az egész felületen végesek és egyértékűek, u. m.

$$II. \quad \begin{aligned} \frac{dZ}{dy} - \frac{dY}{dz} &= U \\ \frac{dX}{dz} - \frac{dZ}{dx} &= V \\ \frac{dY}{dx} - \frac{dX}{dy} &= W \end{aligned}$$

Azután levezeti a szóban forgó kettős integráloknak egy különösen jellemző tulajdonságát; tanulmányozza velök a térbeli periodikus függvényeket; s végül kiszámítja a villanyáramnak a kerületre reducált potenciálját.

Réthy úr dolgozatát ajánlom az Értekezések közé leendő fölvételre.

Mind ezen értekezések szokott birálatra adandók.

230. (32.) Szabó József r. tag indítványozza, hogy a sarki expeditio két tagjának Payer és Dr. Kepes uraknak fogadására az osztály üdvözlő küldöttséget nevezzen ki oly módon, hogy netaláni intézkedés végett, a többi osztályok részvétét illetőleg, erről az Akadémia elnöksége is értesíttessék.

Elfogadtatott, azon módosítással, hogy ezen indítvány, minthogy összesülésen nem tétethetik, terjesztessék az Akadémia elnöksége elé azon értelemben, hogy a III. osztály véleménye szerint a legidősebb osztályelnök vezetése mellett az osztályelnökök és titkárok volnának az üdvözlő küldöttség tagjaiul elnökieleg kiküldendőek.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonhetedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv és széptud.) osztály *nyolczadik* ülése.

1874. okt. 19-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

232. (30) Az osztályelnök jelenti, hogy Szász Károly r. t. hirtelen megbetegedvén, épen e pillanatban izeni, hogy értekezését nem olvashatja fel. A beküldött értekezést az osztálytitkár fogja felolvasni.

Tudomásul vétetik.

233. (31) Az osztálytitkár felolvassa Szász Károly r. t. »Goethe lyrai költeményeiről« című értékezésének bevezetését s egyszersmind bemutatja ugyancsak Szász Károlytól Goethe lyrai költeményei nagy részének fordítását, melyekből egy párt fel is olvas. Szász Károly a bevezetés végén a következő kérelemmel fordul az Akadémiához: »Im ennyit adok hatodfélszáz lapnyi kötetben. Tömegre sok, több és különbözőbb, mint hangulattal bírhattam volna. De ítélni róla: bírálómra bízom s első sorban a tekintetes Akadémiát kérem, melynek alapszabályai s ügyrendje az újabbkori klasszikusok műfordítóinak vizsgálatát s esetleg kiadását nem zárják ki.« Az osztálytitkár indítványozza, hogy a fordítmányok tétessenek át az osztályértekezlethez, a Goethe lyrai költeményeiről szóló értekezés felolvasása pedig halasztassék egy későbbi ülésre, a midőn az értekező maga olvashatja fel.

Az indítvány elfogadtatik.

234. (32) *Barna Ferdinánd* l. t. »A mutató névmás hibás használata« című értekezését olvassa fel. Kivonatban így:

A mutató névmással s vele kapcsolatban a 3-ik személyes névmással elkövetetni szokott visszaéléseket s illetőleg hibás használatokat még régebben tárgyalták volt már: Brassai Sámuel és Arany János a »Szépírodalmi Figyelő« I. évfolyamában, a kikhez csatlakozott legujabban Imre Sándor: »A magyar nyelvujítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata, tekintettel az ujtás helyes módjaira« című pályanyertes művében; minthogy azonban a visszaélések folyvást tartanak, s inkább növekedőben mint enyészőben vannak, a további hozzászólás nem felesleges.

Az értekező megkülönbözteti:

a) A főnév előtt s illetőleg vele együtt álló kettős mutató névmást (ez a, az a) egyiket a közel, másikat a távolmutatás idő- és térbeli vi-

szonyára, melyek helyett az újabb irodalom az *ezen azon* egészen e célra szolgáló egyenértékű mutató névmásokat használja.

b) A főnév helyett álló s arra csak magában állva visszamutató egyszerű mutató névmást (ez, az.). Ezek is egészen úgy, mint a megelőző másik kettő, idő- és térbeli távolságban képzelt fogalmak jelölésére egyaránt szolgálnak, de más eszmékre (egész mondatokra) kizárólag csak az *az* és viszonyragai vannak használatban.

c) A határozott névelőt (a, az.). Közelségi és távolsági viszonynyal semmi köze és a másik két mutató névmást (mint az például a németben történik) soha sem helyettesítheti, s velők fel sem is cserélhető.

d) A 3-ik személyes névmást (ő.). A névelővel gyakran cserélkezik. Lehet néha állatokról is kivált többes számban használni. Alany és tárgy esetben többnyire kihagyatják, de nem példátlan a használata egyes számban sem. Minden többi esetei a 3-ik személynek egyaránt használtatnak, személyekről, állatokról és dolgokról szólva. Ez akkor fordul elő, midőn a beszéd tárgya már tudvalévő dolog s megszakítás nélkül folyik róla a beszéd, ilyenkor tehát ezeket a két (közel és távolmutató) névmás megfelelő eset-ragai nem helyettesíthetik, p. o. Az elragadt lovak a király-utca nagy részén végig rohantak s csak a Laudon kávéház előtt tudták *azokat* feltartóztatni (e helyett: *öket.*). Az *ez*, *az*-ról tudni kell még továbbá azt hogy miután nyelvünkben nem (genus) nincs, ennél fogva nem csak azt a tisztelet teljesíti, melyet a németben a személyekre és dolgokra egyaránt vitető s a legtöbb esetben a közel- és távolmutatás tisztét is teljesítő *der*, *die*, *das* névmutató, hanem azt is, melyet a köznemű *das* végez az ilyen mondatokban, mint: *das sage ich*: ezt vagy azt én mondom; *das war nicht er*; nem ő volt az; valamint azt is, melyet a németben az *es*, az angolban pedig az *it* teljesít; de mint Arany János helyesen tanítja, azért még az ő-nek korántsem neutruma, ilyesmi *nem*-mel nem bíró nyelvben képzelenség volna. Szükség nélkül a nyelvszokás nem él vele, hanem csak is ott, a hol vagy különböztetés vagy nyomaték végett van rá szükség, máskor pedig alany- és tárgyesetben egyszerűen elhagyja, mert az ige tárgyi ragozásában már benne van és így felesleges pleonasmust okozna.

Birálatra adatik.

Huszonnyolczadik akadémiái ülés.

1874. okt. 26.

Összes ülés.

Csengery Antal akad. másodelnök úr elnöklése alatt.

236. Margó Tivadar r. tag emlékbeszédet mondott Agassiz Lajos külső tag felett.

237. Pauler Tivadar r. t. mint a zágrábi Ferencz József egyetem megnyitására kinevezett akadémiái küldöttség elnöke jelenti, hogy társaival ott megjelenván az ünnepélyben részt vettek, az egyetemet Akadémiánk nevében üdvözölték, miért az egyetem rectora a küldöttség elnökét személyesen is meglátogatván, köszönetét fejezte ki s egyszermind a nevezetes nap emlékére vert érem egy ezüst példányát adta át az Akadémia számára, melyet ezennel szerencséje van kézhez szolgáltatni.

Kedves tudomásul vétetvén, egyszermind a küldöttség tagjainak az Akadémia jegyzőkönyvileg kifejezi köszönetét.

238. Szabad kir. Győr város közönsége a magyar orvosok és természetvizsgálóknak f. é. aug. 24—29. napjain városuk kebelében megtartott XVII. nagygyűlésre emlékére a város által veretett érem egy ezüst példányát megküldi az Akadémiának.

Köszönettel vétetik, miről Győr városa elnöki levélben értesítendő.

239. A nemzetgazdasági állandó bizottság f. é. junius 10-dik ülése jegyzőkönyvből jelenti, hogy dr. Dobránszky Péter műegyetemi tanárt tagjai közé megválasztotta s kéri a választás megerősítését.

A bizottság választása helybenhagyatik.

240. A bihar vármegyei régészeti és történelmi egyesület az Akadémia e két szakbeli kiadványait ingyen megküldetni kéri.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

241. A székesfehérvári kath. főgymnasium igazgatósága kéri az akadémiái *Értesítő*, a nyelvészet, történet, bölcsészet, mennyiség és természettan körébe vágó *Értekezések* ingyenvaló megküldését.

Véleményre szintén a könyvtári állandó bizottsághoz tétetik át.

242. A főtitkár bemutatja az amsterdami kir. tud. akadémia, a német alföldi régiségi muzeum, a berni természettud. társaság elismerő iratait az Akadémia megküldött kiadványairól.

Tudomásul szolgál.

243. Ugyanaz bemutatja az október 5-iki összes ülés óta a könyvtár részére beérkezett könyveket, jelesen:

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Juli, August 1874.

Kön. Bayer. Akademie der Wissenschaften. München. a) Sitzungsberichte der Mathem. Physik. Classe. 1873. 3. Heft 1874. 1. 2. H. b) Sitzungsberichte der Philos. Philol. und Histor. Cl. 1873. c. H. 1874. 2. H.3.

Naturforschende Ges. Bern. Mittheilungen. 1873.

Naturforschende Ges. Schaffhausen. Verhandlungen 1873.

Literary and Philos. Society. Manchester. a) Memoirs. 3th-Serie. Vol. IV. b) Proceedings. Vol. 8. 9. 10. 11. 12.

Società Geogr. Italiana. Roma. Bolletino. Vol. XI. Fasc. 8. 9. 10.

Museum Francisco Carolinum. Linz. XXXII-ter Bericht.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. Tom. VI. Livr. 4.

Alterthumsverein. Bécs. Berichte. XIV. Band.

M. kir. keresk. minisztérium. Budapest. Mihók: Magyar Compass II. évfolyam.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Statistikai kimutatás a hosszú járatú magyar hajókkal 1872. szept. 1. — 1873 decz. 31. tett utazásokról.

Kir. m. természettud. Társulat. Budapest a) Stahlberger: Az árapály a flumei öbölben. b) Krenner: A dobsinai jégbarlang.

Orsz. statist. hivatal. Budapest. Magyar Statistikai Évkönyv. II. Évfoly.

József műegyetem igazg. Budapest. A kir. József műegyetem programja az 1874/5 tanévre 4 péld.

Iskolai igazg. Segesvár. Programm des ev. Gymnasiums in Schässburg für 1873/4.

Israelit. hitközség. Szeged. Löw: És est idején világosság támad.

II. Magánosoktól.

Schmidt Adolf tanár. Jena. Pariser Zustände während der Revolutionszeit. von 1789—1800. I. Theil.

Pichler Frigyes tanár. Gratz. Römischer Grabstein von Jenersdorf.

Böhm Constantin Bécs. Die Handschriften des k. k. Haus- Hof- und Statsarchivs. 2 Bände.

Schumacher Pál. San-Francisco Cal. The Overland Monthly Oct. 1874.

Mihalovics József érsek. Zágráb. Monumenta Hist. Episcopatus Zagrabiensis Knj. II.

Meltzl Hugó. Bécs. Petőfi nicht werth von Ungr. Universitäten gefeiert zu werden.

III. Köteles példányok.

A kir. egyetem nyomdája. Budapest a) A budapesti m. kir. egyetem Almanachja 1873/4. b) Ugyanannak tanrendje 1874/5. téli szakára. c) A budai kir. tud. egyetemi főgymnasium tudósítványa 1873/4-ről. d) A budapesti II. kerületi állami reáltaudának 18. évi Értesítője. e) Acta reg. scientiarum Universitatis anni 1873/4. Fasc. 2. f) Az országos középtanodai tanáregylet közlönye. VII. évfolyam 7. 8. 9. 10. füz.

Ref. fűtanoda nyomdája. M.-Vásárhely. Emlékirat a baróti barnaszéntelevéről.

Szerb nemzeti nyomda. Ujvidék: a) Toldijina Sztaroszto Jovana Aranya. b) Polazsenik. c) Veliki kalendar za 1875.

Városi nyomda. Debreczen. a) Emlékbeszédek Csontos F. és László L. nyomdászok félszázados ünnepélyökre. b) Protestans egyházi és iskolai Figyelmező V. évfolyam 9—10 füzet. c) Fekete, a magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme.

d) A debreczeni ref. főiskola, főreáltanoda, és gazd. felsőbb tanintézet Értesítői 1873/4. tanévről. e) Kátai : Ismeretterjesztő. f) Kátai : Orvosi tapasztalatok. g) Nyiri : Olvasmányok.

Closius örökösök nyomdája. N.-Szeben. Deutsch : Die Unionen der drei ständischen Nationen in Siebenbürgen bis 1542.

IV. S a j á t k i a d á s b e l i m u n k á k.

- a) Nyelvtudom. Értekez. IV. köt. 5. sz.
 - b) Mathem. és természettud. Közlem. XI. köt. 5. 6. sz.
 - c) Értesítő. 1874. 12. sz.
-

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonkilencedik akadémiai ülés.

A II. osztály nyolczadik ülése.

1874. november 2-án.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

245. (28) *Jakab Elek* az 1870-ki nagygyűlésen megválasztott lev. tag felolvassa székfoglaló értekezését, ily czím alatt: »A levéltárakról általában, s különösen egy magyar állami levéltár felállításának szükségességéről.« A kivonat így szól:

Azért választott — így kezdi előadását a felolvasó — ily speciális tárgyat, mert ő a szakszerű munkásság és tudományos irány barátja, - ahhoz szeret szólni, a mihez ért, oly munkát kész elvállalni, a minek megfelelni képes; továbbá azért, hogy jól rendezett s hozzáértőleg kezel közlevéltárak közkormányzati, történetirási és állampolitikai fontosságáról meg van győződve. Későn ébred s fog munkához a nemzet — jegyz, meg — midőn a nagy levéltárakat bíró nemzetségek, nép egyes, az egyházi rendek és a bécsi cs. államlevéltár az ország mostoha viszonyai között birtokukba került, de a magyar álladalmat joggal illető okleveleikkel, a bevégzett tények hatalmára a »*beati possidentes*« jogelvére és sok százados időmulásra hivatkozhatnak. De ez szerinte nem tovább is hallgatásras s halogatásra, hanem kettőztetett erélyű cselekvésre ösztönző ok. Ezért szót lal fel s igyekszik a kérdés történeti állását némely új oldalról világosítva meg, első sorban az Akadémiát, mint a magyar tudomány örét s általa a törvényhozást férflas, határozott és a cél teljes elérése előtt meg nem lankadó örködsre birni.

Kimondott elvéhez képest a felolvasó legelébb az *archivum* és *levéltár*-szó görög- és latin etymologiai eredetét ismertette, azután azok gyakorlati jelentőségét érintve előadta általános körvonalokban a zsidó, görög és római időkbeli levéltárak miként, hol és mi célra alapittatását, a hajdankori népek azok iránt viseltető nagy tiszteletét s mintegy szentségben tartását. Azután áttért a középkorra, kimutatva, hogy a keresztyén-ség első évezredében a Nagy Károly által 813-ban Kr. u. alapított *Pal-*

tium Regium név alatt ismert királyi palotán és palotai kincstáron kívül — a hol becses levelek is tartattak — bizonyosan egy közlevéltár létét sem lehet tudni. Ő egész birodalmában ilyenek alapítását megrendelte, de háborúi miatt nem foganatosíthatta. Csak az látszik a későbbi levéltárak története összehasonlításából, hogy a görög tudomány, műveltség és régiségek drága örökségének birtokosa Róma lévén — a pogány — mikor a birodalom összeomlott, a keresztyén Róma, Nápoly, Szicília, Velence, Spanyol-és Franciaország örökölték e becses vagyont, s első a ki levéltárt állított, a pápa és az olasz nép volt, jelesen pedig a püspökök és zárdák.

Az 1000-ik év előtt — az tény — mai értelemben vett formászerű levéltárakat találni nem lehet. Ezen időn innen azonban a nyomtatás fel-találásáig nemcsak a megnevezett népeknél, de Németországon, Angliában és Magyarországon is a fejedelmek, püspökök, káptalanok, konventek, városok, nagy nemzetségek s királyi paloták kápolnáiban, templomok szentélyeiben, a zárdák és városházak titkos rejtkehelyein féltett leveleiket együtt kezdték tartani, őriztetni, s így a levéltárak alapjait mintegy önkény telenül, minden mivelődni kezdett népnél egyszerre s csaknem azon módon lerakták. A XII. és XIII-ik században már mindenfelé feltűnedeznek a születő levéltartó helyek, a XIV. és XV-ik században határozottabb alakot kezdenek nyerni, a XVI. XVII. XVIII-ikban egy-egy kis története is van a levéltáraknak. Német, francia, olasz írók voltak elsők azok leírásában. A felolvasó itt szemlét tart az európai nagyobb levéltárak felett, ismertetve nagy vonásokban a jelesebb olasz, német, francia, angol közlevéltárakat, érinti a spanyol levéltárt, s kimondja azon végeredményt, hogy mint minden tudomány-ágban, úgy a levéltár-alapítás és levéltár-ismeret tárgyában is a népek a francia nagy forradalom után, sőt e században találták el a célra vezető helyes utat, a mit hátrább párhuzamos összeállításban érintett is.

Ezután a közlevéltárak hasznát fejtegette a felolvasó általánosságban; éles vonásokkal rajzolta, mily csöndben nyugosznak azokban a jó és rossz, az igaz és hamis elvek védőinek s apostolainak iratai, hogy' győző idő szerint mindenütt a hatalom, de a történetírás hogy' ad későbbben igazságot s elégtételt a jognak: rámutatott, hogy' a kormányok célzatait s irányát csak a levéltárakból ismerhetni meg; ott láthatni, minő szellemű a tisztviselői kar, alkotmányos-e a kormányzás vagy abszolút irányu, képesek-e a kik a kormány-gyeplőt tartják, vagy tehetetlenek, a törvény uralkodik-e valamely államban vagy a szeszély és protectio, milyen elmúlt élete

azon férfiaknak, kik a nemzetet vezetik stb. Utóljára három pontra özoritja össze a felolvasó azon szolgálatokat, melyeket a levéltárak tehetnek, *először* — ugymond — lehetővé teszik a jó közigazgatást, *másodszor* hathatósan előmozdítják a történetírást, felfödözött oklevél-kincseikkel s képzett jeles szakemberekkel, *harmadszor* az államot segítik jogai, birtoka, határai megvédésében, az egyes népek, hatóságok, felekezetek, családok jogtalan követeléseivel szemben, s általában képessé teszik az uralkodót, a törvényhozást és kormányt az állam érdekeinek minden támadás ellen biztosítására.

És most Magyarország külön levéltár-ügyére tért át felolvasó; elmondta az anyaország és Erdély közlevéltárai történetét szintén nagy körvonalokban. Fájdalom, — jegyzi meg — hogy nemzetünknek levéltárirodalma egyáltalában nincs, két három értekezés és könyv mind az, a mit e nemben birunk. Ő, felkutatva az irodalmat, e képet állítja elénk a magyar közlevéltárakról. A régi magyar királyoknak volt külön levéltára, de Mátyás halála után egy része, természetes fiának neje, Frangepán Beatrix útján, ki György brandenburgi örgrófhhoz ment férjhez, Brandenburgba, onnan a bécsi cs. titkos levéltárba került; más részét a mohácsi vész után a király özvegye, habsburgi Mária ismét oda vitte; harmadik része 1687-ben Buda bevétele után szintén oda szállítattott. Egy nagy részét Mária Terézia királynő parancsával Rosenthal Tivadar csász. tanácsos 1749-től 1753-ig, 1762-től 1764-ig, a birodalom örökös tartományaiban városról városra járván, s Pozsonyban és Budán is megfordulván, a csász. titkos levéltárba küldötte be. Az országnak is volt levéltára, mit a tárnokmesteri házban tartottak. De ez is oda lett, a leggondosabb buvárkodó is nyomára sem fog találhatni. A mit ma országos levéltárnak nevezünk 1765-ben a halhatatlan emlékezetű utolsó magyar nádor, gróf Battyáni Lajos fíradozása gyűjtötte össze buzgó magánosoktól s néhány káptalanból, s így alapította meg. De az oly kevés és oly árva kinézésű, — jegyzi meg a felolvasó — hogy ha a bécsi államlevéltárban levő magyar osztálylyal, más népek államlevéltáraival, s nemzetünk ezer éves életével mérjük össze, lelkünknek el kell fölötte szomorodni. Erdélynek sincs sem fejedelmi, sem országos régi levéltára. A fejedelmi levéltárt a más meg más nemzetségből választott fejedelmek halálával, részint a család tartotta meg, részint a következő fejedelem vette át. Így szállott kézről kézre, míg romjai az utolsó fejedelem I. Apafi halálával Bécsbe vitettek, egy részéből pedig az erdélyi mai fiscális levéltár lett. Az országnak, mint olyannak, külön levéltára a fejedelmek alatt nem volt. De az erdélyi

ejedelmi levéltárt ki is rabolták, feldúlták és elégették. 1602-ben havasalföldi Mihály vajda és Básta német császári hadvezér oláh és vallon népeikkel; 1657-ben Ali basa török s tatár csapataival. Erdélynek csak 1690 után kezdődött azon levéltára, melyet a kormányiszéki levéltár név alatt ismer az irodalom s a melynek a felolvasó igazgatója.

Ezután ama kérdésre tér át értekező, hogy hát minő más közlevéltárai voltak még Magyar- és Erdélyországnak? S mint ilyeneket jelöli meg azon 39 káptalant és 43 konventet, a melyek a két országban mint hiteles helyek állottak fenn részben egészen 1848-ig; kimutatja, hogy ezek a közlevéltárak jellegével bírtak, az ország azokról és a gondviselő egyházi rendről törvényeket alkotott, leveleikről rendelkezett; a magyar országgyűlés 1681-ben, 1723-ban és 1729-ben, 1741-ben, 1765-ben, 1807-ben határozatilag, sőt törvényben kimondotta, s a fejedelem egy alkalommal el is rendelte, hogy *ama levéltárak országos érdekű levelei választassanak ki s adassanak át az ország levéltárának.* De fájdalom! — jegyzi meg a felolvasó — ez csak csekély részben teljesült mind e napig. Országos levéltáraknak mondja továbbá felolvasó a nádori, országbirói és kir. udvari kamarai, valamint az erdélyi fiscalis levéltárakat, melyekre nézve szintén törvény mondotta ki nem egyszer, *hogy azok országos érdekű része kiválasztassék s az ország levéltárába tétessék át,* sőt az erdélyi fiscalis levéltárnak a kir. kormányiszék levéltárába átszállítását 1869-ben az akkori pénzügyminiszter meg is rendelte volt, de hivatali utóda nem hajtotta végre, a korona és tudomány érdekeinek nagy kárára!

És most párhuzamba állítja felolvasó Magyarország levéltárügyét Anglia-, Francia-, Olasz- és Németország, Ausztria, és Észak-Amerika levéltárügyével; feltűnteti statisztikailag azon államoknak e században e téren tett nagy előhaladását, a mi szinte megszégyenítő elmaradottságunkat; *melegen üdvözlí a parlamentnek egy magyar államlevéltár megalapítására irányzott nemes törekvését,* ajánlja értekezése közvetlen forrásu, eredeti és hiteles adatait a törvényhozók magas figyelmébe, ajánlja felolvasása tárgyát az Akadémia buzgó pártolásába, s kéri az országot, eszenkedik a tudomány és műveltség minden igaz barátjához: karolják fel, fogadják szívek szeretetébe ezen oly igen árva, s a nemzet buzgó pártolására méltó ügyet, alkossák meg már valahára a magyar államlevéltárt, azon intézetet, melynek oklevél-gyűjteményén a magyar nemzet, a magyar királyság és magyar állam életfájának erős gyökerei az idő végeig szilárdan álljanak, s bármí vésztől és vihartól biztosítva nyugodjanak. Adjön a törvényhozás a magyar *»vitéz nemzet«* praedicatumához egy korszerű és

megtisztelő másikat, a »tudományszerető magyar nemzet« praedicatumát; adják e népnek majd az ezredik év betelése nagy nemzeti ünnepére öröma-jándéku azt a dicsőséges bevégzett tény, hogy egy hozzá méltó államlevéltára van.

246. (29) *Rómer Flóris* r. t. előadja jelentését Európa éjszaki részében tett tudományos utazásáról.

Harminczadik akadémiai ülés.

A III. osztály nyolczadik ülése.

1874. nov. 9-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

248. (34.) *Hantken Miksa* l. t. »Új adatok a déli Bakony geologiai és palaeontologiai ismeretéhez« cz. értekezést olvas. Kivonata ez:

Értekező ismerteti az általa a folyó évben a déli Bakonyban, nevezetesen Ajka, Urkut, Padrag és Halimba vidékein folytatott felülvizsgálati felvételei alkalmával szerzett új föld- és őslénytani adatokat. Ezen adatok vonatkoznak többi között:

1) az urkuti eddigelé ismeretlen harmadkori szénképződményre s annak őslénytani jellegére;

2) a déli Bakony nummulit képződményének tagosulatára s az egyes rétegcsoportokban előforduló szerves maradványokra.

I. Az urkuti harmadkori kőszénképződmény.

Az ajkai szénbányák megnyitása és sikerdús művelése folytán újabb időben az urkuti határban is, mely az ajkaival határos, és nagy részben hasonló földtani szerkezettel bír, megindítottak a szénkutatási munkálatok, mely célból több helyen hol aknát, hol furlyukat mélyesztettek.

A mélyesztett aknák egyikében, mely az Urkut és Ujhuta között terjedő völgy jobboldali lejtőjén mélyesztetett; csakugyan akadtak egy állítólag 5 láb vastag széntelepre, melyet természetesen az ajkai határban előforduló krétaképződményű széntelepek egyikének tartottak, minthogy annak előfordulási helye közel esik az ajkai szénbányákhoz s különben a kellő földtani ismeretek hiányában az ezen munkálatok vezetésével megbízott személyek a kérdéses aknában nagy mennyiségben előforduló kővületeket tekintetbe nem vették.

Ezen aknából napvilágra került kövületek azonban határozottan a mellett tanúskodnak, hogy az abban előforduló széntelep nem kréta-képződményü, tehát az ajkai széntelepek egyikével sem egyező, hanem harmadkori, még pedig eocen.

A nevezett aknában mint ezt a hányán talált kőzetekből következteti a szerző, a széntelepen kívül 3-féle kőzet fordul elő, melyek petrographiailag, valamint palaeontologiailag ugyanis jól megkülönböztethetők egymástól, de mindnyájan határozottan eocen korszakiak.

Az imént említett kőzetek a következők:

1. Szürke, néha porhanyós és finoman pettyes mészmárga és márgamész, melyben roppant nagy mennyiségben miliolideák fordulnak elő. (Miliolidea márga.)

2) Sárga nummulit márga-mész.

3) Fehér-sárgás kagylómész márga.

1) A miliolidea márga pettyeit a benne előforduló miliolideáknak (Quinqueloculina, Triloculina, Spiroloculina) porcellánnemű héjai képezik. A miliolideákon kívül még másféle Foraminiferák nagyobb számmal lépnek fel, nevezetesen: Dactyloporideák, Alocolinák és Orbitulinák.

A Foraminiferákon kívül egy igen gazdag puhány fauna fordul elő a kérdéses márgában. A puhánymaradványok fentartási állapota kitünő, tehát azok fajukra nézve biztosan meghatározhatók. A kövületek gyűjtése és az elvesztéstől való megóvása körül kiváló érdemet szerzett magának az urkuti gazdatiszt igen tisztelt neje, ki egy, kivált nagyobb példányokból álló igen szép gyűjteményt összehozott, s annak tetemes részét a legnagyobb készséggel a földtani intézetnek ajándékozta.

A kérdéses márgában talált kövületek közül kiemelendők;

- Cardium granulosum Desh.
- Cardium gratum Desh. aff.
- Conus antediluvianus Lam.
- Cerithium parisiense Desh.
- Cerithium Maraschini Broryt.
- Natica hybrida Desh.
- Nirita corioidea Desh.
- Diastoma costellata Broryt.
- Delphinula calcar Lam. *
- Milania Stygii Broryt.
- Pileopsis dilatatus Lam.

2) A második közet t. i. a nummulitmész ritkábban tartalmaz puhánymaradványokat; Miliolideák, Alveolinák és Orbitulinák nagyobb számmal lépnek fel a közetben és fajukra nézve megegyeznek a miliolidea mészkőben előfordulókkal.

A kérdéses nummulit-márgamész legnevezetesebb maradványai pedig a nummulitok, melyek legnagyobb mértékben kiérdemlik figyelmünket.

Ezek t. i. a félig reczés nummulitok osztályába tartoznak, tehát olyanok, melyek azelőtt sehosem találtattak magyarországi rétegekben.

Az előforduló nummulitok közül a leggyakoribb a Nummulites laevigata, mely a párisi durva mész alsó osztályzatában nagy mennyiségben előfordul.

3) A sárgás kagylómész-márga csaknem kizárólag a Perna egy új fájának kagylóiból áll. (Perna urkutica Hont).

Ezen közetben is előfordulnak miliolideák, orbitulinák és alveolinák

A felsorolt szerves maradványok kétségtelenné teszik, hogy a közetek, melyekben azok fordulnak elő, mind ugyanazon rétegcsoporthoz t. i. ugyanazon földtani szintbe tartoznak, melyet az értekező a *féligreczés nummulitok* rétegcsoporthoz nevez. Ez tökéletesen megfelel a párisi durvamész alsó osztályzatának.

Ugyanazon rétegek még egy más helyen, még pedig a felszínen fordulnak elő az urkuti határban, még pedig az Ujhutáról Padragra vezető uton és annak környékén.

Ezen rétegeket már Boeckh János főgeológus észlelte volt 1868-ban, de tévesen a krétaképződménybe helyezte.

Értekező az urkuti aknában előforduló széntelepet bányászati szempontból igen fontosnak tartja, minthogy szerinte feltehető, hogy az nagyobb elterjedéssel bír, s további okszerű feltárási munkálatok által sikerülend a széntelepet több helyen oly települési viszonyok között feltálni, hogy kiaknázási tárgyat is képezhet. Az urkuti területet szénbányászati szempontból annál inkább figyelemre méltónak mondja az értekező, minthogy nézete szerint igen valószínű, hogy az ajkai krétaképződményű széntelepek is elterjednek a nevezett határban s ennél fogva több széntelep lesz kiaknázható.

Az urkuti szénképződmény azon körülménynél fogva nagy érdeklődéssel bír, hogy az a dél-nyugoti közép-magyarországi hegység harmadkori képződménye egy önálló osztályzatát képezi; mely az e területen ismert kőszénképződmények egyikével sem egyező. Kétségtelenül fiatalabb mint az

esztergomi eocen széntelegek, melyeket Doroghon, Tokodon és Sárísápon mivelnek. — Legközelebb áll földtani korára nézve a csernyei határban, Veszprémmegyében, előforduló széntelegekhez, de faunájának különösségénél fogva ezen képződménytől is határozottan különbözik.

Áttérvén tárgyalásának második részére, értekező előadja, miszerint a déli Bakony nummulit-képződménye 3 rétegcsoportha oszlik:

- 1) a félig reczés;
- 2) a pontozott és kiterült;
- 3) a sima Nummulitok réteg csoportjaira.

1. A félig reczés Nummulitok rétegcsoportha főjellege az, hogy féligreczés Nummulitok (*Nummulites subreticulatae* d'Arch.) uralkodnak benne, melyek a következő rétegcsoporthokban mindeddig nem találtattak, s ennél fogva úgy látszik, kizárólag a nevezett rétegcsoporth sajátjai. Alárendelten pontozott és kiterült nummulitok is fordulnak elő, — sima nummulitok pedig teljesen hiányzanak.

Egyéb faunája is, melyet az értekezés első részében megismertetett, sajátos jelleggel bír, melynél fogva határozottan különbözik a többi rétegcsoporthtól.

2) A pontozott és kiterült nummulitok rétegcsoporthjában *pontozott és kiterült* nummulitok uralkodnak. Annak felső osztályzatában *sima* nummulitok vegyülnek velök.

Egyéb faunája az által tűnik ki, hogy rendkívüli nagyságu puhány-maradványok több fajban fordulnak benne elő.

Ezen rétegcsoporthban előforduló kövületek közül kiemelendők:

- Alveolina* fr. *elongata* Desh.
- Orbitulina* nr. sp.
- Orbitoides papyracea* Boubé.
- Nummulites Schihatcheffi* d'Arch.
- Nummulites complanata* d'Arch.
- Nummulites Dufrenoyi* d'Arch.
- Nummulites Puschii* d'Arch.
- Nummulites Luiasana* Deft.
- Nummulites perforata* d'Orb.
- Nummulites spira* Roissy.
- Nummulites granulosa* d'Arch.
- Coptoroma pulchra* Laube.
- Psamedrinus nummuliticus* Pávay.
- Echinolampas Suissi* Laube.

Echinolampas ellipticus.
 Conoclypus conoideus *Agass.*
 Schitaster fr.
 Terebratula sp.
 Pecten.
 Ostrea gigantea *Desh.*
 Ovula gigantea.
 Cardium maximum n. sp.
 Cerithium Tchihatcheffi *d'Arch.*
 Cerithium fr. giganteum *Desh.*
 Nerita conoidea *Desh.*
 Terebellum convolutum *Lam.*
 Serpula spirulaea *Lam.*

3) A *sima* nummulitok rétegcsoportja főjellege az : hogy az uralkodó *sima* Nummulitokon kívül (*Nummulites laeves d'Archiae*), oly orbitoidák lépnek fel nagyobb számmal, melyek felülete sugaras bordákkal van fedve. (*Actinocyclina* és *Asterocyclina Gümbel*).

Nummulites spira ritkábban fordul elő. Pontozott és félig reczés nummulitok pedig teljesen hiányzani látszanak.

Egyéb faunája is sajátlagos jellegű.

Az ezen rétegcsoportban eddigelé talált kövületek közül kiemelendők :

Clavulina cylindrica *Hantk.*
 Orbitoides dispansa *Sow.*
 Orbitoides aspersa *Gümb.*
 Orbitoides papyracea *Boubé.*
 Orbitoides stellata *d'Arch.*
 Orbitoides radians *d'Arch.*
 Nummulites Tchihatcheffi *d'Arch.*
 Nummulites complanata *Tow.*
 Nummulites spira.
 Bourgnaticrinus Thorenti *d'Arch.*
 Conoclypus conoideus *Agasz.*
 Schicaster sp.
 Batopora multiradiata *Reuss.*
 Terebratulina tenuistriata *Leyon.*
 Pholadomya rugosa *Hantk.*
 Pholadomya fr. Puschi.

Pecten n. sp.

Pecten n. sp.

Cassidaria nodosa Brand.

Cerpula spirulacea Lam.

Miliabatis superbis Hantk. n. sp.

A kérdéses rétegcsoport faunája a legnagyobb összhangzást mutatja a *Clavulina Szabói*-rétegek faunájával. Ennélfogva a déli Bakonyban és a kérdéses rétegcsoport faunájánál fogva szorosabb összefüggésben van a *Clavulina Szabói*-rétegekkel mint az eocen képződménnyel.

A felsorolt rétegcsoportok azonban nincsenek egymástól oly éles határok által elkülönítve mint a Buda és Esztergom vidékén előforduló Nummulit-rétegcsoportok, hanem faunájuk lassanként átmegy egymásba; minélfogva az értekező azt tartja, hogy a déli Bakony illető rétegei faunájának különbségei inkább az időnek, mint a természeti viszonyok változásának következménye; míg Esztergom és Buda vidékein mind a két tényező egyaránt befolyt az egyes rétegcsoportokban kifejlődött fauna megváltoztatására.

249. (35.) *Szabó József* r. t. előterjeszti Scherfel Aurél felkai gyógyszerész részéről »A tátra-füredi Castor és Pollux ásványforrások vegytani elemzését.«

250. (36.) *Schenzl Guido* l. t. előterjeszti Schulhof Lipót bécsi csillagdei segéd részéről »Az 1870-ik évi IV. sz. és az 1871-ik évi II. sz. üstökös végleges pályaszámítását.« A kivonat így szól:

Az 1870. évi IV. sz. üstökös Dr. Winecke Ágost tanár által Karlsruhéban fedeztetett fel november 23-dikán s kedvezőtlen időjárás következtében csak hét napig volt észlelhető. Ezen rövid időköz daczára meg lehetős pontossággal határozhatók meg pályaelemei, ha magától a kúpszeletről el akarunk nézni, mely a pályát képviseli, ez oly annyira határozatlan marad, hogy a parabolán kívül mind a hyperbola, mind a rövid keringésű ellipsis eleget tesz a csekély számú vizsgálatoknak. A szerző tehát a hajtaleknál állapodik meg legvalószínűbb elemrendszerével; de mindamellettt kutatásait kiterjeszti a központküliségre is, mivel igen érdekes s tanulságos a kúpmetszetet illető nagy játszter kimutatása. Ha netalán később újra megjelenne az üstökös, hajtalekos elemei elegendők lesznek az azonosság felismerésére; mi pedig a régebben megjelenteket illeti, csupán az 1337-diki nagy üstökös mutat vele elemeiben némi összeegyeztést: de a kettőnek physikai kinézése épenséggel azonosságuk ellen szól, mert míg amaz hónapokig szabad szemmel látható, igen fényes tárgy

volt, emez a vizsgálóktól mint meglehetősen világos, 3 percznyi átmérővel s központi sűrűsödéssel bíró tárgy iratik le.

A szerzőnek csupán 14 észlelet állott rendelkezésére s pedig a karlsruhei, bécsi, krakói, lipcei, bonni s hamburgi csillagdákból; számításának eredménye a következő legvalószínűbb ekliptikai elemrendszer:

Átmenet a periheliumon keresztül $T =$ deczember 19.9133 közép berlini idő.

Perihelium hosszúsága a felhágó csomótól

számítva	$\omega = 90^\circ 35' 47''.4$	} Közép éjgyen 1870.
Felhágó csomó hosszúsága	$\Omega = 94^\circ 44' 42''.9$	
Pálya lehajlása	$i = 147^\circ 16' 25''.0$	
Naptóli legkisebb távolának logara log.	$q = 9.590242$	

Küpmetszet a parabola.

Ámbár ezen elemrendszernél megállapodhatunk, mindamelllett a szerző vizsgálja a központkülségi tagot, kimutatván, miszerint az ellipszis még inkább elegend tesz a vizsgálatoknak, s hogy sem a hyperbola, sem az igen rövid keringési idő nincsen kizárva. Ugyanis 40 évi keringési idő felvétele kissé alább szállítaná a hibanégyzetek összegét, mi azonban nem döntő, miután egyrészt 4—5 évi keringési idő, másrészt tetemesen hyperbolikus kupmetszet képezne a legszélső megengedhető határt.

Egészen véve, úgy szól a szerző, a rövid észleleti idő daczára elegendőkép biztosak az egyes elemek, s ezeknek értékei csak igen kevésbé változhattak volna sokkal hosszabb időre terjeszkedő észleletek folytán, hanem sajnos ezen mint oly sok más esetben, hogy épen a legérdekesebb adatot, a *keringési időt* illetőleg, egészen homályban maradunk s megközelítőleg sem sejtethjük annak nagyságát.

A második dolgozat az 1871. évi II. számú üstököst illeti.

Ez Tempel Vilmos által Milánóban fedezettett fel június 14-dikén s három hónapon túl egészen szeptember 21-ikéig volt látható, mely idő alatt folyton csekély világossággal bírt, úgy hogy az egyes észleletek között hibái nagyobbak a szokottaknál; ez azonban ellensúlyoztatik a szemléletek nagy száma által, miért is az üstökösnek pályája nagy biztossággal határozthatott meg.

A mi az üstököst physikailag illeti, legbövebben tárgyalta azt Schmidt Gyula, atheni igazgató, ki számos mérés által az üstökös fejének, valódi átmérőjét 24 ezer mérföldnyinek találta. Egyébként nem mutatkozott az üstökös kinézésében semmi különös, de föltűnő volt benne a már azelőtt más üstökösöknél is tapasztalt rendkívüliség, hogy fényhatálya sokkal

gyorsabban csökkent mint várni lehetett. Azon képlet szerint, mely az összefüggést az égi test fényhatálya s annak naptóli s földtéli távolság között kifejezi, az üstökös legnagyobb fényét október 10-dikén érte volna el s november 4-dikén birt volna ugyanazon világossággal mint felfedezésekor; azonban már október elején a telihold után még a legnagyobb fényerejű távcsövekben sem volt többé nyoma. Ezen anomalia az üstökösöknek még nem eléggé ismert alakában találja magyarázatát; a polariscop és spectroscoppal való vizsgálatokból annyi kiderült már, hogy napközben az üstökösök a nap befolyása következtében fényt fejlesztenek, melyben egyes vizsgálok mint Schmidt Gyula s mások, néha időszakos oscillációkat is képesek voltak észrevenni, s mely a naptóli eltávozáskor lassabban vagy gyorsabban csökken.

A szerző azon elemeket közli, melyek számos saját észleleteiből következnek s három igen jó normalhelyen alapulnak, és azokat további számítás kiindulási pontjául használván berlini közép időre vonatkozó naplót vezet le. Összehasonlítja ezzel a szám szerint 181 észleletet, melyek között:

Milánó 13, Josefstadt 2, Karlsruhe 1, Bécs 26, Firenze 14, Lipse 19, Berlin 26, Krakó 1, Hamburg 39, Athen 15, Kremsmünster 1, Washington 2, s Lund 22 észlelettel van képviselve. Közli továbbá az 1871. közép időszakra vonatkozó összehasonlítási csillagok positióit, melyekből a fennemlített észleletek leszámaztattak. Az összes észleleti anyag feldolgozásával következő végleges ekliptikai elemrendszert talál:

$T =$ julius 27^h05^m94^s6 közép berlini idő.

$$\left. \begin{array}{l} \omega = 96^{\circ} 19' 9'' 1 \\ \Omega = 211 \quad 54 \quad 35.2 \\ i = 101 \quad 59 \quad 25.8 \\ \log q = 0.034 \quad 751. \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{Közép} \\ \text{éjegyen} \\ 1871.0 \end{array}$$

Kúpmetset a parabola.

A számításból kiderül, hogy az üstökösnek valódi pályája a parabólától nem igen különbözhetik, s ha a központküliséget tekintetbe vennők is, nem tudnók sokkal alább szállítani a hibanégyzetek összegét, mert a hyperbola felvétele azt csupán 0.8 egységgel kisebbitené. Tekintve a hosszú észleleti időközt, mely ez esetben minden bizonytalanságot kizár, szorosán a parabola látszik azon kupszelet lenni, melyben az üstökös mozog. A még megengedhető határok kiszabásánál azt mutatja a számítás, hogy legjobb esetben az üstökös keringési ideje 36 ezer évnél több lenne, s en-

nélfogva a szerző nem tartotta szükségesnek a háborok számítását, mely ezen eredménnyen csak igen keveset módosítana.

Hantken értekezése másutt szándékoltatván kiadatni, az Akadémia részéről nem megy bírálat alá; ellenben a más kettő a szokott módon bírálat alá bocsátandó.

Harminczegyedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi) osztály *kilenczedik* ülése.

1874. nov. 16-án.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

252. (33.) *Szász Károly* r. t. »Goethe lyrai költeményeiről« című értekezését olvasta fel. Kivonatban így :

Göthe lyrai költői munkássága egész hosszú életére kiterjed, legfiatalabb korától élete utolsó éveig. S oly szoros összefüggésben van élete eseményeivel, hogy egyfelől életírásához semmi nem nyújt több adatot mint lyrai költeményei, másfelől ezek csak az életrajz fonálával kezünkben lesznek tökéletesen világosakká. Műveiről általában mondotta, de különösen lyrai költeményeiről áll, hogy »megannyi töredék élete nagy vallo-másából.«

Korán hozzá szokott, élményeit s érzéseit költői alakításban állandósítani s alkotásai középpontjává saját egyéniségét tenni. Határozott hajlama volt kezdettől fogva a ténylegességre s objectiv észírányra, mely nála a legteljesebb subjectivitás alapját képezte. Azért nyújt oly eleven képeket, bár ugynevezett képekhez s hasonlatokhoz ritkán folyamodik. Nem keresi valamiről, hogy »miben hasonló,« hanem egyenesen megmondja, hogy mi, vagy milyen.

Költészetének e belső lényegén, a valódiságon kívül, ellenállhatatlan hatásának titkát még egy másik okban találjuk: dallamosságában, zeneiségében. A költészetben tartalom és forma elválatlanok; a tartalom csak az alak által hat. Különösen a dalt énekelhetősége teszi dallá, de azt nem a zeneszerző adja meg neki, meg sem adhatja, ha nincs benne, ha a szóköltő bele nem tette. S e tekintetben Göthe minden dalköltőt fe-

lülmúl: nála a szóbeli és a zenei forma tökéletesen összeolvad. Lelke tele volt dallammal, s e sajátsága, mely legkorábban kifejlett, legkésőbb koráig megmaradt.

Költészetének e két tulajdon: a realitás és dallamosság, teszi alapjelmét. De e részben s különösen az elsőre nézve, több fejlődési fokozatot, sőt lényeges átalakulást is vehetni észre élete s működése folyamában.

Lyrái költészetének első időszakát a *Lipcei* és a *Sesenheimi* dalos könyvek töltik be, melyeknek történetét s jellemzését a felolvasó részletesebben adja.

A sesenheimi Friderikától elszakadása után szíve az önvád s szerelemüresség nyugtalanságába esett. Lyrái költészete, a kifejezésben, nevezetes átalakuláson ment át. Megszűnt közvetlenül úgy adni kifejezést érzelmének vagy élményeinek, a mint azok jöttek; az egyes, külső, gyakran köznap i esetből valami általános belsőt, magasabb *szeretetet* elvonni, hogy míg annak belső valódiságát s lényegét igazán és teljesen fejezi ki, a külső körülményeket s ráismerhetőséget szándékosan elfedezze. Ez irány először a Vándor vihardalában s a többi, ahhoz szellem és alakra nézve hasonló rhapsodiában nyilatkozik; később azonban uralkodóvá lett költészetében s élete vége felé a rejtélyes, a képleges, és az irányzatos tulzásába is esett.

Élete ez időszakában azonban egy egészen ellenkező befolyás ellensúlyozta am azt, megóvta a lyrája őszinteségét, világosságát s így legfőbb érdemét fenyegető veszélytől. E jótékony hatás a népköltészet örökfriss forrásából eredt, melyhez közelíteni látjuk őt ez időszakban. Míg Klopstock az antik formákba német nemzeti tartalmat s érzelmeket öntött, míg Bürger, a népies iránti kitűnő érzék mellett sokszor durvaságba s aljas hangba tévedt: Göthe a kettő között, hatni engedve magára mind a kettőt, megóvta önállóságát s tovább ment útakon. Klopstockal a tartalomban rokon; a népiest a formába tudta fölvenni. Dalai s különösen balladái a népies tárgyalás és formák kitűnő példányai. A tiszta lyrái természet, mely a népies iránti érzékkel oly rokon, megóvta a balladában is a Schiller klasszikai idealismusától; az ő idealismusát egészséges realismus mérsékelte s viszont. Erős alanyiságát szintoly gazdag tárgyiasság termékenyítette meg. S így a két ellenkező irány, az eszményi és való teljes egyensúlya, vagyis egybeolvasztása által érte el a legteljesebb hatást, meg tudván övni egyszersmind a közvetlenséget, a lyra ez elengedhetetlen követelményét, vagy legalább a közvetlenség *teljes látszatát*. Mert *igazán közvetlen* (mint pl. Petőfi) csak költészete első időszakában; közvetlensége ezután csak

művészet, bár tagadhatatlanul a legmagasabb művészet. *Valósága*, igazsága, azután is s mind végig teljes. Soha nem ír a mit nem érez, a mi nem igaz. Csakhogy kiveszi az egyesből az általánost, a külsőből a belsőt. Ő újra költi életét a nélkül, hogy meghamisítaná. A költés e módja teszi azt is, hogy dalai, — bár életrajzi magyarázat nélkül is a tökélyesség benyomását teszik az olvasóra, tartalmuk gazdagsága s dallamuk teljessége által, — de igazában csak az életrajz fonalával kezünkben élvezhetők teljesen; érthetők és világosak előttünk egyszerre, de a magyarázat, melyet keletkezésük története módja nyújt, nem is sejtett új világot vet reájok. — E szempontból értekező, Göthének általa lefordított költeményeit magyarázó jegyzetekkel is kíséri, részben maga Göthe nyilatkozatai, részben egyéb források — különösen Viehoff és Duentzer Kommentárjai nyomán.

Visszatérve az életrajz fonalára, részletesebben vázolja értekező a költőnek Lili, Stein báróné és Vulpius Krisztina iránti szerelmeit s e három viszony nevezetes hatását egész szellemére, különösen lyrai költészetére, mely ezekben a belső szívbeli tapasztalások gazdag forrásait találta s általok új, meg új oldalokat nyert s mind jobban megtermékenyült. Csak most, mikor e tapasztalások mindenikén átment, modhatjuk hogy szelleme egész teljességében kifejlődött s költészete elérte tökélye tetőpontját: melyen oly műveket írhatott mint Hermann und Dorothea, mint Alexis és Dora, mint a Korinthusi ara és Isten és a bajadére; melyen egy Faust is megérhetett a legszebb tavaszt követő leghőbb nyárban.

E ponton vet még egy pillantást értekező a Göthe költészetére s keresi annak titkát és lényegét. S azt azon dualismusban véli föltalálni, melylyel a világot és életet magára hatni engedve, annak benyomásait passzív kedélylyel elfogadta egyfelől, hogy teljes mivoltukban visszatükrözhesse, — és másfelől az így elfogadottat az érzés és képzelet actív erejével magában földolgozni, képbe és alakba önteni képes volt.

Mondhatná valaki, hogy ez nem a Göthe sajátsága, hanem minden lyrai költőé, mert a lyrai költés fogalmában és lényegében fekszik. De ne felejtjük el, hogy talán nem volt költő, ki oly fogékony kedélylyel — s tehát lyrai alappal — a világ és élet annyi és oly soknemű hatását, oly gazdag tapasztalást egyesített volna magában. Szerelmi tapasztalásainak gazdagsága csak egyik ága volt azon élményeknek, melyekből lyrai költészete merített. A természet és a művészet, az élet és a tudomány, egyaránt gazlag kincstárakat nyitottak előtte s ő azokban nem csak futólag és gonatlanul, szeszélyből, unalomból vagy kíváncsiságból turkált, mint köl-

tők szoktak különben, hanem mindeniket fenéig kikutatta s mindenik által teljes mértékben hagyta megtermékenyíttetni szellemét. Itt részletesebben festi értekező: mint engedte magára hatni Góthe a természetet, melyet nem csak mint festő szeretett, hanem mint tudós buvárolt; mily komolyan vette a művészetet, munka és tanulmány tárgyává tevén azt egész életében; mikép hatott reá az élet, a világ, a társaság: arra felelet egész életrajza, mely azt tanúsítja, hogy a mit élt még szebb volt, mint a mit írt. Korának minden kitűnő emberével közelebbi viszonyban; egy udvari élet világában, maga a társas, irodalmi és művészi élet központja; egy fejedelemnek nemcsak minisztere, hanem benső barátja; elméjét, érzékeit, tapasztalását utazások által elesítve és gazdagítva; a testi és lelki gyönyör minden nemét megismerve, átélvezve, fenéig üritve, testi és lelki épségének s egyensúlyának minden kára nélkül; a szellem és szépség társaságában s mindeniktől ünnepeelve és körülrajongva: ime a Góthe életének vázlata! Az életnek és világnak nem volt oly oldala, a köz- és magánéleténél kevésbé oly köre, melyet alaposan nem ismert volna. S mind az a mit látott és érzett, a mit élt és tapasztalt, úgy hatott rá: hogy ő vissza tudott hatni arra s egyénisége bélyegét rányomta egész világára. S e gazdag élet, mily elevenen tükröződik vissza munkáiban, legigazabban s legközvetlenebbül pedig lyrai költeményeiben!

E mindent felölelő gazdagságból egy mégis hiányzik; a politikai sőt a hazafias elem alig jelen meg költészetében. E miatt sok éles kárhoytatást kellett szenvednie. De e vádak ellen is igazolható. S fő igazolása abban áll, hogy a mit igazán nem érzett: azt nem dalolta. Hazafisága nem a rendes hazafiság volt, hanem azon szolgálatokban állt, melyeket nemzete szellemi emelésére tett.

Értekező még egy pillantást vet a Góthe hanyatlási korszakának már fentebb is említett ama sajátságára, mely a képleges és a jelviség iránti tulságos előszeretethen áll; azután a rejtélyes elemet fejtegeti különösen balladáiban s a bensőség teljes hangján emlékezik meg az elégiai költeményekben s végre Góthe költészetét teljes kifejelettségében a mindent felölelő s minden irányban ható *világköltészetnek* nevezi.

»A tetőponton vagyunk,« így fejezi be előadását — »még a helylyel közel mutakozó lejtő is oda vezetett. S innen nem is akarunk távozni. A magasból, mély és nem fogyatkozó gyönyörrel tekintünk végig a lyrai költészet legtágasb s leggazdagabb tartományán, a melyet *egy ember* valaha magáénak nevezhetett.«

253. (34.) *Hunfalvy Pál* r. t. jelentést tesz az orientalistáknak ez évben Londonban tartott nemzetközi gyűléséről, melyben maga is részt vett s »On the study of the Turanian languages« című értekezését olvasta fel.

Az elnök az osztály nevében megköszöni a jelentésttevőnek, hogy az orientalisták nemzetközi gyűlésén részt vett s értekezésével a magyar nyelvtudománynak oly méltó képviselője és szószólója volt. Elismerték ezt az angol hírlapok és tudományos folyóiratok egyaránt, a mi annyival nagyobb méltánylat, mert derék társunk egy nagy tekintélyű angol tudós Max Müller tévedései ellen lépett föl.

254. (35.) *Budenz József* r. t. jelentést tesz a németországi philologusok és tanfériak innsbrucki gyűléséről, a melyben mint az Akadémia küldötte maga is részt vett s »Bemerkungen über ungarische Sprachvergleichung« című értekezését olvasta fel.

Az elnök az osztály nevében Budenz József r. tagnak is megköszöni, hogy mint az Akadémia küldötte az innsbrucki gyűlésen részt vett s értekezésével a magyar nyelvtudománynak szintén méltó szószólója és képviselője volt.

255. (36.) *Toldy Ferencz* r. t. indítványozza, hogy mindkét jelentés a lefordítandó értekezésekkel együtt adassék ki az osztály értekezései közt és mennél előbb.

Az indítvány elfogadjatik.

A

3

MAGYAR TUDOM. AKADEMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Harminczkettedik akadémiai ülés.

A II. osztály kilencedik ülése

1874. nov. 23-án.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

257. (31.) Pauer Imre, az 1874-iki évi nagygyűlésen megválasztott lev. tag felolvassa székfoglaló értekezését, ily czím alatt: »Teendők a philosophia érdekében.« Kivonatban így:

Rövid bevezetés után, melyben, köszönetül, kitartó munkásságot ígér azzal kezdi, hogy a philosophia már jó idő óta discredítálva van, s a helyett hogy visszanyerni kezdené, inkább mind jobban és jobban vesztí hitelét. Ama nimbus, mely körülövezte e tudományt akkor, midőn még általában úgy tekintették, mint minden tudomány tudományát és tetőzetét, ma már teljesen elenyészett, s a tekintély, melylyel uralkodott, még nyomaiban is alig észlelhető; mi azon meggyőződésre vezet, hogy nagyon itt az ideje, midőn már e téren is kell tenni valamit, mi által e tudomány lenézett tekintélye vissza legyen szerezhető, ha csak nem akarjuk mihamarább még azon már különben is csekély terrenumot is elveszteni, melyet még birunk a philosophia számára.

A teendők közt, melyekkel a szükséges reformot keresztülvihetőnek tartja, első helyen a philosophia alapfeladványának tisztázását említi fel.

Mindaddig, míg a philosophia iránt az a nézet lesz érvényben, melylyel még ma találkozhatni a philosophok zöménél, hogy a philosophia az egyetlen tudomány, s az elvont szemlélődés az u. n. speculatio az egyedüli mód, melylyel czélt érhetni, mindaddig lehetetlen lesz a philosophiának az alkotás azon termékeny talajára jutni, a melyen biztos sikert remélhetni. A philosoph mindentudása ma már nem egyéb pusztá szemfényvesztésnél, s amaz önmagába zárt vizsgálódás, mely nem tartja hozzá

illőnek, hogy a tényeket is figyelemre méltassa, ma már legalább is merőben czélt tévesztett útja az igaz tudásra való juthatásnak.

Ez az oka, hogy innentul egészen más szerepe lesz a philosophiának — ha be akarja tölteni magasztos hivatását — mint a minő szerepe eddig volt. E szerep nem lesz többé a vezető kéz szerepe, mely saját ereje érzetében kénye-kedve szerint irányoz és igazgat; hanem csak a többivel egyforma munkás kéz szerepe, melynek érdeme mivel sem mulja fel a többiét, s melynek munkája nem áll egyébben, mint hogy kitartó szorgalommal dolgozza fel az egyes tudományokban eredményekül nyert fogalmakat s azokból építse fel a tudás nagyszerű épületét.

A fogalmak feldolgozása, Herbart emez egyszerű elve a philosophia feladatáról, legyen tehát az egyszerű jelszó a philosophia homlokzatán; s ez alapon a tudományok ellenőrzése, az egyes tudományokban eredményekül nyert fogalmak, s az ezeken épült elméletek helyességének constatalása, s ez által a valódi tudás érvényre juttatása ama feladat, melyet a philosophiának megoldania kell.

Azonban koránsem az egyedüli feladat. Mit annál inkább kell hangsúlyozni, minél bizonyosabb, hogy a philosophia feladatát csupán erre szorítani annyit tenne, mint magának a philosophiának mint külön tudománynak létjogát megtagadni, midőn kétségtelen, hogy ilyenelfogás mellett minden tudománynak meglevén a maga philosophiája, az ekkép megoszlott philosophiák mellett el kellene vesznie a philos. tudomány önállóságának. Van még egy más, különösebb feladata is a philosophiának; ezt tárgya határozza meg.

Mi a philosophia sajátlagos tárgya? E kérdés körül nagyon elágazók lehetnek a vélemények. Mégis úgy látszik, hogy kivált az ember a tudás és az élet szolgálhatnak különös anyagául a philos. vizsgálódásnak. Tisztába jönni az emberrel (az ember bölcsészete: psychologia, ethika); kifejteni a tudás feltételeit (a tudás bölcsészete: logika, metaphysica); megfejteni a roppant feladványt az életet (az élet bölcsészete: jogbölcsészet, pädagogia): ime ezek azok a kérdések, melyeket megoldani különös feladata legyen a bölcsészetnek; s csak ezekkel boldoguljon, teljes önérzettel sorakozhatik a többi tudomány mellé, mint amely szintén elég munkásságot fejt ki az emberi tudás érdekében. Csakhogy elég nehéz problémák is ezek, s ha nem találja el az ember az utat, a melyen egyedül lehetséges az itt előtárult labyrinth titkaiba betekinteni, tapogatózhatik az ember a sötétben, kínos kutatásában az igazság után, a tévedés egyik útjáról rátalálhat a másikra; de ez ígéret földjére nem fog eljutni soha.

Azért annyira fontos dolog a módszer a tudományban. Ez az oka, hogy a teendők között, melyekkel keresztülvihető a philosophia reformja, a módszer kérdésének elintézését sem lehet figyelmen kívül hagyni, midőn kétségtelen, hogy mind addig míg az a módszer marad érvényben, mely a philosophok legnagyobb részénél ma is szerepel, a philosophia nem lesz képes betölteni hivatását.

Nem nehéz kimutatni, mennyire czélt tévesztett és helytelen amaz eljárás, mely mintegy örökségképen szállva át a mai philosophiára, ma is ugyanazon utakon keresi az igazságot, melyeken a régibb philosophok keresték. Rendszert állít, hogy azután ehhez alkalmazza kérdéseinek megfejtését, ehhez idomitsa ha kell a tényeket is; mint ha nem is a felmerült kérdések alapos megoldása, hanem csak a »rendszer« lenne a fődolog. A philosophia hanyatlásának legfőbb oka éppen abban rejlik, hogy meghatározott systémákhoz tapad, s ezeken belül törekszik tudásra jutni, a helyett hogy tényeket keresne, s illetén tények által vezéreltetnék vizsgálódásaiban. A rendszer ugyan helyén van, sőt az emberi tudás czélpontja, de csak ott, a hol már megvan az anyagkészlet, melyből megdönthetetlenül felállítható. De azon eljárás, melylyel az u. n. systematicus philosophoknál találkozhatni, a kik valamely philos. iskolának feltétlen hivei lévén, inkább a kézzelfogható tényeket sem hiszik, csakhogy vallott rendszerük betűitől ne keljen eltérniök: emez eljárás már semmi esetre sem jogosult a philosophálásban. Inductio, a tények elfogulatlan vizsgálata, s az ezekre alapított okoskodás, adatgyűjtés az egyedül helyes mód még a philosophiában is; ellentétben a tények helyett önkényileg felvett s csakis bizonyos rendszer keretén belül érvényes elvekből való levezetésével a tudomány tételeinek. A legszebb systema jöhet létre az illetén eljárással, de éppen az fog hiányozni benne, a mi nélkül minden okoskodás üres leszen: az életerő, az igazság. Bizonyosságul szolgálhatnak ez állítás mellett az összes philos. disciplinák eredményein. Mily különbség a régi módszer segélyével felépült psychologia s a modern lélektan eredményei között? Mennyivel realisabb, s tudomány értéket tekintve, mennyivel becsesebb az újabb inductiv logika, mint a régi methodus, a pusztá deductió segélyével leszármaztatott logika formalis? És a metaphysica, a természetfelettiek e rejtélyes tudománya, mely merész kézzel még az örök-titkok fátyolát is fellebbenti, s ott is tudást alapít a hová még a sejtelennek is alig lehet belopóznia; e metaphysica vajmi, keveset tartalmaz a valóságból!

Elég bizonyíték, hogy mindenestre biztosabb útja az igazság nyo-

mozásának az inductio, mint bármely éles és mély speculatio. Tényekre van szükség a philosophiában is — ezek hiányában nagyon erőtlen és magára-hagyatott bármily éles okoskodás.

A módszer kérdése után harmadik teendő gyanánt a philos. nyelv kérdése lép előtérbe.

Köztudomású dolog, mennyi gúnymosolyra, jó-rossz élcelésre szolgáltat okot az érthetlenség és homályosság a kifejezésekben, az ugynevezett philos. nyelv, melylyel egyes bölcészek gondolataikat inkább elrejtetni, mint kifejezni szokták. Csaknem a köznyelvbe is átment, hogy azokat, a kik valami nagyon különöst, érthetlent vagy képtelent állítanak, a »nagy philosoph« megtisztelő czimével szokás illetni, mintha csak kiváltsága, szentesített crényc lenne a philosophiának az érthetlenség, a homályosság, szóval a zavart nyelv. Méltó büntetése a százados bűnnek, melynek hogy valóban részese a philosophia, nem lehet eltagadni. A bölcészek nagy része ma is csaknem ambíciójának tartja, hogy közönséges halandó nem képes magát behelyezni abba a mély és rejtélyes gondolatkörbe, melylyel rendszerét felépíti. Mennyire félszeg felfogás és eljárás! Az igazság kinyomozását tüzni czélul, s még azt is az érthetlenség és homály leple alá borítani, a mi magában véve és egyszerűen előadva bárki által könnyen megérthető. Pedig a dolog tényleg így áll! Azonban nagyon rosszul van hogy így áll, s a philosophia érdeke, hitele s a köztudatba is bejuthatása követeli, hogy innentul ne álljon így. Követeli maga a kor is, midőn a világosságot irta zászlójára a sötétség helyett; követeli a tudomány fogalma, midőn magasztos feladatául az elme sötétségének eloszlatását, a tisztán-látást tüzi, nem pedig a sötétség ápolását.

Ha a tudomány amaz égő szövetnek, melynek tiszte, hogy megvilágítsa a vizsgálódó szellem utját; ha e tudománynak feladata, hogy megfejtse a titkokat, melyeket a létezők oly sokféle alakban nyujtanak, érthetővé tegye az eddig érthetlent, legegyszerűbb elemeiben mutassa be az összetettet: úgy alig lehet kételkedni, hogy éppen e hivatásánál fogva a tudománynak legfőképp világosságra és érthetőségre kell törekednie. Ellenkező eljárással czélt téveszt minden tudomány. Az érthetetlen, rejtelmes és titokszerű, természetes elemét képezi a csodásnak és bámulatosnak, mely aztán akaratlanul is félelmet és szent áhítatot ébreszt az emberben; de vajmi hamar szétfoszlik e kegyelet, ha meggyőződés, hogy az egész rejtelmesség nem volt egyéb mint erőszakos összekuszálása az érthetőnek. Nem áll a dolog másképen a philosophiával sem!

A philosophia rejtelmes és érthetetlen nyelve is sok időig szent borzalmat kelthetett az egyszerű laikusban a philosophia iránt, nevelhette nimbusát és tekintélyét: de ma már, midőn a többi tudományok gyógy-kezelésnek sikerült lefejteti századunk szeméről a hályogot, melytől akadályozva nem láthatott az előbbi kor oly tisztán és világosan — ma már legfeljebb szánakozást ébreszthet.

Világosság és érthetőség legyēn tehát a jelszó; s egyszersmind az a kiváló cél, melyet elérni mulaszthatatlan kötelesség gyanánt lebegjen minden philosoph előtt. Az eredmény, mely ilyforma eljárással semmi esetre sem fog elmaradhatni: a philosophia hitelének és tekintélyének visszanyerése, s megalapított elveinek és tételeinek a köztudatba is átszár-mazása, bő jutalmul fog szolgálni az e tekintetben keresztülvitt reformért.

Ki ne becsülné többre a világosságot a sötétségnél? Kinek nem áll érdekében, hogy megértesse magát, midőn az igazat, szellemi törekvéseink e főcélját hirdeti? midőn hosszú fáradsággal megszerzett tudomány-elveket és tantételeket feladata másokkal megismertetni? Csakis az önérdeknek, ugy a legjobb törekvés álarca alá rejtőzött alakoskodásnak lehet célja a homály és rejtelmesség, hogy eltakarja a valóságot s koholt igazságokkal lépjen fel a valódi igazság nevében és tekintélyével saját önző céljainak kivetelére. A sophistika politikája lehet ez; de a valódi tudomány, milyennek kétségkívül a philosophiának is lennie kell, nem űzhet ilyen játékot, nem használhatja fel tekintélyét és nevét más célra, mint csak az igazság érdekében, a felvilágosultságnak minél nagyobb mérvben való terjesztésére.

Ime ismét egy pont, melyet szintén nem lehet figyelmen kívül hagyni mert a baj, melynek orvoslását célozza, lealacsonyítja a tudományt, melynek részesévé lesz, s kivetköztetve eredeti jellegéből önző-érdek eszközévé aljasítja. A philosophia függetlenségét követeli e pont, természetesen összes vonatkozásaiban, egyaránt kárhoztatván, akár felekezet, akár testület, vagy bár az állam-hatalom szolgálatába szegődjék is a philosophia. A tudománynak az igazság nevében és érdekében minden nyomástól szabadnak kell lennie, és önálló útján haladnia, jegyzi meg helyesen Frohschammer, és teljesen igaza van. Bármely érdek ejtse szolgálatába a tudományt, megszűnt az legott valódi tudomány lenni, mert feladata többé nem az leszen, hogy csakis az igazságot ismerje fel, terjeszsze és emelje érvényre; sőt megtagadja azt, küzd is ellene, ha céljai úgy kívánják. És mily fegyverrel? A tudomány bitorolt neve- és tekintélyével.

Elég ok, hogy e visszaélés ellen is sikra kell szállni, a philosophia

függetlenségének és önállóságának követelményével, e tudomány elvesztett hitelét és tekintélyét is visszakövetelendők. Nehéz feladat, de azok közé tartozik, melyek teljesítése nélkül lehetetlen hogy a philosophia valaha közhitelre és tekintélyre vergődhessék. Avagy az elméletek amaz elágazása, mely a különféle jellemű rendszerekben észlelhető; a nyert eredmények ama sokfélesége, melylyel találkozhatni a más és más színezetű bölcseletekben; és végre és főleg az a küzdelem, melyet vívnak egyes rendszerek még az elvitázhatatlanul megalapított igazságokkal sőt tényekkel szemben is, csak hogy saját elveiket megmenthessék: mindez talán a philosophia hitelére, vagy tekintélyének emelésére szolgálhat? Alig. Meg kell rendülnie a bizalomnak a tudomány iránt, midőn kitünik, hogy nem az igazság, de egyéb érdek szolgálatába szegődött. A *sophistica* z oknál fogva nem emelkedhetett tekintélyre, ezért vesztette el hitelét. A tudományos vizsgálódás első és feltétlen kelléke az elfogulatlanság — ennek hiányában nem fog megfelelni magasztos feladatának soha; midőn bizonyos hogy az elfogultság vagy bármely érdek zsibbasztólag hat a szellemi működésekre. Mig ellenkezőleg szabadsága és függetlensége érzetében a szabad gondolat leplezetlenül mutatja be az igazságot, melyet önálló kutatásaiban felismert, s mert csakis a valóság megismerése utáni vágy által vezettetik, csak tudásra tör, magáért a tudásért, a tudás nevében. Ime az első és végső cél, melyért minden tudománynak hevülnie, és melyre törekednie kell! Egyszersmind az egyedül méltó eljárás minden tudományhoz. Így kell munkálnia a philosophiának is a tudás világában, hogy alkotásai becsülést és hitelt szerezzenek és elmérgetlenítsék azon, ma még divatos, felfogás fulánkját, mely a philosophia legbecsületesebb törekvését is megmérgezi és eredményében hatástalanná teszi.

Legyen a philosophia, a minek lennie kell, az igazság evangeliuma, a szabad vizsgálódás őre és apostola, a tudás ama törvénykönyve, melynek homlokzatán e kitétel álljon: A független tudomány nevében és érdekében! S nem lehet, kételkedni, mi hamarabb vissza fogja nyerni elvesztett hitelét és tekintélyét. Nagy hatalom, varázserő rejlik az igazságban, melyet ha bizonyos ideig lekötve tart is az elfogultság vagy szövevényes alakoskodás, teljesen leigázni nem lesz képes soha.

Egyébiránt a philosophiára nézve e kérdés egyszersmind a lét kérdése. Teljesen el kell vesztenie a többi tudományokkal szemben még a létjogot is, ha még innen tulra sem hágy fel a magánérdekek képviselésével, s a helyett hogy csak kizárólagosan a valódi tudomány és felvilágosultság terjesztésére használja erőit, elforgácsolja azokat az alakoskodás és ál-
böl-

csészet érdekében. A függetlenség és szabadság ama jelleg, mely egyedül képes megtisztítani a tudományt a salaktól, melylyel az érdek bemocskolja; ez azon varázserő, mely képesíti az észet arra, hogy menten minden elfogultságtól mint tiszta-ész, *ratio pura*, nyomozhassa az igazságot s fel is találhassa azt a tapasztalás, a tények segélyével. Elég hatalmas indok, hogy ismételten is hangsúlyoztassék a philosophia függetlensége és szabadsága!

Mindezek után értekező a magyar philosophiára vet egy futó pillantást. Ha általában állanak a fentebb tett megjegyzések és észrevételek, még inkább érvényesek azok a magyar philosophiára nézve. Ha már bizonyult, mennyire czélt tévesztett amaz eljárás vagy módszer, mely eddigelé volt alkalmazásban a philosophiában; mennyire nem helyes utja az igazság nyomozásának az az elvont, önmagába-mélyedt *speculatio*, mely nem vet számot a tényekkel, hanem csak belső szemlélődésre építi tantételeit: még kevésbbé lesz okszerűen alkalmazható az illetén eljárás a magyar philosophiában, melynek már irányánál fogva életbölcészetnek kell lennie.

Nemkülönben fontos dolog, sőt mondhatni életkérdés a magyar philosophiára nézve a nyelv kérdése, midőn lélektani tény, hogy a magyar gondolkodás már jelleménél fogva kevésbbé képes arra az önmagába-mélyedő *metaphysicai speculatio*ra, s így a philosophia egész jövője, meggyökeresíthetése a magyar talajban, kifejlődhetése, hitele e kérdéstől függ. Szakítani kell azzal a felfogással, mint ha a »rendszer-alkotás« képezné a philosophálás főczélját. Mit használ a bár legkövetkezetesebben keresztülvitt rendszer, ha nem nyugszik életerős gondolatokon, hanem csak pusztá feltevéseken, melyeket épen azért, mert semmiféle tényadat sem támogat, a csak kissé erősebb kritika is halomra dönt. Ide járul, hogy az érhetetlenség és homályosság is főleg a par force rendszer-alkotásban keresendő. Akkor homályosodik el legkönnyebben az emberi ész, midőn valamely rendszer tömkelegébe tévedve, a tények világító fénye hiányában, önmagára hagyatva kénytelen bolyongani ama tömkelegben.

A mi végre a philosophia függetlenségét és szabadságát illeti — e követelményt is kétszeresen meg kell szívelnie a magyar philosophiának, mint a mely ha mindjárt kezdetben irányt téveszt s áldozatául esik a mellék-érdekeknek: elvesztett függetlenségével és szabadságával életét is menthetetlenül elveszti. Ha valahol, nálunk kétszeresen ovatosnak és vigyázónak kell lenni a philosophálásban: nehogy egy elhibázott lépés még

inkább szítsa a bizalmatlanságot e tudomány iránt és még több nehézséget gördítsen kifejlődhetése elé. Főleg e téren van szükség önzetlen és fáradhatlan munkásságra, mely önkénytelen is tiszteletet parancsoljon s a megrendült bizalmat mintegy észrevétlenül képes legyen visszaállítani. Csak ez úton fogja magát keresztültörhetni a magyar philosophia a fennálló előítéleteken, csak ez uton válik életképessé.

Az Értekezések során sajtó alá adatik.

258. (32.) Ribáry Ferencz egyetemi magán- és főgymnasiumi rendes tanár, mint vendég, felolvassa ily című értekezését: »A jobbágyság állapota a helleneknél és rómaiaknál.« Kivonata ez:

A mennyire a történelem tekintete behatni képes az ős idők homályába, mindenkor azt látjuk, hogy a társadalmak és államok a hódítás jogánál fogva alakultak meg, ha szabad mondanunk, hogy az erőszak jogot teremthet.

A hódítás azon neme, midőn a hódító nemzet letelepedvén a meghódított országban, meghagyja ugyan korábbi lakóit a föld birtokában, de természetényekben és kézi munkában bizonyos szolgáltatmányok teljesítésére kötelezi, így képződik az úgynevezett jobbágysági viszony, melynek keletkezését leginkább a germánok hódításai folytán észleljük a középkori Európában.

De ilyenmű viszonyok már az ókorban is léteztek, s Caesar a galloknál, Tacitus a germánoknál ilyennek festik a szolgálk állapotát. Ilyen volt eredetileg a római clientela, a spartai heloták és a thessaliai penesták állapota is. Mindezen viszonyoknál azonban két körülmény érdemel figyelmet: először, hogy ily viszonyok csakis földművelő népeknél keletkeznek, s hogy a hódító s meghódított nép közt rendszeren közelebbi vagy távolabbi törzs- és nyelvrokonság létezett.

Igy mind a helleneknél mind a rómaiaknál az ókori írók egy közös népet fogadnak el, ezek a *pelasgok*, kiknek Italiába való költözéséről Dionysius egész gyarmatosítási rendszert állit össze. Az ujabbkori hírneves tudósok közül is többen, mint például Niebuhr, Müller, Ottfried és Mommsen, kik az itáliai faj beköltözése előtt egy más autochthon (ős) népet vesznek föl alapul, mely az itáliai faj által meghódíttatván az itáliai népeknél majdnem általánosan divó clientelának adott eredetet. E korábbi néptörzsek vagy csak az itáliai faj előre tolt hullámai voltak, vagy közel rokonok, mert csak így magyarázható meg azon patriarchalis viszony, mely a római patriciusok és cliensek közt létezett, valamint a he-

loták és penesták bár nem irigylendő, de még sem annyira iszonyu sorsa, mint azt a régi és ujabbkori írók közül többen lefestik.

Miután továbbá az árjak beköltözését Európába egy más nyersebb korszak előzte meg, melyet használt fegyverei és házi eszközei után kőkorszaknak nevez a régészet, kérdés támadhat, vajon a pelasgok nem e kőkorszakot képviselik-e mind Italiában mind Görögországban. Értekező régi és ujabbkori írók nyomán kimutatja, hogy a pelasgok a mivelődés ily alacsony fokán nem állottak már, midőn a két félszigeten laktak, s hogy a hellenek és italiaiak a földmívelést, a különféle mesterségeket, az érczek használatát, az építészetet, sőt még a betűírást is tőlük tanulták, s Niebuhr nyomán meg van győződve, hogy az itáliai és hellen népfaj bevándorlása előtt a két félszigeten létezett egy magasabb miveltségű és nagy terjedelmű pelasg népcsalád nem ugyanazon nyelvvvel, de rokon nyelvjárással, melyeknek egyikéből a hellen, a másikából a latin nyelv fejlődött, így tehát a pelasgok voltak a hellenek és rómaiak közös ősei.

E rokonságból magyarázható meg a hódítás azon szelidebb neme t. i. a jobbágyság, mely mint a II. szakaszban kimutatja értekező, majdnem egész Görögországban dívott. Jobbágyok voltak az attikai thetesek is, kik Plutarch szerint uraiknak földjeik terméséből hatodot adván, hatodrészeseknek, *hectamorioi* neveztettek épen úgy, mint a *thessaliai* penesták, a *laconiai* heloták s az *argosi gymnesiek* stb. De a jobbágyság mivoltáról és a jobbágyok állapotáról kevés tudósítást találunk az ókor íróinál, csak a spartai heloták említettnek gyakrabban, s midőn a többiekről szó van, ezekről rendesen csak az mondatik, hogy sorsuk hasonló a helotákéhoz. Laconiában a föld 9000 nagyobb részletre lévén osztva az uralkodó spartaiak közt, mint a régi írók tanusítják, e körülményből a következő számítást lehet tenni. Felosztás alá került mintegy 40 □ mf. Laconiában s a meghódított Messeniában, egy-egy telek nagysága tett tehát 59 magyar holdat 1200 □ ölével számítva. E teleknek kelle azután táplálni a birtokos spartait, családjával együtt és a rajta megtelepült 5—6 helota családot. Ez következőleg volt eszközölhető. A spartai telkéről kapott 82 medimnus = pozs. mérő gabonát, némi olajat, bort és gyümölcsöt; ő maga közebedre tartozott havonként adni egy medimnus gabonát, némi olajat, sajtot és néhány obolust a hús beszerzésére; a maradékból e szerint 3—4 tagu családja megélhetett.

A helotákra maradt tehát a telek többi jövedelme, mely a 82 m. levonása után még 3—400 mérőt tett, s ez 22—23 ember élelmére elegendő volt, tudván, hogy az athéneiek egy-egy rabszolgára csak 6 me-

dimnust számítottak évenként. De mivel a helotákról az mondatik, hogy gyakran vagyont is szerezhettek magoknak, föl kell tennünk, hogy azon 5—6 család nem közösen gazdálkodott a telken, hanem az köztük részekre osztatott, s ily részleten azután mindegyik kifejthette iparát s élvezhette annak gyümölcsét, sőt meg is gazdagodhatott. Ily részlet körülbelöl akkora volt, mint nálunk egy nagyobb $\frac{1}{4}$ telek 1848 előtt, azaz 10—12 hold. A helota állapota tehát 48-ik év előtti $\frac{1}{4}$ telkes jobbággyéval hasonlítható össze. A mi a spartaiak bánásmódját illeti, a régi és némely újabbkori íróknál erre nézve is túlzással találkozunk; ez sem jobb sem rosszabb nem volt a helotákra nézve Laconiában, mint azon bánásmód, melyet a magyar jobbággy tapasztalt urai részéről főkép a negyvenes évek előtt, mert azután a fejlődő humanismus és nyilvánosság ezen kisebb-nagyobb kényurak önkényét is korlátolta.

A III. részben értekező a római clientela eredetét és jogviszonyait tárgyalja, és ebben is jobbágyságot lát, melyet azonban már szelidebb alakjában mutat föl Dionysius (II. 8—10). Midőn t. i. Servius Tullius a plebsnek a centuriái gyűléseken szavazatot adott, és az alkotmányos élet a köztársaság megalapításával kezdetét vette, a római patriciusok kénytelenek voltak fölszabadítani clienseiket vagyis jobbággyaikat, hogy általok a plebs a centuriái gyűléseken ellensúlyoztassék.

És valóban a cliensek félreismerve érdekeiket, de a hálaérettől vezéreltetve egy századnál tovább a patriciusokkal ismételve a plebs ellen szavaztak. Utolsó esetül hozatik föl a kutfők által, midőn a sikkasztással vádolt nagy hírű Camillusnak kinyilatkoztatják cliensei, hogy ők régi kötelezettségek szerint a pénzbirdságot össze fogják ugyan adni, de fölmentésére nem szavazhatnak. Ezen idő óta a cliensek mint külön néposztály nem említettnek többé, mert idő folytán a néppel egészen összeolvadtak. A későbbi cliensek és patriciusok közti magán viszonyok egészen más természetűek s a régi clientelával össze nem zavarhatók. Azért midőn az Augustus korabeli Dionysius az életből mintát keresett, mely szerint az ősrégi clientela jogviszonyait rajzollhassa, ezt nem az akkori clienseknek, hanem a fölszabadult rabszolgáknak *libertini* előbbi uraikhoz való jogviszonyaiban találta föl, s ezeket alkalmazta nagyobbára a régi cliensekre. Csak a római birodalom hanyatlása idejében Nagy Constantintól kezdve látunk hasonló clientela-féle viszonyokat a colonatusban vagyis a gyarmatosok állapotában, mely azután mintául szolgált a germanok hódításai folytán keletkezett jobbággyági viszonyoknak a középkori Európában.

259. (33.) Szilágyi Sándor r. tag bemutatja az »Okmánytár« (Monum. Diplom.) XXIII. kötetét, s azt a következő előadással kíséri :

Az okmánytár II. Rákóczy Gy. diplomatai összeköttetéseihez az 1648—60. közti korszakból közel 400 okmányt foglal magában, melyek II. Rákóczy Gy.-nek az európai udvarokkal folytatott alkudozásainak, levelezéseinek és szövetkezéseinek napjainkig fönmaradt és más gyűjteményekben meg nem jelent maradványait foglalják magukban.

Keletre és északra nézve ez a forrongás korszaka volt ; csak nem rég végződött be a harmincz éves háboru, mely az európai államok új alakulásának csiráját foglalta magában s már is kitörő félben volt egy másik, nem kevésbbé nevezetes küzdelem, mely észak-keleten volt hasonló fontosságu alakulások előidézője. E küzdelemben II. Rákóczy Gy.-nek is volt szerepe, nevezetesebb, mint a milyenről eddigi forrásaink után tudomásunk lehetett, de végzetszerű Erdélyre nézve, annyira, hogy bukásának magva abban lett elhintve. Annak, ki a történetet tanulmányozni szereti, nem elég ok-e ez arra, hogy igyekezzék mélyebben bepillantani a történetbe ?

Az öreg Rákóczy Györgyöt halála előtt kevéssel két koronával is kínálták: a lengyellel és a kozákkal. Vladisláv néhány hóval halt meg előtte ; a dissidens lengyelek szerették volna benne hitük sorsosát nyerni meg a koronának, Chmielnicky pedig és az egész kozákság nyílt zendülésben állt Lengyelország ellen, s ez sikereit csak úgy hitte biztosíthatni, ha Kozákországot királysággá változtatja ; ő is Rákóczyra vetette szemét, ki csakugyan mindkét irányban folytatott alkudozásokat ; de minthogy időközben meghalt, törekvéseinek örökösévé fia és utódja lett.

A lengyel királyságot időközben elvesztették, hanem a kozák királyságra nézve fenmaradtak a családnak reményei. Vihowszky, a hadak notáriusa, azaz cancellár, első ember a hetman után, maga fordult 1650. elején Erdélybe, s ezúttal Zsigmondról, György testvéréről volt szó. De a kozákok véletlen sikere s a lengyelekkel kötött előnyös béke, ha nem is akaszták meg végkép, de meglankaszták az alkudozásokat. Chmielnicky más terveket forgatott fejében. 1650. augusztusában egész váratlanul megharanta a moldvai vajdát, Lupult, kinek egyik leányát Radziwil herczeg birta nőül, másik leányával pedig pár hónapig Rákóczy Zsigmond járt jegyben, s fegyverrel kényszeríté hogy ezen leányát az ő fiával, Tímussal jegyezze el. A jegyváltás megtörtént, de minthogy Chmielnicky Lupulban nem látott elég biztosítékot, sógorát, Tetterát küldte Rákóczyhoz s most már magának Rákóczy Györgynek ajánlották fel a koronát, azért az

árért, hogy nekiek a lengyelek ellen segílyt nyujtson. A beavatkozást sem Csulay, sem Bisterfeld nem ajánlották; Göcs Pál ismét bement Kozákországba, hogy a dologban halasztást eszközöljön; de ezalatt a lengyelek levertek a kozákokat, megalázó békére kényszeríték s a kétségbeesett Chmielnicky nem találhatva meg Rákóczynál a keresett segílyt, Mihajlovits Alexa orosz czárnak ajánlá fel országát.

Aztán ismételve Lupulhoz fordult s minthogy ez még mindig halasztotta leányának fiával leendő menyegzőjét, megtámadta, megverte s fegyverrel kényszeríté a menyegző megtartására.

Ez esemény Chmielnicky és Rákóczy között szakadást idézett elő. Lupul régi ellensége volt a Rákóczy-háznak s ennek szövetségesét, Máté havasalföldi vajdát, haddal támadta meg. Rákóczy Máté segílyére sietett s Chmielnickyt és Radziwilt emlékiratokkal akarta a dolog állásáról felvilágosítani. Chmielnicky úgy tett, mintha mindent elhitt volna, de fia, Timus, hadat vezetett apósa segílyére, s most a lengyelek és Rákóczy közt egyetértés jött létre a kozákok megtámadására. A háboru a kozákok kudarczával végződött, Timus elesett, Lupul menekült s a tatár chán által lánczokba verve küldetett Konstantinápolyba. Chmielnicky pedig mentegetődző követeket küldött Rákóczyhoz, hogy ő az egész dologban ártatlan, fia maga kezére dolgozott. — Rákóczy nem akarván vele szakítani, elfogadta mentségeit, sőt utóbb a nála lévő kozák foglyokat is kiadta; ezáltal az általa székébe ültetett Stephán vajdának állása meg lön szilárditva, Chmielnicky pedig kifáradva és megtörve az eddigi küzdelemben, teljesen az orosz czár alá adta magát s le is tette a hűség esküjét és ezzel közösen intézett támadást Lengyelország ellen.

E két ellenség ellen a lengyelek két szövetségest kerestek: az erdélyi fejedelmet s a tatár chánt. A tatár szövetkezett velök, de Rákóczy, bár fiának Ferencznek s Kemény Jánosnak 1654. derekán megkapta az indigenatust, jó szónál egyebet nem adott.

Ugyanazon időben a tatárok követei is sürgeték nála a frigyét s a segílyt, de egy véletlenül beállt körülmény a végelhatározást elhalasztatá vele. Máté, az oláh vajda meghalt s utódja Konstantin ellen, kit hasonlóan Rákóczy tett székébe, a személyiség feltámadt 1655-ben Rákóczy személyesen ment sereg élén Havasalföldre, leverte a lázadást, viszaültette Konstantint s a felkelők vajdáját, Hericzát, fogva vitte Fejérvárra.

Rákóczy most már a hatalom magas polczán állt; vazallja volt mindkét oláh vajda, udvara hemzsegett a lengyel, kozák, tatár követsé-

gektől, kik mindnyájan barátságát keresték; de ő ez idő szerint már magasabbra nézett.

Ez idétt híre járt, hogy az európai protestans hatalmak unióba készülnek lépni egymással, s a dolognak volt is némi valószínűsége. Svédország trónjára X. Károly lépett nagyratörő lelkével, fényes terveivel s még fényesebb tehetségekkel, melyekkel erőt, szilárdságot, megfontolást bámulatosan párosított. Anglia és Hollandia ez idő tájban végeztek be egy nagy háborút s nem volt-e valószínűség benne, hogy e két hatalom szívesen szövetkezik a protestans érdekek előmozdítására. Károlylyal, s hogy Brandenburg is, egy épen, mint Rákóczy országa, feltörekvő protestans állam, szívesen megragad egy oly tervet, mely állását a császár irányában kevésbé függővé teszi. Ha van alapja a hírnek, hogy ezek szövetkezni készülnek, miért ne ragadja meg ő is az alkalmat, kiterjeszteni uralmát?

1654. végén Schaum Konstantint kiküldötte végére járni, mi a való e hirben s azután felajánlani barátságát. Schaum 1655.febr. elején Stockholmban volt a svéd királynál, márczius közepén Flensburgban a dán királynál, áprilban a szövetséges belgák rendjeinél tolmácsolta ura izenetét és apr. 23-kán Londonba érkezett. Május 4-én fogadta a lord-protektor a Westmünsterben, hol Schaum a szokásos üdvözlő beszéd után átadta neki ura pontozatait. Mind a négy helyről oly leveleket hozott haza, mik nyilván mutatták, mily magas véleménynyel vannak ezek irói Rákóczy feltörekvő egyéniségéről; de haza hozta a meggyőződést is, hogy a tervezett protestans unió híre a pium desideriumok országába tartozik.

Ezalatt az oláhországi intervenció is bevégeződván, Rákóczy diadala hírével új követeket küldött ki Brandenburgba, Saxoniába s a visszatérő Mózsai István arról is meggyőzhette őt, hogy a fejedelmek emelkedését részvétellel tekintik.

Ekkor már Európa egy bonyolult és nagy háboru előestéjén volt.

Oroszország, mint a kozákok védura, szerencsés háborút folytatott Lengyelország ellen s Litvániában mind előbb-előbb nyomult. X. Károly svéd királyra nézve ez a dolog nem volt közönbös, mert ha Oroszország csakugyan a keleti tengerig hatol, ez rája nézve veszedelmesebb szomszéd lett volna mint Lengyelország, és azon fokban, a mint Oroszország szerencséje nőtt, öltött határozottabb alakot az ő terve is: megtámadni Lengyelországot. Hogy Rákóczyval s Brandenburggal, mint Lengyelország szomszédaival szövetkezik, arra korán gondolt; de ezeknek a dicsőségen kívül, hogy frigyestársai lehetnek, alig akart valamivel többet adni. A

lengyel király, Kázmér, eszélytelensége szolgáltatott neki okot a háborúra, s ő 1656. derekán váratlanul be is ütött seregével, s csakugyan a svédek és oroszok oly gyorsan nyomultak elő, — egyfelől Litvánia, másfelől Krakkó, Varsó oly gyorsan estek el, hogy Lengyelország a teljes feloszlás szélén állott.

Ekkor érkezett Kozakowszky, mint Potocky küldötte Rákóczy udvarába: »látván, — izente Potocky — mindenfelől ellenségnek árvizképen rájuk borulását,« mintsem svédet, muszkát uralnák, készebbek Rákóczyt tenni királyukká; de oly feltétel mellett, hogy rögtön küldjön segélyhadat.

Potocky annyira hive volt Kázmérnak, hogy Rákóczy ez üzenet komolyságában méltán kétkedett; belátta, hogy itt csak a segélyadás a fő, a korona pedig csalétek erre, s Kozakowszkyt Sebesivel visszaküldé Potockyhoz a dolog bővebb megbeszélésére. Sebesi október 10-én beszélt Potockyval, s már harmad nap kezét is adtak egymásnak; de mire Sebesi haza érkezett volna, már Potocky lerakta a fegyvert, s így az egész alkudozás az első egyezkedés határán túl nem lépett.

Lengyelország nagy része Károlyé volt már, s Rákóczy most Sebesit visszaindítá Lengyelországba, a svéd királyhoz, hogy ezt üdvözölje diadaláért, s ha lehet, bensőbb összeköttetést hozzon köztük létre. — Sebesi Varsóból ujonnan sietett a svéd király után s őt Thornnál november 29-én utólérte. Öt nap mulva feladta magát a város; december 6-án Károly kihallgatta Sebesit, Jakabfalvit, ki utána jött, s Kozakowszkyt. Két óráig értekezett velök, de végérvényesen még nem határozott, mert főgondja volt most a brandenburgi fejedelmet, ki irányában 8000 emberével ellenséges állást foglalt el, szövetségre kényszeríteni s e célból még az nap elindult, magával vive az erdélyi követeket. Károly most a diplomatiái téren épen oly nagy csatát nyert meg, mint azelőtt a harcz mezején; most már kiadta az erdélyi követeknek is a választ; állandó, szívélyes érintkezést óhajt a fejdelemmel; kész is szolgálni neki a császárnál, közbejárni a kozákoknál, de a 13 szepesi város kiváltására nézve nem adhat határozott választ, mert az ügyet még nem ismeri. Károly ekkor diadala tetőpontján állott; de az égen már komor felhők látszottak. Potocky viszapártolt tőle, a lengyelek nagyobb mérvű fölkeléseket indítottak, a király készüléteket tett Lengyelországba visszamenni bujdosásából s a Rákóczy-ház régi barátai ismét felajánlották Rákóczynak a koronát, trónkövetkezés alakjában helyezve azt kilátásba, de oly feltétellel, hogy vagy segélysereget, vagy pénzt küldjön rögtön nekik.

Rákóczy Mikest küldte Lengyelországba, nem ugyan tagadó válasszal, de mentséggel, hogy elfoglaltatása miatt hadat nem küldhet, s üdvözölni Kázmért, ki időközben csakugyan visszatért. Egy közbejött esemény azonban könnyen válságossá lehetett volna az alkudozásokra nézve; a Károlytól hazatérő Sebesit útközben elfogták a lengyelek, de ő ügyesen kigondolt mentségekkel, hogy a fejedelem csak barátait akarta biztosítani a svédek ellen -- kivágta magát s Kázmér a télen kezdett alkudozások folytatására Prasmowskyt és Silnickyt küldte Erdélybe, kik május 15-én Fejérvárra érkeztek. Ezek felajánlották a trónkövetkezőst neki vagy fiának, a 13 szepesi várost zálogul az adandó kölcsön fejében s azon ajánlattal, hogy fiát, Ferenczet a király és királyné is fiokká fogadják, csakhogy ez a katolikus vallásra térjen; hanem a két követ csak a királytól hozott felhatalmazást s nem egyszersmind a respublikától is, s ez elég ok volt arra, hogy Rákóczy hitét az ajánlatok összintéségében megingassa.

Különben is Rákóczy már ekkor más terveket forgatott agyában. A tavasszal töle Lucz Czeherinben járt, hogy erős és állandó barátságot és szövetséget kössön a hetmannel s az egész kozáksággal. Lucz visszatért a hirrel, hogy a hetman követeket fog hozzá küldeni s ez csakugyan meg is történt. Bruhowiecky János, a legkiválóbb a kozákok vándordiplomatai közül, késő tavasszal megjelent Rákóczy udvarában s a barátság és szövetség a kozákok s Rákóczy közt megkötetett. Alig hogy Sebesi haza érkezett a svéd királytól, s hozta ennek izenetét, hogy a svéd király szívesen látná, ha Rákóczy a kozákoknál, kikkel ő már különben is alkudozott, közbenjárna, hogy ezek vele frigyre lépjenek, megindította Rác Györgyöt Moldván és Kozákországon át az orosz czárhoz és Sebesit a hetmanhoz. Rác a czárt a táborban találta; ő már akkor megkezdte a háborut a svédek ellen; de az erdélyi követet nagy kitüntetéssel fogadta, s készségét ajánlá: Rákóczyval bővebben egyezkedni annak idejében Moskauban.

Jóval több sikerrel járt Sebesi. Ez Czeherinben nagy előzékenységre talált; az általa hozott pontokat szíves készséggel fogadta a hetman s a berendelt pulkovníkok egész csapata; Kovalowskyt és Chruzot Sebesivel visszaküldötték Erdélybe, hogy ott végleg formulázzák a pontokat s ezek tegyék le az esküt. Ekkor szept. elején egyszerre voltak Fejérvárott svéd, lengyel és kozák követek. Chruz és Kovalowsky megesküdtek s Ujlaki társaságában visszavitték a pontokat és Rákóczy hitlevelét. A lengyel követek azonban gyanakodni kezdtek, s Prazmovszky

félbeszakítá az alkudozásokat, de Silniczkyt még egy ideig ott hagyta: ki, a mennyire tehette, egy ideig még figyelemmel kísérte a svédekkel folytatott alkudozást, s azután belátva ottléte sikertelenségét, maga is visszament. A svédekkel nehezebben haladt a dolog, ez több időt kívánt.

Mert nem kevesebbről volt szó, mint Lengyelország felosztásáról. Károly nehezen szánta magát rá, hogy Rákóczynak egyebet, mint egy pár határszéli tartományt adjon; Rákóczy pedig sokat követelt. Skytte-Benedek, Károly egyik államférfia, már június 25-ről írta, hogy Károly el van határozva Lengyelország felosztására; Károly pedig egy szeptemb. 4-kén tartott államtanácsban kimondá, hogy ezt kell tennie, mert Rákóczy nagyon követelő, ő csak a maga érdekeit nézi.

A svéd követek: Welling és Sternbach gyakran és hosszan értekeztek Rákóczyyal, ki addig nem akart velek dönteni, míg Ujlaki meg nem érkezik a hetman s a kozákság menedékleveleivel s Ujlaki decz. végén érkezett meg és hozta magával a hetman és pulkovníkok által kiállított diplomát — s most már a Wellinggel és Sternbachhal folytatott alkudozások is véget értek; megkötötték a véd- és dacszövetség Rákóczyyal, melynek alapján ez, az adandó segélyért Veres-Oroszországot, Podoliát, Wolhyniát s az egész déli határon eső földet a Narewig és Bugig volt nyerendő. A szövetség-levele decz. 6-án iratott alá.

Ezzel meg volt kötve a szövetség Lengyelország felosztására, de a végzet nem engedte, hogy akkor teljességbe menjen. Oroszország minden darab földet, mely Lengyelországból más hatalom javára esett volna, úgy tekintett, mint az ő megrablását, s bujtogatva azon hatalomtól, melylyel száz évvel később maga osztotta fel Lengyelországot, fegyverszünetet kötött Lengyelországgal, s háborút kezdett Károly ellen; de Rákóczy, az oly sokáig óvatos Rákóczy, elvakulva, számba nem véve a tornyosuló veszélyeket, a lengyelek erősödését semmibe véve, a varsói csata eredményét kis fontosságú dolognak tekintve, beütött Lengyelországba s egész fényes seregét odaveszté. Még a kozákokkal való szövetsége is ellene fordult, Chmielniczky a legválságosabb percekben halt meg; eddigi barátja, Wihowszky, ellene fordult s három évig kellett trónjáért küzdenie, s végre is csatatéren dicsőséges halállal expiálta tévedéseit. Utolsó perczéig, éppen mint a csatatéren, oly rendkívüli tevékenységet fejtett ki a diplomácia terén is, de mind két helyt eredménytelenül. A legmagasabb polczról, melyen Erdély állt, a legmélyebbig látta sülyedni azt.

VI.

Igazgatósági ülés

1874. nov. 29-én.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

69. A folyó évi július 28-án tartott igazgatósági ülés már hitelesített jegyzőkönyve felolvastatván,

Tudomásul vétetett.

70. Olvasatott vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak 19536. sz. alatti leirata, melyben az Igazgató Tanács július 10-ki feliratára válaszolva, értesíti az elnökséget hogy az Akadémia palotájában elhelyezett országos Eszterházy-féle képtár tűzbiztosságba helyezése céljából eszközendő helyreállításokra szükséges költségek kamatainak fedezése végett a 10,000 ftnyi eddigi házbéren felül 5000 ftot, a fűtési szerkezet felállítására fordítandó költségek kamatai és törlesztési részleteinek fűdözése céljából pedig további 1000 ftot vett fel az 1875-ki tárcza költségvetésébe, s azokat, törvény általi megállapításuk után, annak idejében, ki fogja rendelni.

Bár az Igazgató Tanácsnak folyó é. július 28-i üléséből a 62. jegyzőkönyvi pont értelmében tett fölterjesztésére a nmélt. közoktatási miniszter urtól válasz nem érkezett: miután a jelen országos körülmények közt annak újabb sürgetése eredménytelennek mutatkozik, az Igazgató Tanács jelen leiratot köszönettel tudomásul veszi.

71. Ugyanazon kir. minisztérium értesít a m. k. közmunka és közlekedési minisztérium átiratáról, hogy a kir. mérnöki hivataloknál foglalkozó egyes műszaki tisztviselők, az ezeket igénybe venni kívánó hatóságok által, ne személyükhöz, hanem az illető mérnöki hivatalokhoz intézett megkereséssel vétessenek igénybe.

Eset az Akadémiánál eddig nem fordulván elő: tudomásul vétetik.

72. A főtitkár bemutatja néh. Jakabffy Gergely végrendeletének a pesti kir. törvényszék által áttett kivonatát, melyben az Akadémia részére 1000 frt hagyomány tétetik, s melyet már a végrendelező fia, Jakabffy István úr, be is fizetett az Akadémia pénztárába.

Jelenti továbbá, hogy ugyanakkor Jakabffy István úr, a maga részéről 100 o. ért. frtot oly módon tett le, hogy ugyanannyival kész haláláig, vagy a míg a 100 ftnak tökéjé le nem teszi, járulni az Akadémia kiadásaihoz.

Köszönettel tudomásul vétetvén, különösen Jakabffy István úr adományáért és évenkénti ajánlataiért kifejezendő léssen az Igazgató Tanács köszönete; oly módon azonban, hogy miután itt lényegben egy 2000 ftos alapítványról van szó: Jakabffy úr kéreessék fel rendes alapító levél kiállítására, s e végett az Akadémia ügyésze tegye érintkezésbe magát az alapító úrral.

73. Az abrudbányai kir. törvényszék megküldött végzése Zalathnán elhunyt rom. kath. plébános Recker András 200 frt hagyatéka tárgyában az Akadémia alapítókéjére

Áttétetik a szükséges lépések megtétele végett az Akadémia ügyészéhez, egyzersmind a magyar földhitelintézet is értesítendő levén.

74. Szintén a verebi kir. járásbírósnál néh. Barlaughy László hagyatékáról felvett jegyzőkönyv is, ki a M. T. Akadémiának ezer osztr. ért. forintnak évenkénti 5% kamatját hagyományozta,

Akadémiai ügyész úrhoz tétetik át az alapító levél kieszközlése s az alapítvány törvényszerű biztosítása végett; egyúttal a magyar földhitelintézet is értesítettven.

75. Az Akadémia II. osztálya kéri, hogy Matlekovics Sándor l. t. dicséretet nyert és az Akadémia által kiadatni határozott Dóra-féle pályaművének írói tiszteletdíja és nyomtatási költsége a f. évre felvett általános nyomtatási költségből fedeztessék.

A mennyiben e rovat még fedezetet nyújtana, a kért kiadás utalványozható, illetőleg a jövő évre felveendő.

76. A főtítkár jelenti, hogy Fogarasi János r. tag úr, még f. évi július 1-jén kelt sorai kíséretében, a Nagy-Szótár szerkesztéseért járó 1000 frt fizetésre vonatkozó földhitelintézeti könyvecskét hozzá beküldötte, miután, úgymond, a Szótár bevégeztetvén, díja is megszűnt.

Minthogy Fogarasi úr rendes tagi 500 ezüst (525 o. ért.) forint előbbi fizetéséről csak azon időre mondott volt le, míg a Szótár-szerkesztői fizetést húzza: természetesen, hogy rendes tagi fizetése 1874. július 1-vel újra életbe lépett; miről a m. Földhitelintézet s Fogarasi r. tag úr is értesítendő. Egyszersmind köztudomású lévén, hogy Fogarasi úr a szótári pótló kötet szerkesztését is szíveskedett magára vállalni: az Akadémia I. osztálya nyilatkozatra kéretik az iránt: nem lenne-e méltányos ez újabb fáraozását az egész 1000 frt fizetés további meghagyásával viszonzni.

77. Az országos m. képzőművészeti társulat igazgató-választmánya azon okból, hogy az akadémiai palotában bérelt helyiségeinek kiállítási czélokra szolgáló részét a nyári félév alatt az építkezések miatt nem használhatta, kéri a nyári két évnegyed fejében a társulat által előlegesen lefizetett házbérből 600 frtnak visszafizetését.

A kérelem méltányosnak találtatván, az elnökség felhatalmaztatik, hogy a pénztári könyvek megtekintése után a mondott két évnegyedet visszautalványozhassa, illetőleg a talán esedékes, de még be nem fizetett újabb évnegyedi részletbe betudhassa.

78. Özvegy Kralovánszky Györgyné, szül. Kiss Etelka asszony folyamodik engedélyért, hogy a néhai férje nevére telekkönyvezett — királyutczai 65/676. számú házat, saját nevére telekkönyvileg átíráthassa, és mint magától értődik, a székelialapra tett 10,000, s a végrendelet 18. a) pontja szerinti 20,700 frtot, — melyekre nézve halála után nyílik meg az örökösödés — az átíratáskor telekkönyvi bekebelezés által biztosíthassa.

Kiadatik az akadémiai ügyész úrnak, hogy a magyar földhitelintézethez áttett végrendelet megvizsgálása után ez ügy iránti véleményes javaslatát a közelebbi ülésre terjeszsze föl.

79. Rudas János, budapesti m. kereskedelmi és váltótörvényszéki végrehajtó, Mandel Adolf és Ehrenwald Henriknek Gneiszt F. elleni 1882 frt és 1183 frt 10 kr o. ért. váltó-perében, nevezett Gneiszt Ferencz alperesnek az Akadémiánál levő követelését letiltja.

Kiadatik az akadémiai ügyész úrnak, hogy a követelés és letiltás jogossága felől kellő tudomást szerezvén, a jövő ülésre tegyen e tárgyban jelentést; addig is az elnökség Gneiszt Ferencz részére minden utalványozást függeszsen fel.

81. Az Akadémia szolgaszemélyzete drágasági pótlékért esedezik.

Mind a hét folyamodónak külön-külön 25 frt utalványoztatik.

82. Horváth Mihály igazgató tag beadja kimerítő jelentését Emich Gusztáv követelése tárgyában, melyek megvizsgálására a juniusi igazgatósági ülésből felkérte. A vizsgálat végeredménye az, hogy a követelt 3250 frt 18 kr, a részletes kimutatás szerint, 1887 frt 7. kr. összegre szállítattott le; s e leszállításba Emich úr is belenyugodott.

A kiküldött igazgató tag úrnak, szíves és fáradságos eljárásáért az Igazgató-Tanács köszönetet szavazván: egyszersmind a leszállított 1887 frt 7 kr-nak kifizetését, a »rendkívüliekre« felvett kiadási rovatból elrendelte, s az elnökséget annak utalványozására felhatalmazta.

83. Csengery Antal másodelnök úr jelenti, hogy az a bizottság, mely az akadémiai bérláznak a bérlőtől átvételére ki volt küldve, e küldetésében a hely színén eljár, s a bérházat az időközben elhunyt bérlő örököseitől átvette, a szükséges javítások iránt intézkedett s most a lakbérlok egyenesen az Akadémiának fizetik illetményeiket.

Köszönettel tudomásul vétetett.

Harminczharmadik akadémiai ülés.

1874. nov. 30-án.

Összes ülés.

Nagymélt. gr. Ló n y a y Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

261. Keleti Károly lev. tag emlékbeszédet mondott néhai Quetelet Adolf külső tag felett.

Értekező előadván, hogy Baco óta az inductio módszer alapján halad a legtöbb, főleg társadalmi tudomány s mindenek fölötte a statistika, egy az e téren küzködők közül egy fejjel kimagasló herosként említi Quetelet-t.

Elmondja ezentúl mennyire nehéz a feladata ünnepelni oly férfit Magyarországon, ki a statistikai munkálkodás terén szerezte dicsősége legszebb babérait, holott itt a statistikát fényezésnek tekintjük s tekintjük akkor és vonjuk meg tőle működése lehetőségét, mikor a világ legkitünőbb szakférfiait az 1875-ki statistikai kongressusra Magyarország fővárosába hívjuk meg vendégül.

Ezután bemutatja Quetelet-t (Lambert, Adolphe, Jaques) mint a brüsseli királyi észlelde igazgatóját, a belga tudományos és művészeti akadémia örökös titkárát, a királyi központi stat. bizottság elnökét, a

brüsseli királyi könyvtár igazgató tanácsának alelnökét, az orvosi akadémia tiszteleti tagját, a katonai iskola volt tanárát, Belgium irodalmi, tudományos meg művészeti társulatai legtöbbjének, számos külföldi tudományos társulatnak (köztük a magyarnak is) tagját.

Már csak abból is, hogy ennyi tiszteletet viselt — mond értekező — kiviláglik, mennyire kitűnő férfiúnak kellett lenni az ünneplendőnek, mi még fokozódik, ha elgondoljuk, hogy mind e tisztelet kiválóan, hiven be is töltötte.

Quetelet Gandban született 1796. febr. 22-én, 18. éves korában már a matematika tanára volt; 23 éves korában nyerte a tudori oklevelet a Vilmos király által állított egyetemen; 24 éves korában tagjául választotta a brüsseli akadémia, melynek később harmadfél éven át 1832. májustól 1834. novemberig elnöke, utóbb halála napjáig örökös titkára lett. Tanári tulajdonait honfitársai rendkívül dicsérik s azokat 8 évig a brüsseli Athenaeumban, utóbb a katonai intézetben érvényesíté. 1824 és 32 között adta ki Garnier-vel együtt a: »Correspondance mathématique et physique« című folyóiratot.

Mint az észlelde igazgatója három sorozatban indított meg számos csillagászati észleletet 1837-ben, 1848-ban és 1857-ben, a mely utóbbit, 10,000 csillagra tervezve, 17 év óta Quetelet fia Ernő folytatja szakadatlanul.

Mielőtt Quetelet egészen a statistikának szentelte magát, melyet közvetlenebb gyakorlati hasznúnak tekintett a pusztán matematikai problémák megoldásánál, behatóan foglalkozott a meteorológiával, de előbb megírta becses művét: »Histoire des sciences mathématiques chez les Belges«. A gyakorlati hasznót értekező külön látja kiemelendőnek, mert a meteorológiai észleleteket illetőleg ma már senki se vonja kétségbe, pedig találkozott Belgiumban is annak idején országos képviselő, — és éppen Quetelet emlékével kapcsolatban említik ezt fel — ki visszautasítá a belga észlelde költségeinek megszavazását, »mely observatorium — szerinte — sok pénzbe kerül és semmire sem megy, még arra sem, hogy előre megjósolja az időt.«

Itt értekező tartózkodik minden kinálkozó vonatkozástól, de megjegyzi mennyire nem szokott a tudomány közvetlenül válaszolni azon gyakran idéltlen kérdésekre, melyek bennünket oly közlelről érdekelnek. De keresve keresik rájuk a választ, a többek közt nevezetesen a statistika is, mely ugyan szintén nem tudja előre megjósolni az időt, de figyelmezteti az egyeseket s figyelmezteti a kormányokat, hogy mi fog a bemutatott észle-

letek folytán bekövetkezni s mit kell tenniök, hogy a szigorú törvénytársaság látszatával bíró események, okszerű intézkedések által a társadalom javára megváltoztassanak.

Kimutatván a statistika fejlődésének állapotát azon korban, midőn Quetelet nagyszabású működését e téren megkezdte, bemutatja főművét: »Physique sociale, ou essay sur le développement des facultés de l'homme«. Az első kiadás 1835-ben jelent meg Párisban, a második 1869-ben s ezt Quetelet a hollandi kongresszuson egybegyűlt tisztelt kartársainak — értekező büszkeséggel mondja nekünk — ajánlja, mert Hágában Magyarország is képviselve volt.

Quetelet céljai, munkájának iránya, a tudomány általános állapota és saját művének szelleme megismertetése végett közli értekező a második mű elé nyomtatott dedicatiót, melyben Qu. maga elmondja mi volt a statistika, miként fejlődött az a tudományokat előmozdító britt társulat gyűlése óta Cambridgeben 1833-ban, miként működött erre közre Malthus, Babbage, Drinkwater stb., hogy találkozott a csak is a matematikai statistikát elfogadó angolok s a pusztán gyakorlati statistikával foglalkozó nemzetközi kongresszus közös téren, mely előadást szerző így végzi: »Minél inkább mélyed a tudomány, mely a földet bevilágítja, annál inkább fog csodálatos szabátosságot alkotni ott, hol nem véltünk egyebet látni a véletlen játékánál. Ez által visszaadjuk az isten mindenhatóságának azon bölcs befolyást, mely őt illeti, nemesen használván fel csakis azt, melyek nekünk megmaradt.«

Válogatott szerény szavaknak jellemzi ezeket értekező, melyek hallatára szinte nehéz elgondolnunk a nagy forradalmat, mit Quetelet munkálkodása előidézett. Mert ha Willerwé és Guerry, részben talán az ő Süssmilch is, egyben másban megelőzték, mégis Quetelet-t kell elfogadnunk a moralstatistika — mit értekező inkább bölcsészeti statistikának szeretne czímezni — megalkotójául. Az ezzel foglalkozó angolok J. St. Mill, Buckle és Cornwall Lewis csak Quetelet-t után indultak meg, Franciaországban csak később emelkedtek érvényre, Németországban pedig a gondolkodók és bölcselek e kiváló hazájába Wagner hozta be ugyancsak Quetelet nyomán, mit maga beismer »Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkürlichen Handlungen stb.« című művében.

Hogy Quetelet helyesen fogta fel a »szabályszerűséget« s korán sem tagadta ezzel az emberi szabad akaratot, erre értekező idézi Oettingert, a legélesebb s legbehatóbb bírálót, ki »Sozialethik és

Moralstatistik» című munkájában teljesen igazságot szolgáltat Quetelet-nek. Ezt értekező annál inkább véli kiemelendőnek, mert sokan, a többek közt Buckle is visszaéltek a Quetelet tekintélyére való hivatkozással ép ellenkező állításaiknál. Hangsúlyozandónak véli továbbá annál inkább, mert Quetelet nyomában egész irodalom támadt, mely félreértve vagy balul magyarázva mestere fölfedezéseit, végére nem járva a dolognak, csakis a látszólagost kapta ki nyomozásai eredményéből s új világrendet akar alkotni, mely az emberi szabad akarat teljes tagadásával a fatalismusra vezetne. Ez új tan pedig hazánkban is kezdi felütni fejét, támogatva kevesebb talentum, mint hangzatos nagy szavak által, melyektől isten óvjon, hogy hatásuk legyen. Mert, ha indolens, fatalismusra hajló népességünknek még a tudományból is fegyvert akarnak kovácsolni a sorsszabta büntények igazolására, akkor tegyük le államiségünkéről s várjuk be ölbe tett kezekkel, míg valamely más titokszerű hatalom végrehajtja velünk az egyedül tőlünk telő cselekvényt, a — lemondást.

Ezek után áttér értekező Quetelet többi életére, műveire; emliti a »Lettres sur la théorie des probabilités-t, melyeket Qu. mint I. Lipót belga király fia tudományos tanulmányainak vezetője egyik ott tartózkodó szász-koburgi herceghez írt volt. Emliti a »Statistique internationale» címűt, melyet Qu. Heuschlinggel egyetemben adott ki, meg akarván ezzel előzni a stat. kongresszusok későbbi működését.

Azután példákat mutat be értekező Qu. tanulmányaiból »sur l'homme moyen«, a népesedési mozgalomból, a házasságok szaporaságáról, a szinműtermelésről stb. s áttér Queteletnek működésére a nemzetközi kongresszusokon. Itt ismerkedett meg értekező személyesen a statistika nagymesterével, Hágában, 1869-ben, hol Qu. kinek társaságát koronás fők és a tudomány elismert tekintélyei keresték, egy egész estét töltött önszántából Magyarország képviselőinek társaságában: rokonszenves halk hangjával magyarázgatva a statistika legnehezebb problémáit, örökifju szemének vidor szikrázata által áruolván el, ha oktató szavai egy-egy élénkebb észrevételre buzdíták hallgatóit; keserűség nélkül panaszolva, hogy tudományos buvárlatait, irányát, eredményét gyakran és sokan félreértik és félremagyarázzák.

Előadja mily élénken üdvözölte Qu. a hágai kongresszuson elhatározott munkavállalást a nemzetközi statistika megalkotása végett, szomorú lemondással említvén, hogy neki e dicső feladatból végrehajtani való már

nem jutott. Említi, mily komolyan küzdött Qu. az ellen, hogy Amerikába menjen a legközelebbi kongressus s mily nagy része volt tekintélyének abban, hogy Budapest választassék, kimutatván mennyi teendőjük van e kongressusoknak még Európában s hogy ezeknek egy polgárosodott államot kell keresniök, székhelyet nemcsak a kongressus de az ezt követő állandó bizottság elnöksége számára is.

Elmondva végül, mily melegen emlékezett meg értekezőtől való bucsuzásakor Qu. Magyarországról, nem ámitván magát, magas koránál fogva, azzal, hogy kongressusunkat még meglátja, de őszintén méltatva Magyarország politikai és tudományos törekvéseit, és említvén, mennyire fogjuk nélkülözni az ő *doyent* a budapesti kongressuson, idézi végül *Putzeys* a belga stat. bizottság tagjának szavait; melyeket ez *Quetelet* temetésekor mondott: » . . . A kongressuson, mint mindenütt másutt is, szerény volt e tudós és jóakaró; erős meggyőződésű, de tisztelve a mások meggyőződését, még ha meg támadta is; mindig nyugodt s kikerülve mindent, mi elleneit sérthette volna. Mint a tudomány emberét csodáltuk; mint a politika emberét tiszteltük; mint magánembert szerettük. Elhagyván e földet, azon öntudattal távozhattott, hogy tisztességgel futá meg hosszú pályáját és meggyőződve lehetett arról, hogy mély sajnálkozásban hagyta mindazokat, kik utána maradtak.«

Ez őszinte és mély sajnálkozáshoz — fejezi be értekező — mi itt a távolban is méltán csatlakozhatunk, mert *Quetelet* nemcsak Belgiumé volt, ő a nemzetközi tudományé vala és általa mindnyájunké.

262. Vallás- és közoktatási miniszter úr megküldi La Roncière le Noury altengernagynak, mint a francia földrajzi társulat elnökének, az 1875-iki nemzetközi congressusra vonatkozó két nyílt levelét az illetőknek leendő kézbesítés végett.

A levelek czímeiből az lévén sejtethető, hogy mindkettő az Akadémiának volt szánya, tudomásul vétetett.

263. Az I. osztály jelenti, hogy nov. 21-diki értekezletén tárgyalatott Rápolyt Károly úrnak az osztályhoz áttett levele, ki egy készülöben levő munkáját »A magyar nyelv teljes rímisztára«, ajánlja fel megvétel végett, vagy legalább segélyt kér folytatására. Minthogy az Akadémia csak kész munkákat szokott elfogadni bírálat és esetleg kiadás végett; minthogy továbbá egy ily rímisztár nem tudományos munka: az osztályértekezlet az ajánlat visszautasítását javasolja.

E szerint az ajánlat nem fogadtatik el.

264. Olvastatott a Czuczor-Fogarasi szótári érem tárgyában kinevezett bizottság jegyzőkönyvi jelentése, mely szerint a bizottság, a július 1-i ülésszerű felhívására, újra megfontolván, mennyire kelljen arra törekedni, hogy az ily monumentális emlékeken az arab számokat elkerüljük, — magának a változtatást indítványozó Toldy

Ferencznek beleegyezésével elhatározta, hogy a többi megmaradván, az előlapon csak a szerzők nevei, minden évszám nélkül álljanak; a hátlapon pedig az írás így szerkesztesség:

A
MAGYAR NYELV
SZÓTÁRA
BEFEJEZÉSÉNEK
EMLÉKEÜL
A M. TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
MDCCCLXXIV.

Helyesléssel fogadtatott.

265. A belga királyi Akadémia egy aláírási ívet küld a Queteletnek Brüsszelben állítandó emlékre.

Keleti Károly levelező tag felszólalására ez ügy a jövő évi nemzetközi statisztikai congressusig, mely Quetelet emléke iránt is határozni fog, függőben hagyatott.

266. Az északi-sarki expeditio bizottsága köszöni az expeditio tagjainak Budapesten az Akadémia részéről is szíves fogadtatását.

Tudomásul szolgál.

267. Ribáry Ferencz tanár úr az Akadémia óhajtatásának is megfelelőleg, egy aegyptológiai munka megírására vállalkozván, kéri az Akadémiát, hogy az erre vonatkozó drágább munkákat könyvtára számára hozassa meg.

Kiadatik a könyvtári bizottságnak, hogy a Ribáry úr kijelölése szerint, az e szakbeli jelesb külföldi munkáknak, időről-időre s a könyvtár pénzbeli erejéhez képest való megszerzése iránt intézkedjék.

268. Dr. Arenstein József lev. tag az oktatásügyre vonatkozó nyomtatványokat egy ládában megküldvén a másodelnök úrnak szabad rendelkezésre, másodelnök úr pedig az Akadémia könyvtárának adván,

Mindkettejüknek kifejezendő az Akadémia köszönete.

269. A főtitkár figyelmeztetésére

Az osztályok felhívtak, hogy 1875-re szóló költségvetéseiket decz. végéig készítsék el és adják be.

270. A főtitkár az 1875-re szolgáló akadémiai üléssort bemutatja.

Elfogadtatott, azon változtatással, hogy a Karácsonyi-pályadíj odaitélése végett márczius 31-re tűzött összes ülés átteendő april 5-re.

271. A rotterdami németalföldi tud. társaság 27 pályakérdést tűz ki a kísérleti philosophia köréből.

Tudomás végett a III. osztályhoz tétetik át.

272. A harlemi »Société Hollandaise des Sciences« némely kiadványait megküldvén, csereviszonyt kér.

Kiadatik véleményre a könyvtári bizottságnak.

273. A »Fondation de P. Teyler van der Hulst« című harlemi intézet, szintén most első ízben, megküldi némely kiadványait.

Véleményadás végett szintén a könyvtári bizottsághoz teendő át.

174. A késmárki ev. lyceum és a genfi »Société de Physique« köszönő levelet, illetőleg elismerést küld az Akadémia kiadványairól.

Tudomásul szolgál.

275. Fraknói Vilmos r. t. s a II. osztály titkára bemutatja az Akadémia kiadásában épen most megjelent I. kötetét a Magyar Tudományos Repertoriumnak, — mely egyszersmind a történelmet és annak segédtudományait tárgyzó I-ső osztálynak I-ső kötetét teszi. Kiemeli, hogy e munka létrehozásában Szinnyei József buzgó és fáradhatlan munkássága volt a főtényező.

Örvendetes tudomásul szolgálván, Szinnyei József úrnak kifejeztetik az Akadémia elismerése.

276. Végül a főtitkár bemutatja a közelebbi összes ülés óta a könyvtár részére beküldött könyveket. Jelesül érkeztek

I. Testületektől:

Deutsche Morgenländische Gesellschaft. Leipzig. Zeitschrift. XVIII. B. 2—3. H. Société Hollandaise des Sciences. Harlem. a) Natuurkundige Verhandeligen. 3-me Sér. Tom. II. Livr. 1. b) Archives Néerlandaises. Tom. IX. Livr. 1. 2. 3. c) Programme pour l'année 1874.

Fondation de P. Teyler. Harlem. Archives du Musée Teyler. Vol. I. II. III.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1874. Nr. 21. 22—23.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Verhandlungen. 1874. Nr. 12. 13. b) Jahrbuch. XXIV. B. Nr. 3.

Institut Archéol. Liège. Bulletin. Tom. XII. Livr. 1.

Société Nationale des Sciences Nat. Cherbourg. Mémoires. Tom. XVIII.

Société de Physique et d' Hist. Nat. Genève. Mémoires. Tom. XXIII. P. II.

Kön. Bayerische Akad. der Wiss. München. Sitzungsberichte der Philos. Philol. und Hist. Cl. 1874. 4. H.

K. k., Statistische Central-Commission. Bécs. a) Ausweis über den auswärtigen Handel der Öster. ung. Monarchie im Jahre 1873. b) Mittheilungen. XX. Jahrg. 6. H. c) Statist. Jahrbuch für 1872. 3—4. H. für 1873. 9. H.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. Zeitschrift. IX. B. 4. 5. H.

Nemzeti Könyvtár. Athéne. a) Krisis tou Boutsinaiou Poietikou Agonos. 1874. b) Archaiologike Ephemeris. Per. II. Teuch. 17. c) Cmnos: Über Numerirungs-Systeme für wissenschaftlich geordnete Bibliotheken. d) Soutzo: Discours à l'occasion de la pose des fondements du Zappion. e) Logos ekphonetheis etc. 22. Okt. 1872. f) Logos kat' entolen etc. 30. Januar 1874. g) Logos ekphonetheis etc. 23. Okt. 1873. h) Ta kata ten 33. prytaneian etc. upo Euth. Kastarchi. i) Engrapha etc. ton ekboladon kai skotion Laurion.

Orsz. képviselőház elnöksége. Budapest. a) Államköltségvetés az 1875. évre. 22. füzet. b) Képviselőházi Jegyzőkönyv és Irományok 1872^{2/5}-ről. c) Az 1869—72. országgyűlés képviselőháza irományainak Tartalom-mutatója. d) Magyar Statist. Évkönyv. II. évfolyam.

Orsz. Stat. Hivatal. Budapest. Hivatalos Stat. Közlemények. VII. évfolyam. 3. 4. füzet.

M. k. bányász és erdősz Akadémia Igazg. Selmecz. Kerpelyi: A vaskohászat gyakorlati és elméleti kézikönyve. II. köt.

M. k. igazságügy-minisztérium. Budapest. A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és a vétségekről.

Középtanodai tanárképezde Igazg. Budapest. A m. k. középtanodai tanárképezde órarendje 1874/5. tanév első felére.

Ref. collegium Igazg. Sz.-Udvarhely. A sz.-udvarhelyi ref. collegium Értesítője az 1873/4. isk. évről.

II. Magánosoktól:

Gr. Károlyi Tibor. Mácsa. Quinet : A forradalom. I. II. köt.

Ch. E. De Ujfalvy. Paris. a) Revue de Philologie et d' Ethnographie. Tom. I. Oct.—Dec. b) Cours complémentaire de Géographie et d' Histoire de l' Asie centrale et orientale.

Szigligeti Ede l. t. Budapest. A dráma és válfajai.

Pietro Ellero. Bologna. Opuscoli Criminali.

B. P. Hasdeu. Bukarest. Istoria Critica a Romanului. Vol. I.

Sóskúti Tárnok Alajos. Nagy-Kanizsa. A Batthyányi hercegi s grófi nemzetség leszármazása.

Alfredo Reumont. Bonn. Dei tre prelati ungheresi.

Csink János. Eperjes. Leitfaden für den Unterricht in der Geographie 5. 6. Kurs.

III. Köteles példányok:

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Petőfi Sándor költeményei. b) Magyar Statistikai Évkönyv. II. évfolyam. c) Törvényjavaslat a kir. közjegyzőkről. d) Ügyvédek zsebnaptára 1875-re. e) Castelar : Egy szív története. I. köt. f) Kármán : Magyar olvasókönyv. I. II. Rész. g) Heinrich : Német olvasókönyv. I. II. Rész. h) Ouida : Cigarette. I. II. köt. i) Lampel szótárgyűjteménye. I. szám. k) Magyar mérnök és építészegylet közlönye VIII. köt. 8. 9. füzet. l) Kriesch : Die Elemente der Naturgeschichte. m) Bartal és Malmosi : Latin gyakorlókönyv. n) Bartal : Latin mondattan. o) Sajóhegyi : A vegytan elemei. p) Kriesch : A természetan elemei. q) Hunfalvy János : Kis földleírás. r) Századok. 1874. 8. füzet. s) Weiss : A nemzetgazdaságtani eszmék. t) Nemzetgazdasági Szemle. I. köt. 3. füzet. 2 péld. u) Hasonszenvi Lapok. 1874. 10—14. szám. x) A Kisfaludy Társaság Évlapjai. IX. köt. y) Elliot : Middlemarch ; tanulmány a vidéki életből. I. II. köt.

Franklin társulat nyomdája. Budapest. a) Horváth Mihály : Magyarország történelme. VII. VIII. köt. b) Döntvénytár. I—II. VIII. IX. X. XI. folyam. c) György : Angol államférfiak és szónokok a jelenkorból. d) Szvorényi : Magyar irodalmi Szemelvények. I. II. Rész. e) Ballagi Mór : Német-magyar pótszótár. f) Szeniczey : A magyar csödtörvény és csödeljárás. g) Schilling : A bölcsészeti jogtudomány kézikönyve. h) Dr. Bozóky : A római jog pandektáinak tankönyve. i) Purjesz : A kórisme megállapítására szükséges vizsgálati módszerek. k) Ugyanaz : A különös kór- és gyógytan kézikönyve. l) Dr. Perlaky : Népszerű szőlőszeti és borászati kézikönyv. m) A természet könyve. 1. 2. füzet. n) Kerékgyártó : Magyarország történetének kézikönyve. VII. Rész. o) Organisation des hauptstädtischen Municipiums Budapest. p) Fraknoi : Melanchtons Beziehungen zu Ungarn. q) Ábrányi : Elméleti és gyakorlati összhangtattan. I. kötet. r) Enderes : Federzeichnungen aus der Thierwelt. s) Szeniczey : A magyar váltó- és kereskedelmi törvény.

Ref. főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Két válság egymás után. b) A kandalló előtt. c) Couvray : Faublas lovag kalandjai. d) Nagy-enyedi Naptár 1875-re. e) Erdélyi Képes Naptár 1875-re. f) Erdélyi nagyobb képes Naptár 1875-re. g) Erdélyi Muzeum. 1874. 8. sz. h) Első Értesítő a kolozsvári középtanodai tanárképezdéről. i) Harmadik Értesítő a kolozsvári állami tanítóképezdéről.

Kovács Mihály nyomdája. Rozsnyó. a) A tiszai ág. ev. egyházkerület közgyűlésének jegyzőkönyve 1874. jul. b) Isk. Értesítő a rozsnyói ág. hitv. kerület nemzeti főgymnasiumáról 1873/4-ről. c) A rozsnyói r. kath. főgymnasium Értesítője 1873/4-ről.

Filtsch S. nyomdája. Nagyszeben. a) Istoria Patriei. b) Amiculu Poporului.

Görög-kel. érseki nyomda. Nagy-Szeben. a) Protocolulu Sin. Archidiec. din Transilvania. 1874. b) Protocolulu Sin. Eparch. Caranseb. 1874. c) Calendariu po 1875.

IV. Saját kiadásbeli munkák :

- a) Archaeologiai Értesítő. VIII. köt. 12. sz.
- b) Történelmi Tár. XIX. kötet.

A
MAGYAR TUDOM. AKADEMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harmincznegyedik akadémiai ülés.

A III. osztály kilenczedik ülése.

S z t o c z e k J ó z s e f r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

1874. decz. 7-én.

278. »Tanulmány a régi zsidók orvostanáról.« Dr. Rózsay József lev. tagtól.
A tanulmány következő:

A zsidó orvostan, azaz a biblia és talmud orvostana, sok tekintetben érdeket kelthet. E nemzet orvosai mindig nagy befolyással voltak nem csak felekezettökre, hanem más nemzetekre is. Érdekes e tekintetben Draper véleménye: »A zsidók orvosai — úgymondja — az arabokkal tudományt közöltek, minthogy igen számos kalifával titkos és személyes összeköttetésben voltak és a hatalom e középpontjából az összes szaraczen mozgalomnak ők kölcsönözték a szellemi jelleget. Hasonló lett az európai zsidó orvosok befolyása, miben azon körülmény segítette őket, hogy vallásukban, mint a szaraczénusok, unitarismust vallottak. A héber orvost a köznép bámulattal, félelemmel és néha gyűlölettel tekintette.«

Tárgyunk: a zsidó orvostani irodalom és történet, e nemzet makrobiotikája, diatetikája, államgyógyászata, törvényszéki orvostana, a régi zsidók kórtana, sebeszete, gyógyszeriana és gyógytana.

A biblia és talmud orvostana bő irodalommal dicsekszik. Kútforrások: a két szövetség könyvei, a talmud, a kabbalistikus irodalom és ezek értelmezői, azonkívül Herodot, Theophrastus, Hippokrates, Diodorus, Strabo, Plinius, Celsus, Tacitus és többen. Az értelmező iratok közt legnevezetesebb Maimonides »Jad hachasaka« című munkája, továbbá Lundt, De Witte, Rosenmüller, Philippow, Cremot s. t. b. újabb időben különösen *Wunderbar* nagy munkája. A zsidó orvostan történelme célszerűen három korszakra osztható, a bibliai, talmud-előtti és talmudbeli korszakra. Kezdetben a zsidó nép ugyanazon fejlődésnek indult, mint más népek hasonló körülmények között. Ábrahám ékköve nem egyéb, mint fetis, talizmán, mely bizonyos föltételek alatt segít. A körülmételés, mint szerződés a különben talán roszakaratu istenséggel, és e műtét utóbánás módja már is bizonyos sebeszi ismereteket árul el. Jakab idején a gyógyászat némikép már mint művészet szerepelt és némely azon korra vonatkozó bibliai helyből kivehető, hogy akkor már léteztek héber babák. De valódi észszerű gyógyászat csak Mózes fölléptével kezdődhetett.

Salamon királylyal e tudomány új lendületet nyert. E híres királynak kiterjedt természettudományi ismeretei voltak. Ismerte a természetes gyógyhatányokat, étrendjében bizonyos szabályokat követett. Utána a próféták gyarapíták a gyógytant, kik közt különösen Elischának volt nagy hire. A Jeruzsálem pusztulását megelőző kor szintén számos híres orvost mutat fel, ilyen Thendas, Chanina ben Dösa, Tobia, Elischa, Ismael, Mar Samuel abba hacohen, Chanina ben Chana, Abbaji, kik orvosi műveket is adtak ki, de ezek elvesztek és emlékek csak egyes idézetekben maradt fenn.

A talmud korszakába az orvosok rophe czimmel voltak felruházva, és ezek bel- és külgógyászattal foglalkoztak, de e mellett uman czimű sebészek is voltak, kik érvágást, csonkításokat vittek véghez, valamint körülmetélést is végeztek. A helybeli beth din nevű hatóság ellenőrizte az orvosok működését és e hatóság adott egyszersmind engedélyt orvossebészi gyakorlatra. Az orvosok nagy tiszteletben részesültek, véleményök kétes esetben a vallási szertartásokban is nyomatékos volt, különösen életrendi kérdésekben. Szombaton műteni vagy orvosi szereket rendelni nemcsak szabad, de szükség esetén parancsolva is volt az orvosoknak.

Az élet hosszabbítására az izraeliták sokféle törvényt alkottak, melyek többnyire a vallás körét is érinték. Igen szép e tekintetben Salamon király allegoricus összehasonlítása az ifjuság és vénkor között. — A talmud életrendi szabályai igen számosak. A tiszta levegőt és általában a tisztaságot az izraeliták hatályos eszköznek tartották az egészség fenntartására, és azért szellőzésre és fürdőkre különös figyelmet fordítottak. A rendes kiürítések szükséges voltát számos talmudbeli hely fejtegeti. Mózes törvénykezése sok törvényt tartalmaz, melyek az egyiptomiak és kanaaniták kicsapongásaival ellentétben az izraeliták physikai és erköcsi javát czélozzák. Így pl. a nemi közösülésre számos törvény vonatkozik. A talmud pedig a testmozgásra, a kedélyi mozgalmakra, az alvás, és táplálkozásra ép úgy, mint Mózes törvényei, igen gyakran fordítja figyelmét. Nevezetesen egybek közt az újdonszülöttekkel való bánásmód szabályai; ezeket, valamint a terhes és szoptató nőknek diatetikáját a talmud kimerítően tárgyalja.

A biblia és a talmud számos helye eseteket tartalmaz, mikor a bírák bizonyos törvényszéki tekintetben az orvosoktól tanácsot kértek. Léteztek kórházak és a ragályos betegségekben szenvedők menhelyei. Ongyilkosok nem élvezhették az örök üdvösséget és voltak idők, midőn öngyilkosoktól a rendes temetést is megtagadták.

A nemi viszonyok fejtegetésénél a talmud bőven tárgyalja a hermaphroditismust, a paederastiát, onaniát, és sodomiát. A kiherélést sem a biblia, sem a talmud nem említi gyógyító hatánykép. De annál gyakoribb volt a nemi élet kicsapongásaiban s mint ily cselekvény halállal büntetett. A szüzesség gyakran képezte orvostörvényszéki eljárás tárgyát, különösen elválási perekben. A sértéseket a talmud könnyűekre és nehe-

zekre osztja. A mi pedig a bonczolást illeti: a talmud ép úgy, mint a biblia, az emberi hullát szentnek és nem sértendőnek tartván, a bonczolást habár nem tiltják, de megengedését nagyon megszorítják. Így meg van engedve, ha feltehető, hogy a meghalt egyén erőszakos halállal mult ki. Különös figyelem fordított a tetszhalál felismerésére.

A régi izraeliták kórtana igen hiányos. Emleltetnek könnyű és súlyos betegségek, lázzal járó és szem-bajok, mérges állatok harapása és súlyos testi sértések. Különös kór-oktani befolyás tulajdonított az epének. A bibliában és talmudban következő bántalmak tárgyaltnak terjedelmesebben: a poklosság, mely fehérre és dudorosra van felosztva, s ehhez soroztattak az elefántkór, a lepra leonina és lepra tyria nevű kórok; továbbá a rosszindulatu fekélyek, bélhurut, vérhas, visszeres végbélcso-mók, a nemző szervek némely bántalmai, csúz, mérges állatok marása, malaria-betegségek, hagymáz.

A sebészi műtevés igen korán fejlődött. Ide sorolandók: 1) a körülmetélés mütéte, mely vallásos és prophylaktikus, valamint állampolgári jelentőségű volt és számos szabály megfigyelését szükségelte. 2) Szülészi mütétek. A bibliában számos helyt történik említés rendellenes szü-lesekről és voltak bábák, kik kellő jártassággal birtak szakukban. Ide vonatkoznak a Rebekát, Thamant, Rachelt, és Pinchas nejét illető ada-tok. Ismerték és alkalmazták a hasmetszést, sőt a császármetszést is. 3) Érvágás. 4) Tagcsonkítások. — A bebalzsamozást a zsidók átvették az egyiptomiaktól. Ez történt Jakab és József hulláján.

Valamint az újabb gyógyszerhatástanban úgy a talmudban is két-féle gyógyszerek fordulnak elő, t. i. házi szerek és valódi gyógyszerek. Előbbiek következők voltak: víz, bor, sör, eczet, méz, tej, különféle olaj-nemek (pl. zoriolaj, fa-, myrrha-, rózsza-, himboj-, és dióolaj), füge, grana-talma, mondola, oliva, kapornabogyó, buza és egyéb házi szerek. A szoros értelemben vett gyógyszerek közt szerepelt: Sisin növény hasme-nés ellen, a zsongító nema (*mentha gentilis*), tardenfü főzete (bél- és szívbántalmak ellen), sáfrány, atropa mandragora (magtalanság ellen), cyprusvirág, fenyőbogyó (lepra ellen), rekettye (gyomor-bajok ellen), mák-olaj (fájdalmas daganatok ellen), timsó és igen számos egyéb szer. Voltak összetett, mesterségesen készült szerek is, — ilyen a theriak, abun-gar, spárgabor, spleniumtapasz.

A gyógyászatban használt súlyok, mértékek, és műszereknek egész irodalma van. A szerek alakja pépborogatás, szilvaiz, kenőcs, tapasz, por, forrázat, főzet, izra (essentia), seref (nedv), szemviz és keverék volt.

A mi a gyógytant illeti, a bibliában és talmudban gyógyszereken kívül ima és egyéb vallásgyakorlatok is szerepelnek a gyógyítás körül; de voltak talizmánok is, pl. pergamentpapir, melyre különféle imák vagy bibliai mondatok voltak felírva. A talmud természetes hatányai inkább a szerves országokból valók és egyszerűek. Főelvül szolgált: hogy nem szabad szükség nélkül vagy igen gyakran gyógyszerekhez folyamodni. Legkedvezőbb idény gyógykezelésre, nevezetesen vértisztító anyagok al-

kalmazására a talmud szerint tavaszkor, husvét és pünkösd között van. Említetnek elvetélést okozó szerek és szembaj-ellenes hatányok is (pl. hal-epe, szárított gyík pora és egyéb szemporok). Érdekes még tudni, hogy a talmud folyadékok gőzeit is alkalmaztatja beteg szemekre. A talmud tiltja dühvészes kutyák érintését, mérges kigyók harapása ellen pedig hús, réz és egyéb, talán edző hatással bíró szerek alkalmaztattak külsőleg, míg belsőleg olaj és hügy vétetett. A ki nadályt nyelt, sok langyos vizet ivott, minek folytán hányás következett be. Belső és külső vérzések ellen úgy a biblia, mint a talmud igen számos szert ajánlanak. Így méhvézés ellen timsó helybeli alkalmazza van javasolva, s italul bor és hagymanedv keveréke, orrvérzés ellen pedig hideg mosás. — Crouposus toroklob ellen érvágást, fürdőket és számos belső szert ajánl a talmud, — súly ellen savanyokat. A mell- és szívbántalmak körisméje, mint magától értetik, igen rossz karban volt, s több kór ellen egy és ugyanazon szer ajánltatott. Lelkületi ingereknek e kórokra különös hatást tulajdonítottak. Szívgyöngeség ellen a talmud bor és hust ajánl, szívfájdalmak ellen zamatos füveket, idült köhögés, tehát tüdővész ellen, jó tejet, tüdőlob ellen főzeteket. Különben a talmud a tüdőlobot csak azon esetben tartja gyógyíthatónak, ha nem képezi más baj következményét. Belbetegségek a talmud szerint igen veszélyesek; gyakori hasmenés ellen zamatos füveket dicsér. Az eskört (epilepsia) gyógyíthatatlannak tartja. Naponkinti láz ellen sympathicus gyógymódot követel. Aranyerek elnevezése alatt a régi izraeliták mindenféle, az alfelen előforduló kisebb daganatokat értettek és így nem csodálhatjuk, hogy az ilyenü baj ellen számos szer van ajánlva.

Telhetetlenség ellen sáfrány van rendelve, főfájás ellen gyantatapaszk helybeli alkalmazása. Emlitenek azonkívül lépbajokat, fülbántalmakat, köbetegséget, vízkört, gilisztakört, fogfájást. A foghuzást igen körülményesen írja le a talmud és ajánl mesterséges fogakat is.

Az említettekből kiviláglik, hogy a zsidó orvostan egyrészt oly jelenségeket mutat, melyeket más nemzeteknél nem találunk, másrészt meg olyanokat, melyek közösek más nemzeteknél mutatkozó jelenségekkel. Az előbbieket illetőleg különösen kiemelendők Mózes életrendi szabályai, melyek czélszerűsége bizonyítja, hogy csakis hosszú tapasztalat folyamánai lehetnek, s melyek a régi zsidó nép nagy műveltségéről tesznek tanúságot. Sajátlagosak a zsidó orvostanban: a körülmételés módja s a nemi élet szabályozása, valamint egyes kórok felfogása. Ha e felfogás a mai vizsgálónak sok tekintetben feltűnőnek látszanék, tekintetbe kellene venni: hogy valamely kornak teljes eszmejárását kell ismernünk, hogy egyes mozzanatairól határozott ítéletet hozzassunk. Hogy a zsidó orvostan mint olyan különösen kitűnt sajátlagosságai által: bizonyítja az, hogy a zsidó orvosok mindig nagy tiszteletben, sőt tekintélyben is részesültek. Magától értetik, hogy azon eszmék, melyeket a zsidó orvostanban mint idegeneket ismerünk fel, a különféle nemzetekkel való érintkezés folytán keletkeztek. Legtöbbet köszönhet a zsidó orvostan az egyiptomiaknak és gö-

rögöknek, — ellenben legnagyobb hatással volt az arabok tudományos fejlődésére és művelődésére, s így a középkor szellemi mozgalmaira is

279. I) »Előleges jelentés a szentendre-visegrádi trachyt hegycsoportnak az 1874. év nyarán bevégezett részletes földtani vizsgálatáról.« *Koch Antal* kolozsvári egyetemi tanártól.

II) »A rakovácsi sanidintrachyt és földpátjainak vegyelemzése.« Ugyanattól. Előterjeszti Dr. Szabó József. A kivonatok így szólnak:

I. Egyelőre bátor vagyok a mult nyáron tett kirándulásaim érdekesebb eredményeit röviden felsorolni.

1. Dömös vidékén.

Dömös vidékén folytatám két év előtt ottan megkezdett kutatásaimat a Nagy-Keserüs hegycsoport, melynek főtömege a bytownit-trachyt brecciaja; keleti lejtőjén azonban sikerült mostan a tömeges trachyt kibukkanását is észlelnem két helyen.

A dömösi völgyben fel a Dobogókő felé, csupán az Árpádhegycsoport gerincze áll még tömeges trachytból, ugyanolyanból, minő a dömösi kőbányáké, a többi hegyek mind tufából és a bytownit-trachyt breccijából vannak fölépítve.

A mediterrán korú tufákön kívül van Dömös mellett két helyen sarmat emeletű finomszemű tufa is, mely azért érdekes, mivel vékony lignit-telepeket és levél lenyomatokat tartalmaz.

2. Maróth vidékén.

Maróth környékének alacsonyabb részein a lösz, magasabb helyein a trachyttufa és a bytownit-trachyt brecciaja uralkodók, a tömeges trachyt csupán a maróthi Malompataknak jobb oldalán, t. i. a Nagybabód és a Hosszúhegy lejtőin bukkan ki, hol több kőbánya által föl is van tárva.

Ezen kőbányák trachyt-breccijában gyönyörű vizeszta chabaris és sárgás calcit kristálycsoportokat találtam felnőve az üregek falain, melyeknek tüzetesebb ismertetését a részletes jelentésben fogom adni.

3. Esztergam vidékén.

Esztergam vidéke nagyjából lösztakaróval van födve, melyből az elszigetelt Zamár-, Vaskapú-, Sas-, Kis-Kuria- és Szarvas hegyek trachytbrecciaja kiemelkedik.

Szt. Lélek felé a tömeges trachyt kitörésének nyomai a városi téglagyár szomszédságában mutatkoznak először, hol néhány év előtt szénbányát kezdtek művelni, de most már felhagyták.

4. Szt. Kereszt és Szt. Lélek vidékén.

Szt. Kereszten ezen évben folytatám az 1872-ben megkezdett kutatásokat. Kitűnt most, hogy a granáttartalmú labrad csillámtrachyt tetemes kifejlődéssel bír, a mennyiben az egész régi Kálváriahegy, a Pera hegy és Szt. László felé a Vihorena hegy belőle állanak.

A szentléleki völgynek többi része a lejtőknek tetemes magasságaig vastagon ki van töltve a löszszel; az éjszakra emelkedő Rátó hegy tisztán trachytbreccziából, délre a Bela skala sziklái pedig már dachsteinmészkből állanak. A trachytképletnek érintkezése a dachsteinmészszel ennél fogva itt is el van takarva a lösz által s nem is tudhatni, hogy a Nagy-Cserepeshegy és a Szt. Lélek mellett emelkedő kis kúpok egészen külön vannak-e válvá a trachytképlet zömétől, vagy a völgy alján keresztül a lösztakaró alatt elnyúlnak északnak s ott az említett hegyek magvát alkotják-e? Annyit azonban a granáttartalmú labrad, csillámtrachyit elterjedésére vonatkozólag határozottan lehet látni, hogy a trachytképlet és a másodkori hegység határán támadt hasadékon — mely, mint láttuk, Esztergam felé jó messze a síkba is elnyúlik — nyomult ki, minden esetre akkor, midőn a hatalmas bytownit-trachytbreccia már lerakódott volt.

II. A Szeréms megye Rakovác falujának határában előforduló trachytkülemű kőzetet összetevő ásványok associációját a Dr. Szabó J. tanár úr által javasolt módon írva, a következőnek találtam:

Sanidin, Amphibol, Biotit, (Augit, Magnetit, Sanidin, Nephelin.)

A kőzet tömörsége 2676-nak találtatott. Ennek alapján a kőzet sanidintrachytnak mondatott, de ki volt emelve, hogy kevés nephelin- és víztartalma, továbbá calcit és zeolith kiválása, végre alapanyagának egyenletes tömörsége, szálkás törése és a kőzetnek a tábláshoz közelítő elválása miatt a phonolithoz hasonlít.

1. A földpátnak elemzése.

Az elemzéshez megkívántatott anyagot illetőleg meg kell jegyeznem, hogy annak különben elégtelensége miatt a nagyrészt vitziszta darabkákon kívül sárgás darabkákat is vettem az elemzéshez, továbbá hogy a földpát vékony csiszolatai a görcső alatt tekintve telvék idegen ásványok zárványaival, melyeket kiválasztani lehetetlen.

A következő táblázatban elemzéseim eredményeit százalékokban összeállítva adom:

Alkat- részek.	I. próba 0·387 gr.- nyi ásv. porral.	II. próba 0·492 gr. ásv. por- ral.	III. próba 0·557 gr.- mal.	Közép- ered- mény.	O arány.
Si O ₂	63·0491	64·3862	—	63·7177	33·9828
Al ₂ O ₃	18·8630	17·7113	18·9638	18·5127	8·6273
(Kéves Fe ₂ O ₃ -al.)					
Ca O	3·8759	3·6585	2·8725	3·4689	0·9554
K ₂ O	—	—	8·1508	8·1508	1·3800
Na ₂ O	—	—	5·6193	5·6193	1·4500
			Összeg :	99·4694	3·7854

A kőzetnek tömöritsége három mérésnél volt :

1) 2·5586 2) 2·6095 3) 2·5805 ;
középtömöritsége 2·5846 ;

Az O—arány = $\frac{RO}{1·3368} : \frac{Al_2 O_3}{3·0456} : \frac{Si O_2}{12}$.

2. A kőzetnek elemzése.

A kőzetnek elemzése végett 10 középildányból tökéletesen üde darabokat leüték, ezeket mákszemnyire törvén, jól összekeverém, belőle több grammnyi mennyiséget finom porrá dörzsölék s ebből 1·108 grammot vevék az elemzéshez.

Meg kell jegyezmem, hogy miután a sanidint külön elemzés végett gondosan kiszedtem, s különben is nagyon gyéren fordul elő a kőzetben, az elemzéshez vett porban a szabad szemmel látható sanidinból alig lehetett valami, s az elemzés tulajdonképen csak a sanidinmentes kőzetre vonatkozik.

A kellő idő hiánya miatt csupán csak egy elemzést végeztem, s az alkáliákat külön meg nem határozván, a tényleg meghatározott alkatrészeknek különbségét a 100-tól vonatkoztatom egyelőre az alkáliákra.

A következőkben elemzésem eredményei százalékokban olyképen vannak összeállítva, hogy megvannak külön a sósavban oldhatlan és az oldható alkatrészek együttesen, 100-ra, és külön-külön százra kiszámítva és megvannak az alkatrészek összeadva is.

A = a sósavban föloldott rész: 12·4218 %.

B = a » föl nem old. rész: 87·5782 %,

A.			
12·4218	részben		100 részben
SiO ₂	2·7718	. . .	22·3143
Al ₂ O ₃	0·6508	. . .	5·2392
Fe ₂ O ₃	2·1691	. . .	17·4622
Ca O	2·1691	. . .	17·4622
MgO, K ₂ O, Na ₂ O	0·5422	. . .	4·3649
Izzít. s. vesz.	4·1186	. . .	33·1568
	12·4216	. . .	99·9996

B.			
87·5782	részben:		100 részben:
Si O ₂	48·9635	. . .	55·9083
Al ₂ O ₃	16·0997	. . .	18·3832
Fe ₂ O ₃	7·2984	. . .	8·3336
Ca O	5·0433	. . .	5·7586
MgO	5·5314	. . .	6·3159
K ₂ O, Na ₂ O	4·6419	. . .	5·3002
	87·5782	. . .	99·9999

Az A és B eredményei összeadva:

Si O ₂	51·7353
Al ₂ O ₃	16·7505
Fe ₂ O ₃	9·4675
Ca O	7·2124
MgO	5·5314
K ² O, Na ₂ O és	
kevés Mg O	5·1841
Izzítási vesz.	4·1186
	99·9998.

Tömöttségét üdőbb anyaggal, s mint 3 év előtt, durva poralakban, újra meghatározván, kaptam: 1) 2·7018, 2) 2·7073, miből a középtömöttség: 2·7045.

Ha ezen elemzésnek eredményeit áttekintjük és a sanidintartalmú trachytok meg a phonolithok vegyszerkezetével összehasonlítjuk, azonnal szembe ötlük a nagy különbség az egyes alkatrészek mennyiségét illetőleg, azt látjuk, hogy a kovasav, a timföld és az alkaliak mennyisége igen csekély, a földes és nehéz fémek mennyisége ellenben igen nagy azokhoz képest, s hogy közetünk inkább a basikus doleritekhez közelít összetételére nézve. Ugyanez áll a közetnek tömöttségéről, mely szintén a phonolithoké és a doleriteké között áll.

Ha ezek után a rakovácsi közetet elnevezni és az ismert közetek közé besorolni akarjuk, nem adhatunk más helyet neki, mint azt, melyet a fentebbi táblázatban elfoglal, t. i. hogy egyrészt a trachytok s phonoli-

thok, másrészt a doleritek között áll, de úgy, hogy legtöbb tulajdonságainál fogva közelebb van némely phonolithokhoz, mint a doleritekhez. Ezen viszonyoknak kifejezést adandó, leghelyesebbnek vélem, ha ezen kőzetet dolerites phonolithnak elnevezem, az ásványos összetételt pedig így állítom össze :

Sanidin, amphibol, biotit (augit, magnetit, nephelin?) és mellékes elegyrészek gyanánt calcit, határozatlan zeolithok, idegen kőzetzárványok, különösen agyagpala és quarzhomokkő, melyeken a kőzet keresztül tört.

Szokott módon bírálatra adandók.

Harminczötödik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi) osztály tizedik ülése.

1874. decz. 14-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

281. (38.) Ring Mihály mint vendég felolvassa ily című értekezését : »A nemzeti muzeumban levő Orosius-codexről.« Kivonatban így :

E kézirat (cod. Jancovichianus N 246 fol. Lat.) több másolónak műve. A két legrégebbi alkatrész a X. század végéből való ; egy közös minta szerint másoltattak, úgy hogy egyik másolónak az öt első, a másiknak a két utolsó könyv volt kiadva pensumúl. A kitűzött föladattal egyikük sem készült el ; az V. és VII. könyv bevégezetlen részeit egy XI századbéli kéz egészítette ki. A codex első quaterniója (= a 8 első levél) már a XIII. században el volt veszve ; az ezt helyettesítő pótlék legifjabb része a kéziratnak. Kritikai jelentőséggel csak amaz a X. századból való részek bírnak. Ezen részek közös mintája egy régibb minusculán volt írva. Teljes volt ugyan e minta, de hiányoztak benne ama breviáriumok (= rövid tartalomjegyzékek), melyeket codexünkben minden egyes könyv elején olvashatunk. — Mindkét másoló a latin nyelvben majdnem teljesen járatlan volt, az általuk másolt szöveget épen nem értették. De épen e körülménynél fogva nyerte kéziratunk amaz átlátszóságot, mely azt a szövegkritikára nézve fölötte értékesé teszi. Minthogy Orosiushoz még nincsenek elégséges kritikai adataink, előadó kénytelen codexünk rokonsági viszonyait más kéziratokhoz csak általánosságban tárgyalni. A mi codexünk családjához valók : a pfortai iskola codexe, a leydeni II. számú codex, Perizonius és Haverkamp kéziratai. Kivéve a flórenczi codex Longobardicus-t, minden eddig használt kéziratnál becsesebb a miénk. Sőt több helyen codexünk ama régi (a VII. századból való) flórenczi kéziratnak is megingatja tekintélyét.

282. (39.) Szarvas Gábor I. tag. »A slavoniai magyar falvak nyelvjárásáról« értekezik.

283. (40.) Hunfalvy Pál »Magyar mythologiai adatok« című értekezését olvassa föl.

284. (41.) Olvastatik az 1874. évi nov. 21-én tartott értekezleti ülés jegyzőkönyvének 48. pontja, mely szerint Hunfalvy Pál és Budenz József r. tagok jelentik, hogy a múlt osztályülés határozatának nem tehetnek eleget, mert nincs idejük a Londonban és Innsbruckban tartott értekezéseik lefordítására, de különben is az értekezések inkább a külföld számára iratván, nincs eléggé indokolva, hogy magyarul is megjelenjenek, azért kéri az osztályt, hogy csak jelentéseik kinyomatását rendelje el.

Sajnálattal tudomásul vétetvén e nyilatkozatok, a jelentések kinyomtatása elrendeltetik.

Harminczhatodik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1874. decz. 21-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

286. *Galgóczy Károly* I. t. emlékbeszédet mondott néhai Vállas Antal külsőtag felett. Kivonata ez:

Vállas Antal 1809. május 18-án született Pesten. Atyja Vállas János polgár és bérkocsis volt. Iskoláit a gymnásialis osztály befejezéséig Pesten végezte. — 1824. október 5-én a kegyes szerzetbe lépett. Abban töltött három évet Trencsénben és Sátoralja-Ujhelyen. Azonban mielőtt a szerzetesi fogadalom letételére került volna a sor, kilépett onnan, és Kassán, majd ismét Pesten folytatta iskoláit. — 1831-ben a bölcsészeti tudományokból tudorságot nyert. — 1837-ben a magyar tudományos akadémiának elsőbb levelező, azután ugyanazon nagygyűlésen rendes tagjává választott a mathematicai osztályban. — 1838-ban a rohonczi gazdasági intézethez választott meg tanárnak. — 1843-tól 1846 elejéig, az orsz. iparegyesületnél a természet- és erőtan tanára volt. — 1848-ban a pesti egyetemhez neveztetett ki a mennyiségtan rendes tanárává, ezen állása 1850-ben az ideiglenes kormány által beszünttetett. 1851-ben kiköltözött Amerikába. Ott az evangelica vallásra tért át s az uj-orleansi ágostai német hitközség papjává lett. 1858-ban az ugyanottani akadémia titkára volt s ugyanakkor saját kívánságára átiratott a magyar tudományos akadémia rendes tagjai közül a kültagok közé. 1860. végén a Tennessee tartomány részére Cherman William vezetése alatt felállított katona nevelő egyetem tanára lett, hol az amerikai egyesült tartományok északi és déli részei közt lefolyt polgár háboruban az intézettel együtt feldulatás alá esett. Meghalt 1869-ben Uj-Orleansban. — Magyarországon kü-

lönösen a mennyiségtan és földrajz körében számos figyelmet érdemlő munkát hagyott hátra. Az Akadémia legbuzgóbb látogató és értekező tagjai közé tartozott. Kiváltkép pedig az által vívott ki magának tagadhatlanul kitűnő helyet a magyar tudományosság mezején, mert azon kevés leghetésebb s legtöbb sikerrel működtek egyike volt, kik a legnagyobb horderejű gyakorlati tudománynak, a szám- és erőműtannak meghonosításában, azután az iparnak tudományos alapokon emelésében szerepeltek első uttörőként. Amériikai irodalmi munkásságát nem ismerjük: de a mit ott folyt életéről ismerünk, az is azt bizonyítja, hogy ott is a magyar tudományosság tekintélyének emelésére szolgált.

287. A főtitkár fájlalva jelenti *Rosty Pál* 1. tagnak f. é. december 7-én, és *Reitter Ferencz* 1. tagnak decz. 9-én történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén: az illető (II. és III.) osztályok felhivának emlékbeszédre gondoskodásra.

288. A főtitkár felolvassa a m. kir. közmunka és közlekedési miniszter úrnak f. é. 1926. sz. a. érkezett leiratát, egy általa készítettett vasútüzleti műszótár ügyében, melyet oly kéréssel tesz át, hogy annak megbírlására az Akadémia egy kiküldendő nyelvtudós tagja által segéd kezét nyújtson. Jelenti a főtitkár, hogy, tekintve az ügy sürgős voltát, e leiratot előre áttette az I. osztályhoz, melynek határozatát felolvassa. E szerint az osztály *Fogarasi János* r. tagot bizza meg a műszótár bírlatával, ki ha a megbízást elvállalja, tüstént értekezésbe fogja magát tenni a közlek. miniszterium által kinevezendő szakférfiival; az így átnézett s megbírlált szótár pedig az osztály értekezésein fel fog olvastatni.

Az osztály eljárása helyeseltetvén, így értelmű feliratban a közmunka és közlekedési miniszter úr tudósíttatni határozatott.

289. Olvastatott a II. osztály értekezleti jegyzőkönyvének egy pontja, mely szerint *P. Szatlmáry Károly* urnak megengedtetni javasolja, hogy »A történelem tanítása« című értekezését személyesen olvashassa fel az osztály ülésén.

Engedély adatott.

290. A mathem. és természettudományi állandó bizottság jelenti, hogy decz. 4-én tartott ülésében *Haynald Lajos* tiszt. tagot elnökévé, *Nendtvich Károly* r. tagot pedig alelnökévé választotta.

Tudomásul vétetett.

291. A főtitkár kérdést intéz az üléshez, vajon a *Bésán*-alapítvány jutalmainak módodon való kezeléséről, tekintettel a közelgő nagygyűlésre, nem lenne-e már idején szabályzatot alkotni az Ügyrend számára.

Ily szabályzat alkotása már idején valónak ismertetvén el: ezzel az alapítványi bizottság bizatik meg, melyhez még az osztályok elnökei és titkárai adatnak kiegészítésül.

292. A kalocsai főgymnasium igazgatósága az Akadémia eddigi s ezentűli minden kiadványainak a nevezett intézet számára ingyen való megküldését kéri. Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

293. *Kókai Lajos* budapesti könyvtáros, »Irodalmi Értesítő« című folyóiratának — mintegy 100 példányra előfizetés általi támogatását kéri.

Véleményre kiadatik az I. osztálynak.

294. A bécsi cs. k. földtani birodalmi intézet XXV. évi fennállása ünnepélyét 1875. jan. 5-én levén tartandó: arra körlevélben meghívja minden pártfogóit és barátait.

Tudomásul szolgál.

295. Dr. Bozóky Alajos nagyváradi jogtanár a »Köteles részről« című s akadémiai dicséretre méltott pályaművének egy példányát megküldi a könyvtár részére.

Köszönettel oda áttétetik.

296. A főtitkár bemutatja az országos magyar iparegylet elismerő iratát a megküldött akadémiai kiadványokról.

Tudomásul van.

297. Ugyan az bemutatja a novemberi összes ülés óta érkezett csere-, ajándék- és köteles könyvpéldányokat, ugymint

I. Testületektől:

Society of Antiquaries. London. Proceedings. Vol. VI. No. 3.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger 1874. Nr. 24. 25. 26.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg. Augsburg. Zeitschrift. I. Jahrg. 1. 2. 3. Heft.

Société des Sciences de Finlande. Helsingfors. a) Observations faites à l'Observatoire Magn. et Météorol. de Helsingfors. Vol. V. b) Bidrag till Kännedom etc. XVIII. XIX. XXI. XXII. XXIII. Häftet. c) Ofversigt. Vol. XIV. XV. XVI.

Kön. Preuss. Statist. Bureau. Berlin. Zeitschrift. 1874. 2—3. H.

Böhmische Chemische Gesellschaft. Prága. Zpravy. Rocn. II. Ses. 2.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. a) Starine. Knj. VI. b) Collectio consvetudinum juris. Knj. I.

Magyar Tört. Társulat. Budapest. A gr. Zichy-család Okmánytára. III. köt.

Verein für Siebenbürgische Landeskunde. Nagy-Szeben. a) Jahrasbericht für 1873/4. b) Archiv. XII. B. 1. H.

Akad. Leseverein. Gratz. Siebenter Jahresbericht. 3 péld. —

Angol kormány. London. A classified alphabetical Catalogue of Sanskrit MSS.

Országos képviselőház elnöksége. Budapest. Irományok és Napló 1873/4-ről.

Ipar és kereskedelmi kamra. Triest. Bericht über die Weltausstellung zu Wien im Jahre 1873.

Dunamelléki ref. egyházkerület elnöksége. Budapest. 1874. november 11. tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

Maticza Szrpszka. Ujvidék. a) Diela Jakova Ignatovicza. Knj. I. b) Letopisz. 1874.

II. Magánosoktól:

Szombathy Ignác. Győr. Udvarhely szék és Udvarhely város rövid leírása.

Dr. C. Doeller. Bécs. Über einige Trachyte des Tokaj-Eperieser Gebirges.

III. Köteles példányok:

Wigand F. Károly nyomdája Pozsony. a) Ambro : Szülészeti tankönyv. b) Curtius görög nyelvtana. II. Rész. c) A régi mértékek és súlyok átváltoztatási táblázatai. d) Domokos : A méter mérték rendszer. e) A magy. k. minisztérium rendeleteinek gyűjteménye 1873. évfolyam, 1874. évfolyam 3. 6. füz. f) A pozsonyi főreáltanoda 17. Értésítője. g) Smets : Wien im Zeitalter der Reformation. h) Schultze : Latin gyakorlati könyv. i) Liebleitner : Aufgaben-Sammlung zum Unterrichte in der deutschen Sprache. k) Somhegyi : Egyetemes Világtörténet. I. köt. l) Leitfaden zur Vorbereitung ev. Confirmanden. m) Ungarische Sprachlehre. n) Duncker : Az ókor története. I. köt. 3. 4. füz.

Nirschy Ferencz nyomdája. Pozsony. a) Festgebete der Israeliten. III. Band. b) Geschichte der Juden. 1—6. c) Reich : Gottesdienstliche Vorträge. d) A pozsonymegyei iskolatanács öt évi működésének átnézete.

Angermayer K. nyomdája. Pozsony. Directorium in usum fratrum min. Ord. S. P. Francisci pro 1875.

Drotleff József nyomdája. Nagy-Szeben. Fibel. 7-te Auflage.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. Közigazgatásunk javításának legegyszerűbb és legbiztosabb módja.

IV. Saját kiadásbeli munkák:

Természettudom. Érték. V. k. 3. sz.

Hazai és külföldi folyóiratok m. tud. Repertóriuma. Első oszt. I.

Értésítő. 1874. 13. sz.

TUDNIVALÓK.

1. Az Akadémia ÉRTESÍTŐ-je oly folyóirat, mely az ülésein történt előadásokat s tárgyalásokat hozza, amazokat kivonatban, ezeket a jegyzőkönyv szerint.

2. Minden, ki az Akadémiában előadást tart, végzésileg fel van hívva, hogy annak előre elkészített kivonatát, még azon ülés folytán kézbesítse a titkári hivatalnak.

3. Az Értesítő tartalmát teszik

a) Az osztály-ülésekben előadott minden értekezés kivonata. Egy-egy kivonat *legfeljebb* 8 nyomtatott lapra terjedhet. Továbbá az ülésen felolvasott könyvismertetések, bemutatások, kisebb előterjesztések, melyek önálló tudományos értekezésnek nem tekinthetők.

b) A közlésben felolvasott értekezések kivonata, ha szinte maga az értekezés az Évkönyvekben jelenik is meg.

c) Kisebb emlékbeszédek, necrologok s effélék, melyek t. i. nem az Évkönyvekbe valók. Évkönyvbe szánt emlékbeszéd kivonata csak úgy, ha belőle alkalmas kivonatot lehet készíteni.

d) Az Akadémia mindennemű (osztály-, összes, és igazgatósági) üléseinek és nagygyűléseinek tárgyalásai; csupán a közönség elé nem való dolgok elhagyásával. E szerint

e) A tisztán személyt érdeklő ügyek mellőztével minden egyéb, a tagokat és a közönséget érdeklő dolgok.

f) Általánosb érdeklő bíró indítványok; melyeket az indítványozó még az ülés folytán, írásban is köteles beadni az Értesítő számára.

g) A kiadás végett benyújtott művek és értekezések fölötti bírálatok, vagy egészben, vagy tartalmas kivonatban. El nem fogadott munkák általánosb irodalmi becsü bírálatai is közöltetnek: de a bírálók nevei ilyenkor nem.

h) Pályaművek bírálatai, akár osztályok, akár bizottságok vagy bizottsági előadók által nyújthatnak be. Összesített vélemény vagy előadói jelentés létében az egyes bírálók véleményei nem közöltetnek.

i) Az Akadémiának ajándékozott, vagy más intézetek által cserébe küldött könyvek jegyzéke.

k) Minden ülés előtt kitétetik az elnöklő neve; de a jelenvoltak névsora nem. Az indítványt, jelentést tevők neve sem hallgattatik el; ha pedig valamely tag értekezést ajánl, vagy olvas nem-tagtól, annak neve mindig kiteendő, s az köteles a felolvasott értekezés kivonatát kézbesíteni.

l) Minden kivonat, indítvány, jelentés stb. még ülés folytán írásban beadandó, az illető titkárnak, hogy az Értesítő szerkesztése késedelmet ne szenvedjen.

4. Ha nem-tag valamely akad. tag által kíván értekezést olvastatni fel osztály-ülésekben: dolgozatát jó előre be kell adnia az illető titkárnak, ki azt az osztály-értekezlethez átteszi, mely egy tagjával a munkát átnézetvén, ennek jelentése folytán dönti el, felolvastassék-e az osztály-ülésben vagy ne; első esetben valakit a felolvasással is megbizván.

5. Ha nem-tag személyesen előadást akar tartani, erre, a munka előleges beküldésével, minden egyes esetben az Akadémia engedélyét kell kikérnie. Ilyenkor az Akadémia a beadott munkát szintén az illető osztály-értekezlethez teszi át, s annak véleménye alapján engedi vagy tagadja meg a felolvasást.

